

**Міністерство освіти і науки України
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка**

**Галина Кузнецова, Олена Корчова,
Ірина Кухарчук, Ірина Холявко**

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ТА РИТОРИКА

Глухів
Глухівський НПУ ім. О. Довженка
2020

УДК 811.161.2' 271:808.5
К 90

Рекомендовано до друку вченою радою Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (протокол № 3 від 30 вересня 2020 р.)

Рецензенти: **Бакум З. П.** – доктор педагогічних наук, професор кафедри української мови Криворізького національного університету; **Горошкіна О. М.** – доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу навчання української мови і літератури Інституту педагогіки НАПН України; **Каліш В. А.** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Кузнецова Г. П., Корчова О. М., Кухарчук І. О., Холявко І. В. Культура мовлення та риторика: навчальний посібник. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2020. 324 с.

У посібникові зосереджено увагу на практичних аспектах культури мовлення та риторики. Теоретичний матеріал структуровано відповідно до організації мовних знаків. У логічній послідовності узагальнено відомості про фонетичні (орфоепічні, акцентуаційні), лексичні, фразеологічні, морфологічні, синтаксичні, орфографічні (з урахуванням правописних змін 2019 р.), пунктуаційні, стилістичні норми сучасної української літературної мови. Запропоновано комплекс вправ для вдосконалення вмінь нормативного мовлення в усній і писемній формах. Систематизовано риторичні закономірності комунікування українською мовою. Уміщено тестові завдання для самоконтролю за розділами. Укладено словник із культури українського мовлення та риторики.

Навчальний посібник призначено для студентів і викладачів ЗВО, учнів і вчителів шкіл та всіх, хто прагне оволодіти культурою українського мовлення, удосконалити риторичну компетентність.

УДК811.161.2' 271:808.5
ISBN 978-966-376-075-9

ISBN 978-966-376-075-9

© Кузнецова Г. П., Корчова О. М., Кухарчук І. О., Холявко І. В., 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
1. Мовні норми сучасної української літературної мови....	10
1.1. Орфоепічні.....	10
1.2. Акцентуаційні.....	31
1.3. Лексичні.....	55
1.4. Фразеологічні.....	84
1.5. Морфологічні.....	104
1.6. Синтаксичні.....	124
1.7. Орфографічні.....	144
1.8. Пунктуаційні.....	174
1.9. Стилiстичні.....	221
2. Риторичні закономірності комунікування сучасною українською літературною мовою.....	258
3. Словник культури українського мовлення.....	280
4. Короткий словник термінів та понять риторики.....	298
Рекомендована література.....	310

ПЕРЕДМОВА

Дорогий мій сучаснику! Як же нам треба плекати кожне словечко рідної мови, передане в спадок нам від багатьох-багатьох попередніх поколінь! У ньому зберігається тепло їхнього дихання. Хай же й наше тепло його зігріє. Ще прийдуть генії і зберуть те тепло в снопи могутніх гарячих променів людяності, і переломлять їх через свою індивідуальність дивовижно-прекрасними, невідомими світові, тональностями спектрального сйва

М. Шумило

Неспростовним доказом є те, що народ і його мова – поняття нероздільні. Українська мова для української нації – визначальний чинник державотворення, основна ознака ідентичності, засіб фіксації, збереження й передавання інформації, національних традицій і надбань, основа формування національної свідомості та солідарності, забезпечення миру; це унікальний і багатогранний лад мислення й мовлення, «це хліб наш насущний, без якого немислиме саме життя» (за О. Блик).

Історія засвідчує, що українська мова, її культура, риторична основа були приречені на забуття. Різні уряди, політики сприймали їх нежиттєздатними, утискали, забороняли, пророкували загибель..., і такі думки побутували майже до кінця ХХ століття. Однак здобуття Україною незалежності, ухвалення Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», успішна репрезентація й поступове упровадження нового Українського правопису передусім підтвердили статус української мови на державному підґрунті, розширили коло її поступу на теренах України, у різних сферах людського життя.

Проте рівень опанування мови залежить від багатьох факторів, й основними можна вважати «своєрідне

соціолінгвістичне становище української мови»¹ на тій чи іншій території України, українськомовну стійкість особистості як намір постійно спілкуватися українською мовою незалежно від мови того, з ким спілкується.

Життєва реальність характеризується тим, що на певних теренах нашої держави українська мова є мовою спілкування з «пелюшок», на інших – нею починають послуговуватися офіційно й дещо примусово, і в закладах освіти зокрема. До уваги варто взяти й той фактор, що наша держава є багатонаціональною, перед нею постає важливе завдання – на засадах мови, культури мовлення, торжества «людського в людині» під час спілкування вибудувати конструктивний діалог взаєморозуміння, пошани до культурного різноманіття й самобутності кожного українця, що є основою мирного життя, прагнення до сталого розвитку.

Отож, «саме вчитель української мови і літератури на засадах грамотності, національно-мовної свідомості, лінгвістичного мислення, комунікативної компетентності, інноваційних технологій навчання, знань національної культури покликаний у процесі професійної діяльності творити концепцію розвитку й ствердження української мови, проектувати траєкторію мовної поведінки й мовного життя творчої особистості учня, а відтак – і майбутнього України»².

Лінгвістичні основи оволодіння українською мовою, її нормами, мовленнєвою культурою, риторичною компетентністю передбачені різними освітніми програми та освітніми компонентами всіх спеціальностей вищої школи і ґрунтуються на тому, що мовлення людини є багатогранним явищем, становить основу перебігу мовленнєвої діяльності, усвідомлено коригується й удосконалюється відповідно до вимог і потреб освітньої галузі, професійної сфери, презентує особистість як вправного професіонала, носія національної культури. Для того, щоб оволодіти правильним, виразним, доречним, точним, образним, багатим мовленням, варто опанувати саму мову. «Добре знання

¹ Ткаченко О. Б. Українська мова і мовне життя світу. Київ: Спалах, 2004. 272 с., С. 105.

² Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів засобами інформаційно-комунікаційних технологій: монографія / за ред. М. С. Вашуленка. Суми: Вінніченко М. Д., 2017. 410 с. С. 6.

мови – важлива професіограма людей різних спеціальностей»,³ основа загальної культури особистості.

Українськомовна освіта є неперервним процесом, це має усвідомити кожний, для кого універсальним інструментом професійної діяльності, переконання є майстерне володіння словом.

Мова – система динамічна, змінюється мова – змінюється свідомість мовців, суспільства, інтерпретуються норми, розширюються термінологічні апарати галузей знань, модернізуються дослідницькі процедури і практики розвитку мови, удосконалюються культуромовні рекомендації, іде пошук нових мовних стандартів, відтак – збагачується мова, розвивається культура мови і мовлення, викристалізуються риторичні закономірності комунікування сучасною українською літературною мовою.

Ідеться про одночасний розвиток декількох лінгвістичних парадигм, які можуть поєднуватися з метою створення нових поглядів на розвиток мови, її системи, функціонування мовлення, дослідження міжпредметних зв'язків тощо. Виникають нові дисципліни – лінгвокультурологія, культурна лінгвістика, лінгвокультурознавство, культура комунікативної діяльності тощо, у яких здійснюється спроба сфокусувати в об'єкті дослідження функціональну взаємодію мови, мовлення, культури, і в риторичному полі комунікації зокрема.

Оскільки питання визначення предмета та об'єкта означених дисциплін нині є ще дискусійними, автори у пропонованому посібникові намагалися інтегрувати сутність концептів «культура», «мова», «мовлення», «риторика» на таких їх конструктах, як мовна норма, її суспільна орієнтованість і цінність, «ступінь влади над мовою» (за О. Потебнею), риторичний ідеал.

Основною функційно-структурною одиницею посібника є розділ, проте він не рубрикований з метою збереження взаємозалежності й проникненості мовних одиниць структурних рівнів мовної системи.

³ Гринчишин Д., Капельюшний А., Сербенська О., Терлак З. Словник-довідник з культури української мови. Львів: Видавництво «Фенікс», 1996. 368 с. С. 7.

Кожний розділ, що висвітлює особливості функціонування мовної норми в теоретичному та практичному аспектах, обрамлено вокативними гаслами-цитатами, які стимулюють до роздумів, відображають постулати художньої, філософської, психологічної, дидактичної, лінгвістичної істинності й ширості, емоційно вкраплюються в процес ефективного й цілеспрямованого виконання комплексу вправ різного характеру складності. Саме цитаті зумовлюють «рекурсивні відношення діалогічності тексту із семіотичним універсумом культури»⁴, відіграють роль емоційних камертонів.

Із цитатними епіграфами можна експериментувати, пропонувати шанувальникам рідного слова дібрати суголосні вислови, увести думки авторитетних мовознавців, філософів, письменників у текст, написати есе за основною думкою цитати, презентувати виступ тощо. Така робота стимулює до творчості, наукового пошуку, виховує культуру академічної доброчесності, формує вміння правильно й порядно послуговуватися чиею думкою, ствердно коментувати її, інколи опонувати.

У посібнику коротко висвітлено відомості про норми сучасної української мови, основні поняття й категорії риторики. Визначення норм (орфоепічних, акцентуаційних, лексичних, фразеологічних, синтаксичних, орфографічних, пунктуаційних, стилістичних) графосемантично марковано – розміщено у правому верхньому куті паралельно з цитатою, написано курсивом, жирним шрифтом, що миттєво забезпечує візуальну ідентифікацію сутності норми.

Мотиваційною настановою щодо усвідомленого засвоєння теоретичного матеріалу є рубрика «ЗВЕРНІМО УВАГУ!», зміст якої характеризується «модальністю спонуки й бажання, а не наказу»⁵.

Далі автори посібника запрошують залюблених у рідне слово до цікавої роботи з лінгвістичними тренажерами –

⁴ Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с. С. 656.

⁵ Корчова О. М. Риторична компетентність майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів (діагностичний аспект): навч.-методичний посіб. Суми, ПКП «Еллада S», 2015. 156 с. С. 10.

орфоепічним, акцентологічним, лексичним, фразеологічним, синтаксичним, орфографічним, пунктуаційним, стилістичним – як діагностичним інструментарієм опанованих знань.

Тренажери вміщують вправи різного рівня складності, їх можна виконувати індивідуально, у парах, у групах, під керівництвом наставника й самостійно. Вправи спонукають до міркування, обґрунтування, роздумів, дослідницької діяльності, аргументування, навчають працювати вдумливо з лексикографічними джерелами.

Особливу увагу приділено вправам-тренажерам на редагування мовних одиниць, що стимулюють мовомисленнєві процеси, виводять із «суржикових хащів» (за І. Вихованцем), виграновують усне й писемне мовлення, формують культуромовну вишуканість. Серед лінгвістичних вправ – мовно-мовленнєві аналізи, здійснення яких дає змогу глибше зануритися в зміст та закони розвитку самої мови, у виникнення, функціонування певної норми в усному та писемному мовленні, у процеси виникнення мовних варіантів.

Аналітичні вправи, що імперують до роботи з текстами, зорієнтовані набувати знання, мовленнєві уміння в їх взаємодії. Окрім цього, тексти спрямовано на формування соціокультурної компетентності майбутніх фахівців, і педагогічної галузі зокрема. Зміст текстів різних жанрів і стилів дібрано з урахуванням їх етнолінгвістичної, етнокультурознавчої, соціолінгвістичної, культурологічної, лінгвополікультурної тематики.

Діяльнісним механізмом самоконтролю набутих знань є тестові завдання, якими завершується кожний розділ.

Акордним складником посібника є розділ, присвячений риторичній, яка в сучасному мовознавстві є риторикою «дискурсу як щоденного мовного спілкування в соціумі»⁶. Добором інформації, риторичних вправ автори намагалися переконати, що «сама така риторика має перспективу широкого поступу в українському суспільстві, тому що вона з риторики красномовства транспортує

технологічний апарат побудови висловлювань і текстів для мовного спілкування на щодень у різних сферах життя»⁷.

Цілеспрямовано-інтенсивне опанування системи української мови, законів риторики, правильний вибір риторичних стратегій, усвідомлення правил культурної комунікації, розуміння принципів комунікативних намірів і толерантного спілкування – основа мовної культури та інтелектуального зростання особистості. Той, хто хоче досягти життєвого успіху, накреслити траєкторію професійного зростання, має навчитися вправно послуговуватися мовою, її культурою, риторичною майстерністю як інтелектуальним надбанням і власністю українського народу.

Отож, основне призначення посібника – у котрий раз переконати всіх: і того, хто візьме цю книгу до рук, щоб лише погортати; і того, чие око із зацікавленістю зупиниться хоча б на одній із його сторінок; і того, у кого виникне потреба студіювати українську мову, вивчати її як підґрунтя рідномовної освіти, і того, кого вже давно не треба переконувати в тому, що людина має «споконвічно мовний характер буття» (за Г.-Г. Гадемером), і цей характер вишколюється ментальністю суспільства, національною свідомістю, що спонукає до саморозвитку в мові, до самопошуку й реалізації себе через мову.

Автори посібника висловлюють щирі подяку рецензентам: докторові педагогічних наук, професорці кафедри української мови Криворізького національного університету **Бакум Зінаїді Павлівні**; докторові педагогічних наук, професору, завідувачці відділу навчання української мови і літератури Інституту педагогіки НАПН України **Горошкіній Олені Миколаївні**; кандидатів педагогічних наук, доцентці кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка **Каліш Валентині Антонівні** за глибокий аналіз змісту посібника, слухні зауваження й рекомендації. Сподіваємося на доброзичливу критику колег, задалегідь вдячні конструктивним опонентам.

⁶ Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: навч. посіб. 2-ге вид. стереот. Київ: Вища школа, 2006. 311 с. С. 9.

⁷ Там само, С. 9–10.

*Бринить-співає наша мова,
Чарує, тішить і п'янить*
Олександр Олесь

ОРФОЕПІЧНІ НОРМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Регулюють вимову звуків, звукосполучень

Якщо з українською мовою
в тебе, друже, не все гаразд,
не вважай її примусовою,
полюби, як весною ряст.
Примусова тим, хто цурається,
а хто любить, той легко вчить:
*все як пишеться, так вимовляється, –
все, як пісня, у ній звучить* (за Д. Білоусом)

Українська мова є однією з наймилозвучніших у світі. На мовних конкурсах в Італії та Франції її визнано другою (після італійської) за мелодійністю мовою світу. Інші джерела говорять про бронзу української мови на цьому конкурсі (друге місце за французькою, а четверте місце посідає перська мова).

Орфоепія – це розділ мовознавства про літературну вимову.

Закономірності української орфоепії:

- наближення в ненаголошеній позиції [e] до [и] та навпаки: [ве'ли'ч], [се"стра'];
- наближення [o] до [y] перед [y]/[i]: [ко'жy'х], [то'б'і'];
- розрізнена вимова [г]/[ґ]: [газе'та], [га'нок]; [дж]/[д], [ж]: [джут], [п'іджи'ви'ти"]; [дз]/[д], [з]: [дзв'і'н], [п'ідз'в'і'тни"];
- асимілятивні зміни приголосних: легко – [ле'хко]; боротьба – [бород'ба']; завітчана – [закв'і'ч:ана], (на) дощі – [до'с'ц'і], сміється – [с'м'і'є'ц':а], коритце – [кори'ц:е"];
- спрощення: студентський – [студе'н'с'кий];
- евфонічні чергування: пам'ять і серце; зі школи; наш учитель, наші вчителі; не лізь у воду, побували у Гвінеї, в Америці.

ЗВЕРНІМО УВАГУ!

на початку
слова
здебільшого
вимовляємо [і]
та пишемо І:
ім'я, індик,
іржа, істина,
Іван

И вимовляємо
та пишемо:
*ич, и'кати,
и'кання;
ийбен, ир, Ич-
оба', Кім Чен
Ин*

деякі слова
мають
варіанти зі
звуком [и]:
*ірій / ирій,
ірод / ирод*

варіативна вимова
[г]/[ґ], що
зберігається на
письмі, у
прізвищах та
іменах:
*Гете / Гете, Георг /
Георг, Вергілій /
Вергілій*

орфоепічна
варіативність
д-гр.
[ау]/[ав],
закріплена
правописом:
*аудиторія /
авдиторія,
пауза / павза*
тощо

орфоепічна
варіативність д-гр.
[ф]/[ґ], закріплена
правописом:
*кафедра / катедра,
міф / міт, Марфа /
Марта, Борисфен /
Бористен*

[і] у зв-сполуках
передаємо **є, ї, ю,
я**: *фое, плеєр,
флаєр, проєкт*

[к'іс'т'л'а'вії],
[пe"стли'вії],
[хвастли'вії],
[ви'пyскни'ї]
[то'скно],
[скна'ра] тощо

дзвінкі приголосні (окрім [z]) перед
глухими в кінці складу й слова **не
оглушуються**: [на'дто], [дор'і'жка]

- *гість увійшов, гості ввійшли; він іде, вона йде; дні і ночі* (зіставлення); *Ольга і Юрій (j); гай і/та долина;*
- *вдача – удача, вступ – уступ* (зміна значення);
- *Урал, уява, умова; взаємини, власний, Владивосток*

ОРФОЕПІЧНИЙ ТРЕНАЖЕР

Вправа 1. Потренуйтеся в промовлянні чистомовок: чітко артикулюючи звуки, прочитайте повільно, потім швидше-швидше-швидше.

I. Ра-ра-ра – висока гора.
Ро-ро-ро – гостре перо.
Рі-рі-рі – сонце вгорі.
Ру-ру-ру – не псуй кору.
Ри-ри-ри – книжку бери.
Ір-ір-ір – великий двір.
Ир-ир-ир – голландський сир.
Ря-ря-ря – ясна зоря.
Ар-ар-ар – вправний кухар.
Ер-ер-ер – молодий шофер.

III. Прийшов Прокіп – кипів окріп, пішов Прокіп – кипить окріп, як при Прокопі кипів окріп, так і без Прокопа кипить окріп.

V. Бурі бобри брід перебрели,
Забули бобри забрати торби.

VII. Гава гаву запитала:
– Ти на ганок не літала?
– Не літала я на ганок,
То й прогавила сніданок.

IX. Бобре, друже, друже бобре,
міст зробив ти дуже добре:
не бредуть бобри у брід,
майстрові кричать: «Привіт!»

II. Джміль на склянку з джемом сів,
Гедзь до нього підлетів,
І дзвінка пішла розмова.
Першим гедзь промовив слово:
– «Що, солодкий джем із грушки?»
– «З'їм його я самотужки!» –
Джміль дзижчав, що було сили,
Поки склянку не закрили.

IV. Протокол про протокол протоколом
запротокольований.

VI. Зупинився на зрубі зубр.
Задивився зубр на зруб.

VIII. Сів шпак на шпаківню,
Заспівав шпак півню:
Так, як ти, не вмію я,
Ти не вмієш так, як я.

X. Чи то лис, чи то лис,
Чи то кинь, чи то кинь,
Чи то кит, чи то кит –
Звуки плутати не слід.

XI. У четвер четвертого числа о четвертій дня в центрі столиці садівник розсадивникувався. Та так розсадивникувався, що разом із садом троянд висадив ще й сад азалій, сад каприфолій та розарій у садочку навпроти, потім ще навпроти, та ще навпроти. Там, де росла липа біля Пилипа, який жив із Пилипицею та пилипеленятами. Якраз із пилипеленятами в цей час пиляв Пилип поліна з лип. Притупив пилюку Пилип. А потім Пилип і Пилипко поливали липки. Виросли липки й у Пилипа, й у Пилипка. А Пилипиця напекла пироги перепечені, перцем переперчені, бо була засмучена, змучена та вимучена тим, що всю ніч миші в шафі шаруділи, шість шарфів шерстяних з'їли. І хотіла влізти в шафу кішка, там де шурхотить у шафі мишка. Але мишка раз прийшла до кішки, уклонила кішці в ніжки, кішці – смішки, мишці – нітрішки. Та обидва потім так вимокли-перемокли під жахливою зливою під кущем, із жуком та джмелем, що здружилися. Там був собі коточок, украв собі клубочок – та й сховався в куточок. А Пилипиця плакала-неплакала, їй плакати – нема коли. Та так із відчаю, що шарфи з'їли, голосила-переголосила, що заболіло горло в господині, бо багато говорила, переговорила, перенаговорювала на мишку, кішку, і сусідську кішку й мишку, та ще й шишки на сосні та шахи на столі. І побігла стежинами, поміж ожинами, туди, де в діброві – дуби, під дубами – гриби, трава – між грибами, хмарки – над дубами. І млин стоїть, скоро не вистоїть. Прилетіли горобці – говорили про крупці; не про крупці, не про крупицю, а про круп'ячко. От і набрала Пилипиця на млині борошна та круп'ячка жменями й торбинами. А на пагорбі одна торба впала та котилася з високого горба, у торбі паляниця Пилипу й Пилипиці. Котилася вона, не перекотилася, тріщала, та не тріснула. Якраз у цей час їхала Хима до Максима візком-тарадайкою; тарадайка торохкоче, сива кобила везти не хоче, бо підкова клекоче, наче лелека до лелеченят летіла й клекотіла. От біля тарадайки з її хазяйкою й спіймала Пилипиця торбицю. А поруч чорно-білий чорногуз у болото чорне вгруз. Дорогою Пилипиця зупинилася біля броду, біля саду, там, де бабин виораний город, де барабанять по городу бараболя та горох. А горох у городі виріс небувалий, одначе горобці город пограбували. Одне втішило, що бабин біб розцвів у дощ. Буде бабі біб у борщ. Набрала й бобів собі господиня, і

гороху. А трохи далі в горішнику горішенька горішками обвішана. Обтрушують горішки Оришка та Тимошка. Попросила в малих малу жменю малих горіхів для милих своїх малих. Їхній батько Гриць ніс горіх через поріг. Став на горіх, упав на поріг, тому що всю ніч пильно поле пильнував, перепелів полював. А Пилипиця згадала, як приснився сьогодні сон сусідці, що приніс їй сусіда сік із суниці. То вона вже за суницю не питала, лише горіхів повну жменю набрала. І побігла знов Пилипиця поміж ожинами назад стежинами додому, щоб напекти для синів-молодців свіженьких млинців, пироги ж були – перепечені, перцем переперчені. А вона ж, мов та квочка, що ходить коло кілочка, водить діточок коло квіточок, над своїми синами носить без устану, тому за годину були в печі смачні та гарячі пшеничні калачі – зі свіжою ожиною, бабиними бобами, горохом та сиром з горіхами з горішника, що збирали Тимошка й Оришка. І хвалили молодці ті млинці на молоці й гарячі калачі, що пеклися в печі. Коржі – із медом, коржі – із маком, і смаження – із пастернаком, і галушки – із лютим перцем, господиню із добрим серцем, що ще й сусідам усім за спасибі дала ще й хрону, дала риби, мАківку – до мачини, перченятко – до перчини. А потім чорним вечором пригощала й синів, і гостей чаєм із печивом. А дідусь Опанас купив ананас. Кликав: «Приходьте до нас – почастуємо вас!». А Пилипиця стільки наготувала-переготувала, що не до ананасів їй було, і вона кликала-перекликала усіх сусідів та їхніх сусідів із сусідніх дворів до себе, та накликала усе місто. Їли-їли – не переїли, та ще й на завтра лишилося (за прочитанням А. Смахової).

Вправа 2. Прочитайте пари слів, поясніть їх лексичне значення, зверніть увагу на звуки, що його розрізняють.

Ткала – ткаля, золото – долото, кінь – кинь, гривня – гривна, кати – коти, викошений – викочений, сердечний – сердешний, ріка – рука, лук – люк, поради – параді, морок – мороз, фарс – фарш, худенький – хутенький, терен – дерен.

Вправа 3. Правильно промовте слова. Поясніть, чи змінює вимова слів їх значення.

Гніт – гніт, грати – грати, глей – глей, гулі – гулі.

Вправа 4. Запишіть слова у дві колонки відповідно до того, у яких із них варто вимовляти глотковий [г], а в яких – задньоязиковий [ґ].

Педа[г]о[г], [г]анок, [г]раматика, [г]рунтовний, дзи[г]а, [г]азета, [г]роно, [г]ава, [г]едзь, [г]ірлянда, а[г]рус, [г]еологія, [г]речка, [г]речний, [г]речаний, [г]ромада, [г]ратися, [Г]анна, [г]атунок, [г]ава.

Вправа 5. Зверніть увагу на розрізнення звуків-африкат та двох окремих звуків. Запишіть слова у дві колонки.

Джерело, підживити, джура, дзига, надзвичайний, дзюдоїст, джунґлі, дзеркальний, відзвук, підземний, відзначити, дзижчати, переджнивний, дзвінкий, надзелень, надзвонювати, надзвук, бджолиний, підзолистий, джбан, народження, підземелля, підзаголовок.

Вправа 6. Прочитайте слова й поясніть вимову шиплячих в українській мові.

Щастя, відчутний, чудовий, чари, чекати, щиглик, площа, женьшень, ніж, щітка, щічка, чимало, сиріжка, читати, жовтіти, чашка, чашолистик, щонайкраще, щезати.

Вправа 7. Поміркуйте: яких помилок припускаються під час вимови слів:

- любов, ходив, онуків;

- голубка, кладка, книжка, різкий, дядько?

Поясніть можливі відхилення від норми.

Вправа 8. Вставте пропущені букви. Прочитайте, поясніть вимову й правопис слів.

Париж – пари...ький, Прага – пра...ький, дорогий – доро...чий, вузький – ву...чий, соня...ник, серде...на хвороба, серде...на людина, студент – студен...ський, книга – у кни...ці, юшка – у ю...ці, кіготь – кі...ті, радитися – ти ради...ся, сміятися – ти сміє...ся, він сміє...ся, невістка – невіс...ці, їздити – їж...у.

Вправа 9. Запишіть слова фонетичною транскрипцією, поясніть вимову звукосполучень.

Піщаний, дубки, вернешся, вітаєшся, журишся, привізши, *винісиш*, здається, на *подушці*, у книжці, на доріжці, *нитці*, на річці, *підшити*, розклад, розчистити, безшовний, *солдатський*, гігантський, президентський, на стіні, сльози, цвіт, післямова, дні, перехрестя, могутній, віджилий, віддзеркалення, догоджати, анекдот, якби, як же, ось де, уквітчаний, вітчизна, з джемом, зжитися.

Вправа 10. Запишіть слова фонетичною транскрипцією. Порівняйте вимову й правопис слів.

Дочці, якби, кидаєшся, шезнення, безсмертність, помиляться, якісність, безтурботність, хворостняк, вокзал, нігтик, радишся, полощешся, непереконливий, відкликаються, ведмеденя, якісність, безпросвітний, положистість, ябедництво, зсядеться, зсихаються, принісши, пестливий, непримиренність, нереститься.

Вправа 11. Визначте в словах звуки, вимова яких не збігається з написанням.

Єдність, сміється, смієшся, позеленілий, дігтярня, отже, вокзал, боротьба, уквітчаний, принісши, пісня, вітчим, єдність, пісня, яблуко, найкращий, рюкзак.

Вправа 12. Утворіть спільнокореневі слова від запропонованих. Диференціюйте їх на такі, у яких спрощення відбувається: 1) у вимові й на письмі; 2) лише у вимові; 3) узагалі не відбувається.

Щастя, турист, перстень, баласт, тиждень, бризка, диригент, виїзд, зап'ястя, тиск, кістка, брязк, агент, пестоці, контраст, честь, плюск, місто.

Вправа 13. Розкрийте дужки: виберіть правильний варіант сполучника / прийменника.

Людина виокремилась (з, із, зі) світу, що її оточує, (й, і) піднялася (над, наді) ним завдяки мисленнєвій (й, і) мовленнєвій діяльності, спілкуванню за допомогою виняткової знакової системи – природної мови. Спілкування (комунікація) – особливий тип людської діяльності поряд (з, із, зі) діяльністю когнітивною (мисленнєвою), трудовою, ігровою (й, і, та) ін. Комунікація (в, у)

суспільстві здійснюється за певними законами, (в, у) межах віками відпрацьованих моделей, усталених форм. Зв'язки мислення (і, й) мовлення втілюються передусім (в, у) процесах породження (і, й) сприйняття мовлення, які, (у, в) свою чергу, відбуваються за певними мисленнєво-мовленнєвими законами (і, й) правилами (за Ф. Бацевичем).

Вправа 14. Уважно прочитайте текст. Зверніть увагу на нормативність уживання прийменників (у – в, з – із – зі (зо)), сполучників (і, й, та), префіксів або початкових кореня (у – в), постфіксів (ся – сь). За потреби відредагуйте.

I. Кожна людина має потребу у спілкуванні, налагодженні соціальних контактів. Постає вона як необхідність в нових враженнях, почуттях, знаннях, в бажанні поділитись з кимось своїми переживаннями і думками, обміняти певною інформацією, налагодити стосунки. В процесі спілкування відбувається інтелектуальна і емоційно-чуттєва взаємодія індивідів, досягається єдність та злагодженість дій, що зумовлює формування спільних настроїв й поглядів, взаєморозуміння, згуртованості та солідарності. Вміння спілкуватися є свідченням інтелектуального рівня, культури особистості, відкриває їй доступ до нових можливостей в самореалізації. Паралельно із потребою у спілкуванні існує потреба в усамітненні, яка у одних людей виражена яскраво, в інших – ледь помітна. Це залежить як від конкретної особистості, так й від соціального середовища (за *посібником*).

II. Поняття «комунікація» та «спілкування» мають спільні й відмінні ознаки. Спільними є їх співвіднесеність з процесами обміну та передавання інформації та зв'язок з мовою як засобом передавання інформації. Відмінність зумовлена різницею у змістовому обсязі цих понять. За спілкуванням закріплюють характеристики міжособистісної взаємодії, а комунікацію асоціюють із інформаційним обміном в суспільстві.

Нині відбувається переосмислення окреслених понять. В сучасному соціокультурному просторі комунікація, що передбачає поширення інформації, цим не обмежується, а означає передусім спілкування, орієнтує на урахування його різноманіття (за *посібником*).

Вправа 15. Відредагуйте мовні одиниці, усуваючи випадки порушення милозвучності. Коротко прокоментуйте помилки.

I. Розберись в причинах, раз в раз, яка уже не раз доводила, робота з слухачами, з щирою душею, Наталя і Ольга, розмір й характер внесків, з скороченим робочим днем, здати у експлуатацію, з врахуванням змін й доповнень, майно у оренді, отримав у одному примірникові, згідно з статтею.

II. В зв'язку з святом, зобов'язуюсь звітувати, внесок в справу, збитки із операцій, кількість й якість, далось взнаки, оренда приміщення і обладнання, визначилися у кожному конкретному випадку, за погодженням з завідувачем, зробила би учора, він ж одержав переказ, отримав вмотивовану відмову.

Вправа 16. Поміркуйте, чи можливі евфонічні чергування в зазначених словах. Відповідь аргументуйте.

Вдача, вклад, вправа, вступ; взаємини, влада, власний, властивість, вплив, взірець, внутрішній; увага, узбережжя, указ, умова, усталення, угорка, уважність, ударницький, умовний; Владикавказ, Бронський, Умань, Уляна; урбанізація, устриця, утилізація; Улас, Україна.

Вправа 17. За поданою схемою виконайте орфоепічний аналіз слів.

Схема орфоепічного аналізу слова

1. Записати слово фонетичною транскрипцією.
2. Визначити наголос (якщо є, то основний і побічний чи подвійний); обґрунтувати акцентуацію.
3. Підкреслити складні для вимови звуки та звукосполучення.
4. Пояснити вимову звуків і звукосполучень за правилами орфоепії.

Зразок: [знац'á] – наголошений склад [н':á]: у двоскладових віддієслівних іменниках на *-ння*, *-ття*, що втратили відтінок дії, наголошеним є останній склад (*знання*, *життя*, *буття*); [н':] – передньоязиковий (зубний) приголосний перед *я* стає м'яким, а між голосними вимовляється подовжено.

Зморщений, комп'ютер, кують, смієшся, боротьба, пісня, вітчим, зіпшити, підземелля, заздорці, розкіш, рід, джаз, висаджувати, ніжність, стружка, свято, обличчя, легко, вокзал, гриб, середа, весняний, помилка, сміється, волосся, Харків.

Вправа 18. Розставте в поданих текстах спеціальні знаки, що допоможуть зробити читання виразним. Підготуйтеся до читання цих текстових фрагментів із дотриманням орфоепічних, акцентуаційних норм та знаків партитури тексту.

Знаки для партитури тексту

'	словесний наголос
_____	логічний наголос (суцільна лінія під словом)
---	логічний наголос послаблений
====	логічний наголос відчутно посилений
/	пауза
//	пауза середня
///	пауза довга
Р	підвищення тону (мелодія злету)
à	зниження тону (мелодія спаду)
∩	мелодійна хвиля, що вказує на інтонаційне поєднання слів
.....	уповільнення вимови
Ů	пришвидження вимови
< >	виділення особливим тоном елементів тексту (наприклад, вставлених конструкцій)
« »	іронічна інтонація

I. Справді, що встиг зробити? Що міг збагнути у своєму двадцятирічному світі? Де ж поема твого життя? Не такий уже й довгий вік мистецтва, витвореного людиною. Тридцять чи сорок тисяч років тому невідомий митець при відблисках вогню зробив у своїй печері перші контури мамонтів, на яких він удень полював. ...Після того була Нефертіті, був Парфенон, була Мона Ліза... І зрештою, бачиш сучасний модерний витвір, де безладною купою переплелися людські вуха, очі, носи, а на зміну гармонії виступає хаос, на зміну фарбам Рафаеля приходить консервна бляшанка і мавпа з епохи Виродження. Самозаперечення? Дух людський

вичерпав себе? Чи це тільки криза минуща, після якої ще буде в мистецтві і юність, гармонія ліній, нових слів? (О. Гончар)

II. Далека красо моя! Щасливий я, що народився на твоєму березі, що пив у незабутні роки твою м'яку, веселу, сиву воду, ходив босий по твоїх казкових висипах, слухав рибальських розмов на твоїх човнах і казання старих про давнину, що лічив у тобі зорі на перекинутому небі, що й досі, дивлячись часом униз, не втратив щастя бачити оті зорі навіть у буденних калюжах на життєвих шляхах (О. Довженко).

III. Я утомився. Бо життя безупинно і невблаганно іде на мене, як хвиля на берег. Не тільки власне, а і чуже... А врешті – хіба я знаю, де кінчається власне життя, а чуже починається? Я чую, як чуже існування входить в моє, мов повітря крізь вікна і двері, як води притоків у річку. Я не можу розминутися з людиною. Я не можу бути самотнім (М. Коцюбинський).

IV. О наші передчасно посивілі матері, із сапкою в руках, із серпом на плечі та болючою в очах югою. Ви не проходили гімназій, ні вищих, ні нижчих шкіл. Вашою єдиною школою і книгою була книга землі, зерно у землі, сонце над землею, і діти біля персів, і діти біля ніг.

Золоте Відродження змалювало людству мадонн. А хто змалював наших босоногих мадонн із сапкою в руках чи серпом на плечі та дитям біля персів, що знали не шовки, а лише нерівне, шорстке полотно? І чи зрозуміють це ті, що вже не знатимуть полотна і полинового смутку давнини? Чи будуть довіку не як ношу, а як вдячність нести в душі свято і сум материнських очей і синівську вірність батькам, що шаблями вирубували новий час на чорних та ханських шляхах, щоб вони, ці шляхи, zostалися тільки полином пам'яті, а не шрами сьогодення?..(М. Стельмах)

ПЕРЕВІР СЕБЕ!

ВАРІАНТ 1

1. Які голосні звуки в українській мові вимовляють чітко?

- а) [a], [y], [o];
- б) [a], [y], [i];
- в) [e], [a], [y];
- г) [и], [a], [y].

2. У якому рядку в кожному слові буквосполучення *дж*, *дз* позначають один звук?

- а) дзвін, дзига, джем, дзюрчати;
- б) джерело, джміль, дзвінкий, підзолистий;
- в) віджити, дріжджі, їжджу, відзначений;
- г) підземелля, саджати, сходжений, раджу.

3. У якому рядку в кожному слові буквосполучення *дж*, *дз* позначають один звук?

- а) дзеркало, кукурудза, розділити, надзвичайний;
- б) відзначати, джентльмен, підживити, бджола;
- в) дзюркотіти, відродження, джинси, дзвіночки;
- г) дзьоб, відзнака, дзижчати, джунглі.

4. У якому рядку в усіх словах букви *я*, *ю*, *є* позначають два звуки?

- а) висаджує, рум'янець, мрія, ювіляр, яр;
- б) вечеря, невільниця, зілля, буряк, з'явитися;
- в) більярд, юрта, п'єса, сміятися, біологія;
- г) ягода, арія, пам'ять, весілля, життя.

5. У якому рядку в усіх словах треба вимовляти [г]?

- а) (г/г)атунок, (г/г)олова, (г/г)ороскоп, (г/г)остинний;
- б) (г/г)оробина, (г/г)грунтотвір, (г/г)оризонт, (г/г)рафіка;
- в) а(г/г)ент, (г/г)рунтовно, а(г/г)рус, (г/г)руша;
- г) (г/г)удзик, (г/г)анок, (г/г)едзь, дзи(г/г)а.

6. У якому рядку в усіх словах кількість звуків і літер однакова?

- а) куш, зелень, щедрий, під'їзд, наморозь, могутній, життя;
- б) в'язь, ячмінь, пласт, дойм, Еней, вечерея, екскурсовод;
- в) курйоз, йод, честь, поїзд, «Енеїда», вихователь, плащ;
- г) борщ, шука, боязко, дзеркало, хазяїн, яблуко, дощ.

7. У якому рядку в усіх словах звуків менше, ніж літер?

- а) відзнака, здоров'я, сиджу, піджива, пісня, щебет, тайга;
- б) відзвук, ходжу, дзеркало, старанно, льон, егоїст, щось;
- в) воджу, корисний, розжарений, п'ять, еліпсоїд, цвях, йод;
- г) лінь, тьмяний, льон, бджола, ганьба, тінь, Львів.

8. У якому рядку зазначено всі слова, у вимові яких спостерігається уподібнення (асиміляція) приголосних?

- а) рюкзак боротьба, вогкий, кігті;
- б) низка, молотьба, зсипати, миска;
- в) зцілити, грип, нігтик, зсунути;
- г) стежка, екзамен, зцементувати, розбудити.

9. У якому рядку підкреслені букви позначають однаковий звук?

- а) джміль, добро, дріб;
- б) просьба, вісь, сьогодні;
- в) дзбан, зберегти, зжати;
- г) якби, гвалт, вокзал.

10. У якому рядку в усіх словах відбулося спрощення в групах приголосних у вимові й на письмі?

- а) випус..ний, балас..ний, сер..цевий, улес..ливий, плюс..нути;
- б) аванпос..ний, кіс..лявий, хвас..ливи, реміс..ник, корис..ний;
- в) тиж..невий, проїз..ний, бряз..нути, щас..ливий, чес..ний;
- г) виїз..ний, тріс..нути, студен..ський, пропус..ний, зап'яс..ний.

11. У якому рядку в усіх словах порушено правило спрощення в групах приголосних?

- а) перстня, проїзний, агенство, шістнадцять;
- б) чесний, зап'ясний, злісний, дилетантський;
- в) контрастний, радістний, перехрестний, хваснути;
- г) обласний, аспіранський, захисний, якістний.

12. У якому рядку в усіх словах не порушено правило спрощення в групах приголосних?

- а) сонце, щасливий, очисний, зап'ястний;
- б) радісний, областний, проїздний, щасливий;
- в) кістлявий, студенський, випускний, виїзний;
- г) доблесний, невістці, контрастний, блискнути.

13. У якому рядку в усіх словах спрощення в групах приголосних позначається на письмі?

- а) чес()ний, шіс()надцять, блис()нути, захис()ний;
- б) перехрес()ний, аванпос()ний, піз()ній, ціліс()ний;
- в) учас()ник, шелес()нути, очис()ний, нещас()ливий;
- г) тріс()нути, корис()ний, хвас()ливий, чес()ний.

14. У якому рядку в усіх випадках потрібно вжити прийменник або початковий слова -в-?

- а) повідом (в/у)сіх, взяв (в/у) борг, помилка (в/у) слові;
- б) працюю (в/у) школі, дав (в/у) руки, пішов (в/у) університет;
- в) сам (в/у)дома, зайшов (в/у) кав'ярню, гриби (в/у) кошику;
- г) зайди (в/у) кімнату, виставка (в/у) музеї, ходімо (в/у) кіно.

15. У якому рядку в усіх випадках потрібно вжити прийменник -у-?

- а) бути () Америці, пірнути () озеро, прочитала () оголошенні;
- б) світло () вікні, десь () хлібах, дивитись () вічі;
- в) прибрати () хаті, визирнув () вікно, сидимо () вагоні;
- г) не сунься () воду, значення () формуванні, пішла () садок.

16. У якому рядку в усіх мовних одиницях порушено правила милозвучності?

- а) отож-бо й воно, розберися з справами, Олег й Василь;

- б) дощ не іде, в свій дім, в аудиторії;
- в) пізно уже, вже пізно, раз у раз;
- г) свої і чужі, повернись увечері, діти ввічливі.

17. У якому рядку в усіх мовних одиницях не порушено правила милозвучності?

- а) він і вона, прийти вчасно, повернутися додому;
- б) увійти в кімнату, зошит й книжка, гарне вбрання;
- в) повернувся зі школи, була у мене, він йде у школу;
- г) служили в гвардії, не лізь у воду, сталося в Україні.

18. У якому реченні порушено правила милозвучності української мови?

- а) Марія раптом заплакала у хвилину мовчання.
- б) Вона повернулася додому й одразу почала читати всю кореспонденцію.
- в) Він все чесно розказав батькам й вчителям.
- г) У протоколі вченої ради університету вказано кількість присутніх на зібранні.

19. У якому реченні не порушено правила милозвучності української мови?

- а) Учителька з сусіднього села взяла участь у конкурсі.
- б) Діти на канікулах побували у Львові.
- в) Коріння вросло в тверду землю.
- г) В структурі організації шість підрозділів.

20. У якому рядку порушено правила милозвучності української мови?

- а) батьки й діти, увійти в хвіртку, зупинитись вдома;
- б) новий і цікавий роман, швидко взятися до роботи, сміятися голосно;
- в) повертатися вчасно, зустрітися з друзями, прийти у вівторок;
- г) повечеряти в середу, одягнутися у фартух, мені ввижається.

21. У якому рядку не порушено правила милозвучності української мови?

- а) напишемо диктант, пішов в військкомат, хоч трохи відпочинеш;
- б) земля вкрилася снігом, сказала ж правду, повернувся вчасно;
- в) в широкому полі, весела і грайлива, хотів взутися;
- г) граймось разом, щоби доля була щасливою, хотів вполювати птаха.

22. У якому рядку на місці пропусків у всіх словах треба вставити букву, що позначає дзвінкий приголосний?

- а) во...ко, мабу...ь, боро...ьба, ні...ті, во...зал;
- б) стов..., кі...ті, на...хмарний, змо...ти, ...казати;
- в) про...ьба, ая...же, сте...ка, бли...ький, обгоро...ка;
- г) ро...повісти, ...шити, бе...хмарний, стере...ти, на...ломлений.

23. У якому рядку всі глухі приголосні вимовляються дзвінко?

- а) футбол, анекдот, екзамен, птах, зчинити;
- б) якби, айсберг, вокзал, молотьба, отже;
- в) спитати, боротьба, рюкзак, аякже, просьба;
- г) дубки, сказати, натхнення, Великдень, якби.

24. До кожного слова якого рядка можна дібрати фонетичні синоніми (наприклад: умиватися – вмиватисьь)?

- а) іржа, вівця, взуття, університет, умова;
- б) Удовиченко, увага, взаємини, удача, вступ;
- в) ввімкнутий, убогий, вболівати, вбачати, удосконалювати;
- г) вправа, установа, ударник, взяти, взамін.

25. До кожного слова якого рядка можна дібрати фонетичні синоніми (наприклад: умиватися – вмиватисьь)?

- а) вкладка, включно, владика, забезпечити, убути;
- б) укус, Ужгород, увага, вправа, включно;
- в) взуття, в'їзд, вказівний, узвар, увішаний;
- г) ввічливий, сміятись, ввімкнути, хоча, уберегти.

ВАРІАНТ 2

1. Які голосні звуки в ненаголошеній позиції зазнають якісних змін?

- а) [a], [и], [e], [o];
- б) [e], [и], [o];
- в) [и], [і], [e], [у];
- г) [o], [и], [і].

2. У якому рядку в усіх словах треба вимовляти [г]?

- а) (г/г)речність, ма(г/г)азин, (г/г)рамота, за(г/г)адка;
- б) (г/г)анок, (г/г)азда, дзи(г/г)лик, (г/г)ніт;
- в) (Г/Г)омер, кіло(г/г)рам, Єван(г/г)еліє, (г/г)рунтувати;
- г) (Г/Г)ете, (г/г)речаний, (г/г)еологія, (г/г)ончар.

3. У якому рядку в усіх словах треба вимовляти [г]?

- а) а(г/г)рус, (г/г)ранчастий, (г/г)речний, (г/г)ава;
- б) (г/г)уля, (Г/Г)рицько, Ан(г/г)лія, (г/г)гринджоли;
- в) а(г/г)ресія, а(г/г)ентство, (г/г)ромадянин, (г/г)рунт;
- г) а(г/г)ітація, (г/г)удзик, автобіо(г/г)рафія, (г/г)анок.

4. У якому рядку в кожному слові буквосполучення *дж*, *дз* позначають один звук?

- а) дзвін, дзюрчати, підземелля, дзеркало;
- б) джем, підживити, джунглі, дзюдо;
- в) віджеврити, кукурудза, відзначати, середземний;
- г) джміль, джерело, дзенькати, дзьоб.

5. У якому рядку в усіх словах букви *я*, *ю*, *є* позначають два звуки?

- а) будівля, Україна, школяр, місяць, заява;
- б) оповідання, сюжет, футляр, ялівець, тьохкає;
- в) фаянс, ялинка, юшка, міжгір'я, Ньютон;
- г) бажання, ярмарок, яблуко, ярлик, бюро.

6. У якому рядку в усіх словах букви *я*, *ю*, *є* позначають два звуки?

- а) В'єтнам, ягода, ялина, під'їзд, китаєць;

- б) місяць, ніяковість, з'їхати, рілля, вирощують;
- в) лінія, пам'ятає, клієнт, буряно, пір'я;
- г) з'явитись, досьє, людськість, юність, тьмянний.

7. У якому рядку в усіх словах однакова кількість звуків і букв?

- а) прислів'я, мавпячий, Київщина, сум'яття;
- б) сьогодні, балтієць, дзижчати, щипати;
- в) тюбетейка, віджити, дев'ять, тріщить;
- г) водяний, м'якенький, щиглик, тьохкати.

8. У якому рядку в усіх словах звуків більше, ніж літер?

- а) пам'ять, праця, ключ, ясність, м'яч, район, пляма;
- б) земля, м'який, єдність, тьмянний, вольєр, осінне, ім'я;
- в) Марія, пояс, юний, своєму, воюють, їжак, дощ;
- г) пісня, нянька, навмання, рілля, рясно, різьбяр, насіння.

9. У якому рядку зазначено всі слова, у вимові яких спостерігається уподібнення (асиміляція) приголосних?

- а) грушка, смужка, мишка, стежина;
- б) доводиться, травиця, зцілити, стеля;
- в) просьба, жінка, анекдот, кішка;
- г) сміється, радість, кігті, молотьба.

10. У якому рядку зазначено всі слова, у вимові яких спостерігається уподібнення (асиміляція) приголосних?

- а) купив, нігті, берізка, свідчити;
- б) вогкість, коротший, зцілити, дьогтю;
- в) відступ, сьогодні, захист, травиця;
- г) отже, зшити, безшумно, бджола.

11. У якому рядку в кожному слові треба вставити букви, що позначають глухі приголосні?

- а) ро...тяг, ві...повідь, ро...казати, кі...ті, ...фотографувати;
- б) боро...ьба, бе...відмовно, ві...казати, ...розуміти, бе...доганно;
- в) ...казати, ...проскувати, моло...ьба, не...кінчене, не...тихаюче;

г) ві...мовити, во...ко, ро...мести, пі...казати, ро...мовляти.

12. У якому рядку в усіх словах спрощення в групах приголосних зберігається на письмі?

- а) проїз(о)ний, зліс(о)ний, пристрас(о)ний, ус(о)ний;
- б) віс(о)ник, доблес(о)ний, зап'яс(о)ний, совіс(о)ний;
- в) шіс(о)надцять, швидкіс(о)ний, корис(о)ний, улес(о)ливий;
- г) кіс(о)лявий, тиж(о)невий, хвас(о)ливий, хворос(о)няк.

13. У якому рядку в усіх словах спрощення в групах приголосних не зберігається на письмі:

- а) перехрес(о)ний, кріпос(о)ний, радіс(о)ний, совіс(о)ний;
- б) зап'яс(о)ний, невіс(о)ці, шіс(о)надцять, студен(о)ський;
- в) очис(о)ний, учас(о)ник, виїз(о)ний, тиж(о)невий;
- г) балас(о)ний, умис(о)ний, випус(о)ний, блис(о)нути.

14. У якому рядку спрощення приголосних не відбувається?

- а) кіс...лявий, хворос...няк, віс...ник, чес...ний, шіс...надцять;
- б) тріс...нути, якіс...ний, чес...ний, улес...ливий, студен...ство;
- в) реміс...ник, сер...це, вис...нути, виїз...ний, випус...ний;
- г) хвас...ливий, пес...ливий, форпос...ний, балас...ний, аванпос...ний.

15. У якому рядку в усіх словах не порушено правило спрощення в групах приголосних?

- а) захисний, звісно, багатство, пестливий;
- б) проїздний, пристрасний, срібний, росла;
- в) гусне, учасник, пізній, гончар;
- г) туриський, властний, первісний, хвастливий.

16. У якому рядку в усіх випадках потрібно вжити прийменник -з-?

- а) вітати () святом, разів () три, зліпити () снігу;
- б) вийти () автобуса, фотографуватися () родиною, читати () аркуша;

в) прийти () школи, виняток () правила, сувенір () Львова;
г) диктант () української мови, плугатарі () плугами, лист () Бразилії.

17. У якому рядку в усіх мовних одиницях порушено закони милозвучності?

- а) Шопен і Берліоз, в єдності, сили і вроди;
- б) Полтава й Одеса, і над криницею верба, імовірний варіант;
- в) в поезії, поруч з мною, відгук в пресі;
- г) печаль і туга, черпати з джерела, позичив зо два мішки.

18. У якому рядку в усіх мовних одиницях порушено закони милозвучності?

- а) солдати і офіцери, день у день, степ і море;
- б) дощ й вітер, Улас і Влас, зібралися вчасно;
- в) досвідчений учитель, зібралися всі, Оксана й Орест;
- г) взяти шлюб, двоїться у очах, пірнати в хвили.

19. У якому рядку порушено правила милозвучності української мови?

- а) війна і мир, прочитати в книзі, сидимо у вагоні;
- б) пам'ять і серце, живе у Харкові, швидко йде;
- в) бачила в фільмі, прийшов з сестрою, забіг в школу;
- г) записати в зошит, одягнена у хвою, у село із лісу.

20. У якому реченні дотримано правила милозвучності української мови?

- а) Він ввійшов до кімнати з веселим виразом обличчя.
- б) Сьогодні учені розглянули питання про упровадження новітніх інформаційних технологій в освітній процес.
- в) Був в мене один цікавий посібник цього автора.
- г) Він іде запиленою дорогою до школи та мріє про канікули.

21. У якому рядку порушено правила милозвучності української мови?

- а) мене вкусила комаха, знову наказали, прийшов же;

- б) швидко іти, товариство вчених, наївся вдосталь;
- в) червоні уста, весела вдача, прискіпливий учений;
- г) гарне вбрання, влучний удар, відказати відразу.

22. У якому рядку не порушено правила милозвучності української мови?

- а) засміялися весело, широко всміхнутися, зателефонувати всім учителям;
- б) стільці у офісі, столи зі книжками, сміятися над мною;
- в) повернувся у вівторок, хлопчик вмився сам, у церкві молилися;
- г) вони утрюх сиділи, у потоках сяйва, останні події в світі.

23. У якому рядку порушено правила милозвучності української мови?

- а) прийшов в четвер, набір в футбольну команду, навчаюся в університеті;
- б) один в один, мірялися вправністю, у приміщенні тепло;
- в) температура у хворого, група молодих учених, повільно йти;
- г) дорога в нікуди, в усій красі, сказала б.

24. До кожного слова якого рядка можна дібрати фонетичні синоніми (наприклад: умиватися – вмиватися)?

- а) вступ, учитель, вдосталь, восени, ймення;
- б) йти, вулиця, удар, управа, вчений;
- в) вбрання, уперед, впевненість, вважати, вщент;
- г) угіддя, Україна, відразу, успішно, вугілля.

25. До кожного слова якого рядка можна дібрати фонетичні синоніми (наприклад: умиватися – вмиватися)?

- а) уміння, вродливий, вуса, укус, вщент;
- б) усталений, Україна, Угорщина, удова, увесь;
- в) йти, мла, іржа, увійти, імовірно;
- г) вугілля, вулиця, втрюх, спиратися, ввечері.

Наголос – душа мови
С. Караванський

АКЦЕНТУАЦІЙНІ НОРМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Регулюють наголошування слів

НАГОЛОС

Наголос – то зовсім не дрібниця.
З наголосом вірно подружи
І відкриє слово таємницю:
Образи, обрАзи, образИ.

Наголос – і вчуеш в слові крицю,
І відваги стане, й висоти.
Відтепер не можна помилитися:
МОлоти, молОти, молотИ.

Хай ідуть слова до нас не ниці:
Грав музИка, мУзика пливла.
Наголос – це дзвінкова криниця
І народу, і твого села (В. Романовський)

Наголос – це вимова одного зі складів із більшою силою.
Наголос завжди падає на голосний звук у складі: *ветеринАрія*.

Наголос в українській мові є:

- вільним: наголошеними можуть бути різні за порядком складі: *дОнь-ка, до-чкаА*;
- рухомим: може переміщуватися під час словозміни: *житлО, жИтел*;
- слово- і форморозрізнювальним: *заплАчу, заплачУ*; *стІни, стінИ*;
- кількісним: складні слова мають головний і побічний наголоси: *автомотолЮбИтельський*;
- варіативним: частина слів має кілька нормативних варіантів наголошування без зміни лексичного й граматичного значень: *мАлЯр, мАрганцЕвий, веснЯНИй, слИвОвий, щІлИна*.

ЗВЕРНІМО УВАГУ!

Якось –
невідомо як;
якОсь –
одного разу

соляЯний –
соляна
кислота;
солянИй –
від сіль

лУпа –
збільшувальне
скло;
луА – на шкірі
голови

прИклад –
зразок;
прикляД –
частина
гвинтівки

господАрський –
необхідний для
господарства;
госпОдарський –
власницький

видАння –
поліграфічне;
виданнЯ (на
виданнІ) –
про дівчат,
процес

кОпчений –
дієприкмет-
ник;
копчЕний –
прикметник

насиПати –
дієслово
доконаного
виду;
насиПати –
дієслово
недоконаного
виду

озера –
іменник у
називному
відмінку
множини;
Озера –
іменник у
родовому
відмінку
однини

апарт**А**м**Е**нт, **дО**к**І**р, **дО**гов**І**р,
жАл**О**, **на**з**А**в**ж**д**И**, **пЕ**р**в**І**с**ний,
пОм**И**лка, **жА**д**І**б**н**ий, **жовтИ**зн**А**

абет**кО**вий, **в**ич**Е**р**п**ний, **ц**ін**нИ**к, **в**Ід**г**ом**І**н, **в**І**л**ь**х**а, **щИ**п**ц**і,
фОль**г**а, **прИ**ч**і**п, **руслО**, **вітчИ**м, **щавЕ**ль, **рукопИ**сний,
зОв**с**ім, **дО**г**м**ат, **надлИ**шок, **бюлетЕ**нь, **фО**р**з**а**ц**, **жалюзІ**

АКЦЕНТУАЦІЙНИЙ ТРЕНАЖЕР

Вправа 1. Прочитайте слова відповідно до норм наголошування. Запишіть їх за алфавітом, позначте наголос.

I. Алкоголь, багаторазовий, виплата, машинопис, виразний, довідка, олень, кропива, український, масляний, форзац, джгутовий, житло, літопис, запитання, наклеп, Харківщина, одинадцятий, плутаниця, випроба, позаочі, столяр, вимова, зручний, тонкий.

II. Отаман, подруга, Глухівщина, батьківський, ознака, гарненький, вісімдесят, начинка, широко, порядковий, чорнозем, котрий, черствий, поняття, заняття, листопад, показники, курячий, договір, славненький, сільськогосподарський, фаховий, позначка, решето, височина.

III. Адресний, пізнання, середина, смутний, бездоглядний, сповна, пурпур, безпринципний, зубожілий, каталог, мережа, прислухатися, перекис, орган, первісний, пекарський, сушений, царина, сантиметр, везти, помилковий, дзвінкий, фартух, Одещина, зрання.

Вправа 2. Запишіть слова, групуючи їх за частинами мови. Позначте наголос. Поясніть норми наголошування.

I. Вербa, ласкавіший, довідник, газопроникний, дошки, позачерговий, несе́мо, дихання, сніданок, куліна́рія, звірячий, ласкаво, подушка, чорнослив, (усі за) одного, віднести, звисока, індустрія, терновий, читання, доччин, неабияк, вишиванка, добуток, невимірний, довгенький.

II. Донесхочу, пліч-о-пліч, центнер, неказаний, зблизька, рідненький, сивіти, документ, сімдесят, шока, шурхонути, поводити, неказанно, шістьома, посторінковий, слюсарство, чадіти, цукрометр, шкіряний, вертихвіст, зібрання, Галичина, добридень, мене, навтьоки, бурштиновий.

III. Діаметр, шурхнути, я́кось, ре́мь, цінник, я́сний, шинок, заочі, босоніж, хати, Сумщина, усередині, барометр, міліметр, хвойник, воронячий, доверху, закликати, черговий, морквяний, протизапальний, розспів, від тебе, свячений, алфавіт, спекота.

Вправа 3. Випишіть слова, у яких правильно виділено наголошені склади. Уведіть їх до складу словосполучень або речень фахового спрямування.

I. Випадок, гуртожиток, діалог, донька, досхочу, дочка, фіалковий, завдання, зберемо, зовсім, істерія, ідемо, корисний, ненависть, новий, оберете, одного, однодіток.

II. Перепис, показник, помовчати, приятель, твого, феномен, несла, квартал, новий, цього, документ, низький, чотирнадцять, по-новому, вимова, роблю, монолог, завдання.

Вправа 4. У котрих українських словах наголошений інший склад, ніж у російських відповідниках?

1. Одинадцять. 2. Село. 3. Розпад. 4. Ненавидіти. 5. Сонце. 6. Солома. 7. Подруга. 8. Низький. 9. Студент. 10. Шкільний. 11. Кухонний. 12. Ластівка.

Вправа 5. Визначте наголос в іменниках. Порівняйте наголошування слів і поясніть його особливості.

Брат – брати – два брати; шлях – шляхи – три шляхи; жінка – жінки – обидві жінки; книжка – книжки – дві книжки; пісня – пісні – три пісні; стежка – стежки – чотири стежки; тітка – тітки – обидві тітки; баба – баби – дві баби; решето, решета – чотири решета; сокіл – сокола – соколи – три соколи.

Вправа 6. Визначте наголос у дієсловах. Поясніть, від чого він залежить.

Несу – несемо, несете; беру – беруся, берусь; кладу – кладемо, кладете; везу – веземо, везете; кричу – кричу, кричимо, кричите; була – були; узяла – узяли; прокляла – прокляли; говорю – говорю, говоримо, говорите; гострю – гостриш, гострить, гостримо.

Вправа 7. Утворіть від поданих прикметників прислівники, позначте наголос.

Гіркий, смачний, холодний, солодкий, боязкий, чепурний, дорогий, голосний, глибокий, високий, широкий, зелений, порожний, хороший, гарячий, поганий, середний.

Вправа 8. Позначте в словах наголоси:

I. Абетковий, абихто, агрономія, арахіс (арахісовий), амнезія, аналог, батьківський, безбоязність, безвизний, безгрошовий, близький, босоніж, веретено, вести (ведемо), болотистий, виразний, виразність, витрата, вичерпний, відмовчатися, вільха, вітчим, усього, довсього, гайвороння, горицвіт, горошина, грушевий, значущий, зобов'язання, зобразити.

II. Водохреще, довезти (довеземо, довезла), іконопис, корисний, локшина, начинка, ненавидіти, неприязний, нудний, оглядач, одноразовий, оповідач, отаман, перепустка, прогулянковий, п'ятишаровий, того, у того, розповідний, розчавити, санки, течія, утвердити, устілка, сердити, середина, скубти, снідання, юродивий, ялинковий, ящірковий.

III. Асиметрія, бюлетень, ваги, вичерпний, гладкий, горобина, дрова, другий, індустрія, цього, у цого, кухонний, маркетинг, музика, некролог, новина, осока, підлітковий, покаяння, пологовий, посидіти, принести, середина, слов'янин, соняшниковий, текстовий, терен, український, центнер, циган, шасі.

IV. Алкогол, анонім, босий, босенький, визволний, в'язкий, гамселити, гнилля, гусеничний, двійня, диспансер, долілиць, евфонія, жалобний, зброяр, імбировий, імбирний, його, косий, омонімія, лицарський, меблевий, надбаний, недарма, обрізати, перехід, псевдонім, решето, скучненький, тигровий, у нього.

Вправа 9. Установіть відповідність між словами за зразком.

Наприклад, атлас, атлас(червоний, географічний) – атлас червоний, атлас географічний.

Станові, станові (відношення (дієслова), привілеї); відомість, відомість (екзаменаційна, широка); типовий, типовий (характер, проект); тіпати, тіпати (головою, коноплі); запал, запал (до боротьби, зерна); лікарська, лікарська (порада, рослина); господарський, господарський (реманент, механізм).

Вправа 10. Позначте наголос у словах, уведіть їх у мікроконтекст (словосполучення) за зразком.

Наприклад, плачу – плачу гірко, плачу за все.

Видати, замовчати, прошу, походити, замок, балувати, згодитися.

Вправа 11. Серед запропонованих слів випишіть ті, що мають варіативне наголошування, тобто кілька нормативних(!) варіантів без зміни лексичного значення(!), та позначте наголос у них.

Байдуже, живемо, сливовий, квартал, кілометр, легкий, перехідний, одинадцять, помилка, принесла, разом, роблю, розповісти, християнин, чотирнадцять, вимога, справіку, мабуть, весняний, брова, ідемо, алфавіт, фартух, маляр, вишиванка, також.

Вправа 12. Серед запропонованих слів випишіть ті, у яких наголос змінює лексичне значення.

Запитання, захват, (на) березі, святки, купіль, колесо, копчення, смушевий, лате, правило, насмішка, тікання, шкода, обід, насипати, руно, водночас, параліч, якось, ялинковий, шовковий, скроїти, пуловер, натщесерце, лупа, липкий.

Вправа 13. Позначте наголос. Поясніть, як зміна наголосу впливає на семантику, граматичне значення слова. Уведіть слова в словосполучення.

Вікна, жінки, казки, відміряти, вивозити, висипати, гірка, підмети.

Вправа 14. Визначте, у яких парах є слова, де зміна наголосу не змінює значень слів.

1. Вигода, зав'язка. 2. Завжди, весняний. 3. Марний, лютневий. 4. Становий, атласний. 5. Гладкий, зимівник. 6. Помилка, вовняний. 7. Запальний, обід. 8. Образи, дерен. 9. Простий, також. 10. Вітряний, характерний.

Вправа 15. Позначте рядок:

1) у якому всі слова мають наголос на першому складі: 1) центнер, старий, фарфор; 2) партер, новий, подруга; 3) царина, вільха, задум; 4) забавка, названий, нудний; 5) похибка, вітчим, судно.

2) у якому рядку всі слова мають наголос на останньому складі: 1) цемент, пурпур, камбуз; 2) кілометр, круговий, псевдонім; 3) завдання, хутро, житло; 4) каталог, документ, пагіння; 5) навперегін, подружка, ясний.

Вправа 16. Поміркуйте:

1) яку функцію (форморозрізнавальну, словорозрізнавальну) виконує наголос у поданих словах. Свою думку обґрунтуйте:

Сосни – сосни, вікна – вікна, нарізати – нарізати.

2) як пояснити таке наголошування: завдання – завдання? Як а) варіативність мовної норми; б) порушення мовної норми? Свою думку обґрунтуйте.

Вправа 17. Знайдіть зайве слово в кожному рядку. Обґрунтуйте!

I. 1) загадка, фольга, логопедія, експерт, жадоба, дорізати; 2) маляр, визвольний, мабуть, простий, завжди, доповідач; 3) ніколи, ірис, допоміжний, дзвони, приклад, дорога.

II. 1) електрик, бережина, цілити, пікірувати, правильний, листовий;

2) виносити, відра, пісні, вікна, нарозхват, пізнають;

3) дециметр, перепустка, бажаний, залісок, відріз, маєтковий.

III. 1) плакати, приклад, заплачу, варення, прислухалася, атлас;

2) напуск, зокрема, іконопис, напханий, дослідний, дослідницький;

3) комашник, коваль, комбайнер, колоддя, колодковий, кожушок.

Вправа 18. Позначте наголос у словах іншомовного походження. Пригадайте значення фахових термінів.

Синонімія, поліграфія, сумчастий, симетрія, асиметрія, метонімія, рефлексія, планіметрія, патриціат, інклюзія, інваріант, евфонія, добуток, кулінарія, акселерація, генеалогія, показник (ступеня), оксиморон (оксюморон), лихварство, католицький.

Вправа 19. За поданою схемою виконайте акцентологічний аналіз слів / ритмічних сполук.

Читання, новий, середина, живопис, трансферти, омбудсмен, добросусідський, навчально-виховний, Олександр Македонський, за Україну, знав би, обід, замок, онлайн-маркетинг, камерофон, пом'якшити, в собі, рукописний, жалюзі, форзац, фаховий.

Схема акцентологічного аналізу слова / ритмічної структури

1. Записати слово орфографічно, визначити, до якої частини мови належить. Якщо слово аналізується з тексту, простежити, чи не утворює воно ритмічну структуру (акцентно-ритмічну структуру) – сукупність складів потоку мовлення, поєднана наголосом і, як правило, відмежована від сусідніх ритмічних структур паузами.

2. Охарактеризувати акцентно-ритмічну структуру за складниками:

2.1. Наголошене слово з проклітиком/ами (службова/повнозначна частина мови, зазначити морфологічну приналежність).

2.2. Наголошене слово з енклітиком/ами (службова/повнозначна частина мови, зазначити морфологічну приналежність).

2.3. Записати слово фонетичною транскрипцією. Визначити в ньому кількість звуків і фонем.

3. У слові, записаному фонетичною транскрипцією, виділити морфеми (закінчення, основу, корінь, префікс, суфікс, інтерфікс (сполучний голосний, що об'єднує дві основи складного слова), постфікс (частина слова, що стоїть у кінці слова після закінчення та слугує для творення нових слів чи форм)).

4. Поділити слово на склади, здійснити їх характеристику: відкритий (закінчується голосним звуком); закритий (закінчується приголосним); прикритий (має перед голосним один або кілька приголосних); за акцентуацією (наголошений, ненаголошений); за кількістю звуків.

5. Охарактеризувати голосні звуки: ряд, піднесення, лабіалізація, наголошеність.

6. Охарактеризувати приголосні звуки: за співвідношенням голосу і шуму, за участю голосу, за активним мовним органом, місцем творення, способом творення, палатальністю (м'якістю).

7. Визначити, де (на якому складі від початку слова) основний (акут), за наявності – побічний (графіс), наголос/и; слово/ритмічна структура має два повних/основних наголоси (для складних слів, які пишуться через дефіс, окремо і становлять семантичні сполуки тощо); охарактеризувати основний наголос:

7.1. За структурою складу: відкритий, закритий.

7.2. За типом (наосновний/нафлексивний; якщо наосновний – кореневий, префіксальний, суфіксальний).

7.3. За видом: рухомий, нерухомий (змінити слово, зосередити увагу на походженні слова – питоме (українська лексема), іншомовного походження) – і простежити рух наголосу: вільний, різномісний, сталий (традиційний); подвійний (дублетний).

7.4. За силою голосу: динамічний.

7.5. За функцією у звуковій організації мовлення: функціональний, або диференційний (через рухомість може розрізнити лексичне і граматичне значення слів); навести приклади; умовний (закріпився за певним місцем у слові і не впливає на його лексичне, граматичне значення).

8. Назвати функції наголосу слова / ритмічної структури: об'єднувальна, словорозрізнявальна (омографічна), форморозрізнявальна, стилістична (за якої умови).

9. Поясніть правило, за яким ви визначили наголос. Чи може простежуватися в цьому слові порушення акцентних норм, зазначте причини.

10. Увести слово, ритмічну структуру в речення.

Різновидом акцентологічного аналізу може бути акцентно-фонетичний, акцентно-морфемний, акцентно-словотвірний.

Зразки акцентологічного аналізу слова / ритмічної структури за поданою схемою:

Вітер

1. Вітер – іменник.

2. [в'іте^чр] – 5 букв, 5 звуків, 5 фонем.

3. Вітер – нульове закінчення, основа – вітер, корінь – вітер.

4. [в'і-те^чр]:

[в'і] – відкритий, прикритий, наголошений, двозвуковий;

[тер] – закритий, прикритий, ненаголошений, із трьох звуків.

5. Голосні:

[і] – переднього ряду, високого піднесення, нелабіалізований, наголошений;

[е^ч] – переднього ряду, середнього піднесення, нелабіалізований, ненаголошений.

6. Приголосні:

[в'] – сонорний, губний, губно-зубний, щілинний, напівпом'якшений;

[т] – шумний, глухий, язиковий, передньоязиковий, зубний, зімкнений, твердий;

[р] – сонорний, язиковий, передньоязиковий, піднебінний, вібрант.

7. Наголошений перший склад:

7.1. Відкритий.

7.2. Наосновний (кореневий).

7.3. Рухомий: [в'ітрі], питоме (українська лексема), вільний.

7.4. Динамічний.

7.5. Умовний.

8. Наголос у цьому слові виконує об'єднувальну функцію.

9. Іменник вітер в українській мові має наголос на першому складі, порушення акцентних норм у цьому слові не простежується.

10. Вітер – великий мандрівник, що завжди подорожує далекими далями й знає всі дороги, може розкрити всі загадки та секрети, передати найдивніші аромати, проте до нас він байдужий, тому назавжди збереже свої таємниці.

За Україну

1. Україну – іменник. Утворює акцентно-ритмічну структуру: за Україну.

2. За Україну:

2.1. Наголошене слово з проклітиком за (службова частина мови, прийменник).

2. [україну] – 7 букв, 8 звуків, 7 фонем.

3. Україну – закінчення -у, основа – україн-, корінь – україн-.

4. [у-кра-й'і-ну]:

[у] – відкритий, ненаголошений, однозвуковий;

[кра] – відкритий, прикритий, ненаголошений, із трьох звуків;

[йі] – відкритий, наголошений, двозвуковий;

[ну] – відкритий, прикритий, ненаголошений, двозвуковий.

5. Голосні:

[у] – заднього ряду, високого піднесення, лабіалізований, ненаголошений;

[а] – заднього ряду, низького піднесення, нелабіалізований, ненаголошений;

[і] – переднього ряду, високого піднесення, нелабіалізований, наголошений;

[у] – заднього ряду, високого піднесення, лабіалізований, ненаголошений.

6. Приголосні:

[к] – шумний, глухий, язиковий, задньоязиковий, зімкнений, твердий;

[р] – сонорний, язиковий, передньоязиковий, піднебінний, вібрант;

[й] – сонорний, язиковий, середньоязиковий, щілинний м'який;

[н] – сонорний, язиковий, передньоязиково-зубний, зімкнено-прохідний, носовий, твердий.

7. Наголошений третій склад:

7.1. Відкритий.

7.2. Наосновний (кореневий).

7.3. Нерухомий; питоме (українська лексема), вільний.

7.4. Динамічний.

7.5. Умовний.

8. Наголос у цьому слові виконує об'єднувальну функцію.

9. Іменник Україна має наголос на четвертому складі, в українській мові простежуються порушення акцентних норм у цьому слові (вплив російської мови).

Тарас Шевченко для українського народу не лише геніальний поет, його сумління, совість, бунтівний розум, ніжне щире серце – сповнене великою любов'ю і безмежним стражданням, а кожний вірш є заклик до боротьби за Україну, за її долю, за честь і волю, за народ.

Вправа 20. Уважно прочитайте висловлювання письменників, філософів, науковців, педагогів про мову. Оберіть для роздумів та аналізу одне з них. Вибір обґрунтуйте. З'ясуйте основну думку тексту, який уподобали. Виконайте акцентологічний аналіз виділених слів та ритмічних структур за поданою вище схемою.

1. **Мова** – це не просто спосіб спілкування, а щось більш значуще. Мова – це всі глибинні пласти духовного життя народу, його **історична пам'ять**, найцінніше надбання віків, мова – **це ще й музика**, мелодика, фарби буття, сучасна, художня, інтелектуальна і мисленнева діяльність народу (Олесь Гончар).

2. Не треба говорити так, як усі, щоб не виділятися, треба звикнути до правильного наголосу і скрізь, з усіма **говорити правильно**. Тоді й «усі» поступово звикнуть і до квартал, і до феномен, і до експерт (А. Коваль).

3. Мова – це не тільки простий символ розуміння, бо вона **витворюється** в певній культурі, в певній традиції. У такому разі мова – це **найясніший** вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного я... І поки живе мова – житиме **й народ**, яко національність... От чому мова завжди має таку велику вагу в національному рухові, от чому ставлять її на перше почесне місце серед головних наших питань (Іван Огієнко).

4. Стан державної мови, рівень володіння нею, поширеність у різних сферах життя – усе **це показник** цивілізованості **суспільства** (О. Пономарів).

5. Щоб любити – **треба знати**, а щоб проникнути в таку тонку й неосяжну, величну й багатогранну річ, як мова, треба **її любити** (В. Сухомлинський).

6. У всіх народів мова – це засіб спілкування, у нас це – фактор відчуження. Не інтелектуальне надбання століть, не код порозуміння, не **першоелемент** літератури, а з важкої руки Імперії ще й досі для багатьох – **це ознака** націоналізму, сепаратизму, причина конфліктів і моральних травм (Л. Костенко).

7. Мова є тим чинником, **що встановлює** «природні» межі нації, при цьому, будучи унікальною системою **світобачення** й самовираження окремої нації, виступає не лише засобом спілкування, а й дає змогу представникам цієї спільноти розуміти одне одного на глибинному, підсвідомому рівні (Л. Мацько).

8. Мова зникає не тому, що її не **вчать інші**, а тому, що нею не говорять ті, хто **її знає** (Х. Арце).

9. Найбільше і **найдорожче** добро кожного народу – це його мова, та жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя і **свої сподіванки**, розум, досвід, почування (Панас Мирний).

10. ...**Українське слово**. Ти частка тих, що вже давно померли, їх кров живуща, їх жага нетлінна, безсмертне і величне, як Говерла, багате і **дзвінке**, як Україна (Д. Луценко).

11. Засвоюючи рідну мову, дитина засвоює не **самі** тільки **слова**, їх сполучення та **видозміни**, але безліч понять, поглядів на речі, велику кількість думок, почуттів, художніх образів, логіку і філософію мови... (К. Ушинський).

12. Чужою мовою розмовляє **у державі** або гість, або **найманець**, або окупант, який нав'язує їй свою мову (К. Маркс).

13. Хто **не любить** своєї рідної мови, солодких святих звуків свого дитинства, **не заслуговує** на ім'я людини (Й. Гердер).

14. Мова – втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова. **Любімо** її, вивчаймо її, розвиваймо її! Борімося **за красу** мови, за правильність мови, за доступність мови, за багатство мови... (М. Рильський).

15. Кожний народ доти народ, доки володіє власною мовою і в цьому – його культурна **суверенність**. І тільки-но з тих чи тих причин він втрачає можливість вживати й культивувати свою мову, він перестає бути тим, ким він був і **мусить** бути (Ч. Айтматов).

16. **Уреши-реши** мене приваблює лише мальовнича, майже етнографічна сторона мови, що відрізняє її від усіх інших

мов як таку, що властива певному народові певного походження (Ф. де Соссюр).

17. Слово – **це** сама **людина**. Нас зіткано зі слів. Вони єдина наша реальність, **принаймні** єдине свідчення того, що ми існуємо. Без мови немає ні думки, ні того, про що мислити; і перше, що робить людина, стикаючись з чимось незнайомим, – присвоює йому ім'я, називає його (О. Пас).

18. Якщо для спілкування людей взагалі потрібна мова, то для культурного спілкування потрібна мова наче в квадраті, що культивується **як** своєрідне **мистецтво** – мова **нормована** (О. Пешковський).

19. Мова народу, народності чи діаспори – то **генетичний код** національної культури, запорака самобутності та **самозбереження** (В. Овсянико-Куликовський).

20. Нам потрібно боротися за українську мову **в кожній сім'ї**, в кожній родині. Це має стати нормою. Це вирішується на рівні людини. Жоден закон не погубить мови. За українську мову боротися має не закон, **не законодавство**. Хоча воно має бути згідно з Конституцією, де державна мова – українська. За українську мову має боротися кожен **громадянин**, кожен! І на кожному кроці, і в будь-якій ситуації, і перед будь-яким начальством він має бути непоступливим. І тільки тоді ми переможемо! І тільки тоді черв'яки, які хочуть підточити гору, залишаться черв'яками (Є. Сверстюк).

21. Ти велична і проста.

Ти **стара** і вічно **нова**.

Ти могутня, рідна мово!

Мова – **пісня колицкова**.

Мова – матері уста (І. Багряний).

22. Мова – далеко не тільки «засіб спілкування», тобто передачі «вже готових думок», як нас усіх учили в імперській школі. Куди серйозніша її місія – бути способом народження тих думок: коли «нема мови», людині просто-напросто «нема **чим думати**» (О. Забужко).

23. Мова – найважливіший національний ідентифікатор, завдяки якому кожна нація вирізняється **з-поміж інших**, усвідомлюючи себе самодостатнім та самочинним суб'єктом історії (О. Федик).

ПЕРЕВІР СЕБЕ!

ВАРІАНТ 1

1. Акцентуаційна норма – це:

- а) нормативне наголошування слів;
- б) правильне вживання слів;
- в) правильна вимова звуків і звукосполучень;
- г) правильне вживання морфем.

2. У всіх словах рядка наголошеним є перший склад:

- а) колія, випадок, приятель, разом, центнер;
- б) бюлетень, експерт, квартал, оптовий, читання;
- в) середина, рукопис, літопис, титульний, шофер;
- г) цемент, спина, східний, тісний, родичка.

3. У якому рядку значення слів залежить від наголосу (наприклад: за мок – будівля і замо к – пристрій для замикання дверей)?

- а) адреса, білизна, балувати, грошовий, відомість;
- б) жировик, закуска, задарма, одежина, олень;
- в) білизна, відомість, електрик, дорога, заплачу;
- г) переклад, лазуровий, спокою, видання, добуток.

4. У якому рядку значення слів залежить від наголосу (наприклад: за мок – будівля і замо к – пристрій для замикання дверей)?

- а) випадок, малиновий багаж, спідниця, лапки;
- б) ідемо, засуха, перепис, сільськогосподарський, приятель;
- в) новий, документ, ознака, оптовий, верба;
- г) електрик дорога, атлас, на березі, характерний.

5. У якому рядку в усіх словах можливий варіативний наголос?

- а) кілометр, радіофізичний, стеблина, решето, каталог;
- б) зачин, жовтизна, володар, усмішка, докір;
- в) комерсант, знамено, навмисно, освітній, алфавіт;
- г) срібло, лицей, бажаний, дорога, мати.

6. У якому рядку в усіх словах можливий варіативний наголос?

- а) прицвіток, постіль, володар, світанковий, гіркота;
- б) агент, акція, банкомат, заява, печатка;
- в) жалібний, листковий, листопад, цілити, комп'ютер;
- г) слідом, завжди, документ, автобіографія, рукопис.

7. У якому рядку в усіх словах можливий варіативний наголос?

- а) анкета, атлас, вітчм, отже, сантиметр;
- б) біометрія, ананас, дорога, замок, відповідь;
- в) позаочний, поститися, дніпровий, бовтнути, біднота;
- г) випадок, завдання, зрозуміти, аскет, решето.

8. У якому рядку в усіх словах наголос зберігається під час творення похідних прикметників (наприклад: *фірма – фірмовий*)?

- а) ортопед, камзол, біметал, більмо, артрит;
- б) археолог, аргумент, дуалізм, дует, оплата;
- в) гіпсовий, герб, штамп, відсоток, ринок;
- г) прогноз, оплата, опади, плomba, плита.

9. У якому рядку в усіх словах наголос не зберігається під час творення похідних прикметників (наприклад: *пуск – пусковий*)?

- а) музика, варяг, гавань, громада, дослід;
- б) досада, загал, іслам, кавалер, локатор;
- в) маляр, збут, наказ, обвал, персонал;
- г) черга, магія, будинок, біржа, центр.

10. У якому рядку в усіх словах наголос не зберігається під час творення похідних прикметників (наприклад: *пуск – пусковий*)?

- а) каталог, азбест, бомба, точка, барометр;
- б) артерія, артрит, велосипед, доклад, дозвіл;
- в) аркуш, текст, шпиль, семестр, спирт;
- г) вступ, епоха, конюшина, оригінал, пробка.

11. У якому рядку в усіх словах порушено норми наголошування?

- а) гри'вня, за'вжди', ки'лим, аге'нт, ви'робіток.
- б) бе'сіда, верба', ко'лесо, кропива', одина'дцять.
- в) адре'сний (від адреса), а'дресний (від адрес), завда'ння, контракто'вий, чергови'й.
- г) рефлексі'я, жи'вопис, копа'нка, о'знака, ката'лог.

12. У якому рядку всі слова в рядку мають нормативний варіативний наголос?

- а) визвольний, католицький, страшний, фірмовий, напровесні;
- б) вишиванка, договір, первісний, простий, зокрема;
- в) спідлоба, зубожілий, вісімдесят, одному, феномен;
- г) нести, була, чорнозем, терези, цемент.

13. У якому рядку всі слова наголошено правильно?

- а) ота'ман, руко'пис, випа'док, ви'разний, до'чка;
- б) гуртожи'ток, розпа'д, бю'летень, ви'мога, котри'й;
- в) дани'на, фарту'х, псевдоні'м, ви'падок, ри'нковий;
- г) сторчма', по'душка, не'сти, йде'мо, горобина'.

14. У якому рядку в усіх слова наголос виконує смислорозрізнявальну функцію?

- а) мабуть, лікарський, ракурс, сегмент, буде;
- б) будуть, римлянин, помилка, роки, адже;
- в) нести, громадянин, договір, висіти, вершковий;
- г) атлас, запал, лупа, ніколи, нікуди.

15. У якому рядку всі слова в рядку мають нормативний варіативний наголос?

- а) завдання, випадок, диспансер, алкоголь, феномен;
- б) кажу, роблю, бюлетень, ветеринарія, медикамент;
- в) взяла, чотирнадцять, випадок, дистрофія, новий;
- г) навздогін, назажди, напасть, нарівні, наїздом.

16. У яких словах наголос не змінює значень слів?

- а) вигода, зав'язка;
- б) завжди, весняний;
- в) марний, лютневий;
- г) гладкий, зимівник.

17. У якому рядку всі слова мають наголос на першому складі?

- а) центнер, старий, фарфор;
- б) партер, новий, подруга;
- в) туфля, вільха, задум;
- г) забавка, названий, нудний.

18. У якому рядку всі слова мають наголос на третьому складі?

- а) яблуневий, юродивий, ясеневий, соломину;
- б) шовковий, широко, чотирнадцять, чорнозем;
- в) кропива, коромисло, колесо, іконопис;
- г) здалека, горошина, веретено, маркетинг.

19. Позначте рядок, у якому всі слова мають наголос на першому складі.

- а) кухарський, мабуть, випадок, отрочий;
- б) прадід, таборитися, валандатися, дерево;
- в) яструбиний, безліч, ґрунтовний;
- г) отрок, пуншевий, хавбек, циган.

20. Позначте рядок, у якому всі слова мають наголос на третьому складі.

- а) таїна, цикловий, осока, черемша;
- б) лагідніти, осяйний, поплямити, дзьобати;
- в) деревина, шахтний, декотрий, досвітковий;
- г) швиргати, остьовий, таловина, ячмінець.

21. Виберіть рядок, у якому всі слова наголошено правильно.

- а) вимо́га, чорно́слив, грома́дський, льоно́вий;
- б) випа́док, громадяни́н, жарості́йки́й, ма́ковик;
- в) жи́вопис, легкорозчи́нний, ми́гнути, до́нька;

г) жебра́ти, лі́топис, мішкови́на, центрови́й.

22. Виберіть рядок, у якому в усіх словах допускається вживання варіативного наголосу.

- а) допризовний, шунтовий, задарма, сходовий;
- б) гомілковий, апокриф, чужина, вихровий;
- в) хворост, хутровий, важковимовний, алфавіт;
- г) бавовняний, помилка, колядковий, ладановий.

23. У яких словах наголос змінює значення слів?

- а) магістерський, курище;
- б) оглядач, капустяний;
- в) ясний, озерце;
- г) задарма, картопляний.

24. У якому рядку всі слова мають наголос на останньому складі?

- а) диспансер, громадянин, босоніж, відтоді;
- б) загадка, донька, допізна, дочка;
- в) наскрізний, насамперед, навхрест, мовчазний;
- г) віршовий, дробовий, листопад, нудний .

25. У якому рядку правильно виділено всі наголошені склади?

- а) крої́ти, низина, обіця́нка, одинадця́ть;
- б) абия́к, видання, висі́ти, ві́ч-на-ві́ч;
- в) витрата, вірші́, добу́ток, дійови́й;
- г) запитання, здалека, зозла, корисно.

ВАРІАНТ 2

1. Визначте, у чому виявляються акцентуаційні норми сучасної української літературної мови:

- а) виборі варіантів розташування та переміщення наголошеного складу серед ненаголошених;
- б) семантико-стилістичному наголошуванні, зумовленому ритмомелодикою тексту;
- в) контекстуальному наголошуванні слів;
- г) діалектному наголошуванні слів.

2. У всіх словах рядка наголошеним є другий склад:

- а) новина, босий, гумовий, доповідь, оцет;
- б) жаркий, еретик, фарфор, укладач, послуга;
- в) алфавіт, фаховий, виразний, уголос, ухвала;
- г) фартух, верба, танок, очисник, арахіс.

3. У всіх словах якого рядка можливе варіативне наголошування?

- а) дочиста, газда, зачин, комбайнер, весняний;
- б) легкий, азот, зумовлено, рукопис, документ;
- в) черга, використання, скликання, компроміс, перепустка;
- г) партер, ознака, каталог, монолог, середина.

4. У якому рядку правильно виділено всі наголошені склади?

- а) беремо, випадок, вітчим, дрова, дошка;
- б) решето, слабий, тісний, фаховий, фартух;
- в) граблі, кропива, колесо, ненависть, олень;
- г) феномен, середина, ринковий, новий, кропива.

5. У якому рядку значення слова залежить від наголосу (наприклад: за'мок – будівля і замо'к – пристрій для замикання дверей)?

- а) дорога, мати, поле, електрик, разом;
- б) басма, виносити, сказати, дівчина, магазин;
- в) малиновий, жмуритися, знамено, перегук, долина;
- г) атлас, варення, пікірувати, згодитися, ядерний.

6. У якому рядку в усіх словах можливий варіативний наголос?

- а) веселий, папір, фаховий, байдуже, порядковий;
- б) амбіція, локальний, багаторазовий, одинадцять, черговий;
- в) позначка, автентичний, читання, плугатар, жалібний;
- г) заголовок, здобрити, наклад, одежина, напасть.

7. У якому рядку в усіх словах наголос не зберігається під час творення похідних прикметників (наприклад: пуск – пусковий)?

- а) глибина, актор, актуальність, акумулятор, кахель;
- б) біржа, нитка, прибуток, позов, видаток;
- в) каштан, каюта, нафта, нахил, плomba;
- г) секунда, труба, шунт, шулер, орбіта.

8. У якому рядку в усіх термінах наголошеним є останній склад?

- а) фотометр, гравіметр, дозиметр, сантиметр, газометр;
- б) ватметр, вольтметр, дециметр, міліметр, омметр;
- в) спідометр, барометр, п'езометр, генріметр, калориметр;
- г) кулонометр, ознометр, хронометр, спектрометр, термометр.

9. У якому рядку значення слова залежить від наголосу (наприклад: за'мок – будівля і замо'к – пристрій для замикання дверей)?

- а) атлас, літепло, радіус, літальний, пришляховий;
- б) зобов'язати, мовчанка, дорога, діатермія, виклад;
- в) магістерський, відповідний, вигода, відбірний, вітряний;
- г) анархія, разом, користь, перцепція, постамент.

10. У якому рядку в усіх словах наголос зберігається під час творення похідних прикметників (наприклад: фірма – фірмовий)?

- а) бамбук, бомба, герб, флюс, довіра;
- б) глек, варта, велич, грудка, загадка;

- в) довідка, гіпертонік, заготівля, іскра, їжак;
- г) в'юн, каблук, канон, корона, ложка.

11. У якому рядку в усіх словах наголос зберігається під час творення похідних прикметників (наприклад: *фірма – фірмовий*)?

- а) проблема, слов'янин, сльоза, транспірація, зразок;
- б) зодіак, зрада, п'езометр, радіофізика, музика;
- в) траншея, кримінал, криво, невизнання, небо;
- г) циліндр, ліфт, експерт, штанга, файл.

12. У якому рядку акцентуаційну норму порушено в усіх мовних одиницях?

- а) по́ друга, фольга́, цінни́к, те́чія, разо́м;
- б) речови́на, но́вий, ві́рші, о́знака, гетьма́нщина;
- в) довідни́к, кропи́ва, центне́р, до́буток, форза́ц;
- г) чоти́рнадцять, пере́пис, ци́ган, на́чинка, завда́ння.

13. У якому рядку в усіх слова наголос виконує смислорозрізнавальну функцію?

- а) симетрія, босий, характерний, книжки, алфавіт;
- б) утвердити, решето, загадка, дотеп, засуха;
- в) відомість, послуга, яблуневий, напрочуд, квартал;
- г) батьківщина, вигода, адресний, походити, атлас.

14. У якому рядку в усіх слова наголос виконує смислорозрізнавальну функцію?

- а) пожарище, учений, сума, твердити, характерний;
- б) судно, суєтний, тавро, учення, халепа;
- в) тахометр, фіалковий, форте, юга, мораліте;
- г) лункий, замір, люшня, нахильці, набік.

15. У якому рядку акцентуаційну норму порушено в усіх мовних одиницях?

- а) на́дміру, надо́вго, на́вколо, на́дання́, на́клейка;
- б) накле́п, накри́вка, попи́ха, по́півно, по́чті, по́няття́;
- в) послу́га, посла́ння, по́сті, по́міщи́к, по́пліч;
- г) по-ста́рому, по́сті, за́понка, до́відка, гу́сляр.

16. У яких словах наголос не змінює значень слів?

- а) вовняний, також;
- б) запальний, обід;
- в) образи, дерен;
- г) вітряний, характерний.

17. У якому рядку всі слова мають наголос на останньому складі?

- а) цемент, пурпур, камбуз;
- б) навперегін, круговий, псевдонім;
- в) завдання, хутро, житло;
- г) каталог, документ, пагіння.

18. У якому рядку всі слова мають наголос на другому складі?

- а) тигровий, циган, юродивий, скатерка;
- б) бородавка, вітчим, граблі, середина;
- в) соломина, перепис, літопис, чорнослив;
- г) широко, спина, сороковий, колія.

19. З'ясуйте, у якому рядку в усіх словах наголос поставлено правильно:

- а) переля́к, чита́ння, вимо́ва, докуме́нт, захворі́ти;
- б) ім'я́, кида́ти, кори́сний, прия́тель, нена́вість;
- в) чоти́рнадцять, озна́ка, о́лень, подру́га, ра́зом;
- г) ро́блю, вісімдеся́т, ста́туя, укра́їнський, дефі́с.

20. У яких словах наголос змінює значення слів?

- а) сосна, слідом;
- б) сливовий, весняний;
- в) гладкий, названий;
- г) вогняний, дочиста.

21. У якому рядку правильно виділено всі наголошені склади?

- а) насу́хо, ко́сий, гу́ртожито́к, всередині́;
- б) фено́мен, спи́на, перебі́г, опто́вий;

- в) ніякий, позначка, порядковий, речовина;
- г) стерпіти, чарівний, широко, шофер.

22. У якому рядку всі прикметники мають наголос на останньому складі?

- а) низький, доповідний, житловий, легкий;
- б) визвольний, кавовий, новий, літописний;
- в) зручний, ненависний, дворазовий, виразний;
- г) наскрізний, зустрічний, дошкільний, кухарський.

23. У якому рядку всі слова мають наголос на першому складі?

- а) високо, виразно, замолоду, який-небудь;
- б) дешево, абищо, знання, літопис;
- в) нарізно, квартал, завидна, де-небудь;
- г) будь-хто, дрова, безвісти, наскрізь.

24. У якому рядку в усіх слова наголос виконує смислорозрізнявальну функцію?

- а) весняний, помилка, пересічний, заголовок;
- б) серпанковий, терен, допоміжний, відповісти;
- в) господарський, запал, об'єднання, переносний;
- г) типовий, покликання, сповна, розбір.

25. У якому рядку акцентуаційну норму не порушено в усіх мовних одиницях?

- а) русло́, річко́вий, фахови́й, сіме́трія;
- б) католи́цький, контракто́вий, зра́ння, руко́пис;
- в) спання́, податко́вий, пільгови́й, перепа́д;
- г) ку́р'ятина, мармуро́вий, новина́, роздрі́бний.

Засвоюючи рідну мову, дитина засвоює не самі тільки слова..., а й безліч понять..., велику кількість думок..., логіку і філософію мови...

К. Ушинський

ЛЕКСИЧНІ НОРМИ

СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Регулюють вибір слова відповідно до змісту висловлювання

НУ, ЯК ЦЕ ПРАВИЛЬНО СКАЗАТИ?

Які слова вживати нам?

Відкрити що? Що відчиняти?

Як дати лад усім словам?

Що треба просто розгортати?

Що відкупорить, відімкнеть?

Коли слова які вживати?

І як дитині це збагнуть?

Все просто, в нас багата мова,

Для всього є свої слова.

Уважно прислухайсь до слова

І зрозумієш ці дива (за Н. Красоткіною)

У «Частотному словнику сучасної української художньої прози» зафіксовано 33 391 слово загальної лексики. У «Короткому словнику синонімів української мови» виокремлено 4 279 синонімічних рядів. Найбільше синонімів має слово «говорити» – 108.

Закономірності порушень лексичних норм:

- семантико-стилістична синонімія: **зустрічаються друзі** – **трапляються помилки**;
- міжмовна омонімія: **рос. неделя (тиждень) – укр. неділя (день тижня)**;
- паронімія: **книжкова шафа – книжний стиль**;
- русизми: **(паперова) волокита – тяганина**;
- невиправдане калькування: **являє собою – є**;
- надмірне слововживання: **на долонях рук – на долонях**.

ЗВЕРНІМО УВАГУ!

докласти
значних
зусиль;
прикласти до
голови

улюблена
робота,
книга, пісня;
кохана
дівчина

усмішка приємна,
лагідна, ніжна;
посмішка
глузлива, іронічна,
уїдлива

отримати / **одержати** гроші,
книжки, запрошення (*те, що*
має конкретне значення);
здобути освіту, **набути**
розголосу

військов(ий/а)
квиток, маневр,
служба;
воєнн(ий/а) стан,
загроза

співпадіння, **заклучення**,
виключення, **довжиною**,
пополам, **скряга**, **дома**,
жарений, **головокружіння**
тощо – це **кальки**;
правильно – **збіг**, **висновок**,
виняток, **завдовжки**, **навпіл**,
скнара, **вдома**, **смажений**,
запаморочення

вільна вакансія,
адреса
проживання,
пам'ятний
сувенір тощо –
це **плеоназм**;
правильно –
вакансія,
адреса, **сувенір**

хресний – тяжка життєва дорога: *хресний шлях пройшов*;
хрещений – той, кого хрестили або хто хрестив: *хрещені*
батьки, *хрещена мати*

унаслідок і **в результаті** зберігають подібні значення:
Унаслідок повені зруйновані мости. У результаті (За
результатом) обговорення ухвалено рішення.

ЗВЕРНІМО УВАГУ!

випливати бути висновком
витікати фізичне явище: литися

зумовлювати бути причиною
обумовлювати обмежувати якоюсь
умовою, застереженням

перебувати місце перебування когось
(міститися) або чогось, розташування
чогось

знаходиться про щось загублене,
втрачене

попередити заздалегідь повідомити про
щось

запобігти не допускати чого-небудь
неприємного, небажаного

поширювати уживається переважно з
абстрактними іменниками

розповсюджувати уживається переважно з
конкретними іменниками

приводити значення спільного руху,
переміщення

наводити коли повідомляємо щось
для підтвердження своєї
думки

ЗВЕРНІМО УВАГУ!

приводити зумовлювати, спричинювати що-небудь
(до чогось)
призводити спричинювати, як правило, негативні наслідки

рахувати, коли йдеться про рахування,
лічити лічбу
вважати дотримуватися певної думки

являтися поставати в уяві, являтися в сні

бути (є) доречно вживати в наукових текстах

домагатися стилістично нейтральне:
домагатися прав, волі, поліпшення успішності учнів

добиватися відзначається розмовністю:
добиватися високих урожаїв, завершення будівництва, слова від когось

досягати сполучається з абстрактними словами (мета, результат); характеризує діяльність окремої особи (осіб): *культура (наука, галузь, торгівля і под.) досягла розвитку; учений досягнув поставленої мети; автор досягнув значної майстерності*

ЛЕКСИЧНИЙ ТРЕНАЖЕР

Вправа 1. З'ясуйте значення поданих слів і введіть їх у речення.

Зазвичай, позаяк, поготів, розвій, скарбниця, наклад, довкілля, часопис, світлина, книгозбірня, леговище, поспіль, навзаєм, бранець, оберіг, пігулка, філіжанка, добродій.

Вправа 2. Знайдіть зайве слово в кожному рядку. Обгрунтуйте! Перевірте за тлумачним словником.

1) припускати, секрет, титан, термін, гриф, дисципліна, разом;

2) супровід, гриміти, дзвонити, духовний, красномовний, плід, південь.

Вправа 3. Користуючись словником, з'ясуйте значення слів іншомовного походження.

Агава, антологія, апокриф, апріорі, матадор, стилет, бедлам, ва-банк, індиго, маренго, менестрель, нуміздат, парапсихологія, есперанто, сурогат, бельканто, блюз, метрдотель, кунсткамера, бакара, сакральний, пастель, ортопедія.

Вправа 4. Доберіть український відповідник до запозичених слів.

Аплодисменти, біографія, гіпотеза, дебати, дефект, імідж, кваліфікувати, консенсус, кримінальний, гетерогенний, демілітаризація, дескриптивний, детермінувати, компаративний, еквівалент, конденсувати, рафінований, пролонгація, прерогатива, превалювати, адекватний, індіферентний, радикальний.

Вправа 5. Поясніть лексичне значення слів, доберіть до них антоніми.

Авангардний, егоїст, абсолютний, аналіз, присмерк, марнотратний, істина, динамічний.

Вправа 6. Утворіть синонімічні ряди зі словами. Поясніть спільне і відмінне в значеннях слів, що належать до одного синонімічного ряду.

Неофіційний, житло, ідеальний, штучний, зникати, віроломство, мріяти, барва.

Вправа 7. Зверніть увагу на семантичний (значеннєвий) відтінок синонімів. Уведіть кожне слово синонімічного ряду до відповідного мікроконтексту (словосполучення).

- 1) парубок, юнак, хлопець, молодик;
- 2) безліч, багато, чимало, сила-силенна;
- 3) виголошувати, проголошувати, говорити, ректи.

Вправа 8. Поєднайте кожне слово-паронім із відповідним контекстом.

Наприклад, *нагода, пригода (події, що трапляються під час мандрівок, подорожей; слушний момент, сприятливі обставини); нагода – слушний момент; пригода – сприятливі обставини.*

I. Талан, талант (доля, життєвий шлях; успіх, удача; людина з видатними природними здібностями); адресант, адресат (той, хто одержує листи, бандеролі; той, хто адресує, відправляє листи); кампанія, компанія (група осіб, об'єднана певними інтересами, товариство; сукупність заходів для здійснення важливих громадсько-політичних, економічних або культурних завдань); реєстр, реєстр (список, перелік чого-небудь; ділянка звукового діапазону).

II. Фактор, факт (дійсна, невігадана подія, явище, приклад; умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу або явища); дружній, дружний (зв'язаний дружбою, який проходить спільно, злагоджено, одностайний; заснований на дружбі; приязний); неминучий, неминущий (який ніколи не минає, постійний; який обов'язково має наступити, якого не можна обминути); численність, чисельність (наявність чогось у великій кількості; кількість, чисельний склад кого-небудь).

Вправа 9. Розмежуйте значення слів, увівши їх до мікроконтексту (словосполучення).

Наприклад, *загальний – загальні правила (такі, що охоплюють усіх); спільний – спільна справа (така, що належить кільком).*

I. Положення – становище – стан; екземпляр – примірник; суспільний – громадський; заступник – замісник; ознайомити – познайомити; вирізнитися – відрізнитися; адресант – адресат; засвоювати – освоювати; питання – запитання; ба'тьків – ба'тьківський; афект – ефект.

II. Факт – фактор; інформативний – інформаційний; покажчик – показник; показний – показовий; уява – уявлення; дефективний – дефектний; адрес – адреса; адаптація – адоптація; веліти – воліти; тактовний – тактичний; авторитарний – авторитетний.

III. Лікарський – лікувальний, льотний – літальний, матеріальний – матеріалістичний, складний – складальний – складаний, споживацький – споживний – споживчий, буланний – булатний, фамільний – фамільярний, говіркий – говірковий, язикатий – язиковий, пам'ятний – пам'ятливий, приводити – призводити.

Вправа 10. Із переліку слів назвіть ті, що вживаються зі словами-паронімами. Обґрунтуйте свій вибір.

Хронічний (епізод, фільм, гастрит); чисельні (збори, різниця); корисні (вчинки, процедури); досвід (практичний, лабораторний); доповідь (змістовна, змістова); зауваження (змістового, змістовного) характеру; уряд (нинішній, теперішній); схарактеризуйте (обсяг, об'єм) понять; (обсяг, об'єм) дисертації; (обсяг, об'єм) відра; (рятувальний, рятівний) круг, експедиція; (рятувальний, рятівний) переправа, роботи; люди всіх (континентів, контингентів).

Вправа 11. Поясніть особливості функціонування слів у наведених рядках, виділені слова введіть у контекст:

- отже, тому, так, *відтак*;
- власний, *особистий*, особовий;
- *протягом*, на протязі;
- *ефективний*, ефектний;
- *уява*, уявлення.

Вправа 12. Зазначені слова можна назвати зрадливими друзями перекладача. Як Ви думаєте чому?

Баня, рожа, пильний, уродливий.

Вправа 13. Чи погоджуєтеся Ви з уживанням зазначених словосполучень? Свою думку аргументуйте!

Захисний імунітет, вільна вакансія, пам'ятний сувенір, інша альтернатива, моя автобіографія, аномальне відхилення, багато років тому назад, уперше познайомилися, дивний парадокс, іти за ним позаду, панорамний краєвид, сьогоднішній день, нагородити премією, адреса місця проживання.

Вправа 14. Визначте, яке сполучення слів буде нормативним? Аргументуйте власну думку.

Людяні / людні місця, вуз / виш, брати / приймати участь, напрям / напрямок дослідження, попасти / потрапити в халепу, попередити злочин / запобігти злочину, прикласти / докласти зусиль.

Вправа 15. Знайдіть неправильне словосполучення в кожній групі.

– наполегливі пошуки, уразливе місце, установчі збори, приголомшлива новина, рідка книга, здібний музикант;

– зібрання творів, вартий уваги, розрушені плани, суворогана, термінова справа, через власну необережність;

– передплата на газети, зіставляти результати, обсяг роботи, більша половина студентів, шухляда письмового стола, об'єм циліндра;

– ставити в безвихідь, достеменно відомо, кутова кімната, протягом заняття, перебіг подій, попередити хворобу.

Вправа 16. Відредагуйте мовні одиниці. Коротко охарактеризуйте мовну помилку (тавтологія, плеоназм, порушення лексичної сполучуваності, уживання ненормативних слів, уживання слів у невластивому для контексту значенні, мовні штампи, канцеляризми тощо).

I. Кидається в очі; діюче законодавство; скрутне положення; простіть, я нечаянно; нетактична просьба; займати посаду; говорити невпопад; держатися з достоїнством; користуватися успіхом; заохочувальне стимулювання; відносини між учителем і учнем; виключати можливість; в один і той же час; діючі програми; дослідники презентують ряд вимог; завдання дослідження наступі; задавати питання; значення співпадають; об'єм зібраного матеріалу; корінним образом; наукова ступінь.

II. Ведуча організація; прикласти чимало зусиль; об'єм знань; вищий навчальний заклад; душевна порожнеча; пиршіння в горлі; піднімати шум; привести приклад; у першу чергу; у горизонтальному становищі; прийняти рішення; протирічить законодавству; рахувати за необхідне; слідує питання; у роботі зустрічаються помилки; у цій області науки; учені піднімають проблему; подивитися фільм; обоюдна згода; питання вяснено; дана праця.

III. Навчальний рік; виставляти претензії; включити питання; учинити злочин; об'єм робіт; моє особисте враження; область знань; одержати освіту; умішатися в розмову; приступити до обговорення; бути на хорошому рахунку; договори заключаються; оголошується наступний порядок денний; матеріальне положення; люди в штатському; дальновидний; це не відноситься теми; преїскурант цін; носить характер; звідси слідує; миротворницькі сили.

IV. Забезпечити безпеку; заключити договір; важке положення; здійснити злочин; срочна служба в армії; використати службове положення в корисних цілях; підняти надто актуальне питання; прийняв участь у засіданні; спостерігати на протязі року; подвійне прочитання тексту; провести сумісне засідання керівних органів; попередити правопорушення; відмінити указ; із неповагою відноситися до закону; святкове свято; кожна хвилина часу; навідуватися в гості з візитами; безнаказанність; взаємовідношення між людьми поліпшилися; це положення ще потрібно доказати; за рахунок спонсора.

Вправа 17. Випишіть конструкції, у яких порушено лексичну норму. Свій вибір поясніть. Запропонуйте правильний варіант.

I. Одержати освіту, уразливе місце, жорсткий мороз, за всіма правилами, думки співпадають, улюблений співак, зібрання творів, рідка книга, здібний музикант, через власну необережність, зайняти гроші, свято Троїці, достеменно відомо, сердечний приступ, лічити гроші, широко радіти, впасти в обморок, дістати насморк, жити за чужий рахунок, згорнути книжку, здавати пляшки, знімати квартиру.

II. Лави бійців, надходить інформація, оплатити рахунок, отримати освіту, потрапити в ціль, потрапити на дорогу, поступити в університет, розкрити книжку, скласти іспит, спантелечений вигляд, взяти на виплату, відноситися по-дружньому, вірно відповідати, дитячий шкафчик, займатися фізикою, закрити двері, заплющити очі, правильно говорити, провадити дослідження, ряд партеру, сплатити борги, справка на три дні.

Вправа 18. Виправте помилки, спричинені явищем контамінації.

Звернімо увагу! Контамінація (лат. contaminatio – змішування) – взаємодія двох мовних одиниць, близьких за значенням і звучанням, наслідком чого є схрещування й утворення третьої одиниці, неправильної.

Мова йдеться, відіграє значення, підвести підсумки, ужити кроки, приділити значення, надавати увагу.

Вправа 19. Відредагуйте словосполучення відповідно до лексичних норм української літературної мови. Який тип помилки вони ілюструють? Які причини виникнення цих помилок?

Вільна вакансія, інформаційне повідомлення, опустити вниз, підняти вгору, повний аншлаг, преїскурант цін, взаємна співпраця, головна суть, продовжувати далі, складові частини, числові розрахунки, автентичний факт, гіпотетичне передбачення, інтегральна цілісність, компонентний склад, майбутня перспектива, практичний досвід, сутнісна природа, функціональне призначення.

Вправа 20. Уважно опрацюйте матеріали зі збірника «Культура слова» Інституту української мови НАН України.

Складіть речення з поясненими словами та словосполученнями.

ЧИ ПРАВИЛЬНО ГОВОРИТИ: «ЦЯ ПОРАДА МАЄ РАЦІЮ»?

Ні, неправильно, тому що мати рацію чи не мати рації може людина (люди). Слово *рація* може означати: «розумна підстава, обґрунтування чого-небудь». Наприклад: *Шукайте рацію в його вчинках*. В одній з радіопередач прозвучало таке застереження: «Нагадайте дітям про безпеку на залізниці. Це особливо має рацію зараз, весною». Слово *рація* тут недоречне. Слід було б сказати про доцільність, необхідність нагадування: «Це особливо доцільно (необхідно) зараз, весною». Стійке словосполучення *мати рацію* стосується намірів, дій, учинків людини, групи людей, колективу і має значення «бути правим, діяти, думати правильно, слушно»: *Він мав рацію, застерігаючи від поїздки...; Ти боїшся і маєш рацію, бо вже пізня година...*

ВИНЯТКОВО – ВИКЛЮЧНО

Замість того, щоб використовувати синонімічні прислівники на позначення високої міри ознаки – *винятково, дуже, надзвичайно*, зловживають штучно створеним словом *виключно*, пор. правильні словосполучення: *винятково (дуже, надзвичайно) уважний студент, винятково (дуже, надзвичайно) щастить* / неправильні: *виключно уважний студент, виключно щастить*.

У ролі частки бажано замість слова *виключно* вживати звичні слова *тільки, лише*, пор.: *Уміти говорити і то не лише словами; Допомога надаватиметься тільки тим, хто перебуває за межею бідності*.

ГУМАННИЙ – ГУМАНІСТИЧНИЙ – ГУМАНІТАРНИЙ

Ці три слова пов'язані з латинським словом *humanus* – «людяний, людський» від *homo* – «людина».

Прикметник *гуманний* найчастіше вживається для характеристики людяної у своїх діях, вчинках, ставленні до інших людей особи. Він, як правило, сполучається зі словами *люди, людина*, родовими назвами особи: *гуманні люди, гуманний*

приятель, гуманний командир. Широко вживані в українській літературній мові вислови, у яких прикметник *гуманний* поєднується з абстрактними поняттями, передаючи зміст «пройнятий турботою про благо людини»: *гуманне завдання, гуманна мета, гуманний напрям науково-технічної революції, гуманне суспільство*.

Від іменників *гуманізм, гуманіст* утворюється прикметник *гуманістичний*, що також пов'язаний із турботою про благо, повагою до гідності людини, але не вживається для характеристики внутрішніх якостей людини. Неправильні вислови типу *гуманістичний вчинок, гуманістичний керівник*, де має вживатися прикметник *гуманний*. *Гуманістичний* частіше характеризує суспільно-політичну, ідеологічну сферу людської діяльності, масштабні соціальні явища. Звичайно цей прикметник сполучається з іменниками *ідеал, ідея, зміст, місія, діяльність, культура*.

Про суспільство, літературу загалом можна сказати, що вони *гуманні*, але про конкретний художній твір звичайно кажуть, що він *гуманістичний*. Усталеними та поширеними є вислови *гуманістичний характер (нафос) літератури, гуманістичний фінал поеми, гуманістичні ідеї*.

Гуманітарний – пов'язаний із суспільними науками, предметом дослідження яких є розвиток людського суспільства. До гуманітарних наук належать філософія, історія, філологія, право, мистецтвознавство, етнографія. У ХІХ ст. це значення ще не закріпилося за певною формою, тому в М. Драгоманова знаходимо вислів: спеціаліст *гуманних наук*. У сучасній літературній мові для характеристики сфери науки, освіти вживається тільки слово *гуманітарний*, і тому не можна казати викладання *гуманістичних дисциплін*, а тільки *гуманітарних*.

Специфічною ознакою сьогодення стала *гуманітарна допомога* і відповідне словосполучення, тобто фіксуємо вживання слова *гуманітарний* у значенні: «пройнятий гуманізмом, піклуванням про добробут людей, повагою до людської гідності». Таке значення, очевидно, поширилося під впливом багатозначного англійського слова *humanitarian*, що об'єднує у своєму тлумаченні зміст 1) гуманний; 2) гуманістичний; 3) гуманітарний. Цікаво, що в англійській мові одне із значень згаданого слова – «філантроп»,

тобто «той, хто займається доброчинністю, допомагає нужденним». Саме від такого змісту – найкоротший шлях до слововживання *гуманітарна допомога*.

ДОМАГАТИСЯ – ДОБИВАТИСЯ – ДОСЯГАТИ

Перелічені дієслова називають волевиявлення людини, зусилля суспільства з метою одержання певного результату. Загальнолітературна норма з двох близьких за значенням синонімічних слів *домагатися* (пор. споріднене дієслово *могти*) і *добиватися* надає перевагу першому як стилістично нейтральному, однак багато важить усталена сполучуваність, пор.: *домагатися прав, волі, домагатися поліпшення успішності учнів, але добиватися високих урожайів, добиватися завершення будівництва, добиватися слова від когось* і под.

Досягти активно сполучається з абстрактними словами, найменуваннями різноманітних понять типу *культура (наука, галузь, торгівля* і под.) *досягла розвитку*. Воно характеризує також діяльність окремої особи (осіб): *учений досягнув поставленої мети, автор досягнув значної майстерності*. Як правило, це дієслово вживається у формі доконаного виду, тобто вказує на завершений процес. Найчастіше воно сполучається зі словами *мета, результат* або їхніми синонімами. *Добиватися*, як правило, передбачає поєднання зі словами конкретної семантики. Стилiстично це дієслово відзначається розмовністю. Напр., у контексті *Кожна людина повинна знати тисячолітню історію і культуру своїх предків, їхню мову. Як цього добитися? Образно кажучи, треба «занурити» людину в національне середовище, яке повинно бути для неї природним* (з журн.) замість *добитися* варто було б використати дієслово *досягти*.

ЗБІГАТИСЯ – СПІВПАДАТИ

Слово *співпадати* не тільки часто звучить в усних стилях, на нього натрапляємо і в письмових текстах. Однак в українській літературній мові таке утворення вважається порушенням норми. Це калька з російського – *совпадать*. Йому в українській мові відповідає дієслово *збігатися*. Воно має такі відтінки значень: «відбуватися одночасно» – *збігається* з ювілеєм, події *збіглися*, «бути однаковим» – *збігаються* думки, погляди і под.; «мати той

самий напрям, місцезнаходження» – кордони *збігаються*, напрямки *збігаються*.

ЛІКАРСЬКИЙ – ЛІКУВАЛЬНИЙ

Обидва ці слова близькі за значенням, адже вони стосуються особи, яка лікує, та процесу лікування.

Прикметник *лікарський* утворено від іменника «лікар». Він може виступати в значенні відносного (*лікарський обхід, лікарський інструмент*) та в значенні присвійного (*лікарський халат*).

Близьке за звучанням слово *лікувальний* утворено від дієслова *лікувати*, тобто стосується процесу: *лікувальний ефект, лікувальна фізкультура*.

АЕРОДРОМ – ЛЕТОВИЩЕ

Донедавна, коли йшлося про ділянку для зльоту, посадки, розміщення, обслуговування літаків та інших літальних апаратів, ми беззастережно послуговувались словом *аеродром*. Ця назва походить із грецької мови.

З кінця 80-х рр. ХХ ст. багато хто з письменників та журналістів узялися послідовно використовувати назву *летовище*. І хоч сучасна українська мова лексему *летовище* не фіксує, вона стала доволі популярною, навіть модною.

Із прихильниками посиленого впровадження в активний мовний обіг слова *летовище* можна погодитися в тому, що ця назва семантично прозора. На підтвердження «мовної життєздатності» слова «*летовище*» наводять цілий ряд утворених за цією ж словотвірною моделлю давніх українських назв місця за виконуваними на ньому діями: *торжшище, гульбище, стрільбище, пасовище*. У мовних порадах Святослава Караванського лексема *летовище* зафіксована як синонім до *аеродром*. При цьому, автор подає до нього ремарку *г. – галицьке*.

В інших сучасних словникових виданнях нормативність цієї одиниці відбита значно стриманіше. Скажімо, ВТСУМ (2001) маркує *летовище* як лексему *західноукраїнську*.

За сучасною нормою іменники *аеродром* та *летовище* хоч і збігаються за значенням, однак помітно відрізняються стилістичним забарвленням. Назва *аеродром* – це термін, стилістично нейтральне слово. Натомість *летовище* зберігає

виразну експресивність, тому вживати його в терміносполученнях не варто.

Художній колорит, лексичний «шарм» слова *летовище* гідно поцінують і письменники, використовуючи його, зокрема, у поетичних рядках: *Я на плиті летовища писав Гумовим каблуком, немов для жарту: «Тут спочиває вкрадена любов»* (Д. Павличко).

Отже, можемо з певністю сказати, що на сьогодні обидва слова в лексичній системі української мови співіснують, проте функціонально й стилістично вони займають різні місця, тобто не можуть бути взаємозамінними.

ЧАСОПИС – ГАЗЕТА – ЖУРНАЛ

Чим розрізняються ці слова у своїх значеннях?

Зокрема, *часопис*: 1) те саме, що *газета*; 2) періодичне друковане видання у вигляді книжки; журнал; назва будь-якого періодичного видання (СУМ, *заст.*)

Отже, *часописом* можна назвати і газету, і журнал, і будь-яке інше періодичне видання.

У мовленні вихідців із Західної України воно вживається зі значення «газета».

Тим часом ми більше звикли до того, що відповідником до слова *часопис* є *журнал* або інші видання у формі книжки.

Назви *газета, журнал* (хоч і є запозиченнями) міцно «вросли» в українську мову, стали загальноживаними. Про їх природність, закоріненість свідчать похідні від них слова. Уже в Словнику Б. Грінченка від слова *газета* подано утворення *газетник*, а в сучасних словниках знаходимо *газетяр, газетний*. Від слова *журнал* Словник Б. Грінченка фіксує утворення *журналіст, журнальний*, а в пізніших словниках *журналістика, журналістський*. Спробуймо утворити слова такого типу від слова *часопис*!

Іменник *часопис* зараз прийнято розглядати як запозичення з чеської мови. Датують його першою половиною ХІХ ст. Тепер це слово усвідомлюють як питоме українське утворення.

Варто сказати про певну стилістичну забарвленість слова *часопис*, про ареал вишуканого володіння українською мовою, який супроводжує подібні слова.

ПРЕЗЕНТАЦІЯ – РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ

Ці іншомовні слова досить часто вживаються в мові сучасних засобів масової інформації, у книжних текстах, та й у розмові чуємо *презентація книжки, презентація ліцею, презентація виставки, презентація конференції*. Ще донедавна модне іншомовне слово в Словнику української мови (в 11 томах) тлумачилося лише як фінансовий термін «пред'явлення до відшкодування, виплати грошового документа». Воно споріднене з латинським *praesento* «передаю, вручаю»; звідси і відоме *презент* – «подарунок».

Тим часом *презентація* набуло значення «урочисте представлення», «свято», «відкриття». Через *презентацією* широко інформують про певне явище, подію, факт. Найчастіша сполучуваність: *відбулася (відбудеться) презентація*. Отже, це слово не має зв'язку з *презентувати* – «дарувати», але виявляє зв'язок з *репрезентувати* – «представляти», *репрезентація* – «представництво».

Очевидно, під впливом поширених тепер презентацій плутають дієслова і замість *репрезентувати (представляти)* вживають часом *презентувати*, напр.: *Творчість художника презентувала тогочасне образотворче мистецтво* (з газети). Пор. правильне слововживання: збірка *репрезентує* українську книжку на міжнародній виставці; гідно *репрезентувати* свою країну, виставлені полотна *репрезентують* сорокарічну творчу роботу митця.

Отже, не плутаймо слова *репрезентувати* і *презентувати*.

ПРИВОДИТИ – ПРИЗВОДИТИ

У заяві Міністерства закордонних справ України несподівано прозвучало: *Україна вітає будь-які дії, що можуть призвести до встановлення миру*. Дієслово *призвести* в цьому разі вжито не на місці, бо воно обов'язково передбачає ситуацію, коли якісь дії спричинюють негативні наслідки, на що вказує сполучуваність типу *призводити до гріха, до неприємностей, до катастроф, до зниження ефективності виробництва*.

У наведеній вище фразі замість дієслова *призводити* треба було вжити слово *сприятимуть*: *Україна вітає будь-які дії, що*

сприятимуть встановленню миру в Придністров'ї. Можлива також фраза з дієсловом *приводити* (до чогось).

Приводити і призводити – дієслова-пароніми, які потребують розрізнення. *Приводити до чогось* – «зумовлювати, спричинювати що-небудь», напр.: *їхня діяльність привела до збільшення випуску товарів*. *Призводити до чогось* – це спричинювати, як правило, негативні наслідки.

БЛАГОДІЙНИЙ – БЛАГОЧИННИЙ

Ці слова хоча й мають спільний старослов'янський корінь *благо*, з яким у мові утворено чимало лексем, але вони різняться значенням і сферами функціонування.

Благочинний – назва служителя культу. Відповідно, його посада йменується *благочинство*. Напр.: «Він [о. Артемій] став недавно *благочинним*, і це *благочинство* пригодилося йому, щоб через нього добувати собі користь навіть од сусідніх дідичів» (І. Нечуй-Левицький).

Благодійний же – це (1) корисний, благодотворний, добрий і разом з тим (2) призначений для надання матеріальної допомоги бідним, сиротам і т. ін. Напр.: «Учасники шоу-програми відвідують будинки для людей похилого віку, дитячі будинки, лікарні, займаються *благодійною* діяльністю» (з газ.). Саме в другому значенні та в сполуках типу *благодійна* програма, *благодійний* аукціон, *благодійна* справа, *благодійне* свято, *благодійний* внесок і под. це слово видається співзвучним із *благочинний*. До того ж і практика ЗМІ показує, що слово *благочинний* вже вживають як синонім до *благодійний* у 2-му значенні; пор.: «Грошові кошти від проведення лотереї частково підуть на *благочинні* внески до Фонду Червоного Хреста України» (з газ.).

Оманлива синонімічність виникла під впливом паронімічної схожості слів, а також подібності значень їх складників: *чинний* – діяльний, активний та *дійовий* – здатний активно діяти; здатний впливати на що-небудь. Ще об'єднує ці слова сема «служіння» – власне, служіння благородній справі.

ПЕРЕВІР СЕБЕ!

ВАРІАНТ 1

1. Норми, що регулюють вибір слова відповідно до його значення:

- а) лексичні;
- б) морфологічні;
- в) синтаксичні;
- г) стилістичні.

2. Слово або вислів, скопійовані засобами української мови з іншої мови, тобто значуща частина оригіналу буквально перекладена і займає в перекладі таке ж місце, як і в оригіналі, – це:

- а) пуризм;
- б) інтернаціоналізм;
- в) транслітерація;
- г) калька.

3. Визначте варіант, де словосполучення утворено правильно:

- а) зобразити образ;
- б) з'ясувати значення;
- в) створити базу для створення;
- г) розрізняють такі різновиди.

4. У якому рядку допущено помилки в сполученні слів?

- а) дисертаційне дослідження, народний фольклор;
- б) ґрунтовна монографія, різкий ультиматум;
- в) провідний мотив, демобілізувати солдатів;
- г) метушливий абориген, моя біографія.

5. У якому рядку словосполучення не потребують редагування?

- а) зустрічаються помилки, об'єм будівництва, шофер тролейбуса;

б) сфера промисловості, знайти вихід зі скрутного положення, суспільний обов'язок;

- в) правильні правила, значення речення, у якому смислі;
- г) об'єм повітря, водій автобуса, галузь знань.

6. У якому рядку словосполучення потребують редагування?

- а) завдяки підтримці, дякувати слухачам за увагу, він здібний учень;
- б) змушувати повернутися, погляди інакодумців, будь-які організації;
- в) наказували виконати завдання, вирішити проблему, це не становить труднощів;
- г) дякуючи кліматичним умовам, заставляти з'їсти рибу, він на таке не здібний.

7. У якому рядку наведено пари паронімів?

- а) ароматизований – ароматний, багатир – багатирський, виділяти – приділяти;
- б) білити – біліти, анотація – нотація, веліти – воліти;
- в) адрес – адресант, зазначати – зазначити, вегетативний – вегетаційний;
- г) боцман – матрос, відносини – стосунки, обсяг – об'єм.

8. У якому рядку допущено помилки у вживанні паронімів?

- а) достовірний факт – фактор розвитку, творча уява – загальне уявлення;
- б) туристична мандрівка – туристський маршрут, трудова діяльність – трудящі люди;
- в) фантастичний сюжет – фанатична любов, фамільярний тон – фамільні традиції;
- г) тріумфальний поклик – тріумфуючий дебют, гранатний сік – гранатові набойі.

9. У якому рядку пароніми вжито правильно?

- а) науковий степінь – рівняння першого ступеня, установлення письменника – становлення суспільного ладу;

б) воєнний стан – катастрофічне становище, споживчі товари – споживна продукція;

в) соціалістичний страхування – соціальний лад, снігова полонина – сніжна завірюха;

г) спинатися на медицині – спинятися навшпиньки, спеціалізований кореспондент – спеціальне підприємство.

10. У якому рядку правильно перекладено словосполучення?

а) сопроводительный адрес – супровідна адреса; злостное банкротство – зловмисне банкротство; не может быть удовлетворено – не можна задовольнити;

б) в будущем году – у будучому році; в высшей степени – у найвищій ступені; вопрос выяснен – питання в'яснено;

в) выражать нетерпение – нетерпеливистися; суммы, вырученные от продажи – суми, виручені від продажі; валютная виручка – валютна виручка;

г) по выяснении – після в'яснення; гиблое дело – згиле діло; попадаться на глаза – попадатися на очі.

11. Яке зі слів є синонімом до іншомовного актуальний?

а) неможливий;

б) перезрілий;

в) можливий;

г) назрілий.

12. У якому рядку правильно дібрано українські відповідники до слів іншомовного походження?

а) стимул – заохочення, мас-медіа – засоби масової інформації, ідентичний – тотожний;

б) імідж – стиль, абсолютний – справжній, аванс – виплата;

в) автентичний – одиничний, анархія – повновладдя, дебати – суперечка;

г) гарантувати – пропонувати, директива – розпорядження, домінувати – супроводжувати.

13. У якому рядку неправильно дібрано українські відповідники до слів іншомовного походження?

а) экстраординарный – особливий, рефері – суддя, суїцид – самогубство;

б) репродукувати – відтворювати, апелювати – звертатися, координувати – погоджувати;

в) экзит-пол – оцінювання, колізія – зіткнення, дайджест – журнал;

г) прайс-лист – цінник, степлер – скріплювач, тренінг – вишкіл.

14. У якому рядку всі словосполучення потребують редагування?

а) неспроможний вирішити, впадати в око, кількома словами;

б) учбовий рік, оточуюче середовище, у кінці кінців;

в) як виняток, інакше, подяку;

г) упродовж року, нагальна справа, дістати відмову.

15. У якому рядку всі словосполучення не потребують редагування?

а) відімкнути світло, ледве відговорив його не робити цього, відноситися до більшості;

б) відректися від престолу, відповідає документам, село розташоване;

в) викладання гуманітарних дисциплін, цивільний одяг, обстоювати свої права;

г) розпочав роботу з'їзд, розмовляти на українській мові, створюються черги.

16. У якому рядку вживання слів іншомовного походження у словосполученнях спричиняє тавтологію?

а) захисний імунітет, адреса місця проживання;

б) сільський фольклор, характерні явища;

в) період розвитку, сивий ветеран;

г) автопортрет художника, досвідчений лікар-педіатр.

17. У якому рядку не порушено лексичну норму?

а) узяти на виплату, відпустка для догляду за дитиною, освітній процес, порядок денний такий, сплатити борги;

б) велика кружка, вжити заходів, погасити борги, учбовий процес, цікавий у всіх відношеннях;

в) скорий поїзд, зв'язати шарфик, правильно говорити, привести приклад, щодо цього;

г) біжучий рядок, у любий день, вірно відповідати, закрити магазин, наступний порядок денний.

18. У якому рядку правильно дібрано синоніми до слова *авторитет*?

а) повага, пошана, престиж, імідж;

б) імпульс, головні стосунки;

в) верховенство, першорядність, першочерговість;

г) репутація, автократія, тиранія, нонсенс.

19. У якому рядку всі подані слова є синонімами?

а) анархічний, хаотичний, безладний, стихійний, безвладний;

б) аномалія, відхилення, таємниця, патологія;

в) антагонізм, антипатія, ненависть, прогидія, відраза;

г) байдужий, млявий, принадний, спокусливий, антипатичний.

20. У якому рядку слова є антонімами?

а) альтруїст – акуратист, асиміляція – уподібнення;

б) гармонічний – вдалий, дисгармонія – дисиміляція;

в) інтенсивний – інертний, авангард – ар'єргард;

г) дійсний – уявний, перевага – зневага.

21. У якому рядку слова не є антонімами?

а) дилетант – професіонал;

б) синтезувати – аналізувати;

в) колективіст – індивідуаліст;

г) де-факто – реально.

22. У якому рядку наведено неправильні словосполучення з паронімами?

а) ознайомити з досвідом, познайомити з письменником;

б) професійне зростання, професіональний погляд;

в) фігуральний вислів, фігурний орнамент;

г) паливна суміш, пальна криза.

23. Який вислів є ненормативним?

а) думки співпадають;

б) достеменно відомо;

в) завідувач кафедри;

г) уразливе місце.

24. У якому реченні порушено лексичні норми?

а) На це питання студенти дали вірну відповідь.

б) Рішення депутатів скасували.

в) Не використовуйте надмірну кількість іншомовних слів.

г) Протягом навчання С. В. Сидорчук проявив себе здібним студентом.

25. У якому реченні не порушено лексичні норми?

а) Концерт пройшов з великим успіхом.

б) Просимо молодь пройти медичне обстеження.

в) Він десять років завідував відділом готової продукції.

г) Студенти вже приглянули собі роботу.

ВАРІАНТ 2

1. Причинами порушення мовних норм на лексичному рівні є:

а) незнання лексичних значень слів або їх відтінків, неправильне використання англіцизмів та росіянізмів, невміння послуговуватися лексичним багатством мови;

б) невміння послуговуватися лексичним багатством мови, невміння обрати із синонімічного ряду найточніше слово;

в) незнання лексичних значень слів або їх відтінків, невміння обрати із синонімічного ряду найточніше слово, незнання значень паронімічних слів, невиправдане калькування з російської мови;

г) незнання значень паронімічних слів, неправильне використання англіцизмів, незнання синонімічного багатства мови.

2. Змістові повтори, що виникають у випадках, коли в реченні вживають поряд спільнокореневі слова, – це:

а) калька;

б) тавтологія;

в) пароніми;

г) евфемізми.

3. Із чотирьох наведених слів визначте синонім до іншомовного слова *перманентний*:

а) тимчасовий;

б) постійний;

в) разовий;

г) припущений.

4. У якому рядку допущено помилки в сполученні слів?

а) детальний преїскурант, вдало дебютувати;

б) цікавий експонат, свій портрет;

в) передовий авангард, перспектива на майбутнє;

г) швидко дублювати, життєвий парадокс.

5. У якому рядку словосполучення не потребують редагування?

а) завершити перемовини, значення слова, здоровий глузд;
б) перші блюда, визволення від податків, не складатиме винятку;

в) вираз директора про невиконання роботи, відмінати заняття, до вішунки гадати;

г) болі в районі серця, палата общин (у Лондоні), ділити на рівні долі.

6. У якому рядку словосполучення потребують редагування?

а) внутрішні протиріччя, суспільний діяч, закінчити переговори;

б) закінчити університет, зміст поняття, екземпляр рослини;

в) ділянка землі, галузь знань, правильно відповідати;

г) відіграє важливу роль, увижається уві сні, запроваджувати у життя.

7. У якому рядку наведено пари паронімів?

а) відпуск – копія, економ – економіка, кампанія – організація;

б) коледж – училище, ілюстрація – викриття, одинокий – одиночний;

в) протягом – на протязі, народний – природний, вада – хиба;

г) чисельний – численний, ділянка – діляниця, відпуск – відпустка.

8. У якому рядку допущено помилки у вживанні паронімів?

а) театральна вистава – театралізоване мистецтво, тактовні прийоми – тактичний керівник;

б) таємне бажання – таємничі обставини, сусідній будинок – сусідський парубок;

в) бурхлива суперечка – гостра суперечність, емоційний стрес – раптовий струс;

г) стилізовані візерунки – стилістичні помилки – стильова специфіка, сюжетний стрижень – сталевий стержень.

9. У якому рядку пароніми вжито правильно?

- а) редакційний художник – редакторська практика, реальне мистецтво – реалістичний соціалізм;
- б) коштовні регалії – заслужені реалії, расистська теорія – расова організація;
- в) систематичні заняття – систематизований збірник, свідоцтво очевидців – метричне свідчення;
- г) публіцистична лекція – публічна майстерність, психологічна активність – психіатрична характеристика.

10. У якому рядку правильно перекладено словосполучення?

- а) говорить по чьому-либо адресу – говорити по чиемусь адресу; говорить по правде – говорити по правді; таможенна декларація – таможня декларація;
- б) как говориться – як говориться; будущий год – будущий рік; с готовностью – з охотою;
- в) готовый к услугам – готовий до услуг; действовать справедливо – діяти справедливо; делать наперекір – робити наперекір;
- г) быть выше всего – перевищувати все; выявление неудовлетворенных потребностей – з'ясування незадоволених потреб; по выяснении – з'ясувавши /після з'ясування.

11. У якому рядку правильно утворено словосполучення з паронімами?

- а) домашній адрес, вітальна адреса;
- б) військові дії, воєнний квиток;
- в) земельна ділянка, виборча ділянка;
- г) виборча кампанія, консалтингова компанія.

12. У якому рядку правильно дібрано українські відповідники до слів іншомовного походження?

- а) спічрайтер – промова, маркетинг – збут, унітарний – самостійний;
- б) прерогатива – перевага, пресинг – натиск, провайдер – постачальник;

- в) трейдер – захоплення, нюанс – ознака, фіксувати – записувати;
- г) елегантний – єдиний, ігнорувати – ненавидіти, імпазантний – гарний.

13. У якому рядку неправильно дібрано українські відповідники до слів іншомовного походження?

- а) стимул – поштовх, електорат – виборці, імідж – образ;
- б) брокер – посередник, хавбек – напівзахисник, лайнсмен – боковий суддя;
- в) голкіпер – воротар, кастинг – конкурсний відбір, менеджер – управлінець;
- г) лімітувати – дозволяти, ідентичний – вишуканий, амбіція – зневага.

14. У якому рядку словосполучення потребують редагування?

- а) нарощування обсягів виробництва, у нападі гніву, цементний розчин;
- б) зупинення масових крадіжок, раціоналізаторська ініціатива, компенсація у випадку каліцтва;
- в) президент і його почет, ствердження документів підписом, різке слово;
- г) витрачено мільйони, провести забір крові, обрати депутатів до ради.

15. У якому рядку всі словосполучення не потребують редагування?

- а) координаційний центр, чинне законодавство, багатонадійний результат;
- б) заінтересований у цьому, доволі запутана справа, засноване на принципах;
- в) у залежності від віку, поведився високомірно, говорити відкрито;
- г) від часу до часу, взаємно допомагати одне одному, в крайній мірі.

16. У якому рядку вживання слів іншомовного походження в словосполученнях спричиняє тавтологію?

- а) дублювати думку, добросовісний колега;
- б) передовий загін, швидкий прогрес;
- в) експонати виставки, вільна вакансія;
- г) яскравий симптом, ностальгія письменника.

17. Який тип лексичної помилки демонструють словосполучення: *головний пріоритет, у червні місяці, чинний на сьогодні, всі решта?*

- а) плеоназм;
- б) тавтологія;
- в) семантична модифікація значення слова;
- г) росіянізми.

18. У якому рядку правильно дібрано синоніми до слова *амбітний*?

- а) авторитарний, примхливий, упертий;
- б) безсовісний, безпринципний, аморальний;
- в) неграмотний, невіглас, неписьменний;
- г) самолюбний, гоноровитий, гордий, честолюбний.

19. У якому рядку всі подані слова є синонімами?

- а) ухвала, постанова, рішення, резолюція, вотум;
- б) експансивний, нестримний, впертий, наполегливий, хитрий;
- в) заява, декларація, хартія, подання, дозвіл;
- г) оригінальний, екстравагантний, унікальний, винятковий, стереотипний.

20. У якому рядку слова є антонімами?

- а) апогей – кульмінація, реакція – бездіяльність;
- б) абсолютний – відносний, егоїст – альтруїст;
- в) гідність – недостойність, антураж – середовище;
- г) експорт – вивіз, автентичний – дійсний.

21. У якому рядку слова не є антонімами?

- а) регресивний – прогресивний;

- б) де-юре – формально;
- в) індукція – дедукція;
- г) асиміляція – дисиміляція.

22. У якому рядку не порушено лексичну норму?

- а) вірно відповідати, стакан молока, це також правильно, учбовий автомобіль, чашка чаю;
- б) знаходитися в приміщенні, місце зайняте, це не вірно, це теж правильно, явитися в деканат;
- в) відношення А до В, оголошення про курси, перебувати в приміщенні, працювати над собою, склянка молока;
- г) об'ява про курси, правильно відповідати, прийти в деканат, це теж вірно, у будинку знаходиться квартира І. Франка.

23. У якому рядку неправильно сполучено слова?

- а) актуальний проєкт;
- б) поширювати чутки;
- в) розрахуватися гривнами;
- г) вимкнути телефон.

24. У якому реченні порушено лексичні норми?

- а) Знайомтеся, це мій колега – Петраченко Сергій Сергійович.
- б) Всі без винятку поручення він виконує вовремя.
- в) Молода сім'я вже зробила ремонт у квартирі.
- г) Сьогодні на зборах будуть підсумовувати роботу підприємства за останні три роки.

25. У якому реченні не порушено лексичні норми?

- а) Наголосивши на важливості проблеми, директор оголосив срочні збори керівників усіх підрозділів.
- б) Н. П. Кравченко виголосив змістову доповідь з актуальної для студентської аудиторії теми.
- в) Декан велів оперативно вирішити питання з організації освітнього процесу на час карантину.
- г) Студенти філологічного факультету отримали перемогу.

*Неоціненною скарбницею
досвіду багатьох поколінь,
народної мудрості, моралі й
культури народу є його
афористичне, живе слово...*

Г. Сагач

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ НОРМИ

СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

*Регулюють уживання фразеологізмів
відповідно до змісту й ситуації висловлювання*

*Фразеологізми – іскрометні скарби мовної образності –
передають найтонші відтінки душевних порухів, обарвлюють
висловлене в національний колорит (В. Ужченко).*

Фразеологія – одна з мовних універсалій, що відтворює історію народу, своєрідність його культури та побуту. Серед українських фразеологізмів є: власне українські каламбури (*трошки гречки, трошки проса, трошки взута, трошки боса*), образні порівняння (*старий, як світ*), доброзичливі побажання (*будь здорова, як вода, а багата, як земля*), запозичені звороти (*ахіллесова п'ята*), прислів'я та приказки (*гостре словечко коле сердечко*), крилаті вислови (*світ ловив мене, та не спіймав*), офіційні кліше й усталені словосполучення (*завдавати шкоди, потребувати допомоги, дійти згоди*). Вони возвеличують духовні цінності, таврують ганебне, висміюють вади, висловлюють співчуття, поради, вчать і виховують людей, стандартизують висловлювання, сприяють результативності комунікування.

Закономірності порушень фразеологічних норм:

- семантична недоречність (*грати роль (про акторів або людей, які видають себе за когось) і відігравати роль (мати вагоме значення)*);
- калькування (*кидатись у вічі – упадати в око*);
- стилістичний дисонанс (*мудра голова (неофіційна ситуація спілкування) – високий рівень знань (офіційна ситуація спілкування)*).

ЗВЕРНІМО УВАГУ!

крилатий вислів із байки І. Крилова **а віз і нині там** (безрезультатність) має фразеологізм-синонім **а хура й досі там**, ужитий у байці Л. Глібова

від нічого робити – калькований вислів фразеологізму російської мови *от нечего делать*; український фразеологізм-відповідник – **знічев'я**

з вогню та в полум'я (з однієї неприємності потрапити в іншу, ще більшу) має низку українських фразеологізмів-синонімів: **з дощу та під ринву; уникав диму, та й упав у вогонь; тікав від диму, а упав у вогонь; із калюжі та в болото; утікав від вовка, та натрапив на ведмедя**

моє діло сторона (байдужість у ставленні до чогось, небажання втручатися в справу) – інтерферема; українські відповідники: **моя хата скраю; про мене – вовк хоч траву їж; наше діло півняче: прокукурікали, а там хоч і не розвидняйся; моє діло мірошницьке: підкрутив та й сів**

усталені етикетні формули: **Доброго ранку! Добрий день! Добридень! Добрий вечір! Добровечір! На добраніч! Добраніч!**

ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ ТРЕНАЖЕР

Вправа 1. Коротко розкрийте зміст фразеологізмів.

Наприклад, доки рак свисне – ніколи.

I. Бачити в рожевому світлі, довгий язик, кліпати очима, альфа й омега, в'янути на пні, говорити різними мовами, кидати слова на вітер, туманити голову, ведмежа послуга, брати під обстріл.

II. Увести в закон, гострити зуби, зав'язати голову, копилити губу, кресати підковами, співати лазаря, співати осанну, битий козир, сліпці сватають, одним миром мазані.

Вправа 2. Відтворіть авторський текст, додавши фразеологізми. За потреби скористайтеся довідкою.

1. – Ото тобі й Харків!.. ... та по шпалах і шпар: вони доведуть. 2. Чоловік усміхавсь добродушно, а круглі риб'ячі очі були 3. Хотів ... , так теща ж! Вчепилася, мов три дні не бачились. 4. – Ну, щасливо! – подав руку Євген. – ...! 5. – Сідай! Чи отак до Харкова! 6. «Пацан! – провів його несхвальним поглядом Євген. –...!». 7. Зморщив потім обличчя, наче...: «Треба-таки йти до дядька!». 8. А жарить, а парить – ...! Вже аж очі щипає од поту солоного. Витирай не витирай, толк один: заливає, і все. 9. Ладько нічого цього не слухав, він трощив груші аж... . 10. Як кажу підійти сюди, то чого ж уперся, мов пень? Стоїть, хоч ти йому...! (за тв. *Анатолія Дімарова*)

Довідка: вітер у голові; повернути голоблі; кілка на голові теши; холодні як лід; ні пуху тобі ні пера; наче кислцю з'їв; бери ноги на плечі; спасу нема; стовпом і стоятимеш; за вухами ляцало.

Вправа 3. Вставте в речення замість крапок потрібні фразеологізми з довідки, поясніть їх значення та функції в тексті.

1. Майдан весь заставлений возами так, що й ... (*І. Нечуй-Левицький*). 2. Горобчик миттю як схопиться, полетів ... десь у гушавину, заховавсь та там і проспав аж до самого ранку (*Леся Українка*). 3. Парубок на все село: гарний, ..., жвавий, веселий і роботящий. Матір поважав, а стара гляділа і пильнувала

його ... (*Марко Вовчок*). 4. Вони сіли вечеряти на призьбі. Місяць уже високо підбився вгору, і було ясно, ... (*Б. Грінченко*). 5. А ви, ви звідки, молодці? У вас ще ..., щоб кораблем державним керувати, – навчіться носа утирати (*Олександр Олесь*). 6. Невже Мартоха забула, який нині день святковий, неville спить ... чи по сусідах повіялась? 7. На тому місці, де щойно стояла ота мордяка, зла, ..., вже нічогісінько не стояло, а тільки валявся велетенський ремінь (з тв. *Є. Гуцала*). 8. – Потрібна мені ваша Окунівка, ...! – презирливо фиркнув Левко (*М. Стельмах*). 9. Сіверяни впевнилися, що пан Божеський – людина розумна й хазяйновита і що з ним можна ... (*З. Тулуб*). 10. Хвильний схопився і якось, ..., підійшов до столу (*А. Головка*).

Довідка: світ за очі; більш, ніж ока в лобі; без задніх ніг; мов зайцеві бубон; мов не своїми словами; всередині все кипить; курці ніде клонутти; хоч з лиця воду пити; хоч голки збирай; як муха у Спасівку; варити кашу; губи в молоці.

Вправа 4. Скористайтеся словником фразеологізмів української мови та з'ясуйте значення фразеологізмів біблійного походження. Схарактеризуйте сферу їх уживання.

Вавилонська вежа, вовк в овечій шкурі, земля обітована, ерихонська труба, камінь спотикання, куди йдеш («*Quo vadis*», або «*камо грядеші*»), наріжний камінь, нести свій хрест, плач Єремії, провідна зоря, соляний стовп, служити мамоні, співати Лазаря, умивати руки.

Вправа 5. Відтворіть афоризми, пригадайте їх походження.

1. ... , ніж дурного поміч. 2. Не говори про себе добре, бо не повірять, не говори й погане, бо 3. ... , коли втрачаємо, сумуємо. 4. Танцювати під 5. Караюсь, мучуся, 6. ... , то Магомет іде до гори. 7. ... – значить жить! 8. Не суди – 9. ... , а лихим і в двері не ввійдеш. 10. Найкраща перемога –

Вправа 6. Додайте з довідки кінцівки (або початки) до наведених приповідок, поясніть їх зміст.

1. Краще з мудрим загубити, ніж 2. ... : часом чоловік іде вгору, а часом у долину. 3. Яка хата, такий тин, який 4. Те

твое, що 5. Якби люди не вмирали, то б... . 6. ..., а рук прикладай. 7. ..., поки не перескочиш. 8. На те й шупак у річці, щоб 9. ..., але за все мусиш заплатити. 10. Живи так, ніби ти маєш завтра вмерти, а працею так, ніби... . 11. ..., вона б небо зрила.

Довідка: карась не дрімав; ти даєш; з дурним знайти; батько, такий син; якби свині крила; неклепана коса; Бога взивай; що хочеш, будеш мати; не кажи «гоп»; уже небо підпирали; маєш жити вічно; Бог дав драбину.

Вправа 7. Послугуючись довідкою, виберіть фразеологізм замість виділеного слова.

I. *Іти*: Ледве, ледве *іду* (Т. Шевченко); Йди направо, я наліво *ітиму* в тумані (І. Франко); Я вашого сина не силувала мене брати: я до вас з хлібом-сіллю не ходила, *не йшла* до вас (І. Нечуй-Левицький); І хлопці *йшли*. Ось і річка блиснула своїм чистим голубим плесом (Панас Мирний).

Довідка: *іти* – переставляти ноги; верстати дорогу (шлях); топтати стежку; ледве ноги волочити; нести ноги; мов не своїми ногами йти; налягати на ноги; топтати чоботи; оббивати пороги.

II. *Мовчати*: Їж борщ з грибами, *мовчи* (нар. тв.); Я тепер *мовчатиму*, то вже ж побачимо, яка твоя робота (П. Гулак-Артемівський); Мати розмовляє з Одаркою, а вона сидить – *мовчить* (Панас Мирний); Угодовці... теж *мовчать* (І. Цюпа).

Довідка: *мовчати* – справляти мовчанку; відповідати мовчанкою; не проронити жодного слова; слівцем не прохопитися; й рота не роззявити; тримати язик за зубами; ні пари з вуст; прикусити язика; набрати в рот води; анічичирк; анітелень; ані мур-мур.

III. *Холодно*: Холодно в хаті, *холодно* (нар. тв.); Не знає бідний суд, де дітсья, усім *холодно* (Л. Глібов); Хатні двері забула Здориха причинити; у їх роззявлену дірку йшов з сіней холод: у хаті – холодно! // Ух, *холодно*! Аж *холодно*, у роті зуб на зуб не попаде (Панас Мирний).

Довідка: *холодно* – хоч вовків гони; хоч собак ганяй; що й собаку не вдержиши; морозом по тілу дере; клацає зубами з холоду; циганський піт проймає; кров застигає в жилах.

Вправа 8. Розподіліть усі фразеологізми, що є в довідці, за стрижневими поняттями.

I. Говорити щось несерйозне; досвідчена людина; дотепний у розмові; згода на будь-що; зневіритися.

Довідка: бачив і горох, і соча(е)вицю; битий пес; бути на коні і під конем; гострий на язик, за словом у кишеню не лізе; молоти язиком; нехай буде гречка, аби не суперечка; нехай риба буде рак; пальця в рот не клади; переливати з пустого в порожнє; правити теревені; пройти крізь сито й решето; стріляний горобець; третій калач; упасти духом; чесати язик.

II. Надокучати (допікати); недбальство; несподівано (раптово); ніде, ніколи; нічого не робити.

Довідка: бити байдики; ганяти вітер по вулицях; горобцям дулі давати; і пальцем не поворухнути; косо, криво, аби живо; куди Макар телят не ганяв; як свиня на небо гляне; мозолить очі; сидіти в печінках; на боці лежати; на скоромного Спаса; як Пилип з конопель; плювати в стелю; рахувати хвилі; сидіти склавши руки; сидіти хроном у носі; ситий по горло; як грім з ясного неба; стук-грюк, аби з рук; сяк-так накосяк; там, де козакам роги правлять; це тобі буде, як рак свисне, а п'явка крикне; чекай, собачко, здохне конячка – то матимеш м'ясо; як виросте гарбуз на вербі; як дві неділі разом зійдуться; як на долоні волоссячко виросте; як обухом по голові; як рибка втопиться; як сніг на голову.

III. Покірний; приголомшений; робити щось даремно; сумлінно щось виконувати; триматися середини; хитрувати (ухилятися від чогось).

Довідка: будуватися на піску; валаамова ослиця; виляти хвостом; живись, та під себе дивись; наперед не виривайся, ззаду не лишайся; ні живий ні мертвий; носити решетом воду; руки згорнути; переливати з пустого в порожнє; писати вилами по воді; підібгати хвоста; повзати в ногах; працювати до десятого поту; прибитий мішком; сам не свій; скорчитися в три погібелі; ставати на коліна; товкти воду в ступі; ховати голову під крило; щоб комар носа не підточив; як скупаний у мертвій воді; як у воду опущений.

IV. Безнадія; здоров'я, гладкість людини; правдивість у мовленні; прадавні події; радість, щастя.

Довідка: бути на вершині щастя; бути на сьомому небі; за царя Гороха; за царя Хмеля, як була людей жменя; і в двері не потовпиться; кров з молоком; називати речі своїми іменами; мов удруге на світ народитися; не за нашої пам'яті; різати з плеча; різати правду; хоч вовком вий; хоч з моста та в воду; хоч лягай та помирай; ширший ніж довший.

Вправа 9. Визначте, які з поданих сполучень слів функціонують у мові як фразеологізми. З'ясуйте значення, яких вони набувають у процесі спілкування.

I. 1. Бити посуд, бити по руках, бити лозиною, бити на сполох. 2. Дати поснідати, дати гостинця, дати відчипного. 3. Пасти очима, пасти овець, пасти задніх. 4. Пливти в човні, пливти за течією, пливти до рук. 5. Розбити дзеркало, розбити глек, розбити серце.

II. 1. Світити ліхтариком, світити ребрами, світити зубами. 2. Тримати в чорному тілі. Тримати за руку. Тримати в секреті. Тримати в шухляді. 3. Піймати щуку. Піймати яблуко. Піймати облизня. 4. Ловити гав. Ловити окунів. Ловити на слові. 5. Пекти пироги. Пекти раків.

Вправа 10. Доберіть українські відповідники до російських висловів та інтерферем.

<i>стійкі вислови</i>		
<i>російські</i>	<i>інтерферем</i>	<i>українські</i>
в данное время	в даний час	
в данном случае	в даному разі	
в _____ случае необходимости	у _____ випадку необходимості	
как можно скорее	як можна швидше	
короче говоря	коротше кажучи	
кидается в глаза	кидається в очі	
носит название	носить назву	
против желания	проти бажання	
тем не менее	тим не менше	
другими словами	другими словами	
по крайней мере	по крайній мірі	
факт на лицо	факт на обличчя	

Вправа 11. Змоделюйте ситуацію, під час якої можна використати в розмовному стилі будь-який з фразеологізмів.

Гладити проти шерсті; годувати бебехами; за розум узятися; зачепити за душу; мов у воду опущений; оббивати пороги; снігу зимою не випросиш; у сорочці народитися; як викручена ганчірка; як рак на млині.

Вправа 12. Доберіть українські відповідники до скалькованих фразеологізмів.

Більмом в оці; валяти дурня; у сім'ї не без урода; грошей кури не клюють; два чоботи пара; кидатися в очі; на безриб'ї і рак риба; не валяй дурака; не знайти днем з вогнем; оп'ять двадцять п'ять; почуватися не у своїй тарілці; як білка в колесі.

Вправа 13. Випишіть із низки запропонованих фразеологізмів ненормативні, відредагуйте їх та визначте сферу поширення.

I. Прийняти за чисту монету, під відкритим небом, лізти зі шкіри, слабе місце, ніде правди діти, так чи інакше, поговорити по душам, іншими словами, вірна смерть, щиро запрошую.

II. Ні під яким видом, виставляти претензії, включити питання, скоїти злочин, діюче законодавство, займати посаду, від нічого робити, тягар обов'язків, завдавати удару, увіритися ногам.

Вправа 14. Поясніть значення фразеологізмів, визначте сферу поширення, запишіть українські відповідники до них. За потреби скористайтеся фразеологічним словником.

Ставить в известность, куда глаза глядят, не льком шит, груз обязательств, пускать пыль в глаза, сломя голову, волей-неволей.

Вправа 15. Проаналізуйте сталі сполуки в кожному рядку. Знайдіть правильні варіанти поєднання слів серед запропонованих мовних одиниць, а ненормативні – відредагуйте.

I. Має характер, має назву.

II. Приймати участь, приймати присягу, приймати ліки, приймати до уваги, приймати заходи, приймати до відома, приймати постанову, приймати статут.

III. Піднімати питання, піднімати авторитет, піднімати галас, підняти очі.

IV. Поступити до університету, поступити до лікарні, поступили скарги.

V. Прийшла удача, прийшлося до смаку, прийшли до висновків, прийшла дівчина, прийшлося писати протокол прийшов час.

VI. У даний момент, у даний час, за даних умов.

VII. Економічне положення, міжнародне положення, горизонтальне положення.

Вправа 16. Перекладіть українською мовою сполучення слів (за потреби доберіть відповідники). Виділіть серед них фразеологізми, поясніть їх значення.

I. Лопнуть со смеху, лопнуло терпение, лопнул стакан, лопнула струна, лопаются на деревьях почки.

II. Чувство собственного достоинства, оценить по достоинству, купюры достоинством 100 гривен.

III. Запомните следующее, следующий за мной ученик, на следующее десятилетие, следующий номер журнала, приметы следующие, следовать по маршруту, следующие мероприятия, за весной следует лето.

IV. Мешать кашу, мешать товарищу, мешать краски, не мешало бы купить, мешать чай в стакане

V. Совместное предприятие, несовместимые понятия, биологически совместимый, работать по совместительству, совмещать приятное с полезным.

VI. По истечению срока, переслать по почте, явиться по его приказанию, явиться по приглашению, совершить по ошибке.

Вправа 17. Поясніть значення фразеологізмів та їх походження. Схарактеризуйте сферу вживання. За потреби скористайтеся галузевими термінологічними словниками та словником фразеологізмів української мови.

I. Нуль без палички, накласти вето, питома вага, право вето, цент ваги, ланцюгова реакція, вільна ціна, на всі сто відсотків, ставити знак рівності (між ким /чим), чорнобильська зона.

II. Стан невагомості, ланцюгова реакція, кругла цифра, виводити на орбіту, зводити до спільного знаменника, фінішна пряма, тайм-аут, гра в одні ворота, чорна діра, від аза до іжиці.

Вправа 18. Пригадайте російсько-українські паралелі усталених сполук та доберіть рідномовні відповідники до фразем наукових текстів.

I. Служить примером, принимать решение, подводит итоги, подвергать сомнению, оказывать воздействие, привести пример, представляем попытку, область науки, ведущая организация, отметить позитивные стороны работы.

II. Делать акцент, сделать наглядным, к таким понятиям относятся, следует отметить, представляет собой, требуются специальные приемы, должен быть, наследовать пример, необоснованно утверждать, объем знаний.

Вправа 19. До скалькованих фразем ділового стилю доберіть українські відповідники.

У першу чергу, з оригіналом вірно, користуватися поганою репутацією, підвести підсумки, повістка дня наступна, по мірі можливості, послужило поводом, текучість кадрів, біглий огляд, договір вступає в силу, залогом цього являється, само собою розуміється, звідси витікає висновок, на рахунок цього, носити характер, поставлена проблема, приводити факти, проводяться міроприємства, давати добро, займати посаду, заказний лист.

ПЕРЕВІР СЕБЕ!

ВАРІАНТ 1

1. Правильним тлумачення фразеологізму *мастити п'яти салом* є:

- а) лікувати п'яти;
- б) готуватися до втечі;
- в) підлещуватися;
- г) весело танцювати.

2. Правильним є тлумачення фразеологізму *надягнути овечу шкуру*:

- а) утекти, швидко виїхати;
- б) приховувати свої підступні наміри;
- в) ображатися на когось;
- г) дуже налякати когось.

3. Із запропонованих варіантів значення фразеологізму *сардонічний сміх* визначте правильний.

- а) прихована іронія;
- б) сміх жителя Сардинії;
- в) злісно-глузливий сміх;
- г) щирий непідробний сміх.

4. Значення *перешкоджати кому-небудь у здійсненні чогось* має фразеологізм:

- а) підбитий вітром;
- б) натиснути на всі педалі;
- в) встромляти палиці в колеса;
- г) тихою сапою.

5. У якому рядку всі фразеологізми мають значення *гордовитий*?

- а) потрапити в капкан, бити байдики, як кіт наплакав, велике цабе;
- б) дерти кирпу, напустити пихи, задирати голову, відставляти губу;

в) розвів мільйони, нестися вгору, жити чужим розумом, темний ліс;

г) з легким серцем, піднімати носа, мести від воріт, ні за холодною водою.

6. Що означає фразеологізм *як у Спасівку соловейко заспіває*?

- а) ніколи;
- б) вранці;
- в) багато;
- г) сумно.

7. Виберіть рядок, у якому вжито фразеологізми, що походять із професійного мовлення.

- а) нитка Аріадни, дати по шапці;
- б) зводити кінці з кінцями, пекти раків;
- в) зворотний бік медалі, опанувати себе;
- г) закласти фундамент, звести до спільного знаменника.

8. У якому рядку всі фразеологізми мають однакове походження?

- а) каїнова печать, перекрити кисень, справа честі;
- б) ланцюгова реакція, альфа й омега, абсолютний нуль;
- в) канути в Лету, гордіїв вузол, сізифова праця;
- г) вавилонське стовпотворіння, умити руки, коронний номер.

9. У якому рядку фразеологізми є синонімами?

- а) пасти задніх, зуб на зуб не попадає, намилити шию;
- б) зачепити за живе, зривати маску, лиш дим та й нитка;
- в) обливати брудом, глек розбити, гав ловити;
- г) очей не відірвати, хоч із лица воду пий, хоч картинку малюй.

10. У якому рядку стійкі звороти порушують мовну норму?

- а) джерело фінансування, кінцевий результат;
- б) порядок денний, залучення фахівців;

- в) зловживати положенням, обоюдна згода;
- г) визнати недійсним, брати участь.

11. У якому рядку стійкі звороти не порушують мовну норму?

- а) плани на майбутнє, відшкодувати збитки, діяти на підставі;
- б) займати посаду, відносини між учнями, поступила заява;
- в) засвоїти правила, подача документів, купля-продаж валюти;
- г) внести на затвердження, отримати освіту, дякуючи підтримці.

12. У якому реченні стійке сполучення слів не потребує редагування?

- а) Вони діяли відповідно наказу.
- б) І ви не виключення.
- в) Доброго дня, шановні колеги!
- г) Ви маєте рацію.

13. У якому реченні стійке сполучення слів потребує редагування?

- а) На столі лежала особова справа.
- б) На зборах підняли питання щодо випускного.
- в) Його гнітив тягар обов'язків.
- г) Конкуренти потерпіли поразку.

14. У якому рядку всі стійкі звороти не порушують мовну норму?

- а) напускати туману, не в тім'я битий, згідно плану, від нічого робити;
- б) під відкритим небом, підбивати підсумки, на цей рахунок (уважаю), лід зрушився;
- в) урешті-решт, скоїти злочин, мати на меті, крига скресла;
- г) просто неба, підводити підсумки, терпіти поразку, приймати міри.

15. У якому рядку усталений зворот ужито згідно з нормами української мови?

- а) скупий словами;
- б) скуштувати віником;
- в) тугий на вухо;
- г) перевершив самого.

16. Виберіть рядок, у якому усталений зворот ужито згідно з нормами української мови.

- а) згідно з чинним законодавством;
- б) бути правим;
- в) приймати участь;
- г) закон вступив у дію.

17. У якому рядку подано нормативні усталені звороти?

- а) глянути недобрим оком; увірвався терпець;
- б) у випадку необхідності; і гадки немає;
- в) загубити надію; розвіяти по світу;
- г) у кінці кінців; просто неба.

18. У якому рядку запропоновано ненормативні усталені звороти?

- а) забрати слова назад; хоч водою розливай;
- б) кидатися в очі; при таких умовах;
- в) наказ про звільнення; впадає в око;
- г) діючі підручники; диву даєшся.

19. У якому рядку подано нормативні усталені звороти?

- а) опанувати себе, завдати удару;
- б) закон вступає в силу, залишитися в дурнях;
- в) у порядку речей; не прийшло в голову;
- г) не в обідю сказано, ні звука.

20. У якому рядку усталені звороти відповідають нормам української мови?

- а) припало на думку; ховати кінці у воду;
- б) ректорат хлопочється; ухвалити рішення;
- в) у випадку потреби; сон не бере;
- г) взяти до уваги; мати рацію.

ВАРІАНТ 2

21. У якому рядку подано нормативні стійкі словосполучення, притаманні для офіційно-ділового стилю?

- а) скористатися підказкою, на все готове, світа не видати;
- б) під диктовку, готувати ґрунт, узяти відпустку;
- в) взяти участь, записати собі на лобі; і сліпому видно;
- г) зробити висновки, подати заяву, відповідно до розпорядження.

22. Який із наведених українських фразеологізмів є значеннєвим відповідником до російського *досуэие мечты*?

- а) не святі горшки ліплять;
- б) щербаті копійки;
- в) марні мрії;
- г) нікчемний метал.

23. Із запропонованих варіантів визначте правильний український відповідник усталеної в російській мові конструкції *виды на будущее*:

- а) вигляди на майбутнє;
- б) плани на майбутнє;
- в) види на майбутнє;
- г) краєвиди на майбутнє.

24. Із запропонованих варіантів виберіть правильний український відповідник усталеної в російській мові конструкції *привести следующие факты*:

- а) навести такі факти;
- б) привести слідуючі факти;
- в) навести наступні факти;
- г) привести наступні факти.

25. Визначте правильний варіант мовної формули в *случае Вашего отказа*:

- а) у випадку Вашого відказу;
- б) у випадку Вашої відмови;
- в) у разі Вашої відмови;
- г) у разі Вашого відказу.

1. Правильним тлумачення фразеологізму *злий геній* є:

- а) людина, яка нічого не робить;
- б) людина, яка приносить добро;
- в) людина, яка зазнала поразки;
- г) людина, яка завдає шкоди.

2. Із кількох варіантів значення фразеологізму *скринька Пандори* визначте правильний.

- а) реліквія;
- б) вмістилище зла;
- в) науковий винахід;
- г) мистецький витвір.

3. Значення *обдурювати, змушувати вірити в що-небудь нереальне* має фразеологізм:

- а) пускати на вітер;
- б) пускати око;
- в) пускати в хід;
- г) пустити ману.

4. Значення *щось неймовірно прекрасне* має фразеологізм:

- а) вавилонське стовпотворіння;
- б) лебедина пісня;
- в) потьомкінські села;
- г) сади Семіраміди.

5. Значення *розумний, кмітливий, тямущий* має фразеологізм:

- а) як перемитий;
- б) стріляний птах;
- в) не в тім'я битий;
- г) мати на думці.

6. Що означає фразеологізм *стати на ноги*?

- а) прокинутися вранці;

- б) дуже сподобатися;
- в) зміцнити, стати самостійним;
- г) виконати завдання.

7. Визначте рядок, де використано фразеологізми, які походять із професійного мовлення.

- а) загинати ціну, опинитися просто неба;
- б) грати першу скрипку, сходити зі сцени;
- в) рубати під самий корінь, замилювати очі;
- г) напускати туману, сидіти склавши руки.

8. У якому рядку всі фразеологізми мають однакове походження?

- а) троянський кінь; з іншої опери;
- б) сізіфова праця; накласти резолюцію;
- в) дати гарбуза; товкти воду в ступі;
- г) синій птах, шитий білими нитками.

9. У якому рядку всі фразеологізми мають значення «схожі, однакові»?

- а) хто в ліс, а хто по дрова; який рід, такий плід; який пастух, така його й череда; хто в луг, хто в плуг;
- б) яка щепка – така яблуня; і нашим, і вашим; був на возі і під возом; ні керма ні вітрил;
- в) на один копил; на один аршин; два чоботи – пара; обое рябоє;
- г) з одного тіста книш; одним миром мазані; як у воді намочені; яке їхало, таке здибало.

10. Котрий фразеологізм є антонімом до фразеологізму *молоде-зелене*?

- а) з'їв собаку;
- б) ні риба ні м'ясо;
- в) ні живий ні мертвий;
- г) ні в тин ні у ворота.

11. У якому рядку стійкі звороти порушують мовну норму?

- а) протокол зборів, складання протоколу;
- б) роздрібна ціна, численні дзвінки;
- в) тези виступу, навчальний процес;
- г) халатне ставлення, явка обов'язкова.

12. У якому рядку стійкі звороти не порушують мовну норму?

- а) виявляти інтерес, заключне заняття, юридичне лице;
- б) разова допомога, рекомендаційний лист, укласти угоду;
- в) на другий день після, поставщик товару, завідувач відділом;
- г) поступив до інституту, написати об'яву, виражати думки.

13. У якому реченні стійке сполучення слів не потребує редагування?

- а) Цей хлопчик часто держиться в стороні;
- б) Обсяг статті – сім сторінок;
- в) Із цього питання в нас розходження в поглядах;
- г) Ваші пропозиції представляють інтерес.

14. У якому реченні стійке сполучення слів потребує редагування?

- а) Іван Степанович неперевершений у якості вчителя;
- б) Усе сталося так, як і сподівалися;
- в) Хай щастить у Новому році!
- г) На добраніч!

15. У якому рядку всі стійкі звороти не порушують мовну норму?

- а) маємо на увазі, заключати договір, наводити тінь на тин, зазнати поразки;
- б) братися до роботи, бути на видноті, викликати реакцію, докладати зусиль;
- в) явочний лист, факт на лице, беручи до уваги ситуацію, значною мірою;
- г) прикласти чимало зусиль, поправити положення, зчинити голос, схвалити пропозицію.

16. У якому рядку жоден усталений зворот не властивий українській мові?

- а) він правий, відповідно закону;
- б) копійка в кишеню пливе, закон вступає в силу;
- в) світ за очі, не дивлячись ні на що;
- г) запасти в око, мати нюх.

17. Визначте рядок, у якому усталений зворот ужито згідно з нормами української мови.

- а) риночці відносини;
- б) підвести підсумки;
- в) згідно з чинним законодавством;
- г) закон вступив у дію.

18. У якому реченні правильно вжито фразеологізм?

- а) Йому прийшло в голову переглянути старі світлини;
- б) Він обіймає посаду головного бухгалтера;
- в) Я лишаю Вас слова;
- г) Для окремих студентів списувати – це в порядку речей.

19. У якому рядку подано нормативні усталені звороти?

- а) обіймати посаду; брати участь;
- б) приказ про звільнення; займати посаду;
- в) даруйте на слові; ставлення до справи;
- г) не в обіду сказано; по наказу.

20. У якому рядку подано нормативні усталені звороти?

- а) повістка денна; відійти від справ;
- б) знайти спільну мову, надання чинності;
- в) приводити приклад; із сказаного випливає;
- г) діючі закони; виконати належним чином.

21. У якому рядку подано нормативні стійкі словосполучення, притаманні для офіційно-ділового стилю?

- а) залучити до роботи, притягти до відповідальності, дійти згоди;
- б) під диктовку, пускати на поріг, піти наперекір;
- в) взяти участь, обернутися в ніщо, мати ледачу пам'ять;

г) подати заяву, мати на думці, кам'яне серце.

22. Який із наведених українських фразеологізмів є значеннєвим відповідником російського *из огня да в полымя*?

- а) із вогню да в полум'я;
- б) із дощу та під ринву;
- в) з корабля на бал;
- г) як муха в окропі.

23. Із запропонованих варіантів виберіть правильний український відповідник усталеної в російській мові конструкції *дни сочтены*:

- а) на останню пряде;
- б) на всі заставки;
- в) під усіма вітрилами;
- г) хапай в обидві жмені.

24. Із запропонованих варіантів виберіть правильний український відповідник усталеної в російській мові конструкції *принести вред*:

- а) завдати шкоди;
- б) зазнати шкоди;
- в) принести шкоду;
- г) нанести шкоду.

25. Визначте правильний варіант перекладу мовної формули *прийти к заключению*:

- а) прийти до заключення;
- б) дійти заключення;
- в) прийти до висновку;
- г) дійти висновку.

У кожний період функціонування мови існують старі й нові граматичні форми, які деякий час «мирно» співіснують, конкурують, а потім замінюють одна одну
 І. Вихованець

МОРФОЛОГІЧНІ НОРМИ

СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Регулюють уживання морфологічних форм слова

Від вибору найдоцільнішої морфологічної форми, особливо коли в мові є кілька способів висловлення, залежить смислова точність, логічна послідовність, чіткість, багатство й різноманітність викладу думки. Водночас невластиве використання певних морфологічних форм іменників, прикметників, числівників та інших частин мови є причиною помилок в усному й писемному мовленні.

Грамматика причетна до народження слова, є його постійною вчителькою. Вона диктує правила творення нових слів, пильно стежить за дотриманням усіх правил (І. Вихованець).

Закономірності порушень морфологічних норм:

- числові, родові та відмінкові форми змінних самостійних частин мови (*покуть і покуття; щаслива **путь**; параграф, радості / радості*);
- особливості вживання назв осіб за професією, посадою, званням (*директорка, кравчиня, поетеса*);
- ступені порівняння прикметників (*вагоміший, більш вагомий, найвагоміший, найбільш вагомий*);
- відмінювання числівників та поєднання їх з іменниками (*вісімдесяти і вісімдесятьох; два журнали*);
- уживання дієслівних форм (*їздити, їжджу; констатувальний*) тощо.

ЗВЕРНІМО УВАГУ!

варіативні закінчення
 у Р. і Д. в. III відм.
 одн.:
гідності / гідности, радості / радости, честі / чести тощо;
крові / крови, любові / любви, осені / осени, солі / соли, Русі / Руси, Білорусі / Білоруси

іменники-фемінітиви
 утворюються за допомогою суфіксів:
 - **к:** *директорка, авторка*;
 - **иц** (основа на *-ник, -ень*): *верстальниця, учениця*;
 - **ин** (основа на *-ець*, приголосний): *кравчиня, майстриня, філологиня*;
 - **ес** (рідковживаний): *поетеса, дияконеса*

особливості вживання дієприкметників:

- активні теперішнього часу не властиві сучасній українській літературній мові (*працюючий, пануючий, завідуючий*); натомість варто вживати або підрядні конструкції (*той, хто працює*), або прикметники (*панівний*), або іменники (*завідувач*);
- активні минулого часу вживаються з нормативним суфіксом **-л** (а не *-ш, -ви*): *зарослий – зарослий, посивівший – посивілий*;
- пасивні минулого часу почасти є калькованими (*управляємий*), натомість варто вживати дієприкметники на **-ний** (*керований*)

парадигма відмінювання числівників

- 1	- 2, 3, 4
- 5–20, 30	- 50–80
- 40, 90, 100	- 200–900 (назви сотень)

МОРФОЛОГІЧНИЙ ТРЕНАЖЕР

Вправа 1. Визначте рід іменників, аргументуйте.

Регбі, кефаль, рубаї, салямі, біснале, путасу, руно, Огайо, вуаль, хіпі, кюре, Кіото, вісь, ему, суддя, ретро, сарі, кабальєро, дріб, авеню, кір, кредо, пригорщ, шатро, полин, ревью, родео, насип.

Вправа 2. Уведіть запропоновані нижче слова до мініконтексту (словосполучення), додаючи слова-ознаки до них.

Наприклад, підпис – власний підпис.

Феномен, розкіш, путь, напис, ступінь, запис, нежить, висип, опис, біль, імпресаріо, депо, райвно, шосе, поні, есе, ампула, папараці, кімоно.

Вправа 3. Запишіть у формі родового відмінка однини. Поясніть правопис закінчень.

I. Баланс, протез, облік, факт, спадкоємець, комітет, вихор, вантаж, конус, кодекс, поверх, прибуток, спирт, хор, вокзал, туман, біль, страх, карниз, квас, колектив, інститут, майдан, успіх, загал, радіус, семестр, замок, монітор, атом, конфлікт, регрес, чагарник, пріоритет, ажіотаж, азот, знаменник, вид, рід, Кіпр, Бердянськ, Китай, листопад (місяць), листопад (явище), Дунай, Тибет.

II. Паритет, родовід, бюлетень, метраж, теніс, бальзам, учитель, вовк, запис, стіл, пароплав, епос, роман, аналіз, процент, вік, рік, вівторок, долар, мільйон, міраж, біг, автомобіль, поршень, мороз, лісок, абзац, університет, міст, паркан, гараж, ренклюд, барвінок, ячмінь, батальйон, склад, спосіб, Буг, Харків, Миргород, Кавказ, Крит, Лондон, синтаксис, алмаз (коштовний камінь), алмаз (мінерал).

Вправа 4. Утворіть форму родового відмінка однини запропонованих іменників. Поясніть. Складіть із трьох слів речення (бажано, пов'язані за змістом).

I. Хлопець, підручник, простір, шлях, коридор, будинок, майданчик, синтез, параграф, спосіб, хист, понеділок, Глухів, Дніпро, Ніл.

II. Кривий Ріг, Пирятин, метр, реферат, козак, мільйон, мільярд, автомобіль, катод, синус, радіус, граніт, водень, світогляд, успіх.

III. Том, лиман, землетрус, іній, екзамен, кодекс, момент, футбол, вальс, гопак, родовід, стадіон, образ, стиль, випадок.

Вправа 5. Поміркуйте:

I. Чому граматична форма зазначених нижче іменників (II відміна, чол. рід, Р. в., одн.) має два нормативні закінчення?

Апарата, апарату; бара, бару; блока, блоку; буряка, буряку; вала, валу; терміна, терміну; папера, паперу.

II. Чи є контекстуально нормативними граматичні форми прикметників і займенників. Відповідь обґрунтуйте.

Дивакуватий хіпі, дивакувата хіпі; ваш протеже, ваша протеже; цей сирота, ця сирота.

Вправа 6. Утворіть назви осіб жіночого й чоловічого роду від географічних назв.

Харків, Полтава, Запоріжжя, Тернопіль, Житомир, Вінниця, Галич, Глухів, Горлівка, Охтирка, Кролевець, Лебедин, Трускавець, Умань.

Вправа 7. Запишіть іменники у формі давального відмінка. Обґрунтуйте відмінкові закінчення.

Ректор(), декан(), писати ректор(), надсилаємо керівник() закладу освіти Петро() Олександрович() Шевченко().

Вправа 8. Розкрийте дужки, поясніть.

Адресуємо (професор Кривенко), вельмишановному (пан Анатолій), рекомендуємо звернутися до (Скляр Ольга Іванівна), відповідь на запит отримали від (Петренко Олег Петрович), дякуємо за допомогу (старший працівник відділу Лисенко Марія Денисівна).

Вправа 9. Запишіть іменники в орудному відмінку однини, поясніть правопис.

Доповідь, честь, галузь, любов, подорож, жовч, радість, сіль, творчість, папороть, емаль, шерсть.

Вправа 10. Подані іменники запишіть у формі орудного відмінка однини. Поясніть уживання *о*, *е* (*є*) у відмінкових закінченнях.

Весна, вдача, воля, кран, ноша, площа, товариш, герой, мрія, яблуна, тиша, ріка, суниця, куля, сім'я.

Вправа 11. Запишіть форми орудного й давального відмінків іменників II відміни, поясніть правопис їх закінчень.

Директор, будинок, велетень, вантаж, спорт, море, життя, журавель, край, добродій, соловей, кінь, прізвище, урожай, знання, Рівне, Дебальцеве, Святошин, Київ, Виноградів, Дарвін.

Вправа 12. Утворіть форму кличного відмінка від запропонованих загальних і власних назв.

Громадянин, добродій, пан, суддя, батько, друг, козак, хлопець, Марія Іванівна, Ганна Степанівна, Надія Дмитрівна, Галина Сергіївна, Леся Михайлівна, Віталій, Богдан, Микола Васильович, Олег Петрович, Сергій Якович, шановний колега, друг Олександр, пані Катерина, товариш Михайло, пан Іваничук, колега Тарасенко, матуся, синок, бабуся, Володя, Київ, Канів, воля, душа, місяць.

Вправа 13. Зверніться до осіб: запишіть форму кличного відмінка іменників. Із двома словами (за Вашим вибором) складіть діалог (4–6 реплік).

I. Інна, Олег, Василь Васильович, Наталя Дмитрівна, Олександр Іванович, Ярослав Ілліч, Ольга Петрівна, Андрійко, друг, пан директор.

II. Дарина, Артур, Валентина Дмитрівна, Ганна Іванівна, Максим Ілліч, Олег Григорович, юнак, добродій Степаненко, шановна громада, пані Катерина.

Вправа 14. Прочитайте мінідіалоги. Розкрийте дужки, змінюючи, де вважаєте за потрібне, граматичну форму слів. Запишіть.

I. – Привіт, (друг) друже!
– Вітаю, (Максим)!

II. – (Пані Ганна), радий зустрічі!

– Навзаєм, (колега Іван)!

III. – (Добродій Романчук), у чому полягає Ваша скарга?

– (Пан голова), дозвольте викласти в письмовій формі.

IV. – Підійди, будь ласка, (хлопець)!

– Чим Вам допомогти, (бабуся)?

V. – (Марина Іванівна), дозвольте?

– Слухаю Вас, (Олег)!

VI. – Уважаю, (шановні), ви не будете сперечатися з тим, що робота виконана невчасно?!

– Так, (Дмитро Васильович), але ми одразу вказали на те, що термін виконання занадто короткий.

Вправа 15. Складіть три речення, до складу кожного з яких уведіть усі нижченаведені слова-імена людей так, щоб у першому вони відповідали на запитання родового відмінка (*кого?*), у другому – давального (*кому?*), а в третьому називали осіб, до яких звертається мовець (*кличний відмінок*).

Ілля, Наталя, Сергій, Любов, Петро, Марія, Ігор.

Вправа 16. Розкрийте дужки: визначте правильний варіант поєднання слів у реченнях. Аргументуйте.

1. (Наш куратор / наша куратор / наша кураторка / наша кураторша) Юлія Василівна (організував / організувала) семінар з питань майбутнього працевлаштування. 2. (Старший лаборант / старша лаборант / старша лаборантка) Валерія Олегівна (підготував / підготувала) інформаційні буклети. 3. (Професор / професорка) Катерина Крицька (зупинився / зупинилася) на основних аспектах професійної діяльності практичного психолога й соціального працівника. 4. (Соціальний працівник / соціальна працівниця) Тамара Гудзь під час виступу (акцентував / акцентувала) увагу на проблемах соціальних служб спеціалізованих установ. 5. Із типовою посадовою інструкцією психолога закладу освіти (ознайомив / ознайомила) (методист / методистка) відділу освіти Марія Швець. 6. (Старший викладач / старша викладач / старша викладачка) Зоя Матвієвська (нагадала / нагадав) цікаві моменти й курйози навчальної практики. 7. Отож, як (узагальнив / узагальнила) (завідувач / завідувачка) (кафедри /

кафедрою) соціальної роботи Надія Мельник, відбулося активне обговорення актуальних питань соціально-педагогічної й психолого-педагогічної роботи.

Вправа 17. Провідмініайте подані прізвища, імена та по батькові.

Ганна Григорівна Кравцова, Микола Львович Бойко, Катерина Петрівна Поліщук, Владислав Юрійович Палій.

Вправа 18. Складіть речення, об'єднані спільною темою, зі словами (іменами й прізвищами людей), змінюючи (обов'язково!) їх граматичні форми відповідно до логіки висловлювання.

Наприклад, Ми обговорили з Оксаною Іваненко план проведення психологічних тренінгів для учнів старших класів.

Василь Чухліб, Інна Лайко, Ольга Нечуйвітер, Микита Логвиненко, Степан Бойко.

Вправа 19. Утворіть від наведених прикметників усі можливі форми ступенів порівняння. Підкресліть однією рисою слова, у яких зміни на межі основи й суфікса *-и-* позначаються на письмі, а хвилястою лінією слова, у яких такі зміни виявляються тільки у вимові.

Дешевий, дорогий, близький, дужий, високий, короткий, солодкий, гарний.

Вправа 20. Виправте помилки ступенювання прикметників.

Пречудовіший, самий юний, найпередовіший, пресильніший, прегіркіший, сивіший, величезніший, кривавіший, предобріший, зумисніший, демократичніший, дерев'яніший.

Вправа 21. Відредагуйте мовні одиниці. Аргументуйте. Запишіть усі можливі варіанти.

I. Він дужчий тебе, яблуна вища груші, я спокійніший тебе, більш легший, найбільш простіший, Валя стала набагато серйозніше, глухіший.

II. Правда більш дорожча, самий сильний, більш хворіший, найбільш важливіша інформація, вищі попередніх показників, одна краща іншої, лисіший.

Вправа 22. Утворіть прикметники на *-ський* від географічних назв.

Маріуполь, Умань, Дрогобич, Сиваш, Буг, Рівне, Брест, Івано-Франківськ, Чернівці, Ужгород, Ірпінь, Волноваха, Васильків, Київ, Обухів, Бориспіль, Одеса, Ужгород, Золотоноша, Гадяч, Овруч, Кременчук, Запоріжжя, Тбілісі, Прага, Санкт-Петербург, Гамбург.

Вправа 23. Від поданих слів утворіть іменники за допомогою суфікса *-ин(а)*. Обґрунтуйте написання похідних.

Донецький, німецький, одеський, тріскати, житомирський, тернопільський, віск, київський.

Вправа 24. Від запропонованих слів утворіть прикметники за допомогою суфіксів *-ов-*, *-ев-* (*-ев-*). Поясніть вибір словотворчих афіксів.

Березень, вітер, казка, життя, дія, бій, гай, плюш, вогонь, марш, ясень, емаль, помаранч, значення, гроші.

Вправа 25. Утворіть присвійні прикметники від власних імен та загальних назв.

Відвідувач, директор, декан, лікар, батько, мати, секретар, нянька, пасажир, дочка, донька, приятелька, Володя, Ольга, Марія, Дар'я, Мирослав, Юрій, Андрій, Мирослава, Леся, Михайло, Шевченко.

Вправа 26. Визначте, у яких словах зроблено помилку в прикметникових суфіксах.

Сторожева, Ігорева, Юліна, Іллів, Сергієва, материн, грушевий, малярева, малярова, товаришова.

Вправа 27. Провідмініайте числівники. Обґрунтуйте написання відмінкових форм.

Сім, сімнадцять, сімдесят, сімсот, сімдесят сім, дев'яносто, двоє, обидва, семеро, тисяча, кільканадцять, сьомий, сімдесят сьомий, одна сьома, половина.

Вправа 28. Запишіть числівники 724, 392, 227, 985, 543 у формі родового, давального та орудного відмінків.

Вправа 29. Узгодьте числівники з іменниками.

Один правило, два день, обидва хлопець, чотири наказ, три громадянин, три учень, троє клієнт, п'ятеро студент, шість працівник, двадцять сім слухач, сотня козак, два з половиною кілометр, чверть план, півтора метр, дві десяти відсоток, сто сорок сторінка, половина група, декілька секунда.

Вправа 30. Напишіть числа й одиниці виміру словами.

Поясніть зв'язок числівників з іменниками.

68 (кілограм), 32 (центнер), 567 (гривня), 4,5 (кілометр), 43 (грам), більше 27 (відсоток), 1,5 (градус), 2 (олівець), 3 (стіл), півтори (година), півтора (долар), 21 (сантиметр), 2,25 (центнер), 1/2 (гектар), 10,5 (тонна), 1/3 (дециметр).

Вправа 31. Перекладіть українською мовою. Запишіть усі цифри словами.

Без 20 минут 9. Четверть шестого. В 9 часов. Половина четвертого. 7 часов 23 минуты. Час ночи. В пятом часу.

Вправа 32. Відредагуйте форми займенників.

На яку годину призначили; Скільки годин; характерний йому; їх (учителів) обов'язки; їх (полів) спів.

Вправа 33. Випишіть нормативне слово з кожної групи, свій вибір аргументуйте. З одним із них (за власним вибором) складіть речення.

Служачий, служаший, службовець; змарнілий, змарнівший, осунувшийся; перемігший, який переміг; мешкаючий, проживаючий, який мешкає; п'ючий, п'ющий, який п'є; граючий, грающий, гравець.

Вправа 34. виправте помилки, пов'язані з неправильним уживанням суфіксів.

Розробка, обробка, відправка, розшифровка, парковка, перевозка, вкладиш, комп'ютерщик, арочний, рамочний, одиночний, виставочний, ностальгічний, гармонічний, хвилюючий, пануючий, руйнуючий, знаючий, знеболюючий.

Вправа 35. Визначте, у якій із шести наведених груп в усіх дієслівних формах у закінченнях треба написати е (є).

- 1) булькоти..мо, стели..мо, бачи..мо;
- 2) лети..те, гляне..мо, сиди..те;
- 3) біжи..те, виє..те, цокоти..мо;
- 4) живе..мо, дої..те, спи..те;
- 5) мішає..мо, кричи..мо, вари..мо;
- 6) криє..мо, поборе..мо, тре..мо.

Вправа 36. Відредагуйте сполучення слів. Схарактеризуйте порушення мовної норми на морфологічному рівні.

Пів до третьої, завідувач кафедру, письменники-шестидесятники, близько двісті осіб, Ірина Миколаєвна, знаючі люди, у сім годин, самий активний, більш рішучіший, розумніший брата, менш оптимальніший, завідуючий Центру соціальних служб для дітей і молоді, домінуючий складник, виступаючий із доповіддю, пану Семену, троє подарунків.

ПЕРЕВІР СЕБЕ!

ВАРІАНТ 1

1. У якому рядку правильно побудовано всі словосполучення прикметників з іменниками?

- а) старша бухгалтер, гарна аспірант, задоволена лікарка;
- б) вправна секретарка, українська баскетболістка, розумна головиха;
- в) гарний лікар, відповідальний директор, відома співачка;
- г) закордонна директорша, високий воротар, непереможна адвокатша.

2. У якому рядку неправильно узгоджено всі прикметники з іменниками у формі роду?

- а) старий кюре, розумний імпресаріо, гарне сальто;
- б) швидкий Міссурі, відоме рефері, смачний рагу;
- в) зелене каланхое, зрозуміла іврит, висока Кіліманджаро;
- г) кмітливий портъе, веселе попури, вимоглива мадам.

3. У якому рядку неправильно узгоджено у формі роду аббревіатуру і дієслово?

- а) США погодилося з політикою українського уряду;
- б) Учора ЗМІ висвітили подію, що відбулася в Києві;
- в) СБУ забезпечила порядок на вулицях міста;
- г) Мін'юст оголосило, що новий бюджет країни не є досконалим.

4. У якому рядку всі іменники мають лише форму множини?

- а) ворота, ножиці, змагання, сусіди, кафедри;
- б) вила, кадри, фінанси, дебати, Суми;
- в) штани, мешканці, візаві, шасі, братерство;
- г) огляд, лікарі, готівка, ресурси, батьки.

5. У якому рядку всі іменники правильно вжито у формі орудного відмінка?

- а) надійою, працьою, рибою, межою, книжкою;
- б) робітницею, фабриками, площею, збіжжам, містом;

- в) сталеварем, бійцом, звичайом, краєм, вантажом;
- г) вишнею, вдачею, грацією, липою, слугою.

6. У якому рядку всі іменники чоловічого роду другої відміни в родовому відмінку однини мають закінчення -а, -я?

- а) учитель, Харків, чисельник, карбованець, малюнок;
- б) гурт, бальзам, синус, Байкал, аналіз;
- в) ячмінь, холод, роман, катод, Миргород;
- г) Андрій, вівторок, синтез, волейбол, Казахстан.

7. У якому рядку всі іменники чоловічого роду другої відміни в родовому відмінку однини мають закінчення -у, -ю?

- а) медок, асфальт, бальзам, інтерес, ідеал;
- б) балет, теніс, гопак, автомобіль, процент;
- в) дуб, фермент, колоквиум, приклад, Світязь;
- г) запис, балет, електроліз, четвер, Юпітер.

8. У якому рядку не всі іменники чоловічого роду другої відміни в родовому відмінку однини мають закінчення -у, -ю?

- а) міф, плащ, Дорошенко, живопис, стусан;
- б) комісаріат, вокзал, палац, лиман, інтерес;
- в) світогляд, нарис, роман, синтаксис, стиль;
- г) альманах, епос, фільм, випадок, Сейм.

9. У якому рядку не всі іменники чоловічого роду другої відміни у родовому відмінку однини мають закінчення -а, -я?

- а) грам, відсоток, промовець, гвинт, долар;
- б) Миргород, сектор, гопак, вірш, заголовок;
- в) тесляр, хліб, Дністер, Луцьк, Дмитро;
- г) порох, оркестр, університет, випадок, Лондон.

10. У якому рядку правопис закінчень усіх іменників чоловічого роду другої відміни однини впливає на значення слова, наприклад: *Алжира* (місто) – *Алжиру* (країна)?

- а) гладіатор, катод, дизель, вишняк, гай;
- б) текст, товар, карбованець, вплив, займенник;
- в) листопад, потяг, термін, титан, дзвін;
- г) синус, відсоток, фактор, шаблон, Дністер.

11. У якому рядку правопис закінчень не всіх іменників чоловічого роду другої відміни однини впливає на значення слова, наприклад: *Алжира* (місто) – *Алжиру* (країна)?

- а) крекінг, мінускул, Мозамбик, падолист, пат;
- б) креміль, крос, підсумок, пролісок, пул;
- в) вибух, вивід, документ, видаток, крамар;
- г) рейс, реміль, риф, рокер, сардонікс.

12. У якому рядку допущено помилки у вживанні закінчень кличного відмінка?

- а) Іванно, Наталю, Богдане, Петре, Маріє;
- б) Грице, Ігорю, Мотря, Ганно, Ілля;
- в) Богдане, Глібове, Віталію, Соломіє, Михайлівно;
- г) Ілле, Миколо, Надіє, Алло, Валентино.

13. У якому рядку правильно вжито всі словосполучення у формі звертання?

- а) пан директоре, брате Василь, колего Барееве;
- б) пан президенте, шановно Галино, Іван Іллічу;
- в) Володимир Хомичу, пані Ладого, добродій викладачу;
- г) добродію Степанчук, Маріє Василівно, пане ректоре.

14. У якому рядку всі слова правильно вжито у формі родового відмінка?

- а) гусів, дверів, курей, санів, сіней;
- б) грошей, грабель, конопель, окулярів, людей;
- в) в'язів, дріжжей, кліщей, сходів, хитрощей;
- г) вилів, дров, коноплів, ясенів, яслів.

15. Позначте рядок, у якому правильно утворено присвійний прикметник чоловічого роду від іменника *хазяїн*.

- а) хазяїновий;
- б) хазяйський;
- в) хазяїновитий;
- г) хазяїнів.

16. Неправильно утворено форму ступеня порівняння прикметника в реченні:

- а) Він був високий, привабливий, років на п'ять молодший від мене;
- б) Вітчим став для неї найближчою людиною;
- в) Клімат в Англії більш холодний, ніж у Франції;
- г) Самі найвищі дерева у світі – секвої, а самі найтовші – баобаби.

17. У якому рядку словосполучення потребують редагування?

- а) без будь-якої допомоги, кожен знає, мій портфель;
- б) на мойому столі, на чийомусь боці, з цьою подією;
- в) всього не зрозуміти, їхні зошити, хтось вірить;
- г) на чомусь пишемо, до неї в гості, його документ.

18. У якому рядку допущено помилки в утворенні числівникових форм?

- а) однією, чотирьох, шістьма, п'ятьома, семи;
- б) тисячою, дев'ятьохсот, семнадцяти, восьмидесятох, сорока;
- в) дев'ятнадцятьох, трьомастами, шестисот п'ятдесяти дев'яти, ста, обома;
- г) одинадцятьох, кількадесятьма, чотирнадцяти, тридцятьох, двомастами.

19. У якому рядку є помилки в узгодженні іменників із числівниками?

- а) одна година, два з половиною роки, тридцять два білоруси;
- б) триста сторінки, мільйон чоловік, п'ять працівника;
- в) двадцять шість депутатів, три з половиною кілометри;
- г) сорок п'ять студентів, двоє вікон, обидві сестри.

20. Визначте, яке речення з ужитими формами числівника потребує редагування.

- а) Четверо друзів зранку пішли на риболовлю;
- б) Біда трапилася з чотирма альпіністами;
- в) У контейнері бракувало півтораєста кілограм борошна;
- г) Його премійовано п'ятьмастами гривнями.

21. У якому рядку є порушення нормативності вживання дієслівних форм?

- а) зробімо перерву, депутати бачать, я прийшла до кабінету;
- б) троянди колять, вона робе, при читанні цього документа;
- в) читаючи ці документи, дякуючи меценатам, купити хліба;
- г) група виконала завдання, витрачено державні кошти, вони хотіли виступати.

22. У якому рядку не всі дієприкметники утворено правильно?

- а) скошений, зарослий, поживклий, посивілий, примерзлий;
- б) розквітлий, перестиглий, розбитий, зрубаний, обнесений;
- в) пахнучий, відхилений, стомляючий, темнілий, зачарований;
- г) обнесений, порослий, зображений, зігрітий, захоплений.

23. У якому рядку допущено помилки у творенні дієприслівників?

- а) причепивши, розгойдуючи, просячи, заспівавши;
- б) здобувши, дійшовши, сварячись, вчепившись;
- в) пришовши, написавши, заспіваючи, просивши;
- г) торкаючись, піднімаючись, зазирнувши, ступаючи.

24. У якому рядку правильно утворено всі дієслівні форми?

- а) обмережимо, бояться, кажимо, мазать, відвідуєш;
- б) досягаїш, любеш, котють, глянеш, погрієшся;
- в) побачиш, заклеїш, хочуть, волочать, привезуть;
- г) ставлять, грієш, співаймо, танцюють, вантажують.

25. У якому рядку допущено помилки у творенні дієслівних форм?

- а) потребувати, дорівнюють, сподіваються, заклеять, люблять;
- б) хотять, спілкуються, біжуть, опануїш, співатимеш;
- в) дочитують, непокояться, їздять, фарбуватимуть, пишуть;
- г) відпускають, мчать, куплять, переконують, ревуть.

1. У якому рядку правильно узгоджено всі прикметники з іменниками у формі роду?

- а) висока леді, вимогливий шансоньє, маленький поні;
- б) набридливий цеце, міцний кредо, зрозуміла есперанто;
- в) респектабельне аташе, гарне какаду, білий ескімо;
- г) зелений алое, теплий кашне, зелений Тбілісі.

2. У якому рядку правильно узгоджено дієслово або прикметник з аббревіатурою у формі роду?

- а) ЧАЕС мав окремі недоліки у своїй роботі;
- б) Треба проїхати великий АЗС, щоб побачити перші вогні міста;
- в) ООН проголосив новий наказ від 21.02.2014 року;
- г) Київська ТЕЦ вчасно розпочала свою роботу.

3. У якому рядку всі аббревіатури жіночого роду?

- а) США, МНС, ТСН;
- б) ПТУ, ГНПУ, ЧАЕС;
- в) ДЕК, ООН, СБУ;
- г) ДАІ, НБУ, УПА.

4. У якому рядку всі іменники мають лише форму однини?

- а) буряки, пісок, ліс, файл, сіль;
- б) хліба, електрик, полювання, мисливець, база;
- в) співпраця, виконання, оформлення, сатин, кукурудза;
- г) призовник, свідоцтво, вино, сталь, батьки.

5. У якому рядку всі іменники чоловічого роду другої відміни в родовому відмінку однини мають закінчення -а, -я?

- а) ведмідь, портфель, вік, азот, колектив;
- б) трактор, водень, горох, борщ, завод;
- в) Франко, вовк, Іртиш, Житомир, відмінок;
- г) іменник, трикутник, лиман, спорт, танк.

6. У якому рядку не всі іменники чоловічого роду другої відміни в родовому відмінку однини мають закінчення -а, -я?

- а) Іртиш, студент, кінь, Святошин, травень;
- б) гектар, мільйон, додаток, Уран, тиждень;
- в) прибуток, приклад, Кіпр, Дунай, понеділок;
- г) Святошин, Марс, радіус, конус, Новгород.

7. У якому рядку всі іменники чоловічого роду другої відміни в родовому відмінку однини мають закінчення -у, -ю?

- а) радіус, грам, памфлет, хутір, пароплав;
- б) Рейн, біль, Луцьк, промовець, числівник;
- в) спирт, мед, прибуток, водопровід, спорт;
- г) дієслово, сир, піджак, характер, вірш.

8. У якому рядку не всі іменники чоловічого роду другої відміни в родовому відмінку однини мають закінчення -у, -ю?

- а) джаз, пейнтбол, живопис, розділ, Сахалін;
- б) родовід, Еверест, вислів, усміх, ячмінь;
- в) майданчик, мажор, ромб, оркестр, жанр;
- г) звіробій, будинок, універмаг, хокей, синтез.

9. У якому рядку правопис закінчень усіх іменників чоловічого роду другої відміни однини впливає на значення слова, наприклад: *Алжира* (місто) – *Алжиру* (країна)?

- а) міст, паркан, завод, карниз, стіл;
- б) електрик, Іртиш, бак, пліт, словник;
- в) папір, комп'ютер, трактор, кисень, абажур;
- г) алмаз, акт, бал, блок, звук.

10. У якому рядку правопис закінчень не всіх іменників чоловічого роду другої відміни однини впливає на значення слова, наприклад: *Алжира* (місто) – *Алжиру* (країна)?

- а) елемент, буйвіл, брязкіт, відбір, шаблон;
- б) булат, верх, волос, галун, ізумруд;
- в) імператив, індикатор, інструмент, камінь, Каракорум;
- г) Квебек, макаронник, меринос, піщаник, плавник.

11. У якому рядку в усіх словах правильно написано закінчення у родовому відмінку множини?

- а) губей, вигодів, свинів, поверхнею, арок;
- б) кульок, долоней, бабів, машинів, марок;

- в) статей, легенів, старостів, фабрик, сімей;
- г) пальмів, сосен, дочків, мітел, копальнів.

12. У якому рядку всі слова правильно вжито в кличному відмінку?

- а) Наталія Олександрівно, Василю Васильович, Ганна Василівна;
- б) Миколо Петровиче, Ілле Степанович, Богдано Валентиновичу;
- в) Тетяно Володимирівно, Петре Пилиповичу, Анатолію Івановичу;
- г) Людмила Петрівно, Катерино Василівна, Олена Іванівно.

13. У якому рядку неправильно вжито словосполучення у формі звертання?

- а) добродію студент, друг Дмитре, Ярослав Андрійовичу;
- б) Іване Макаровичу, колего Степане, друже Ілле;
- в) Маріє Василівно, подруго Соломіє, Інго Дмитрівно;
- г) сусіде Олегу, Ігорю Андрійовичу, пане президенте.

14. Немає помилок у написанні відмінкових закінчень іменників у рядку:

- а) сказати Сергієві, гордитися іменем, будівля з цементу;
- б) пасти козенятів, гуляти з Ілльою, дорогий Ігорю;
- в) піти до Миколи Сидоренко, спілкуватися з Дашею, народився першого листопаду;
- г) годувати телят, допомогти Василеві, ходити в пальті.

15. Позначте рядок, у якому правильно утворено присвійний прикметник чоловічого роду від іменника *батько*:

- а) батьковий (одяг);
- б) батьківський (одяг);
- в) батьків (одяг);
- г) (одяг) батька.

16. У якому рядку словосполучення потребують редагування?

- а) найрозумніший студент, найкращі результати;
- б) відвертіші слова, гнідий кінь;

- в) самий улюблений викладач, найменш перспективніший науковець;
- г) найсолодші яблука, більш зручний випадок.

17. У якому рядку правильно узгоджено всі іменники з числівниками?

- а) півтори гривень, три четверті гектар, обидва студентів;
- б) два з половиною зошитів, п'ятсот вісім гривнів, четверо дверей;
- в) три громадяни, тридцять два глухівчанини, двадцяти шести слухача;
- г) чотири місяці, кілька годин, три громадянина.

18. У якому рядку правильно утворено всі числівникові форми?

- а) трьох, шестистам, двом п'ятим, сорока, триста п'ятдесят сьомому;
- б) шістстам, дві п'ятими, дев'яносто чотирьом, на одній нозі, п'ятидесяти;
- в) три цілими і однією сьомою, двостоами, кількомадесятьма, сорок семи, двох;
- г) шістьома студентів, шестидесяти, шістстами, сорока, п'ятнадцятьох.

19. У якому рядку є порушення нормативності вживання числівникових форм?

- а) п'ятидесятихтисячний мітинг, чотирьома книжками, півтора порції;
- б) шістдесятитисячна армія, чотири киянини, дві гривні;
- в) триразове харчування, двокімнатна квартира, двохмільйонний кредит;
- г) близько ста сторінок, чотиримільйонний тираж, п'ятитисячний документ.

20. Позначити, яке речення з ужитими формами числівника потребує редагування.

- а) Лишилося пройти чотири з половиною кілометри;
- б) Відстань до найближчої станції близько п'ятидесяти метрів;

- в) Кожен із трьохсот учасників форуму отримав сувеніри;
- г) До двохсот сорока робітників долучилися ще понад шістдесят.

21. Позначте, у якій парі словосполучень порушено морфологічну норму в словосполучах із займенниками:

- а) у самім серці, жодного місця;
- б) всьою родиною, кожнім днем;
- в) чиїхось речей, їхнім баченням;
- г) тієї ночі, скількома роками.

22. У якому рядку правильно утворено всі дісприкметники?

- а) посинілий, ріжучий, палаючий, поштитий, колишній;
- б) читавший, зеленівший, червоніючий, осілий, роблений;
- в) засинаючий, пояснений, спечиний, спалюючий, даючий;
- г) хотіючий, пахнучий, зрозуміючий, зломлений, міцнілий.

23. У якому рядку всі дісприслівники утворено відповідно до норм?

- а) посивіючись, насунувши, читавши, затихаючи, почувши;
- б) ганяючи, закутавши, прижмуривши, спираючись, бігши;
- в) жовтівши, сміючий, пишучи, сплячи, бачивши;
- г) йшовши, їдши, забувши, шукавши, думавши.

24. У якому рядку правильно утворено всі дієслівні форми?

- а) даємо, оратимем, донесуть, біжуть, орють;
- б) читаєш, орять, кричемо, дивлються, роблять;
- в) радіємо, розмовляєш, любемо, наколять, віритимеш;
- г) читаю, пишемо, стоїмо, кричать, ходимо.

25. У якому рядку допущено помилки у творенні дієслівних форм?

- а) привезять, зліплють, малюють, гуляєш, досягниш;
- б) досягти, збудувати, заспівають, ставлять, принесуть;
- в) нагромаджують, грієш, налякають, спитьсья, кажуть;
- г) виростуть, їздять, розуміють, переорюють, розповідають.

*Синтаксис – вічний двигун,
який приводить у рух усю
могу́ть мови*

І. Вихованець

СИНТАКСИЧНІ НОРМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Регулюють побудову словосполучень, речень

Закономірності порушень синтаксичних норм:

- порядок слів у реченні (*Потрібно навчати створювати тривимірні графічні об'єкти студентів – Потрібно навчати студентів створювати тривимірні графічні об'єкти*);
- координація підмета з присудком (*Кожен зі студентів узяли участь в організації урочистостей – Кожен зі студентів узяв участь в організації урочистостей*);
- розчленування присудка (*упав і став непритомним – знепритомнів*);
- безпосереднє й опосередковане керування як підрядний зв'язок слів у словосполученні (*вибачте мене – вибачте (кому?) мені, не поступаються за рівнем – не поступаються (чим?) рівнем; хворий грипом – хворий (на що?) на грип*);
- функціонування в словосполученнях прийменників **по** та **при** (*по можливості долучіться до заходу – за змоги долучіться до заходу, проректор по науковій роботі – проректор з наукової роботи; при будь-яких обставинах – за будь-яких обставин, при всіх зусиллях – попри всі зусилля*);
- поєднання ознак особового і безособового речень (*Нами складено останній іспит – Складено останній іспит АБО Ми склали останній іспит*);
- позиційна неузгодженість означальної предикативної частини складнопідрядного речення (*Калитка жаліє наймитові куска хліба, який працює на нього – Калитка жаліє куска хліба наймитові, який працює на нього*);
- сплутування ознак прямої і непрямої мови (*Кайдашиха бігла по селу і кричала, що мене вбили – Кайдашиха бігла по селу і кричала, що її вбили АБО Кайдашиха бігла по селу і кричала: «Мене вбили»*) тощо.

ЗВЕРНІМО УВАГУ!

*у місті Глухові, у селі Слоуті, біля річки Сейму тощо
АЛЕ*

*Біля станції метро «Лівобережна», на горі Говерла, на
острові Куба, на півострові Крим, поблизу мису Алчак*

прийменник ПРИ вживається з:

- іменниками в М.в. зі значенням:
- підпорядкування (*лабораторія при кафедрі*);
- просторової близькості (*при долині куц калини*);
- обставин (*при нагоді запитаю*);
- умов (*при розумі*)

прийменник ПО вживається з:

- іменниками в М.в. зі значенням:
- мети (*пішли по гриби*);
- місця, напряму (*навук повзе по стелі*);
- стосунків, взаємин (*дядько по матері*);
- місця поширення дії (*наказ по факультету*);
- розподільності (*подарували по квіці*);
- у деяких словосполученнях паралельно з іншими варіантами (*екскурсія по місту – екскурсія містом*);
- межі поширення певної дії ознаки (*закохався по вуха*);
- прикметниками (*по росяній траві*)
- числівниками (*по дванадцять балів*)

СИНТАКСИЧНИЙ ТРЕНАЖЕР

Вправа 1. Поширте залежним словом словосполучення (за зразком). Запам'ятайте!

Зразок: уважати(ким, чим?) другом.

Глузувати (з кого?), дивуватися (кому?), додалося (чого?), докладати (чого?), зволікати (з чим?), кепкувати (з кого?), набувати (чого?), розмірковувати (над чим?).

Вправа 2. Розгляньте таблицю. Утворіть словосполучення з поданими в ній словами, дотримуючись синтаксичних норм поєднання слів.

Складні випадки керування

адекватно чому	оволодівати / оволодіти ким – чим
аналогія з чим, до чого, між чим	опанувати / опанувати кого – що
вибачати / вибачити кому	опікувати кого – що
вчитися чого	опікуватися ким – чим
дорікати кому	пам'ятник кому – чому
завідувач чого	подібний до кого – чого
запобігати чому	пробачати / пробачити кому
захворіти на що	співзвучний з чим, чому
зраджувати / зрадити кого – що	спричиняти / спричинити що
ігнорувати кого – що	турбуватися за кого – що, про кого – що

Вправа 3. Подані слова введіть у словосполучення зв'язком керування, обґрунтуйте.

Характерний, притаманний, властивий, знущатися, глумитися, глузувати, збиткуватися.

Вправа 4. Узгодьте присудок з підметом, дописуючи потрібні закінчення.

1. Чотири студент() філологічного факультету взяв() участь у змаганнях із волейболу. 2. Більшість вступників з'явил(ся) на конференцію вчасно. 3. Низка підприємств нашого міста працю(ю) щосуботи. 4. Двадцять один дитячий садок Києва отрима(о) благодійну допомогу.

5. Усі, хто отрима(о) читацький квиток, мож(о) користуватися бібліотекою. 6. Частина працівників університету бул(о) задіян(о) в приймальній комісії. 7. Кілька учасників семінару запізнил(ся) на його відкриття.

Вправа 5. Віднайдіть правильне вживання прийменника *по*. Ненормативні мовні одиниці відредагуйте.

По власній волі; по непорозумінню; по всякому поведи; по крайній мірі; по стану здоров'я; по результатам; по професії; по стелі; сестра по матері; розпорядження по школі; по ліву сторону; подарували по квітці; по нинішній день; пенсія по віку; пропозиції по поліпшенню роботи; по тій причині, що; по графіку.

Вправа 6. У кожному варіанті знайдіть словосполучення, де правильно вжито прийменник *по*.

I. Прийти по справі, читати по складах, по помилці, по проханню, по нагоді ювілею, по причині хвороби;

II. Іти по берегу, по замовленню, по вимозі, поратися по господарству, не по силах, змагання по боксу;

III. Їхати по залізниці, по вихідним дням, гурток по інформатиці, відпустка по хворобі, по теперішнім часам, лазити по деревах;

IV. Добрий по вдачі, по напрямку до лісу, плисти по течії, тітка по матері, дослідження по фізиці, називати по імені.

Вправа 7. Перекладіть словосполучення. Поясніть, які відповідники прийменника *по* є в українській мові.

По неведению, по небрежності, по достоїнству, по предположенію, по вині, по контракту, по приглашенію, по поведи, не по плечу, по соображениям, по имени, по вопросам, по настоянію, по усмотренію, по совокупности, по прибытии, по принужденію, по возвращении, по недоверии.

Вправа 8. Уважно опрацюйте матеріали зі збірника «Культура слова» Інституту української мови НАН України. Складіть речення з поясненими словами та словосполученнями.

ВІДПОВІДНО ДО – ЗГІДНО З

Прийменник *відповідно* вживається з родовим відмінком іменника у сполученні з прийменником *до*: *відповідно до наказу, відповідно до змін, відповідно до програми.*

Увага! Прийменникової сполуки у *відповідності* в українській літературній мові немає – це калька з російського *в соответствии*.

Прийменникова сполука *згідно* з уживається з орудним відмінком іменника: *згідно з наказом, згідно з правилами*. Обидва складні прийменники *відповідно до* і *згідно з* – типові для офіційно-ділового стилю і можуть вільно взаємозамінюватися. Але треба уникати контамінації: форми *відповідно з, згідно до* – неправильні.

Вправа 9. Замініть нормативними мовними одиницями кальковані з російської мови іменниково-прийменникові конструкції.

По мірі того як, до цього є чимало підстав, при розгляді, при вступі на посаду, в останній раз, по виконанні завдання, по закінченню роботи, по вказівці, раз у місяць, назвати по імені та по батькові, із-за нових обставин, у значній мірі, по алфавіту, за браком часу, згідно наказу.

Вправа 10. Розмежуйте нормативні й анормативні мовні одиниці.

Відповідно до плану, відповідно плану; глузувати над хлопцем, глузувати з хлопця; знущатися з тварини, знущатися над твариною; зраджувати товариша, зраджувати товаришеві; навчатися мови, навчатися мові; опановувати науки, опановувати науками; повідомляти мене, нас, повідомляти мені, нам; нехтувати поради, нехтувати порадами.

Вправа 11. Запишіть синтаксичні синоніми до словосполучень за зразком. Прокоментуйте особливості вживання сполук.

Зразок: вхід заборонен – вхід заборонений.

Роботу виконано, площу відреставровано, думку висловлено, план перевиконано, рішення прийнято, страву подано, гостей запрошено, виставку підготовлено, ухвалу скасовано.

Вправа 12. Проаналізуйте порядок слів у реченнях. За потреби відредагуйте.

1. За цим договором несе відповідальність за належне виконання обов'язків орендар. 2. Через свого представника з числа співавторів ознайомитися з усіма матеріалами мають право автори. 3. За взаємною домовленістю визначається час і місце проведення заходу. 4. На високому науково-методичному рівні має бути прочитана лекція.

Вправа 13. Відредагуйте подані синтаксичні одиниці, усунувши порушення особливостей вживання однорідних членів речення.

I. 1. У цього чоловіка у дворі жили і тварини, і собаки. 2. На Великдень до церкви йшли і молоді, і старі, діти та школярі. 3. На площі зібралися кияни та робітники. 4. Мені подобаються детективи і пити гарячу каву. 5. Моя подруга обожає й захоплюється мистецтвом. 6. Він тонко відчуває й захоплюється музикою.

II. 1. Цвіте бузок і радістю твоє обличчя. 2. Я люблю не тільки читати детективні романи, а й поезію. 3. Малюк йшов на руки як до своїх батьків, так і гостей. 4. Малюк брав солодощі і від батьків, і гостей. 5. Усе: гори, птахи, ліси – прокинулись. 6. На городі вирости червоні помідори й огірки.

Вправа 14. Відредагуйте мовні одиниці. Схарактеризуйте порушення синтаксичних норм.

При зрілому міркуванні, під редакцією професора, по цій темі має декілька статей, заслуговує уваги, за обставинами, ігнорувати законами, характерний тобі, це до мене не стосується, лікарями людських душ є психолог, по понеділках, по документу, при дослідженні, при спілкуванні, комісія по питаннях, заслуговує уваги, подали заяви на вступ, дякую Вас, пробачте мене, властивий для нього, телефонував до нього, вибачити його, кепкувати над ним.

Вправа 15. Виправте в реченнях мовні помилки на синтаксичному рівні. Правильний варіант речення запишіть.

ПЕРЕВІР СЕБЕ!

ВАРІАНТ 1

I. Нами висловлено пропозиції про встановлення соціального патронажу сім'ї. Прочитавши це слово, в нашому уявленні постає людина з ніжним поглядом. Кожен був сповнений гордістю за свого товариша. Він добре розуміє і співчуває товаришу.

II. При потреби скористайтеся порадами психолога. Діти люблять і вірять своєму наставникові. Відправившись на прогулянку, з нами трапилась пригода. Згідно даних дослідження, проведеного Всеукраїнською громадською організацією «Жіночий консорціум України», значна кількість дітей стають жертвами шкільного насильства.

III. Мене вразила зустріч з матір'ю студентки, якої я давно не бачила. Виступ ректора свідчить про серйозний його підхід до справи підготовки спеціалістів нового профілю. Капітан попросив лейтенанта взяти на себе кілька цікавих книжок у бібліотеці. Журі зібралось, і їм було запропоновано перегляд нового фільму.

Вправа 16. Перекладіть словосполучення українською мовою. Поясніть, якими відмінками керують подані дієслова в українській та російській мовах.

Болезнь гриппом, браться за дело, создавать угрозу, разразиться гневом, понимать текст, приступить к обсуждению, вступить в союз писателей, соглашаться с мнением, вступить в борьбу, простить ближнего, прошу извинить меня, допускать ошибку, отдаться воспоминаниям.

Вправа 17. Перекладіть словосполучення, зверніть увагу на вживання прийменників.

Принять во внимание, согласно приказу, на протяжении дня, принять к сведению, читать на родном языке, в адрес, по просьбе, по заказу, по собственному желанию, по закону, на следующий день, по поручении, вовлечь в работу, в рассрочку, в двух шагах, поступать в университет, при жизни, по всем правилам, к сожалению, несмотря на обстоятельства.

Вправа 18. Побудуйте речення в науковому стилі з такими вставними словами.

Як правило, безперечно, зокрема, отже, по-перше, по-друге.

1. Прямий порядок слів у реченнях передбачає:

а) розміщення присудка перед підметом, узгодженого означення – перед означуваним словом, додатка – після означуваного слова;

б) розміщення підмета перед присудком, неузгодженого означення – перед означуваним словом, додатка – перед підметом або присудком;

в) розміщення підмета після присудка, узгодженого означення – перед означуваним словом, додатка – після підмета;

г) розміщення підмета перед присудком, узгодженого означення – перед означуваним словом, неузгодженого означення – після означуваного слова, додатка – після слова, яке ним керує.

2. Якщо числівник у складі підмета закінчується на два, три, чотири (42, 73, 894), присудок уживається у формі:

а) однини;

б) однини або множини;

в) множини;

г) залежно від іменника, що сполучається із числівником.

3. Підмети зі словами *низка, частина, більшість, меншість, багато, чимало, кілька, декілька, трохи* вимагають від присудка форми:

а) однини;

б) множини;

в) однини або множини;

г) залежно від іменника, що сполучається із числівником.

4. При підметі, вираженому словосполученням із значенням вибіркості на зразок: *хтось із нас, кожний із присутніх* тощо, присудок має форму:

а) множини;

б) однини або множини;

в) залежно від значення дієслова-присудка;

г) одиниці.

5. У якому рядку дотримано прямий порядок слів у реченні?

- а) Ми повернулися після наради вчасно;
- б) Знову повернулася делегація з Києва вчора;
- в) Директор вправний виробництво швидко налагодив;
- г) Ввечері повернулися представники нашого філіалу китайського.

6. У якому рядку дотримано прямий порядок слів у реченні?

- а) Координаційної ради члени затвердили тему кандидатської дисертації;
- б) Повинні були студенти анотації написати;
- в) До ректорату потрібно подати звіт про виконану роботу;
- г) Повернено проект на доопрацювання депутатам.

7. У якому рядку порушено прямий порядок слів у реченні?

- а) Підготувалися вчора студенти наші на всі заняття;
- б) Делегація з Києва повернулася з позитивним результатом;
- в) Вчора було запропоновано новий законопроект;
- г) Депутати міської ради не погодилися з новими пропозиціями підприємців.

8. У якому рядку правильно вжито однорідні члени речення?

- а) Наше бюро може організувати екскурсії по Києву та по Україні;
- б) Студенти читали книжки, повісті, поеми, казки, романи тощо;
- в) Дітям запропонували різноманітні солодощі: цукерки, печиво, мильні бульки;
- г) Ми надіслали Вам листівки, проекти, буклети та іншу рекламну продукцію.

9. У якому рядку правильно вжито однорідні члени речення?

- а) До бібліотеки надійшли нові журнали, підручники, посібники та видання;
- б) Протокол повинні підписувати голова зборів, секретар та дату;
- в) Для студентів філологічного факультету провели заняття з української мови, зарубіжної літератури, усної народної творчості;
- г) Секретарка директора заводу принесла на підпис каву та документи.

10. У якому рядку неправильно вжито однорідні члени речення?

- а) Розрізняють два основні способи словотвору: морфологічний і неморфологічний;
- б) Серед довідково-інформаційних документів виділяють такі: службові листи, довідки, службові записки, протоколи, звіти тощо.
- в) Представники туристичного агентства підписали договори з готелями Києва, Львова, Харкова та Дніпропетровська;
- г) Фонема, морфема, лексеми, синтаксеми та мовні одиниці вивчають на заняттях з курсу «Сучасна українська мова».

11. У якому рядку правильно поєднано всі слова зв'язком керування?

- а) любити мати, захоплюватися краси, вдосконалювати вміти;
- б) писати ручкою, читати написане, дивитися на викладача;
- в) різьба деревом, черговий з школи, медик по освіті;
- г) туга батьківщиною, сідає в машину, прикрашаймо землю.

12. У якому рядку правильно поєднано всі слова зв'язком керування?

- а) по свідченню свідка, туга батьківщиною, зробити за замовленням;
- б) платити за роботу, дякувати за обід, бути за пастуха;

- в) при отриманні диплома, вступити в університет, взяти до увагою;
- г) сказати сестрі, зошит клітинкою, порвати в шматки.

13. У якому рядку неправильно поєднано слова зв'язком керування?

- а) надати право, розподіл обов'язків, керівник відділу;
- б) вказівки виконання, перебувати по обліку, пониження в посаді;
- в) взяти до уваги, для розгляду справ, завідувач кафедри;
- г) зловживати становищем, звільнити з посади, віддавати перевагу.

14. У якому рядку правильно узгоджено підмет і присудок?

- а) Інженер Наталія Петрівна накреслив нову схему;
- б) Сочі зустрів нас теплом і чистим небом;
- в) ООН підписав новий законопроект;
- г) Батько з сином пішли до поштового відділення зв'язку.

15. У якому рядку правильно узгоджено підмет і присудок?

- а) На конференцію зареєструвалися 21 співробітники;
- б) СБУ організував захист представників ООН та НАТО;
- в) Лікар Петрушина відповів на всі запитання представників преси;
- г) Майже кожен із нас має власне бачення вирішення цієї проблеми.

16. У якому рядку неправильно узгоджено підмет і присудок?

- а) ЧАЕС продовжував працювати ще довгий час;
- б) Міссісіпі була бурхливою та повноводною;
- в) Більшість студентів прочитала роман П. Загребельного;
- г) Шість учнів не прийшли сьогодні до школи.

17. У якому рядку нормативно вжито дісприкметниковий зворот?

- а) Засипані снігом, діти очищали доріжки до школи;
- б) До деканату повернули документи, підписані ректором;
- в) Студенти не були активними на занятті, замислені своїм майбутнім;
- г) Сьогодні депутати, підготовлений Кабміном, розглянули новий законопроект про освіту.

18. У якому рядку нормативно вжито дісприкметниковий зворот?

- а) Університетська волейбольна команда здобула перемогу у змаганнях, організованих Комітетом молоді та спорту Сумської області;
- б) Написана ще декілька днів назад, ректор тільки сьогодні підписав заяву;
- в) Директор заводу вирішив взяти відпустку, утомлений подіями останніх днів;
- г) Новий проект закону подали на розгляд до Верховної Ради України, підготовлений місцевими депутатами.

19. У якому рядку ненормативно вжито дісприкметниковий зворот?

- а) Лікарі вийшли на страйк, організований місцевими радикалами;
- б) Президент компанії поїхав у відрядження підписати новий контракт, підготовлений його партнерами ще тиждень назад;
- в) Оновлений депутатами закон був представлений до розгляду;
- г) Перекоаний у своїй правоті, документ директор заводу вирішив-таки підписати.

20. У якому рядку нормативно вжито дісприсловониковий зворот?

- а) Читаючи цей документ, у директора з'явилися сумніви щодо його справжності;
- б) Повертаючись до заводу, директор зустрів делегацію від профкому;

в) Повернувшись із відпустки, секретар-референт підготувала генеральному директору детальний звіт про виконану роботу за період його відсутності;

г) Підписавши заяву у директора, мені необхідно було завершити всі нагальні справи.

21. У якому рядку нормативно вжито дієприслівниковий зворот?

а) Одержуючи посилку в поштовому відділенні, я зустріла свою однокласницю;

б) Заплющивши очі, сумні думки повністю оволоділи дипломатом;

в) Секретареві було наказано принести каву директору, сидячи за столом;

г) Аташе, не зводячи з неї очей, наближався до київської делегації.

22. У якому рядку ненормативно вжито дієприслівниковий зворот?

а) Михайло Сергійович, підписавши новий наказ, відразу розпочав реорганізацію;

б) Студенти були задоволені результатами контрольної роботи, підготувавшись ретельно до заняття;

в) До місцевої аптеки надійшли нові ефективні ліки, які виписав головний фармацевт, проаналізувавши попит;

г) Директор, повернувшись із відрядження, одразу ж провів зібрання головних акціонерів.

23. У якому рядку правильно передано пряму мову непрямою?

а) Президент компанії наказав секретареві, щоб ти зв'язалася із зарубіжними партнерами фірми;

б) Викладач запропонувала студентам, щоб ми разом відвідали історичний музей міста;

в) Дирекція заводу оголосила, що працівникам буде надано додаткову відпустку;

г) Часто говорять підприємцям, що добре вам, що ви такі багаті.

24. У якому рядку правильно передано пряму мову непрямою?

а) Це була та сама мить, коли твоє сумління дає право сказати, що ти – справжня людина і творець;

б) Несподівано бухгалтер відмовилася продовжувати свою роботу, повідомивши: я не можу так далі працювати, коли сторонні заважають;

в) Генеральний директор агентства повідомив, я повернуся з відрядження через тиждень;

г) Студенти сказали викладачеві, що ми не готові на заняття через брак часу на підготовку.

25. У якому рядку неправильно передано пряму мову непрямою?

а) Секретар, повернувшись із наради, розповів, що директор обіцяв додаткову оплачувану відпустку;

б) Студенти голосно повідомили викладачеві, що вони всі разом підуть на мітинг;

в) Міністерство освіти і науки України оголосило, що скоро будуть нові зміни у навчанні;

г) Начальник відділу повідомив: мене завтра не буде, я буду у відрядженні.

ВАРІАНТ 2

1. Якщо підмет має у своєму складі числівник, що закінчується на одиницю (21, 341), то присудок уживається у формі:

- а) множини;
- б) однини;
- в) однини або множини;
- г) залежно від іменника, що сполучається із числівником.

2. При підметах із числівниками від п'яти і більше (7, 18, 679) присудок може вживатися:

- а) і в однині, і в множині;
- б) у множині;
- в) в однині;
- г) залежно від іменника, що сполучається із числівником.

3. При підметі, вираженому займенником *хто, дехто, дещо, ніхто* та ін., присудок уживається:

- а) у множині;
- б) у множині або однині;
- в) в однині;
- г) залежно від дієслова-присудка.

4. При однорідних підметах присудок уживається переважно у формі:

- а) множини;
- б) однини;
- в) залежно від кількості підметів;
- г) залежно від значення підметів.

5. У якому рядку дотримано прямий порядок слів у реченні?

- а) Повноваження свої склав президент 20 липня;
- б) Закон був прийнятий 22 липня;
- в) 30 вересня законопроект ухвалили депутати українські;
- г) Про списання обладнання акт підписали нарешті.

6. У якому рядку порушено прямий порядок слів у реченні?

- а) Ми повернулися після переговорів з іноземними інвесторами;
- б) Увечері ректор підписав новий наказ щодо особового складу викладачів;
- в) Перший проректор університету вніс пропозиції щодо вдосконалення освітнього процесу;
- г) Верховної Ради України депутати новий закон про освіту підписали.

7. У якому рядку порушено прямий порядок слів у реченні?

- а) Заводу керівництво звільняти працівників не буде;
- б) Бухгалтери вчасно здали звіт у податкову інспекцію;
- в) Президент холдингу повернувся із США;
- г) Запорізький автозавод почав запуск нової продукції.

8. У якому рядку правильно вжито однорідні члени речення?

- а) На зборах Товариства розглядали питання: про нагороди, про відпустки та підписали протокол засідання;
- б) Студентам було повернено всі зошити, посібники, підручники;
- в) Ректорів принесли каву, накази, протоколи, розпорядження на підпис;
- г) Директор заводу був у відрядженні у середу, у четвер та у Каневі.

9. У якому рядку неправильно вжито однорідні члени речення?

- а) Ми виконали навчальне, наукове та організаційно-методичне навантаження в повному обсязі;
- б) Акт перевірки обладнання підписали члени комісії та присутні;
- в) Заява, характеристика, резюме, автобіографія належать до документів щодо особового складу;
- г) Учора представники університету відвідали Міністерство освіти України та Київ.

10. У якому рядку неправильно вжито однорідні члени речення?

- а) Керівництво університету та ректор відвідали Міжнародну виставку народного мистецтва;
- б) Сьогодні відбулися загальні збори викладачів університету, бібліотекарів, працівників адміністрації;
- в) Товариство молодих учених запрошує викладачів, аспірантів, студентів до участі в науковій конференції;
- г) Дитсадки, школи, технікуми, ліцеї, гімназії, коледжі, інститути та університети є закладами освіти.

11. У якому рядку правильно поєднано всі слова зв'язком керування?

- а) вдарити в м'яч, товариш зі зброї, видно з очей;
- б) українець по роду, старший по віку, посібник літератури;
- в) гуляти по місту, колеги по роботі, піти до школи;
- г) пливти течію, виконати по зразку, поїхати по доручення.

12. У якому рядку неправильно поєднано слова зв'язком керування?

- а) загорнути в папір, видно по очах, йти берегом;
- б) чекати при вході, бути при мені, комісія по складанню резолюції;
- в) екзамен з мови, поїхати за дорученням, українець родом;
- г) добрий за вдачею, називати на ім'я, вислати на адресу.

13. У якому рядку неправильно поєднано слова зв'язком керування?

- а) упровадження у виробництво, володіти на правах власності, сплачувати винагороду;
- б) діяти на підставі, комісія у справах молоді, вказівки щодо виконання;
- в) доцільність робіт, звільнити з посади, організувати проведення;
- г) дякувати Вас, ввести у склад, залучати в роботу.

14. У якому рядку правильно узгоджено підмет і присудок?

- а) Частина студентів повернулися на заняття;
- б) Професор Ольга Петрівна розповідала про студентів;
- в) Пройшли кілька мовчазних хвилин;
- г) Натовп людей кричали на місцевих депутатів.

15. У якому рядку неправильно узгоджено підмет і присудок?

- а) Більшість викладачів підтримала ректора університету;
- б) Група студентів прийшли складати іспит;
- в) Через деякий час перед туристами з'явився Таїті;
- г) Минули п'ять років після акредитації університету.

16. У якому рядку неправильно узгоджено підмет і присудок?

- а) Широко розлилася повновода Янцзи;
- б) МОН України розробило новий законопроект;
- в) Інженер Голенкова Інна повернувся з наради дуже пізно;
- г) Більшість дітей пішла до лікаря.

17. У якому рядку нормативно вжито дісприкетниковий зворот?

- а) Повернулися студенти з олімпіади, задоволеної високими результатами, з української мови за професійним спрямуванням;
- б) Підписаний ректором університету, керівник відділу кадрів повинен виконати наказ щодо особового складу;
- в) До університету, надруковані у київській друкарні, у бібліотеку надійшли нові посібники та підручники;
- г) Університет може створювати навчальні підрозділи, визначені законодавством України.

18. У якому рядку ненормативно вжито дісприкетниковий зворот?

- а) У школах розпочато реформу, запропоновану новим Міністром освіти і науки України;
- б) Створеною керівником заводу, акти оформлюються комісією;
- в) Студенти, незадоволені результатами модульного контролю, вирішили більш ретельно готуватися до занять;

г) Генеральний директор холдингу, упевнений у своїх підлеглих, виніс це питання на загальне голосування.

19. У якому рядку ненормативно вжито дісприкметниковий зворот?

а) Повернений назад на доопрацювання, редакція розглянула макет журналу;

б) Документ, розглянутий найкращими юристами фірми, не викликав ніяких сумнівів;

в) Заповіт, написаний директором досить давно, не давав спокою ймовірним спадкоємцям;

г) Редактор повернув журналістові статтю, написану під час відрядження до Китаю.

20. У якому рядку нормативно вжито дісприслівниковий зворот?

а) Написавши резолюцію, документ було повернено ректором у загальний відділ університету;

б) Ревізію складу, склавши акт перевірки, було завершено;

в) Розповідаючи про побачене, учні уявляли Версаль;

г) У кабінеті сидів представник зарубіжної фірми, читаючи нові плани-проспекти.

21. У якому рядку ненормативно вжито дісприслівниковий зворот?

а) Повернувшись додому, Петро Сергійович вирішив одразу взятися за роботу;

б) Не повертаючи голови, секретареві було наказано терміново роздрукувати договір про оренду;

в) Викладач Петренко Лариса Миколаївна, вивчивши результати тестування, вирішила терміново провести консультацію;

г) Самойлов Юрій, дізнавшись про хворобу батька, сьогодні на заняттях був відсутній.

22. У якому рядку ненормативно вжито дісприслівниковий зворот?

а) Простягаючи руки до неба, селяни молилися за краще майбутнє;

б) Мати лагідно посміхалася, дивлячись на своїх дітей;

в) Готуючи обід, Микола згадував свою дружину і дітей;

г) Згадуючи минулі роки, у моїй уяві постає образ рідної домівки і великої родини.

23. У якому рядку правильно передано пряму мову непрямою?

а) Бригадир будівельної фірми наполягав, що, мені потрібно, мабуть, підвищити плату, як ви думаєте;

б) Менеджер доповів, що виконав доручення вчасно;

в) Секретар різко повернулася і відповіла, складання договорів не входить у мої обов'язки;

г) Ректор відчинив двері і сказав, що проходите, будь ласка, до кабінету.

24. У якому рядку неправильно передано пряму мову непрямою?

а) Скульптор попросив, розкажіть, будь ласка, про новий матеріал;

б) Директор спитав, що нового відбулося за його відсутності;

в) Відділ кадрів уже не раз просив у керівника узгодити дати позачергових відпусток;

г) Не зводячи очей з директора, підлеглі просили його, щоб він не звільняв їхнього бригадира.

25. У якому рядку неправильно передано пряму мову непрямою?

а) Директор школи запросив на зустріч батьків і повідомив їм, що зимові канікули розпочнуться раніше;

б) Голова комісії перевірки стану обладнання на заводі зайшов до кабінету директора і повідомив, щоб Ви нам організували вчасний від'їзд;

в) Учора на корпоративній вечірці всім було оголошено, що завтра ми можемо відпочивати;

г) Акціонери запросили представника профспілки і повідомили йому, що в березні заробітну плату буде затримано.

Орфографія – одна з ознак літературної мови. І хоч, ідучи за О. О. Шахматовим, її нерідко називають мундиром мови, вона все ж настільки зростається з певною літературною мовою, що в ній буває дуже нелегко щонебудь замінити

В. Русанівський

ОРФОГРАФІЧНІ НОРМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Регулюють написання слів

«Наша орфографія – не така вже й проста. Щоб навчитися правильно писати, треба попрацювати», – пише вчений-лінгвіст М. Панов.

Якщо ви озброїте проти важких слів одночасно всіх ваших помічників: очі, вуха, голос і руку – ви переможете. І навчитесь писати з такою легкістю, як ніби рука пише сама по собі.

Писати правильно нам допомагає таємничий помічник – мовленнєво-рухова пам'ять. Існує так зване орфографічне проговорювання, за яким слова вимовляються вголос розбірливо, так, як пишуться: ін-те-лі-гент.

Дуже важливо бачити слова «подумки»: саме так вони закріплюються в зоровій пам'яті. Уявляти слова можна по-різному: і так, як вони виглядають у книзі, і зовсім по-іншому: написати великими, яскравими буквами, що світяться, як на вивісках, або яскраво-білими на чорному фоні, а потім чорними на білому фоні, або кольоровими, як на кіноафіші.

«Їсти очима» треба й слова, надруковані звичайним шрифтом у звичайних текстах. Коли ви читаєте, зупиняйтеся час від часу, навіть якщо книга дуже цікава. Спитайте себе: які з цих слів є для мене важкі? Роздивіться їх уважно, а особливо пильно – складні місця в них. А потім заплющте очі й уявіть собі ці слова написаними. І нарешті, запишіть їх, не піддивляючись у книгу. А потім за цією книгою перевірте себе: чи правильно?

Поговоримо про «руководну пам'ять». Як ви думаєте, така назва виду пам'яті серйозна чи жартівлива? І про яку пам'ять мовиться? Звичайно, ви зрозуміли наш жарт. Ідеться про пам'ять руки. Ця пам'ять працює тоді, коли ви, озброївшись ручкою, водите рукою на папері. Така пам'ять називається рукорухова. Рука запам'ятовує рухи і виводить на папері знайомі слова звично, а зовсім добре знайомі слова пишуться навіть якось самі собою, не вимагаючи зусиль на обдумування. У деяких людей «пам'ять руки» настільки сильна, що на запитання, як пишеться слово, вони спочатку його пишуть, і тільки тоді відповідають, як його треба писати. Чим більше ми пишемо, тим більше до цього звикаємо (з книги).

Орфографічні норми сучасної української літературної мови фіксує УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС, схвалений Кабінетом Міністрів України (постанова № 437 від 22 травня 2019 р.), спільним рішенням Президії Національної академії наук України (протокол № 22/10 від 24 жовтня 2018 р.) і Колегії Міністерства освіти і науки України (протокол № 10/4-13 від 24 жовтня 2018 р.), затверджений Українською національною комісією з питань правопису (протокол № 5 від 22 жовтня 2018 р.): <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf> (Розділ I – IV).

Принципи українського правопису:

- **фонетичний** – написання відтворює звуковий склад мови (*дорога, шостий, звечора, скинути, козацтво*);
- **морфологічний** – однакове позначення на письмі складників слова (морфем) незалежно від їх вимови (*просьба, бо просити; крилатий, бо кри'ла; гречаний, бо гре'чка*);
- **історичний / традиційний** – написання за усталеною традицією (*сядь, дощовий, гаї, яблуко, малюк, вілла*);
- **смысловий / диференційний** – написання однозвучних слів залежить від їх значення (*За вікном росте зеленокоса береза – Катерина Береза успішно склала іспит*).

ЗВЕРНИМО УВАГУ!

проект, проєкція

(так само як *ін'єкція, траєкторія, об'єкт* та інші слова з латинським коренем -ject)

плеєр, конвеєр, фєєрверк, Соєр, Хаям, Феєрбах,

бу'єр, фла'єр, лоя'льний, парано'я, пля'да, роя'ль, сакво'я, секво'я, фая'нс, феєрве'рк, ін'є'кція, суб'є'кт, траєкто'рія, фое', є'ті, Го'я, Саво'я, Ма'єр, Кає'нна, Іса'я, Йога'ни, Рамбує', Хеєрда'л, Юно'на, Ітє

Ді'кенс, Те'керей, Бе'кі

Ді'кінсон, Дже'ксон, Бу'кінгем, Бі'смарк, Брю'кнер, Бро'кєс, Лама'рк, Што'кманн, Стокго'льм, Ру'дбек, Ше'рлок

мінісукня, віцепрезидент, ексміністр, вебсайт, прєсконференція

архіскладний, гіпермаркет, екстраклас, мікрохвилі, макроекономіка, мультимільйонер, преміумклас, супермаркет, топмодель, ультрамодний, флешінтерв'ю; антивірус, контрудар, віцепрем'єр, лейбгвардієць, обермайстер, унтерофіцер, ексчемпіон, штабскапітан, контрадмірал

Пів хвилини, пів яблука пів Києва, пів аркуша, пів години, пів відра, пів міста, пів огірка, пів острова, пів ящика, пів ями, пів Європи, пів України;

Півострів, півзахисник, півмісяць, піваркуш, південь, півзахист, півколо, півкуля, півовал

рос. Донской, Трубецкой

Донський, Трубецький,...

АЛЕ

Лев Толстой

священник

(письменник)

подвоєння приголосних
як наслідок збігу

Святвечір

складноскорочені слова
й похідні від них

*Автомобілі марки «Жигулі» виробляли з 1970.
назви товарних знаків, марок виробів*

*Він приїхав на старих обшарпаних «жигулях»
(... на новому блискучому «фольксвагені»)
назви виробів*

твітер, гугл

назви сайтів без родового слова

мережа «Фейсбу'к», енциклопедія «Вікіпєдія»

назви сайтів із родовим словом

РНБО ввела санкції проти Яндекса
назви сайтів, ужиті як назви юридичних осіб

ОРФОГРАФІЧНИЙ ТРЕНАЖЕР

Вправа 1. Назвіть орфограму. Пригадайте орфографічне правило.

Зелень, книжечка, торф'яний, жениги – жонатий, зі стилістики, дівчиноньці, птаство, корисний, спалахнути, прірва, печиво, носоріг, легкоатлетичний, щомісяця, тільки-но, Конституційний Суд України, Міссісіпі, журі, Панібудьласка, Белгород, тиша – тишею, піддашся, степ – степу, хто-небудь, лібрето, Одарки Парасюк, Матвеев, Асканія-Нова, ростовський-на-Дону, пів України, нездужати.

Вправа 2. Запишіть слова в три колонки: 1) ті, у яких написання *е, и, о* можна перевірити за допомогою наголосу; 2) ті, у яких написання *е, и, о* регулюється правилами; 3) ті, у яких написання *е, и, о* потрібно запам'ятати.

Зачесати, голубка, затемнити, черевик, шевця, пелена, праведний, вимпел, директор, летіти, дистанція, кишеня, променя, котушка, левада, либонь, глитати, вишневий, пиріг, пшениця, сметана, диригент, тривожитися, бриніти, леміш, мереживо, плетиво, паливо, куриво, печиво, марево.

Вправа 3. Вставте на місці крапок пропущені букви.

I. і, и: зат..рка, к..п'яток, к..слий, щ..лина, ..нший;

II. о, у: біл..ватий, р..зумний, з..зуля, п..рхати, в..рушити, марм..р;

III. о, а: к..лач, к..ровай, б..рсук, п..ром (човен), к..чан, х..зяїн, б..гато, б..гатир (багата людина), б..гатир (силач, велетень), кр..хмаль, от..ман, п..ганий, с..лдат.

Вправа 4. Утворіть від наведених слів префіксальні дієслова, у коренях яких вживалася б літера *и* замість *е*. Поясніть написання похідних.

Беру, вмержти, перу, терти, стелити, клену.

Вправа 5. Визначте, у якій із п'яти груп в усіх словах треба використати апостроф.

I. 1) пір..їна, кав..ярня, П..ємонт;

2) полум..я, торф..яний, рел..єф;

3) кол..є, Рив..єра, вол..єр;

4) в..юн, б..ро, ад..ютант;

5) сузір..я, арф..яр, мад..яр.

II. 1) п..яний, моркв..яний, черв..як;

2) Св..ятослав, в..язи, рум..яний;

3) пів..Ямайки, Лук..янченко, з..економити;

4) В..ячеслав, жаб..ячий, цв..ях;

5) кур..єр, міжгір..я, від..їхати.

Вправа 6. У поданих словах на місці крапок, де це необхідно, поставте апостроф.

Об..ява, пів..яблука, мавп..ячий, зв..язок, торф..яний, підв..язати, тьм..яний, св..ято, Мін..юст, рум..яний, без..ядерний, зм..якшити, голуб..ята, розм..який, духм..яніти, возз..єднання, пред..явник, сер..йозний, міжбрів..я, Св..ятослав, гар..ячий, подвір..я, дерев..яччя, п..ятка, передз..їздівський, під..яремний, пів..Японії, розв..язок, зв..ялений, верф..ю, напів..який, напів..ясний, перед..ювілейний.

Вправа 7. З'ясуйте, у якій із шести наведених груп в усіх словах треба використати знак м'якшення.

1) брун..ка, Хар..ків, монгол..ці;

2) нен..чин, тон..ший, ковз..кий;

3) різ..блення, корис..тю, вуз..кий;

4) пел..юсткова, мудріс..тю, шіст..сот;

5) різ..бяр, над хмар..я, гарнен..кий;

б) винос..те, нян..чин, ред..ці.

Вправа 8. У поданих словах на місці крапок, де потрібно, поставте знак м'якшення.

Змен..шення, близ..кість, ковал..с..кий, генерал..с..кий, велетен..с..кий, вір..те, хар..ківс..кий, дівчин..ці, нян..чити, маршал..с..кий, дев'ят..сот, пал..чик, брен..кіт, брин..чати, шіст..надцять, нян..чин, різ..кий, освітян..с..кий, камін..чик, безбат..ченко, чотир..ма, чотир..ох, дон..чин, опікун..ство, вихован..ці, чотир..мастами, лан..цюжок, сміл..чак, матін..чин.

Вправа 9. Поставте, де треба, знак м'якшення. Поясніть.

1. Вклонімося жінці, її материн..с..кій величності, її беззахиснос..ті й силі, яку не здолати (*Л. Забаїшта*). 2. Запарувала рілля, т..мяно заблищали на сон..ці одвернуті лемешами скиби землі (*Григорій Тютюнник*). 3. А з берега, немов вінок купал..с..кий, пливе водою піс..ня (*М. Рильський*). 4. Заболю, затужу, заридаю в собі, закурличу, а про очі люд..с..кі засміюс.. надломивши печал.. (*Б. Олійник*). 5. Мій народ головою підніс..ся вище тисячі стратосфер (*П. Тичина*). 6. І знову теплі пал..ці сонця хвилюют.. радісний бузок (*В. Гнатюк*). 7. В просторій кімнаті з чотир..ма вікнами стояв посередині стіл, застелений червоним сукном (*М. Коцюбинський*). 8. Ми мостимо дороги людям грядущих золотих сторіч..! (*Д. Павличко*). 9. Простен..кі сіл..с..кі байки, як дрібні тонкі корін..чики, вкорінюют.. у нашій душі любов до рідного слова (*І. Франко*). 10. Дозиметром не виміряєш дози тотал..ного спустошен..ня душі (*Л. Костенко*).

Вправа 10. Вставте на місці крапок, де потрібно, апостроф чи знак м'якшення. Поясніть.

Дзв..якнути, духм..яний, черв..ячок, компютер, медв..яний, моркв..яний, торф..яний, двох..ярусний, мавп..ячий, В..ячеслав, т..м..яний, пів..яблука, пів..Європи, пів..огірка, пів..острів, дит..ясла, бул..йон, різ..б..яр, різдв..яний, Н..ютон, конферанс..є, моло(т/д)..ба, стан..те, корис..тю, Михал..чук, Пан..ченко, клац.., стілець.., дон..чин, верб..я, зв..язок, парубоц..кий, уман..с..кий, освітян..с..кий, сіл..с..кий, рибал..чин.

Вправа 11. Поясніть природу подовження приголосних звуків у словах сучасної української літературної мови.

Каміння, весілля, зілля, обличчя, Ілля, суддя, стаття, ніччю, зрання, ллю.

Вправа 12. Запишіть слова, розкриваючи дужки, у три колонки: 1) ті, у яких відбувається подовження приголосних; 2) ті, у яких простежується збіг приголосних; 3) ті, у яких немає подовження й збігу приголосних.

Су(д)ею, ста(т)ею, ста(т)ей, і(р)егулярний, ра(н)ій, розрі(с)я, бо(в)ан, Га(н)а, непримире(н)ість, тума(н)ий, ні(ч)ю, осі(н)ій, (л)єш, ви(л)ю, і(н)овація, височе(н)ий, о(в)а, (с)ати, довгожда(н)ий, шале(н)ий, жада(н)ий, незліче(н)ий (прикметник),

незліче(н)ий (дієприкметник), непримире(н)ий (прикметник), непримире(н)ий (дієприкметник), непримире(н)о, непримире(н)ість.

Вправа 13. Поясніть правопис слів. За потреби вставте пропущені літери.

Дилетан..ський, бряз..нути, пристрас..ний, інтриган..ський, інтриган..во, капос..ний, студен..ський, виїз..ний, щас..ливий, хвас..ливий, радіс..ний, аген..ський, контраст..ний, учас..ник, проїз..ний, фашись..кий, хрес..ний, компос..ний, тиж..невий, шіс..надцять, випус..ний, чес..ний.

Вправа 14. З'ясуйте, у якій із шести наведених груп в усіх похідних словах відбувається спрощення в групах приголосних.

- 1) блиск/блис..нути, випуск/випус..ний, виїздити/виїз..ний;
- 2) ремесло/реміс..ник, контраст/контрас..ний, честь/чес..ний;
- 3) зап'яст'я/зап'яс..ний, плюск/плюс..нути, баласт/балас..ний;
- 4) пестити/пес..ливий, брязк/бряз..нути, масло/мас..ний;
- 5) якість/якіс..ний, тиждень/тиж..невий, проїзд/проїз..ний;
- 6) компост/компос..ний, шість/шіс..надцять, вість/віс..ник.

Вправа 15. Запишіть слова в три колонки: 1) ті, у яких спрощення відбувається і у вимові, і на письмі; 2) ті, у яких спрощення спостерігається тільки у вимові; 3) ті, які не зазнають спрощення.

Чесний, тижневий, кістлявий, корисний, улесливий, зап'ястний, баластний, серце, туристський, дилетантство, абстрактний, тиснути, пестливий, хвастнути, хвастливий, щасливий, шістнадцять, хворостняк, магістр, об'їзний, шістдесят, шістсот, вискнутути, випускний.

Вправа 16. Розкриваючи дужки, запишіть правильно наведені слова, обґрунтуйте написання.

(З,С)творений, (з,с)фотографувати, (з,с)цілитель, (з,с)хвалення, (з,с)берегти, (з,с)дивувати, бе(з,с)розмірний, бе(з,с)печний, ро(з,с)повідати, ро(з,с)зути, во(з,с)з'єднання, чере(з,с)ряддя, (з,зі)жмаканий, (з,зі)в'ялий, (з,зі)брати, (з,зо)гнити,

мі(ж,ш)ряддя, ві(д,т)тінок, на(д,т)прибуток, пі(д,т)хопити, пере(д,т)плата, пона(д,т)строковий, о(б,п)копати.

Вправа 17. Розкриваючи дужки, запишіть правильно наведені слова, обгрунтуйте написання.

Пр(е,и)мудритися, пр(е,и)красний, пр(е,и)боркати, пр(е,и)мудрий, пр(е,и)мудрість, пр(е,и)бити, пр(е,и)мружити, пр(е,и)багато, пр(е,и)амбула, пр(е,и)зидент, пр(е,и)зирливість, пр(е,и)йскурант, пр(е,и)людія, пр(е,и)м'єр, пр(е,и)парат, пр(е,и)стиж, пр(е,и)стол, пр(е,и)освящений, пр(е,и)подобний, пр(е,и)тендент, пр(е,и)тензія, пр(е,и)цедент, пр(е,и)вілей, пр(е,и)мати, пр(е,и)наймні, пр(е,и)пинити, пр(е,и)стойний, пр(е,и)стосуватися, пр(е,и)таманний, непр(е,и)томний, непр(е,и)четний.

Вправа 18. Запишіть слова відповідно до орфографічних норм сучасної української літературної мови.

Б(а/о)гатий, (с/з)фотографувати, (з/с)вести, бе(з/с)языкий, пр(и/е)будувати, бе(з/с)печний, пр(и/е)погано, мар(и/е)во, по/україн(ь/ø)с(ь/ø)кому, пр(і/и)звище, гірни(кськ/цьк)ий, пр(и/е)морс(ь/ø)кий, груш(о/е)вий, грош(о/е)вий, не/зважаючи/на, нездо'ла(н/нн)ий, нездола'(н/нн)ий.

Вправа 19. Подані іменники запишіть відповідно до правописних правил.

I. Пів(Луцька), шести(денка), блок(система), водо(очистка), псевдо(патріот), атомо(хід), гучно(мовець), радіо(коментатор), спец(фонди), само(вчитель), прес(конференція), шлако(блок), пів(дюжини), дизель(мотор), косто(прав), держ(закупівлі), фото(генічність), дощо(мір), аеро(флот), пів(захисник), плато(спроможність), держ(контроль), корабле(будування), товаро(обіг), мото(спорт), влас(кор), дит(ясла), світло(тінь).

II. Агент(посередник), пів(України), напів(фабрикат), экс(міністр), віце(прем'єр), купівля(продаж), аванс(завдаток), дво(владдя), зірви(голова), пів(ящика), пів(години), пів(апельсина), інженер(механік), нафто(сховище), світло(фільтр), хліб(сіль), прес(аташе), магазин(салон), блок(схема), метео(станція),

яхт(клуб), фото(елемент), середньо(віччя), перекоти(поле), ціно(утворення), капітало(вкладення), виробник(експортер).

Вправа 20. Перепишіть слова, знімаючи ризики. Обгрунтуйте правопис складних прикметників.

Само/хідний, народно/поетичний, легко/атлетичний, дерево/обробний, вантажно/розвантажувальний, вище/згаданий, суспільно/корисний, лінгво/стилістичний, глухо/німий, сліпо/глухо/німий, семи/разовий, 7/разовий, віце/президентський, навчально/виховний, народно/визвольний, військово/морський, воєнно/стратегічний, військово/полонений.

Вправа 21. Запишіть правильно складні числівники та займенники. Обгрунтуйте орфограми.

Двадцяти/тисячний, шістдесяти/п'яти/мільйонний, кілька/мільйонний, тисяча/дев'ят/сот/дев'яносто/сьомий, 5/тисячний, будь/котрий, хто/небудь, казна/що, хтозна/ким, хтозна/з/ким, казна/кому, казна/при/кому, будь/у/кого.

Вправа 22. Перепишіть, знявши ризик, поясніть правопис прислівників.

I. У/гору, у/цілому, у/низу, до/лиця, до/щенту, до/волі, на/весні, на/весну, на/поруки, на/бік, на/виліт, що/разу, на/совість, на/тщесерце, по/одинці, у/стократ, по/сусідству, до/речі, на/диво, у/третє, то/рік, у/щєрть, на/вибір, під/час, на/мить, з/рештою, до/тла, зо/зла, на/зло, на/видногі, на/показ, на/прокат, у/пору, в/наслідок, на/останку, що/неділі, поки/що, до/останку, до/дому.

II. У/волю, за/багато, в/знаки, на/світанку, на/виворіт, в/нічию, без/вісти, до/запитання, на/спіх, на/стільки, на/поготові, на/рівні, на/силу, на/половину, на/самоті, до/пари, в/розсип, під/силу, за/світла, за/панібрата, за/північ, з/вечора, по/можливості, в/слід, на/низ, над/міру, попід/віконню, чим/раз, в/шир, все/одно, віч/на/віч, вряди/годи, час/від/часу, на/віки віків, сто/крат, ось/ось.

Вправа 23. Поясніть правопис складних слів.

Мало/по/малу, раз/у/раз, віч/на/віч, пліч/о/пліч, хоч/не/хоч, день/у/день, чин/чином, урешті/решт, термо/гідро/динаміка, вантажно/розвантажувальний, косто/прав, військово/зобов'язаний,

військово/морський, Свят/вечір, лікар/терапевт, жовто/гарячий, кисло/солодкий, с'як/так, військ/(к)омат, сила/силенна, міні/футбол, квазі/синоніми, свино/пас, мікро/система, суспільно/корисний, суспільно/необхідний, суспільно/політичний, історико/культурний, аби/куди, далеко/далеко, з/під, Убий/вовк, Копай/город.

Вправа 24. Пригадайте правопис частки НЕ. Поясніть написання запропонованих слів.

Не/безпека; не/гарно; не/мовля; не/года; не/навидіти; не/веселий, а сумний; він мені не/друг; не/абихто; не/до/бачати; не/до/читав; не/сказа'ни/аний; не/ска'зан/ний.

Вправа 25. Напишіть дієприкметники з часткою НЕ відповідно до контексту.

Не/виконана контрольна робота; яблука не/доспілі; степ не/ораний; ніколи не/ораний степ; майно не/куплене, а успадковане.

Вправа 26. Уведіть слова в контекст так, щоб відтворити всі можливі варіанти правопису НЕ з дієприкметниками.

(Не)застелений, (не)зрізаний, (не)вимитий.

Вправа 27. Запишіть відповідно до орфограми «Велика літера у власних назвах».

I. Прем'єр-міністр України, голова Верховної Ради України, генеральний прокурор України, прем'єр-міністр Канади, декан, князь, антонівка, білий налив, велика ведмедиця, комета Галлея, далекий схід, західна Україна, біловезька пуща (заповідник), затока Святого Лаврентія, ріо-де-Жанейро, українська православна церква.

II. Русалка, мавка, дід Мороз, зайчик/побігайчик, печерська, лавра, липова долина, президент України, Уолл-Стрит, Андріївський узвіз, течія Гольфстрім, вулиця Ярославів Вал, Бостон, Балканські країни, організація об'єднаних націй, Республіка Єгипет, Ла-Манш, Будда, Богиня Венера, Орден Мати-Героїня, Вольво.

Вправа 28. Запишіть слова відповідно до норм орфографії, прокоментуйте написання правилами.

I. (М,м)іністерство (З,з)акордонних (С,с)прав України, (Ш,ш)евченкові поезії, (Р,р)ентгенівські промені, (Г,г)енерал- (Л,л)ейтенант, (Л,л)ьвівська (Б,б)ібліотека АН України, (П,п)алеозойська (Е,е)ра, (К,к)омета (Г,г)аллея, (П,п)арламент України, (С,с)узир'я (В,в)еликого (П,п)са, (Д,д)ень (П,п)ам'яті (Р,р)епресованих, (В,в)інницька (М,м)іська (Р,р)ада (Н,н)ародних (Д,д)епутатів, (Х,х)рестові (П,п)оходи, (Н,н)естор (Л,л)ітописець.

II. (Д,д)октор (П,п)едагогічних (Н,н)аук, (Н,н)обелівська премія, (Ч,ч)ервона (Ш,ш)апочка, (П,п)рометеїв вогонь, (Ш,ш)евченківський стиль, (Ш,ш)евченківська конференція, (Ш,ш)евченкові рукописи, (Р,р)ічард (Л,л)євове (С,с)ерце, (К,к)юрі, (П,п)лутоній, не приведи (Б,б)оже, (Л,л)ісовик, (Д,д)емон, (А,а)хіллес, (П,п)отебнянські читання, (Ф,ф)ільчина грамота, (У,у)країнська (Е,е)кологічна (А,а)соціація «Зелений світ».

III. (У,у)правління (В,в)нутрішніх (С,с)прав (К,к)иївського (М,м)іськвиконкому, (Г,г)енеральний (К,к)онструктор, (З,з)аслужений (Д,д)іяч (М,м)истецтв, (А,а)дмірал (Ф,ф)лоту, (П,п)ерун, (А,а)нгел, (П,п)орт (Б,б)алаклава, (О,о)рден (П,п)ошани, (Б,б)ожа (М,м)атір, (З,з)олоті (В,в)орота, Ріо/де/(Ж,ж)анейро, Індо/(К,к)итай, Йорк/(Ш,ш)ир, Лас/(В,в)егас, Атлантик/(С,с)іті, (Я,я)снополянський, Лос/(А,а)нджелес, Бранден/(Б,б)ург, Могилів/(П,п)одільський, Біла/(Ц,ц)ерква.

Вправа 29. Запишіть слова, розкриваючи дужки. Поясніть вживання великої або малої літери в прикметниках, утворених від власних особових назв.

(І,і)ринині книжки, (Ш,ш)евченкові поезії, (Ш,ш)евченківський стиль, (Ш,ш)евченківська премія, (Ш,ш)евченківський музей, (Б,б)альзакові твори, (Б,б)альзаківські традиції, (А,а)хіллесова п'ята, (П,п)іфагорова теорема, (Н,н)обелівська премія, (Д,д)амоклів меч, (Б,б)ертолетова сіль.

Вправа 30. Слово іншомовного походження запишіть відповідно до правил українського правопису, із наведених варіантів виберіть його лексичне значення:

Інгр..ді..нт:

а) складник;

б) сорт винограду;

- в) високопосадовий чиновник;
- г) розвідник.

Кр..шон:

- а) елемент одягу;
- б) фруктовий напій;
- в) вишукана страва;
- г) блазень.

Гранд..пас..янс:

- а) пригнічений стан;
- б) збуджений стан;
- в) стан спокою;
- г) ворожіння на картах.

Сакрам..нтал..ний:

- а) який став заможним;
- б) який став тожним;
- в) який став порожнім;
- г) який став узвичаєним.

Ік..бана:

- а) високоякісна автомобільна дорога;
- б) японська поезія;
- в) мистецтво аранжування квітів;
- г) воїн-розвідник.

Інв..стиції:

- а) капітальні вкладення;
- б) стягнення податків;
- в) повернення податків;
- г) мікроби.

Інс..нуація:

- а) злісна вигадка для знеславлення когось;
- б) політична реформа;
- в) зовнішня ознака влади;
- г) сплата боргу.

Індул..генц..я:

- а) батьківський ювілей;
- б) папська грамота про відпущення гріхів;
- в) вождівський мавзолей;
- г) головне божество.

Інсп..рація:

- а) портативна радіостанція;

- б) підбурювання;
- в) буріння свердловини;
- г) задобрювання.

Імп..ратив:

- а) категорична вимога, наказ;
- б) виклик до начальника;
- в) брудна лайка;
- г) алкогольний напій.

Імпр..сар..о:

- а) виходець з Бразилії;
- б) футбольне амплуа;
- в) театральний підприємець;
- г) східний вітер.

К..юре:

- а) одиниця виміру радіоактивності;
- б) католицький священик;
- в) кафе у Франції;
- г) підземна споруда.

Фар..сей:

- а) аптекар;
- б) шлях для плавання судна;
- в) майстер;
- г) лицемірна людина.

Сто..цизм:

- а) розділ механіки;
- б) давньогрецький бог;
- в) грошова одиниця;
- г) здатність протистояти спокусам.

Вправа 31. Використовуючи словник іншомовних слів, поясніть невідомі значення лексем. У першу колонку запишіть слова, у яких відбувається подвоєння приголосних, а в іншу ті, у яких такого подвоєння немає.

Інтермец..о, коміс..ія, лібрето..о, ван..а, мадон..а, шас..і, піц..а, мул..а, мір..а (ароматична смола), мір..а (одиниця виміру), дур..а (вид рослини), бул..а (документ, скріплений печаткою), бул..а (особова форма дієслова бути), біл..ь (законопроект), біл..ь (відчуття фізичного або душевного страждання), ім..іграція,

ем..іграція, хоб..і, Гол..андія, Мек..а, бон..а (вихователька малих дітей), бон..а (грошова одиниця).

Вправа 32. Перепишіть слова, обґрунтуйте правопис виділених орфограм.

Кофеїн, Єрусалим, антиінфляційний, наївний, проєкт, екземпляр, феєрверк, фоє, траєкторія, журі, Жюль Верн, брошура, парашут, парфуми, парфумерія.

Вправа 33. Запишіть слова іншомовного походження відповідно до орфографічних норм сучасної української літературної мови.

I. Віл..а, матер..ал, д..якон, на..вний, тра..ктор..я, фе..рія, б..яз.., ім..іграц..я, «Інтермец..о», інтермец..о, ір..аціональний, міл..ярд, нет..о, ру..на, хр..ст..янство, конференс..є, ауд..єнц..я, к..парис, кур..оз, лібрет..о, барок..о, гун..и, Д..зель, Дік..єнс, Ніц..а, Ч..каго, Лейпц..г, Кр..т, Марок..о, Ч..лі.

II. Ж..рі, імб..р, х..мера, колібр.., джиг..т, дез..інфекція, арх..в, грип.., марок..анец, пон.., силу..т, ман..а, ж..рі, С..дней, С..ц..лія, мерс.., Браз..лія, Сев..лья, Ваш..нгтон, тр..умф, акс..ома, арф..брахій, пр..оритет, реч..татив, Єг..пет, г..пербола, єп..скоп, г..рлянда, Палест..на, андор..ський, Австр..я.

Вправа 34. Подані географічні назви запишіть відповідно до правил: разом, окремо, через дефіс. З'ясуйте правопис кожної назви.

Сан/Франциско, Красно/водськ, Влади/восток, Белгород/Дністровський, Зелена/Гура, Глинськ/Загора, Йорк/шир, Голубий/Ніл, Лас/Вегас, Новосілки/на/Дніпрі, Улан/Уде, Кейп/таун, Верни/городок, Сорока/дуби, Санта/Клара, Сент/Луїс, Нове/Місто, Нижньо/колимськ, Чисто/водне, Олійникова/Слобода, Ельзас/Лотарингія, Кзил/Орда, Ост/Індія, Красний/Лиман, Нижньо/дніпровськ, Могилів/Подільський, Тянь/Шань, Верхньо/уральськ, Південно/Сахалінськ, Великі/Дмитровічі, Печи/води, Харків/Товарний, Біло/пілля, Ала/тау, Повалізька/Бистриця, Бранден/бург, Санто/Домінго.

Вправа 35. Запишіть географічні назви відповідно до орфографічних норм сучасної української літературної мови.

Франкфурт на майні, великий устюг, фінська затока, залісся перше, село михайло коцюбинське, ясно городка, семи гори, копай город, індо китай, гвінея біасу, орехово зуєво, нар'ян мар, усть каменогорськ, атлантик сіті, мишурин ріг, західна європа, кавказький хребет, перше садове, іссик куль, селище лев толстой, кам'яно гірка, п'яти хатки, гуляй поле, австро угорщина, пуца водиця, андрієво іванівка, вест індія, соль ілецьк, іст лондон, ріо де жанейро,булонь сюр мер.

Вправа 36. Запишіть прізвища українською мовою. Поясніть їх правопис.

I. Бестужев, Ершов, Буераков, Зиновьев, Андреев, Белинский, Твердохлебов, Соловьев, Новоселов, Федоров, Лихачев, Ивашкевич, Раич, Караджич, Исаев, Измаилов, Джигарханян, Тициан, Борисов, Тимофеев, Броневский, Белый, Белая, Глуховец, Горцеев, Егоров, Кузнецов, Гуляев, Евгеньєва, Веденєєв, Зверєв, Столетов, Бугаєв, Королев, Артемов, Хрущєв, Радич, Величков, Саич, Багіров, Гаршин, Тажибаєв, Кирилов, Николаєв, Трубецкой, Горький, Донской, Горовая, Золотарєв, Артємов, Щипачєв, Семєнов, Карєєв, Воителева, Привалов Ефремов.

II. Петров, Первенцев, Елютин, Афанасьев, Лаврентьев, Фадєєв, Дежнев, Пешков, Вєтров, Брянцев, Муромцев, Аракчєєв, Малышев, Рошєв, Королєв, Новосєлов, Драчєв, Сємкин, Пугачєв, Пушин, Гагарин, Игнатєв, Писарєв, Ткачєв, Голик, Сенкевич, Доронин, Левитан, Погодин, Воскрєсенский, Лєсков, Бунин, Никитин, Куприн, Плєщєєв, Вяземский, Толстой, Бєдний, Белая, Прокофьєв, Пушкин, Лєрмонтов, Рошин, Гурвич, Муравьєв, Голицын, Потємкин, Бугаєв, Ёлкин, Сергєєв, Зайцев, Юрьєв, Мытищин, Ильин, Долгих, Малая, Евстигнєєв, Дерюгина, Руднєв.

Вправа 37. Правильно запишіть іншомовні, неслов'янські прізвища (прізвиська), поясніть їх правопис.

Мао цєдун, ден сяопінь, фам ван донг, акіро куросава, п'єр де кубертен, людвіг ван Бєтховєн, ганс фон дер штауг, марія дєль сокорро, марко ван бастєн, махмуд єль керім, оскар де ла хоя, о генрі, мак дональд, ван дєйк, сен сімон, де карт, фон візін, дон

карлос, дон вікторіо, дон жуан, хасан бей, кер огли, улуг бек, ізмаїл паша, марія тереза.

Вправа 38. Поміркуйте, чому обидва варіанти написання слів є нормативними.

Дон Жуан – донжуан, Ловелас – ловелас, Френч – френч, Меценат – меценат, Рентген – рентген, Галіфе – галіфе, Браунінг – браунінг, Іуда – іуда, Вольт – вольт, Ампер – ампер.

Вправа 39. Написання якого слова не відповідає нормам правопису? У кожному рядку знайдіть одне слово.

1) будь-хто, піднісся, йтимите, пишеш, напіврозвалений, староіндійський;

2) цивільно-правовий, екстрадиція, депрессія, відділення, ад'юнктура, аудіометрія;

3) нажаль, по-латині, напризволяще, на-гора, відтепер, буряний;

4) нотаріальний, дикада, геополітика, зарахування, екстремальний, вакансія;

5) буденність, олов'яний, лялий, жюрі, Одісей, зекономити;

6) волинський, оформлення, виховно-профілактичний, депортація, самоврядування, стоп'ятдесятиріччя;

7) червоногрудий, вранці-рано, пів Алушти, Бугу, Керчю, серйозний;

8) пісний, глухо-німий, радіостанція, заангажованість, блок-схема, дівчиноньці;

9) адміністративно-запобіжний, інвестування, дехто, кримінальний, альтернатива, встиг-таки;

10) варязький, трудовень, пів обличчя, агрессія, всесвітньо відомий, Михальчук;

11) якнайглибший, світлозелений, розтиражований, зжати, жовтодзьобий, попідтинню;

12) у стократ, п'ятьсот, тартуський, левиний, на відмінно, з діда-прадіда;

13) пшенишний, скнара, безшелесно, станься, громадський, позаторік;

14) кассация, безпам'яття, ідентифікація, гомеопатія, дріжджовий, емігрант;

15) роз'єднати, ларьок, масці, тьмяний, дзв'якнути, ні до чого;

16) цвірінчати, манікюр, інтерв'ю, квазімодо, транс-ферний, Перун;

17) кубістський, ідентичний, наверх, м'ясомолочний, компетентність, неосудність;

18) колегія, трибунал, шанташ, сумісництво, без відома, юрисдикція.

Вправа 40. Складіть речення зі словами. За яким принципом української орфографії розрізняють їх написання?

Чимало – чи мало, Земля – земля, Лис – лис, напам'ять – на пам'ять, всередині – в середині, вперше – в перше, нащо – на що, неволя – не воля.

Вправа 41. За поданою схемою виконайте орфографічний аналіз слів.

Схема орфографічного аналізу слова

1. Записати слово орфографічно, виділити орфограму (-ми).

2. Назвати орфограму (-ми), визначити її (їх) тип.

3. Пояснити написання.

4. З'ясувати принцип (-и) орфографії, на якому (-их) базується написання.

Зразок:

1. Денний.

2. Буквена орфограма «Подвоєні літери».

3. Букви подвоюються внаслідок збігу: корінь закінчується, а суфікс починається літерою **н**.

4. Принцип орфографії – морфологічний.

I. Почаївська лавра, по-господарськи, недописана картина, Син Божий, політико-економічний, марево, Волинська область, будь у кого, семиповерховий, 7-поверховий, прокрустове ложе, Благовіщення, наприкінці, військово-спортивний, ріка Дунай, Дунай-ріка, священний, напам'ять, між'ярусний

II. Українське інформаційне агентство, чипси, Грінченків словник, грінченківський стиль, непримірений, пів ящика, піца, ляльчин, військкомат, гриб-паразит, давай-бо, нестямитися, радіофізичний, абиякий, гіркувато-терпкий, антонівка, дит'ясла, лісосплав, непримиренний, Голландія, зима-чарівниця.

ПЕРЕВІР СЕБЕ!

ВАРІАНТ 1

1. Орфографічні норми – це норми:

- а) правильної вимови слів;
- б) правильного написання слів;
- в) правильного написання та наголошування слів;
- г) правильного наголошування слів.

2. За яким принципом слова пишуться так, як і вимовляються (наприклад: *молоко, дата, правда*)?

- а) фонетичний;
- б) морфологічний;
- в) смисловий (диференційний);
- г) історичний (традиційний).

3. Який принцип правопису передбачає написання однаковим способом тих самих значущих частин слова (морфем), наприклад: *навчаєшся, життя, приїхати*?

- а) фонетичний;
- б) морфологічний;
- в) смисловий (диференційний);
- г) історичний (традиційний).

4. Суть якого принципу полягає в залежності правопису окремих слів від їх значення, наприклад: *Вовк (прізвище) – вовк (тварина), сонце – сон це*?

- а) фонетичний;
- б) морфологічний;
- в) смисловий (диференційний);
- г) історичний (традиційний).

5. У якому рядку всі слова потрібно писати з великої букви?

- а) (г)олова (в)ерховної (р)ади, (в)есвітня (р)ада (м)иру, (р)еспубліка (к)рим;

б) (м)олдова, (г)енеральний (п)рокурор (у)країни, (м)айдан (н)езалежності;

в) (с)умська (о)бласть, (н)аціональний (б)анк (у)країни, (п)роспект (л)есі (у)країнки;

г) (а)кт (п)роголошення (н)езалежності (у)країни, (к)римський (п)івострів, (а)кадемія (н)аук (у)країни.

6. У якому рядку є помилки у вживанні великої літери?

а) Олександр Невський, Східноєвропейська рівнина, проспект Дружби народів, Міжнародна асоціація українців, Кабінет Міністрів України;

б) Білий Налив, Південно-західна залізниця, міністр освіти і науки України, Чумацький Шлях, Жовті води;

в) Американська федерація праці, підручник «Українська мова за професійним спрямуванням», Андріївська церква, орден Незалежності, ахіллесова п'ята;

г) Великий піст, Кривава неділя, кафедра української мови, літератури та методики навчання, Міністерство освіти і науки України, Королівство Бельгія.

7. У якому рядку є помилки у написанні слів?

- а) Репін, бюджет, миш'як, духмяний, п'ять;
- б) комп'ютер, буря, бур'ян, солов'ї, трьох'ярусний;
- в) червяк, Монтеске, півюрти, рум'яний, зоря;
- г) тьмяний, верф'ю, Лук'янівка, п'явка, надвечір'я.

8. У якому рядку всі слова написано правильно?

- а) пісня, бондарь, сьогодні, потмарився, близько;
- б) фільм, мільярд, редці, Харків, кінчик;
- в) дівчинонці, станьте, дьогот, Омелчук, тарілка;
- г) молотьба, баский, нянька, різьбяр, парасольці.

9. У якому рядку в усіх словах треба писати знак м'якшення?

- а) бац.., бандар.., хвилин..ка, т..охкати, узбіч..чя;
- б) дяд..ко, парасол..ка, кіл..кіст.., майбутн..ого, волен..ка;
- в) пісен.., Грин..чишин, у таріл..ці, кур..йозний, плат..ня;
- г) бяз.., тон..ше, пот..марився, козац..кий, жас..кий.

10. У якому рядку правильно написані всі прикметники, утворені від власних назв?

- а) ніцький, такжикський, прилуцький, сабадашський, владивостоцький;
- б) мекський, золотоніський, празький, черемошський, волинський;
- в) черкаський, гурзуський, чикагський, люксембурзький, узбецький;
- г) чуваський, гамбурзький, узбецький, латиський, цюрихський.

11. У якому рядку всі слова написано відповідно до орфографічних норм?

- а) кінний, законий, священний, життепис, леться;
- б) рішення, юннат, нездоланний, вечірній, заввишки;
- в) ззаду, страйком, причиний, здійснений, підашша;
- г) маззю, бованіти, розріся, оттой, військомат.

12. У якому рядку є помилки у написанні слів?

- а) гіллястий, знаядь, життевий, Іллею, тінню;
- б) маззю, молоддю, подорожжю, зрання, наллю;
- в) спросоння, у збіжжі, мотуззя, повістю, міццю;
- г) ллеться, розкішю, статтей, піддашу, попідтинню.

13. У якому рядку всі іншомовні слова написано відповідно до норм правопису?

- а) Никополь, Чіаго, імбир, брікет, джинси;
- б) кишлак, соціологія, Африка, режим, фабрика;
- в) Вашингтон, Пакістан, кімоно, миміка, цістерна;
- г) дінамо, Рига, Балтіка, шифр, позиція.

14. У якому рядку всі слова написано відповідно до норм української мови?

- а) брутто, бонна, Таллінн, анотація, інновація;
- б) Інесса, Голандія, шоссе, маса, колонна;
- в) Марокко, яфський, коннотація, Аполлон, Паладій;
- г) мароканець, барокко, голандський, шасі, сума.

15. У якому рядку всі слова написано відповідно до норм української мови?

- а) Ершов, Алексєєв, Алфоров, Артџомов, Чічиков;
- б) Борисов, Пришвін, Жітков, Єлкін, Марєв;
- в) Лихачєв, Хрущов, Фьодоров, Мицкєвич, Алексєєв;
- г) Лєрмонтов, Гордєєв, Лєсков, Тиціан, Ілієв.

16. У якому рядку всі складні слова написано відповідно до норм української мови?

- а) білий-білий, земле-трус, тишком нишком, мало по-малу, трикутник;
- б) важкоатлет, верхньо-дніпровський, вище згаданий, працездатний, дво-ярусний;
- в) соціо-метрія, з давніх давен, чин чином, профспілковий, пів-яблука;
- г) триніжок, з діда-прадіда, радіофізик, кінець кінцем, Т-подібний.

17. У якому рядку не всі складні слова треба писати разом?

- а) пів/острів, лісо/сплав, верто/літ, військово/полонений, пів/день;
- б) пів/огірка, обер/майстер, перекоти/поле, чорно/зем, вело/трек;
- в) пів/куля, гідро/електростанція, авто/мото/гурток, військово/зобов'язаний, Непий/вода;
- г) екс/чемпіон, сто/річчя, чорно/гуз, тепло/воз, термо/гідро/динаміка.

18. У якому рядку всі складні слова треба писати через дефіс?

- а) Москва/ріка, красуня/дівчина, шести/денка, бое/здатність, контр/атака;
- б) місто/Київ, лікар/еколог, багатир/хлопець, пів/зошита, радіо/комітет;
- в) розтяг/стиск, лікар/еколог, людино/день, хліб/сіль, сон/трава;

г) трава/звіробій, електро/станція, пів/яблука, людино/день, жар/птиця.

19. У якому рядку всі складні слова треба писати через дефіс?

а) свіжо/зрубаний, навчально/виховний, лінгво/стилістичний, суспільно/необхідний, культурно/технічний;

б) сліпо/глухо/німий, політико/економічний, п'яти/поверховий, важко/хворий, карко/ломний;

в) голово/ногі, соціал/демократичний, різко/окреслений, контрольнo/вимірювальний, електронно/обчислювальний;

г) дизель/моторний, м'ясо/молочний, всесвітньо/історичний, народно/визвольний, політико/економічний.

20. У якому рядку не всі складні слова написано відповідно до норм української мови?

а) в нічию, в слід, час-від-часу, хоч не хоч, в наслідок;

б) навідріз, нарізно, утрюх, щодуху, по ширості;

в) раз у раз, по-українському, коли-небудь, як-не-як, врешті;

г) впереміж, начетверо, щороку, на щастя, з боку на бік.

21. У якому рядку слова Писарев, Беликов, Никитин, Грачев, Радищев перекладено правильно?

а) Писарев, Беликов, Нікітін, Грачов, Радищев;

б) Писарьов, Беліков, Микитин, Грачев, Радіщев;

в) Писарев, Беліков, Никитін, Грачов, Радищев;

г) Пісарев, Беликов, Никитин, Грач'ов, Радіщев.

22. У якому рядку всі слова написано правильно?

а) Білий Налив, Заслужений діяч мистецтв, народи півночі, затока святого Лаврентія, Нова Гвінея;

б) антонівка, гора Говерла, арабська республіка Єгипет, Верховний Суд США, Франція;

в) Генеральний секретар ООН, народний артист України, Чумацький Шлях, Північний полюс, Краснодарський край;

г) Ненецький Автономний Округ, південне Полісся, Андріївський Узвіз, Міжнародний комітет Червоного хреста, Національний Банк України.

23. У якому рядку допущено помилки у правописі слів?

а) повість «Маруся», Новий рік, Революція 1905 р., Шевченківська премія, медаль «За бойові заслуги»;

б) орден «Незалежності», колізей, Франківські сонети, Епоха Відродження, Дюма старший;

в) Ренесанс, Свято Перемоги, дамоклів меч, Нобелівська премія, медаль «За відвагу»;

г) бальзаківські традиції, Андрієві книжки, трактор «Білорусь», орден «Мати-героїня», гайморова порожнина.

24. У якому рядку слова Сімферополь, Белгород, Солов'єво, Тушино, Тихорецьк перекладено правильно?

а) Сімферопіль, Белгород, Солов'єво, Тушіно, Тихоріцьк;

б) Сімферополь, Белгород, Солов'єво, Тушино, Тихорецьк;

в) Сімферополь, Белгород, Соловйово, Тушино, Тихорецьк;

г) Сімфоропіль, Белгород, Соловйово, Тушіно, Тихорецьк.

25. У якому рядку всі слова вилла, Даллас, сюрреалізм, ватт, нетто перекладено правильно?

а) вїлла, Даллас, сюрреалізм, ват, нетто;

б) віла, Даллас, сюрреалізм, ватт, нето;

в) вїлла, Далас, сюрреалізм, ват, нетто;

г) вїлла, Далас, сюрреалізм, ватт, нетто.

ВАРІАНТ 2

1. Які правила регулюють орфографічні норми?

а) правила вимови голосних і приголосних звуків, наголошування слів;

б) правила написання префіксів та суфіксів, написання складних слів;

в) правила вживання знака м'якшення, апострофа, відмінкових закінчень іменників, вимови звуків та наголошування слів;

г) правила написання складних слів, уживання знака м'якшення та апострофа, уживання великої букви, правопис слів іншомовного походження та власних назв.

2. Які норми порушено у словосполученнях *студенські канікули, парижські вулиці, вага нето, викладач Плещеев, вагоно-ремонтний завод?*

а) орфографічні;

б) лексичні;

в) морфологічні;

г) орфоепічні.

3. В українській мові слова пишуться за такими принципами:

а) орфографічний, фонетичний, морфологічний, орфоепічний;

б) орфоепічний, акцентуаційний, лексичний, морфологічний;

в) фонетичний, морфологічний, смисловий (диференційний), історичний (традиційний);

г) стилістичний, фонетичний, синтаксичний, лексичний.

4. За яким принципом слова треба писати без урахування морфологічної будови слова чи його звучання в сучасній мові, проте зважати на походження слова (наприклад: *лиман, цибуля, левада*)?

а) фонетичний;

б) морфологічний;

в) смисловий (диференційний);

г) історичний (традиційний).

5. У якому рядку правопис слів регулює смисловий принцип?

а) Орел (місто) – орел (птах), мати (іменник) – мати (дієслово);

б) Києво-Печерська лавра, Мареев, булла, бур'ян, дьоготь;

в) сонце – сон це, Алжира (місто) – Алжиру (країна);

г) вітальний адрес – адреса проживання, військовий округ – воєнна кампанія.

6. У якому рядку немає помилок у вживанні великої букви?

а) Андріївський Узвіз, Президент Академії Наук України, Ректор ГНПУ імені Олександра Довженка, Львівська площа, Народний Рух України;

б) Конституційний суд України, будинок Учителя, Софійський Собор, епоха відродження, орден Пошани;

в) Організація Об'єднаних Націй, Декларація прав людини, Генеральний секретар ООН, лауреат Державної премії імені Тараса Шевченка, Далекий Схід;

г) Орден Дружби народів, педінститут, республіка Польща, Генеральні Штати королівства Нідерландів, Молочний шлях.

7. У якому рядку всі слова написано відповідно до норм?

а) пам'ятати, пів-ящика, св'ято, мавп'ячий, арфяр;

б) курйозний, бязь, торф'яний, рум'яний, Лук'ян;

в) кар'єра, розяснити, духм'яний, сер'йозний, рясно;

г) здоров'я, верба, Лукянчук, пів'юрти, кешю.

8. У якому рядку в усіх словах потрібно вживати апостроф?

а) любов..ю, міжбрів..я, кам..яний, об..їждчик, Мар..яна;

б) жираф..ячий, пів..яблука, вітр..як, різдв..яний, духм..яний;

в) возз..єднати, цв..ях, Св..ятослав, вечер..яти, пів..юрти;

г) дзв..якнути, р..ясно, з..економити, п..юпітр, знічев..я.

9. У якому рядку в усіх словах відбувається чергування голосних в тих самих частинах слів при словозміні (наприклад: *гонити – гнати*)?

- а) мороз, шелест, водовоз, кров, жертва;
- б) город, квасоля, Бугаєнко, учитель, землероб;
- в) оператор, вовк, черга, дебати, заява;
- г) брести, сідати, збирати, село, вечерея.

10. У якому рядку є помилки у написанні слів?

- а) веселенько, магістраль, Горький, життя, менший;
- б) Радченко, хвилинка, пужално, Наталчин, їдальня;
- в) майбутнього, повістю, слизкий, нянчити, різба;
- г) командир, тарілці, громадянство, Перемишль, редька.

11. У якому рядку правильно написані всі прикметники, утворені від власних назв?

- а) лохвицьський, парижський, оскільський, слуцький, дилерський;
- б) криворізький, студенський, казаський, черкаський, дамаський;
- в) тюркський, сиваський, туристський, запорізький, чукотський;
- г) бобицький, ветлугський, сиракузький, баський, сиракузький.

12. У якому рядку у словах, утворених від власних назв, є помилки у написанні?

- а) кавказький, криворізький, запорізький, кременчуцький, вінницький;
- б) гадяцький, козацький, ткацький, молодецький, ніщцький;
- в) гамбурзький, дамаський, чикагський, ткаський, латишський;
- г) цюрихський, казахський, сиваський, товариський, черкаський.

13. У якому рядку порушено орфографічні норми?

- а) Донеччина, роззброювати, ввись, баштаник, щоденно;

- б) качиний, ввічливий, ззаду, туманність, трясся;
- в) осінній, священний, шалений, Запоріжжя, заввишки;
- г) старанний, блаженний, лляний, збіжжя, статтею.

14. У якому рядку не всі іншомовні слова написані відповідно до норм правопису?

- а) кішлак, гігант, Антарктида, речетатив, чічероне;
- б) стимул, титан, Чикаго, Пакистан, німфа;
- в) кипарис, аксіома, Китай, Цицерон, міміка;
- г) бінокль, Балтика, система, тип, кинджал.

15. У якому рядку в усіх іншомовних словах відбувається подвоєння?

- а) барок..о, мул..а, ім...іграція, ан..отація, шос..е;
- б) гун..и, тон..а, Гол..андія, кон..отація, Ал..а;
- в) Яф..а, ін..овація, нет..о, мір..а, пен..і;
- г) ін..овація, Рус..о, колон..а, пан..а, шас..і.

16. У якому рядку не в усіх іншомовних словах відбувається подвоєння?

- а) біл..ь, кас..а, ван..а, інтерме..цо, кол..ектив;
- б) буд..изм, брут..о, ан..али, Марок..о, гол..андець;
- в) яф..ський, пан..а, ман..а, сюр..еалізм, ін..овація;
- г) тон..а, віл..а, мул..а, Абіс..інія, Калькут..а.

17. У якому рядку не всі слова написано відповідно до норм української мови?

- а) Данилова, Бестужев, Белінський, Королєв, Никитин;
- б) Ікономов, Христов, Гуцин, Гагарін, Пушкін;
- в) Ягич, Вересаєв, Ісаєв, Стоїч, Грачов;
- г) Репін, Пивоваров, Чичиков, Воїнов, Кузнецов.

18. У якому рядку всі складні слова треба писати разом?

- а) верто/літ, трудо/день, сто/річчя, пів/острів, авто/мото/гурток, льодо/сховище;
- б) гори/цвіт, діаметрально/протилежний, унтер/офіцер, пів/Києва, блок/система;

в) сільсько/господарський, тонно/кілометр, 5/поверховий, розрив/трава, вело/трек;

г) чар/зілля, честь/честю, тепло/воз, чорно/бривці, віце/президент.

19. У якому рядку не всі складні слова треба писати через дефіс?

а) розтяг/стиск, льон/довгунець, Лисичка/Сестричка, дизель/мотор, людино/день;

б) блок/система, Сапун/гора, Зайчик/Побігайчик, ампер/година, генерал/лейтенант;

в) вовк/жадняга, магнітолог/астроном, козир/дівка, кіловат/година, любви/мене;

г) унтер/офіцер, чар/зілля, шлако/блок, зірви/голова, пів/автомат.

20. У якому рядку всі складні слова треба писати разом?

а) мовно/стильовий, воле/любний, жовто/гарячий, військово/зобов'язаний, важко/хворий;

б) само/хідний, дизель/моторний, військово/морський, східно/північний, м'ясо/вовняний;

в) діаметрально/протилежний, м'ясо/молочний, первісно/общинний, суспільно/корисний, плоско/опуклий;

г) суспільно/політичний, історико/культурний, східно/слов'янський, радіо/фізичний, віце/президентський.

21. У якому рядку всі складні слова написано відповідно до норм української мови?

а) на останку, стрім голов, допобачення, рік-у-рік, по перше;

б) на дворі, внічию, без відома, від ранку до вечора, по-козацькому;

в) хтозна як, хоч не хоч, по своєму, на весні, від ранку до вечора;

г) де-далі, на розхват, по-маленьку, під боком, ані-трохи.

22. У якому рядку всі слова написано правильно?

а) семирічна війна, День Учителя, Франківські сонети, Ахіллесова п'ята, ресторан «Либідь»;

б) Велика Французька Революція, поема «Енеїда», Золоті Ворота, Бертолетова сіль, райвно;

в) «Літопис самовидця», Софійський Собор, нобелівська премія, автобус турист, шевченкові поезії;

г) аеропорт «Бориспіль», готель «Золотий колос», орден Почесного легіону, Франківська кімната, базедова хвороба.

23. У якому рядку слова Бестужев, Кузнецов, Мацев, Королев, Филиппов перекладено правильно?

а) Бестужев, Кузнецов, Мацев, Королев, Філіпов;

б) Бестужев, Кузнецов, Мацев, Корольов, Пилипов;

в) Бестужев, Кузнецов, Мацев, Королів, Пилипов;

г) Бестужев, Кузнецов, Мацев, Корольов, Філіппов.

24. У якому рядку всі слова Белорецьк, Щокино, Митищи, Майское, Нальчик перекладено правильно?

а) Белорецьк, Щокино, Митищи, Майське, Нальчик;

б) Білорецьк, Щьокино, Мітищи, Майське, Нальчик;

в) Белорецьк, Щєкино, Митищи, Майське, Нальчик;

г) Белоріцьк, Щокіно, Митищи, Майске, Нальчік.

25. У якому рядку всі слова иммунитет, антенна, Оттава, регресс, аннотация перекладено правильно?

а) імунітет, антена, Оттава, регресс, аннотація;

б) імунітет, антенна, Отава, регрес, аннотація;

в) імунітет, антена, Оттава, регресс, анотація;

г) імунітет, антена, Оттава, регрес, анотація.

ПУНКТУАЦІЙНІ НОРМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Регулюють уживання розділових знаків

Пунктуація – істотний і важливий інструмент мови. Кожний розділовий знак завжди має свій смисл. Так, скромна кома може стати винуватцем серйозних порушень точності, нежартівливих помилок. Наприклад, найдорожча з усіх друкарських помилок була виявлена в минулому столітті в США, коли в 1864 році фабрикантам вдалося підкупити вашингтонських коректорів: вони переставили кому в графі про листове залізо, через це за нього потрібно було сплатити мито, як і за звичайний метал. Друкарську помилку виявлено тільки через 15 років. За цей час США втратили мито на суму майже 50 млн. доларів (з журналу).

Пунктуаційні норми сучасної української літературної мови фіксує УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС, схвалений Кабінетом Міністрів України (постанова № 437 від 22 травня 2019 р.): <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf> (Розділ V).

Принципи української пунктуації:

- **структурний / граматичний***⁸ – уживання розділових знаків підпорядковане граматичній структурі речення (*Минають дні, минає літо, настала осінь (Т. Шевченко)*);

- **смісловий*** – уживання розділових знаків підпорядковане смисловим відношенням між структурними елементами речення (*Підлога покрита лаком, з орнаментом*);

- **інтонаційний** – уживання розділових знаків підпорядковане інтонаційному оформленню речення (*А ви, оті невідомі герої, де Ви?*).

8 Найчастіше вживання розділових знаків ґрунтується одночасно на структурі й семантиці речення.

ЗВЕРНІМО УВАГУ!

ОСНОВНІ ПУНКТОГРАМИ В ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

тире між підметом і присудком
Праця людини – краса і слава (Сим.).
Я син простого лісоруба (Павл.).

тире на місці пропущеного члена в неповному реченні
Учення в щасті прикрашає, а в нещасті – утішає (нар. тв.).

розділові знаки про однорідних членах речення
Цвіте малина, смородина, тютюн, квасоля (Довж.).
Всі блага і радощі життя створюються працею (Сух.).

розділові знаки в реченні з узагальнювальними словами при однорідних членах речення
УС: *О, О, О.* *О, О, О – УС.* УС: *О, О, О –*

розділові знаки при відокремлених членах речення

- відокремлені означення, прикладки
- відокремлені обставини
- відокремлені додатки
- відокремлені підмети, присудки з уточнювальним значенням

розділові знаки при словах, граматично не пов'язаних із членами речення

- звертання (*Україно, ти моя молитва,...* (Сим.))
- вставні та вставлені конструкції (*І золотої, й дорогої, мені, щоб знали ви, не жаль моєї долі молоді... (Шевч.); Де взять часу? (Риторика зірка) Щоб наздогнати вас, роздуми хороші... (Криц.)*)

ОСНОВНІ ПУНКТОГРАМИ В СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ

розділові знаки в складносурядному реченні

- **кома:** На золоті крил з-під тучі бджола поспішає у світ, і вишні хустини пахучі на плечі розвішує цвіт (Ст.)

- **тире:** Де не візьмись вітерець – і задзвеніли раптом, заграли очерета сопілками (Шевчук)

- **крапка з комою:** На широкому острові між Старим і Новим Дніпром зеленіють сінокоси, цілі гаї вільхи та верб, розкидані кущі верболозу; а між зелом блищать проти сонця узенькі течії (Н-Лев.)

розділові знаки в складнопідрядному реченні

- **кома:** Люблю я власну мрію, Що там у серденьку на дні Відмалечку лелію (Укр.)

- **тире:** Хто спить, хто не спить – покорись темній силі (Укр.)

- **крапка з комою:** Я люблю їхати на поле тоді, як ниви зеленіють та хвилюються зеленими хвилями; коли оважнілі колоски черкаються об голову, об вуха... (Н-Лев.)

розділові знаки

в складному безсполучниковому реченні

- **кома:** Пахуче й густо поростають ночі, Горять вогнем незаймані вуста... (Прих.)

- **крапка з комою:** Тече вода в синє море, Та не витікає; Шукає козак свою долю, А долі немає (Шевч.)

- **тире:** Зацебетав соловейко – пішла луна гаєм (Шевч.)

- **двокрапка:** У всякого своя доля І свій шлях широкий: той мурує, той руйнує... (Шевч.)

ОСНОВНІ ПУНКТОГРАМИ В РЕЧЕННІ З ЧУЖИМ МОВЛЕННЯМ

розділові знаки в реченні з прямою мовою

1. А: «П(!?)».
2. «П», – а.
3. «П(!?)» – а.
4. «П» – (так, ось що, ось як...) а.
5. «П, – а, – н!?».
6. «П, – а. – П!?».
7. «П(!?) – а. – П!?».
8. «П, – а: – П!?»
9. А: «П», – а.
10. «П» – «П» – «П».

* Внутрішні й зовнішні лапки в тексті:
«Це мій “Кобзар”», – сказав він.

розділові знаки в реченні з цитатою

1) як при прямій мові зі словами автора:

- І. Франко наголошував: «Лиш боротись, значить жить»;

- Слова ці вишневі з Сосюриних уст: «Любіть Україну у сні й на яву...» (І. Драч);

2) як при членуванні речення (непряме цитування): За словами І. Кочерги, «береться мудрість не із заповітів, а із шукань і помилок гірких»;

3) як при покликанні в науковому тексті: [1, с. 5]; [1; 2]

ПУНКТУАЦІЙНИЙ ТРЕНАЖЕР

Вправа 1. Назвіть та поясніть пунктограму.

1. А діло було таке. 2. Я пам'ятаю вчительку мою, просту, і скромну, і завжди спокійну (*В. Сосюра*). 3. У товаристві лад – усяк тому рад (*Л. Глібов*). 4. Або не сокіл я, або спалила мені неволя крила (*Леся Українка*). 5. Тече вода в синє море, та не витікає; шукає козак свою долю, а долі немає (*Т. Шевченко*). 6. Говори, говори, моя мила: твоя мова – співучий струмок (*П. Тичина*). 7. Плачеш?... 8. Там батько, плачучи з дітьми (А ми малі були і голі), Не витерпів лихої долі, Умер на панщині!..(*Т. Шевченко*). 9. Для більшості її сучасників той дух нагадував «хмару, що сунулась так тяжко по долині», а для нас, «на високості» ХХ століття», він «одмінився, просвічений нагрітим, чистим світлом» (*Д. Павличко про новаторське мистецтво Лесі Українки*). 10. «Ет, хіба з вами серйозно? – гніваються уста, очі й брови доньки. – Відпочити хоч кілька років» (*М. Стельмах*).

Вправа 2. Прочитайте речення, дотримуючись правильної вимови. Обґрунтуйте вживання розділових знаків.

1. Злітає листя із дібров, і материнка одцвітає (*В. Грінчак*). 2. Моя любов чолом сягала неба, а Гриць ходив ногами по землі (*Л. Костенко*). 3. Пройшла гроза, і ніч промчала, і знову день шумить кругом (*В. Сосюра*). 4. Хіба тремтить моя рука чи пісня й думка кволі? (*Леся Українка*). 5. Як багато було сподівань і як мало було щастя на землі! (*М. Стельмах*). 6. Вже стигнуть спасівки й ренет і місяць присіда до столу (*Н. Кацук*). 7. Там трава голуба в золотючій росі і дівчата усі – Афродіти (*В. Забайтанський*). 8. Відкривши двері, привіталася і на одну тільки мить, на одну невловиму мить постояла в дверях, ніби непрошена чужа гостя; і якось страдницьки, болюче-материнськи кілька раз сіпнулося в неї підборіддя, і гірким осіннім туманом заступило очі (*Григорій Тютюнник*). 9. Ось помандрують аж за синє море над смутком сіл високі журавлі; і хтось останній на полі дооре вузеньку смужку вогкої землі (*Є. Плужник*). 10. Ударив грім – і зразу шкереберть пішло життя (*В. Стус*).

Вправа 3. Перепишіть речення. Однією рискою підкресліть роздільні, а двома – видільні розділові знаки. Назвіть види пунктограм та обґрунтуйте їх за допомогою пунктуаційних правил.

1. Мить – як безвік. Безгоміння (*М. Драй-Хмара*). 2. Не стань печаллю у моім житті, не сійся смутком на моім путі... (*Р. Братунь*). 3. Липневий день мандрує пішки, казки нашіптує малечі; берези, ніжні білоніжки, задумались про синій вечір (*А. Малишко*). 4. Це неможливо – почати спочатку: знов опиняєшся там, де стояв (*О. Забужко*). 5. Там тополі у полі на волі (захід сонце за обрій поніс) з буйним вітром, свавольним і диким, струнко рвуться кудись в далечінь... (*П. Тичина*). 6. І те, що називаємо «вмінням створити настрій», а що насправді є більшим: здатністю об'єктивувати своє інтимне сприйняття світу... (*І. Дзюба*). 7. І душа, від щастя п'яна, продзвеніла: «Це – любов» (*О. Журлива*). 8. Годинник бив – що з ним? – зовсім не ту годину (*І. Жиленко*). 9. Звали нашого діда, як я вже потім довідався, Семеном (*О. Довженко*). 10. З-за погрібника пахло м'ятою (росло її там, густої та холодної, багато), а від хати несло духом матіоли (*Є. Гуцало*).

Вправа 4. Поставте, де потрібно, тире між підметом і присудком. Поясніть його вживання.

1. А дівчина була як сонце (*Марко Вовчок*). 2. Найбільша слава для кожного краю, для нації це творити загальнолюдське. 3. Дорога це ж завжди тайна. В її незвіданості й нерозгаданості є щось спільне з людською судьбою (з *тв. О. Гончара*). 4. Лиш боротись значить жить (*І. Франко*). 5. За смерть сильніше лиш кохання (*Б.-І. Антонич*). 6. О, який же прекрасний ти, світе єдиний (*Є. Плужник*). 7. Для нас у ріднім краї навіть дим солодкий і коханий (*Леся Українка*). 8. Пісні мої гіркі, мережані тоскою, напоєні слізьми незмірної любові (*П. Карманський*). 9. Володіння рідною мовою передумова успішного засвоєння будь-якої з навчальних дисциплін (з *журн.*). 10. Рідна мова мати єдності, батько громадянства і сторож держави (*М. Даукиша*). 11. Кохати нові землі відкривати, нюанси свіжі і відтінки нові. Кохати це щомиті дивуватись, це задихатись з подиву – любові (*І. Драч*).

Вправа 5. Вставте пропущені розділові знаки. Чому в одних випадках тире між підметом і присудком уживається, а в інших – ні?

1. Ми джину в закоркованих пляшках. Поезія для ваших топок торф (*Л. Костенко*). 2. Ліси неначе світилися наскрізь (*О. Гончар*). 3. Найцінніше в людях радіти чужому успіхові (*В. Черняк*). 4. Думати про приємне значить не мислити, а мріяти (*В. Державін*). 5. Не кожен самородок золотий (*В. Радіонов*). 6. Любити всіх любити будь-кого (*А. Коваль*). 7. Невисловлені думки отруйні (*Є. Яценко*). 8. Але життя не сон... воно не склянка чаю (*В. Сосюра*). 9. В чужих лісах і хліб неначе вата (*М. Тарнавський*). 10. Душа це битий шлях на невідомих дійсності полях (*Б.-І. Антонич*).

Вправа 6. Перепишіть, розставляючи пропущені розділові знаки. Обґрунтуйте необхідність чи можливість уживання тире. Якою мірою вживання тире в неповних реченнях залежить від інтонації?

1. П'ять весен минуло, і шоста прийшла, Заслала лани килимами (*Олександр Олесь*). 2. Ми звикли до неї, вона до нас (*М. Коцюбинський*). 3. Сніг. Сніжок. Голуба далина. В даліні синє сяйво вікна (*Г. Коваль*). 4. У вікнах перші вогні (*О. Теліга*). 5. Комп'ютерна цивілізація перетворює знання на інформацію, а пізнання на інформування (*Н. Халімов*). 6. Віддайте мені сад і зірку вечорову. І в полі сіяча, і вдячну щедрість нив (*Л. Костенко*). 7. Мати наша – сива горлиця. Все до її серденька горнеться: золота бджола намистинкою, небо празниковою хустинкою, сивий дуб прокуреним прадідом, білочка мальованим пряником (*Б. Олійник*).

Вправа 7. Підкресліть однорідні члени речення. Розставте пропущені розділові знаки, обґрунтуйте пунктуацію.

1. Мені наснилися ночі солов'їні дівочі співи пахощі левад (*М. Рильський*). 2. Закликав червень чарівну теплінь у тихий сад і у поля безкраї (*І. Вирган*). 3. Ми маємо право на сум і любов на щастя на сонце і трави (*В. Симоненко*). 4. Не було ні зустрічі ні туги. Не було пориву і жалю (*Л. Костенко*). 5. Не було їй спочинку ні вдень ні вночі (*Панас Мирний*). 6. Не плаває літає Семен Дніпром (*Марко Вовчок*). 7. Плавай плавай лебедонько по синьому

морю рости рости тополенько все вгору та вгору. Біга Катря боса лісом біга та голосить то проклина свого Йвана то плаче то просить (*Т. Шевченко*).

Вправа 8. Запишіть речення, підкресливши однорідні означення. Поясніть пунктуацію.

1. Сірий осінній ранок курилась дрібною мжичкою (*М. Коцюбинський*). 2. Скоро серпень надійде ясний на поля неосяжні і сині (*П. Філіпович*). 3. Заляже серпень в росяні гречки, в гармонію еднаючи смички, під небом мудрим, синім і високим (*А. Малишко*). 4. Сиві, рожеві, блакитні дими кучеряві плинуть з високих, мов башти, стрімких димарів (*М. Рильський*). 5. Люблю цю тишу мрійну, вечорову, коли виходить місяць у діброву (*І. Нехода*). 6. Рівний, залитий сонцем степ, одразу принишк (*О. Гончар*). 7. Крізь прозорі хмарки іноді пробивається рожевий сонячний промінь (*О. Копиленко*).

Вправа 9. Перепишіть речення. Знайдіть однорідні й неоднорідні означення. Визначте умови однорідності й неоднорідності. Поставте, де треба, розділові знаки.

І. 1. За маленькою шкільною партою твориться народ – пам'ятаймо про це, дорогі мої друзі-словесники. Малюки з синіми блакитними зеленими рожевими багровими спалахами мислі в очах – а ці спалахи викресати можемо тільки ми, вчителі, наставники думки, волі, духу людини, – це найніжніші найтонші віти віковичного дерева, ім'я якому народ (*В. Сухомлинський*). 2. На лісах дрімучих темних, на незайманих степах спочивала Україна в золотих дитячих снах (*Олександр Олесь*). 3. Не раз хотілося мені намалювати по-новому вечірні трепетні вогні... (*М. Рильський*). 4. Високий літній день підвівся в ясне небо і вовну білих хмар тримає при землі (*М. Зеров*). 5. Польові клени, осокори й берізки вже викинули клейкі листочки, спалахнули живим зеленавим вогнем (*І. Цюпа*).

ІІ. 1. За Дніпром зійшов круглий з приємною утомою під очима місяць (*В. Винниченко*). 2. Під осінніми високими зорями затихають оселі, і тепер стає чутнішою мова роси, напівроздягнених дерев і вчорнілих задуманих соняшників, що вже не тягнуться ні до сонця, ні до зірок (*М. Стельмах*). 3. І розпочне

моє нове село свою одвічну хліборобську справу (*Г. Світлична*). 4. Гостра спека змінюється м'яким атласним літнім теплом синього південного вечора (*О. Гончар*). 5. Минулорічні чорні сережки так ніжно тремтіли на старих вільхах, що, здавалося, прислухайся трохи і відразу почувеш тихий хрустальний дзвін (*Григір Гютюнник*).

Вправа 10. Перепишіть речення, поставте розділові знаки. Визначте синтаксичні функції однорідних членів речення та узагальнювальних слів при них.

I. 1. Я все передала у спадок дочці високі зірки і сни кольорові і родинку ніжну на правій щоці, і віру високу, що світ із любові (*Г. Чубач*). 2. Сонячність барв золото ворохів смага тіл на токах зблиски усмішок ритми праці все це для нього пов'язано з Єлькою (*О. Гончар*). 3. Дослідники визначають такі показники готовності педагога до інноваційної діяльності усвідомлення потреби запровадження педагогічних інновацій інформованість про новітні педагогічні технології знання новаторських методик роботи зорієнтованість на створення власних творчих завдань методик налаштованість на експериментальну діяльність готовність до подолання труднощів пов'язаних зі змістом та організацією інноваційної діяльності володіння практичними навичками освоєння педагогічних інновацій та розроблення нових (*з журналу*). 4. За все моя совість в одвіті за ріки мілкі за сад-неврожай за спокій на білому світі (*Г. Чубач*).

II. 1. Неспокій рух і боротьбу я бачив скрізь в дубовій вербовій корі в старих пенях у дуплах в болотяній волі на поколупаних стінах (*О. Довженко*). 2. Усе навколо дерева птахи люди сповнене весняної пружної нестримної сили (*В. Собко*). 3. Весна будила життя. А життя було усюди і на землі і у воді і в повітрі (*О. Ольжич*). 4. А ніч була дивна тепла темна та тиха (*І. Нечуй-Левицький*). 5. А я ішов і прислухався до ніжних струн, що навкруги бриніли в траві в мені над лісом (*Олександр Олесь*). 6. Хтось сказав, що є три справи, починаючи які, ніколи не знаєш, чим вони закінчаться любов кар'єра і революція (*П. Загребельний*). 7. На мовному рівні учені виявили такі психологічні ознаки українців доброзичливість шанобливість до співрозмовників почуття власної гідності (*Екклезіаст*).

Вправа 11. Виділіть узагальнювальні слова, розставте розділові знаки, поясніть.

1. Усе і повітря й покручені лози і зів'яла трава все це мимохіть нагадує їй щасливі хвилини її життя (*М. Коцюбинський*). 2. Повітряний транспорт потребує подальшого розвитку а саме реконструкції аеропортів поповнення сучасними літаками (*з газети*). 3. Ураз усе покращало біля мене і ясени з блакитними тінями й зеленим шумом і нагорблена клуня з чотирма вітрами і скрипкові ворота і маківки і навіть ледачі гарбузи в різнобарвних сорочках... (*М. Стельмах*). 4. Весь степ і лиман і озеро і море все закуталось в якийсь чарівний тихий світ повилось прозорим сирим туманом (*І. Нечуй-Левицький*).

Вправа 12. Підкресліть відокремлені члени речення. Поясніть уживання розділових знаків.

I. 1. Хіба ти маєш щось, окрім душі, окрім дороги, гострої, як лезо?... (*Н. Стефурак*). 2. Замість робитися майстрами часу, ми стали його бранцями (*О. Забужко*). 3. Щодо моєї роботи, то краще не питай (*М. Коцюбинський*). 4. Щодо цього погляди Антоновича цілком збіглися з поглядами комбата (*О. Гончар*). 5. У сатиновій сорочці, у полотняних штанах, він прийшов сюди першим з дружиною і дітьми (*А. Шиян*). 6. У хату ввійшов старший Джеря, високий, тонкий, з сивуватими довгими вусами, з нужденним блідим лицем та смутними очима (*І. Нечуй-Левицький*).

II. 1. Якесь незвичне, незрозуміле почуття... пройняло Катрю і виповнило серце їй невиразним бажанням – розповісти йому, пожалітися (*А. Головка*). 2. І жила в тій стороні бідна удова у земляній хатинці, і мала вона сина, на імення Івашко (*С. Васильченко*). Венера, як правдива мати, для сина рада все оддати (*І. Котляревський*). 3. Винуватці тої катастрофи – два хлопчики літ семи-восьми та п'ятиліток-дівчинка – наче не чули сердитого материного поклику (*М. Коцюбинський*). 4. Старий підводиться і, не прощаючись, іде, зникає десь внизу за курганом (*О. Гончар*). 5. Я був молодий, здоровий: міг працювати не втомлюючись (*О. Довженко*).

Вправа 13. Підкресліть відокремлені другорядні члени

речення. Поясніть уживання розділових знаків.

1. Єднає нас над кручами Дніпра земля, на хліб і сіль багата (*П. Перебийніс*). 2. Старий підводиться і, не прощаючись, іде, зникає десь внизу за курганом (*О. Гончар*). 3. У хату ввійшов старший Джеря, високий, тонкий, з сивуватими довгими вусами, з нужденним блідим лицем та смутними очима (*І. Нечуй-Левицький*). 4. Якесь незвичне, незрозуміле почуття пройняло Катрю і виповнило серце їй невиразним бажанням – розповісти йому, пожалітися (*А. Головка*).

Вправа 14. Перепишіть речення, поставте потрібні розділові знаки при відокремлених означеннях.

I. 1. Сходжена з'їжджена з дитинства земля багата щедростями своїми, але сувора часом немилосердна до лінощів і неухважності (*М. Стельмах*). 2. Довго, довго чув я полонений сном солов'їну пісню за моїм вікном (*В. Сосюра*). 3. Мов крізь рожеву млу струмує синя Рось і Корсунь устає садами оповитий (*М. Рильський*). 4. Оповита нічним мороком земля не спала (*М. Черничук*). 5. Палкої поетичної вдачі вона не могла вдовольнитися буденним життям, запрягшись до щоденної важкої праці (*М. Коцюбинський*). 6. Гаї завітчані в жовті й багряні барви вигріваються під лагідним осіннім сонцем (*І. Цюпа*).

II. 1. Повні надії та віри повні кохання до рідного краю, тремтячим од холоду співом про весну шпаки сповіщають (*Дніпрова Чайка*). 2. Тимко у новому сіренькому костюмчику штани навипуск поверх чобіт картуз на кучерях стоїть понуривши голову прощається з рідними (*Григор Тютюнник*). 3. Щасливиця я маю трохи неба і дві сосни в туманному вікні (*Л. Костенко*). 4. Потемніле від глибоко прихованої скорботи дідове обличчя не провіщало нічого радісного (*Я. Гримайло*). 5. Засвідчена в родині Драгоманів народжена в родині Косачів зійшла зоря крізь марища туманів тепло надії людям несучи (*В. Гей*).

Вправа 15. Перепишіть речення, поставте потрібні розділові знаки. Підкресліть відокремлені додатки, поясніть умови відокремлення.

1. Творчий доробок його [Квітки-Основ'яненка] крім фейлетонів, давно забутих жартівливих віршів, анекдотів,

складають комедії, романи, оповідання та повісті (*С. Зубков*). 2. Останнім часом в Україні перевидано кілька збірок прози Винниченка зокрема роман «Сонячна машина», том драматичних творів, опубліковано публіцистично-філософський роман «Слово за тобою, Сталіне» (з *підручника*). 3. Промовці говорили про значення творчості Павла Чубинського для національного відродження, розповідали про окремі події з його життя зокрема про обставини написання вірша «Ще не вмерла Україна» (з *журналу*). 4. Всі дерева парку за винятком кількох старих дубів уже вкрилися зеленим листом (*О. Гончар*). 5. Ну й що із того, що кричали: «Гірко!»? А що було ще крім гіркоти (*Л. Костенко*). 6. Добре жити птицям! Далеко краще ніж людям (*О. Кониський*). 7. Один-однісінький серед морської рівнини бовваніє крейсер вдалині, і крім нього ніде ні паруса, ні катерка (*О. Гончар*). 8. Робота була переписана начисто за винятком кількох сторінок (*І. Франко*).

Вправа 16. Перепишіть речення. Поставте необхідні розділові знаки. Поясніть умови відокремлення чи невідокремлення обставин.

1. Споконвіку у дивовижних барвах стоїть світ вражаючи взаємопереходами відтінків і віддзеркалюючи у собі плин часу (*І. Вихованець*). 2. Лиш хто народу рідного не любить, піде по світу тихим жебраком і просячи до щастя шлях загубить (*Д. Павличко*). 3. Пішов козак сумуючи нікого не кинув (*Т. Шевченко*). 4. Хоч інколи особливо вранці вельми хотілося спати, але віра в те, що Божа молитва допоможе татові повернутися, одпужувала млявість, і я склавши докупи долоньки простягував їх до ікони повторюючи слова з молитви (*О. Довженко*). 5. Буйна роса була на всьому тяжіла гронами згинаючи стеблини трав та одгортаючи пелюстки квітів (*І. Багряний*). 6. Незважаючи на дідову обіцянку перевіз не прибував (*М. Коцюбинський*). 7. Мчали не переводячи подиху (*О. Гончар*). 8. Отже одного вечора втомившись лежав Михайло на траві у пасіці і дивився у небо (*М. Вовчок*). 9. Це були гамазеї де переховувався недоторканий запас зерна на випадок неврожаю чи якогось стихійного лиха (*О. Донченко*). 10. Зимовий вечір закуривши люльку розсипав зорі наче

іскри... (В. Симоненко).

Вправа 17. Перепишіть речення, поставте розділові знаки, підкресліть уточнювальні члени речення, визначте їх синтаксичну функцію.

1. Тоді з півночі до світанку від пізніх зір до ранніх зір шовкову тиху колисанку я простелю у отчий двір (А. Малишко).
2. Між берегами над водою лягла холодна тінь весла (Г. Чубач).
3. Там межі високими вербами дзюрчить струмочок, і за струмком помежи кущами гадюкою в'ється на Шевченкову гору стежка.
4. Море синє аж чорне тільки білою піною б'є об берег (з *тв. М. Коцюбинського*).
5. Від мами я позаписував і вивчив напам'ять немало пісень в тім числі також повний весільний цикл (І. Франко).
6. Небо поглибшало таке високе, темно-синє аж чорне рясно вкриті зірками (Є. Кротевич).
7. Напередодні Трійці у суботу до схід сонця дівчата йшли рвати запашне зілля у тому числі любисток, м'яту, чебрець, полин, татарське зілля, якими застеляли долівку хати (з *журналу*).
8. Є люди як і твори мистецтва унікальні неповторні єдині в своєму роді (В. Гжицький).
9. Над самим лиманом на зеленій траві між двома високими стінами молодого очерету висіли чорні неводи (І. Нечуй-Левицький).
10. Там на столах русявий хліб лежить важким тяжінням поля (А. Малишко).
11. Усі люди були на панщині у тому числі й родина брата (Д. Чуб).
12. Восени перед відлітом у вирій тривожаться й табунами збирається птаство (М. Стельмах).

Вправа 18. Знайдіть у реченнях вставні компоненти. Поясніть пунктуацію.

1. Зневірці, мабуть, тим і вбогі, що взимку вірять лиш зимі (П. Скунець).
2. Але ж у нас, посвідчить всяк, вони не скаржаться ні на що (Леся Українка).
3. Вітер, здавалось, дужчав, принаймні очерет шумів так, що заглушив навіть думки (М. Коцюбинський).
4. А втім, хто його знає – ніхто не віда, як хто обіда (Панас Мирний).
5. Але, по-моєму, важко допомогти їм тепер (І. Франко).
6. До речі, американські військові кораблі можна зустріти в усіх африканських портах (Р. Іваничук).
7. Злість, кажуть, сатані сестриця (І. Котляревський).
8. Так-от: по-перше, я не пан тобі, Захарку... (П. Тичина).
9. Може, десь там, в часах

потомних, хтось колись пригадає і тихо мене позове (Л. Костенко).
10. Хата допотопна, вікна покосились, а віконниці, проте, новісінькі, голубі. Як не гуляла війна, проте не все ще спалила (О. Гончар).
11. Мені, однак, не хочеться тікати, бо ж не втечеш від себе нікуди (О. Лукінов).

Вправа 19. Перепишіть речення, поставте пропущені розділові знаки в реченнях із вставними компонентами і поясніть їх уживання.

1. На превеликий твій подив дощ не бариться, а потроху вже й накрапає (Л. Романюк).
2. Одне слово треба зігнути до критичної напруги дугу свого лука й випустити себе в стрімливий політ поза лінію відомого... А що зрештою вивело людину в космос, як не жага пізнання світів, відмежованих дослідженням простором? (Р. Іваничук).
3. Майже кожен четвертий українець стверджують знавці має дар до пісні (з *посібника*).
4. Може і цей текучий замріяний степ теж тільки марево, що протече і не буде? (О. Гончар).
5. Інтуїція ж як відомо продиктована розумом, досвідом і знаннями; вона йде попереду них (М. Слабошпицький).
6. Повітря в горах дуже прозоре отже і видимість тут стала набагато краща, ніж на рівнині (О. Гончар).
7. Дім Павла Тичини як це відомо не тільки мені одному завжди був щиро гостинним, хлібосольним (П. Моргаєнко).
8. Хтось із грецьких філософів не пам'ятаю висловив думку, що набагато краще втручатися в суперечку ворогів, ніж друзів, бо опісля один із друзів стає тобі ворогом, а один із ворогів – другом (Р. Іваничук).
9. Та й коли бути обізнаним і до кінця відвертим, тієї ж скажімо води для потреб розвитку людства потрібно не так уже й багато – десь близько відсотка від усіх запасів її на землі (І. Падалка).
10. Напевне все життя він буде мати і радість хлібів, і життій смуток, що перейшов до нього може від пращурів – полян (М. Стельмах).

Вправа 20. Перепишіть речення. Поставте потрібні розділові знаки у реченнях зі вставленими конструкціями, обґрунтуйте їх уживання.

1. Як помер батько земля йому пером зоставив нам десять пар волів... хороших (Марко Вовчок).
2. Для справжнього великого поета беремо це слово в найширшому значенні нема межі між

чужим і власним горем (*М. Рильський*). 3. Питання, які ставили перед собою перші грецькі філософи – представники так званої натурфілософії що було на початку, як утворився світ, у якому живуть люди? були споріднені із запитаннями, які можна було б поставити щодо людської мови (*О. Білецький*). 4. Три сини, та дочка, та дорослі онуки від обличчя твого відірватись не сила підняли тебе на дужії руки (*А. Малишко*). 5. Зі скреготом і брязкотом у двір якщо те, що залишилось, можна назвати двором в'їжджають бульдозери (*О. Довженко*). 6. Обережно йшов Дмитро. Не тільки вуха, усе тіло ловило найменший звук, а очі може йому ввижалось від напруги а може підказувала пам'ять бачили над вибалком кущі калини, що неясною смугою відділяли землю від неба (*М. Стельмах*). 7. Дзвенить в струні історія моя ми ж не якісь безбатченки у світі издавна волі дороге ім'я стояло нам зорею у зеніті (*В. Крищенко*). 8. У Київській братській школі викладали слов'янську й українську книжну грецьку латинську й польську мови (*В. Слабошпицький*). 9. Зневажить мову – зрадити себе а зрадників хто може поважати?, і стане чорним небо голубе вмиратиме у муках рідна мати (*М. Адаменко*).

Вправа 21. Поставте розділові знаки у реченнях. Поясніть пунктограми.

1. Зневірці мабуть тим і вбогі, що взимку вірять лиш зимі (*П. Скунць*). 2. Але ж у нас посвідчить всяк вони не скаржаться ні на що (*Леся Українка*). 3. Вітер здавалось дужчав, принаймні очерет шумів так, що заглушив навіть думки (*М. Коцюбинський*). 4. Але по-моєму важко допомогти їм тепер (*І. Франко*). 5. До речі американські військові кораблі можна зустріти в усіх африканських портах (*Р. Іванчук*). 6. Злість кажуть сатані сестриця (*І. Котляревський*).

Вправа 22. Перепишіть речення. Знайдіть звертання. Поставте розділові знаки та поясніть їх.

І. 1. Хвилі хвилі Люту муку Ви з грудей моїх візьміть... Утопіть її, гадюку, на край світу занесіть... 2. Для всіх ти мертва і смішна, для всіх ти бідна і нещасна моя Україно прекрасна пісень і волі сторона. 3. О дух України Орел Дух вільний, смілий і високий, злети, стурбуй цей мертвий спокій і вплий життя з своїх

джерел. 4. Живи Україно живи для краси, для сили, для правди, для волі! 5. О день преславний блаженні миті сьогодні з духом святим ми злиті!

ІІ. 1. О дивний мент О дивний час Нехай же він запалить вас і вам сплете вінки лаврові на полі честі, полі крові. 2. Коли б я знав, що розлучусь з тобою о краю мій о землячко свята що я, отруєний журбою, в світах блукатиму літа. 3. О слово рідне Орле скутий Чужинцям кинуте на сміх! Співочий грім батьків моїх, дітьми безпам'ятно забутий. 4. Чайки чайки Тоді не треба плачу, коли іде боротьба за волю, за життя, коли на хмарах я вже дивний відблиск бачу і сонця жданого блискуче вороття. 5. Благословенні будьте мудрі очі що вгледіли через туман широкий рідний океан (з поезій *Олександра Олеся*).

Вправа 23. Обґрунтуйте вживання підкреслених розділових знаків у реченнях.

1. Ти не кажи «пусте» (болоuche це людині!), що гине десь поет далеко, на чужині (*М. Тарновський*). 2. Аж тут — і де то взявся він, звідкіль? — загув над квіткою кудлатий джміль і примостився їй між пелюсток (*І. Вирган*).

Вправа 24. Перепишіть речення, ставлячи, де потрібно, розділові знаки. Поясніть їх уживання в складносурядному реченні.

І. 1. Здавалося, десь угорі відкрилася глибока бездонна дірка і звідти без упину хлюпали бурхливі холодні потоки (*О. Донченко*). 2. Людина зміліла і заплуталась у надпродукції речей ідей та арсеналів зброї і свої витвори вона почала ставити понад свого Творця (*Є. Сверстюк*). 3. Розбуджена свіжим весняним повітрям відчуває людина стремління пригорнути весь голубий світ і вона робиться добрішою відвертішою співчутливішою довірливішою (*Григорій Тютюнник*). 4. Це так природно музика і час і Ваша скрізь присутність невловима (*Л. Костенко*). 5. Десь у сутінках зітхнула мати і дівтора заскиглила (*А. Головка*). 6. Квітчастий луг і дощик золотий (*П. Тичина*). 7. Де-не-де біля нив сивіє безводний полин або кущиться чебрець (*О. Гончар*). 8. Тільки вітер шумів межи деревами та сипав сніг закриваючи білою сіткою далечинь (*М. Коцюбинський*).

II. 1. Як пахне скрізь і місяць як сія! (*Б. Грінченко*). 2. А навколо цвітуть небокраї і синіють безмежні поля (*В. Сосюра*). 3. Мабуть скоро зажовтіє листя і засумує старий дуб (*М. Хвильовий*). 4. Українська лялька-мотанка була не просто іграшкою а й оберегом і символізувала вона неперервний зв'язок між поколіннями (з *журналу*). 5. Я слухаю ласкаве туркотіння і мені вчувається рідний лагідний голос моєї матері (*І. Цюпа*). 6. Сонце зійшло і надворі почало вже темніти (*І. Нечуй-Левицький*). 7. Достиглі зорі випадали з небесного життя, не досягнувши земного і можливо звичайний осінній листок був щасливіший за них... (*М. Стельмах*). 8. Вода була чистою і все-таки входить в неї чомусь було Остапові боязно (*В. Підмогильний*).

Вправа 25. Перепишіть речення. Поставте пропущені розділові знаки, поясніть їх уживання в складнопідрядному реченні.

I. 1. Думаю що у сильних духом людей страждання повинні перековуватись на мужність (*С. Будний*). 2. За давнім звичаєм в Україні після народження дитини обираються їй хрещені мама і тато які разом із рідними батьками мають виховувати дитину до повноліття (з *журналу*). 3. Звичай розмальовувати яйце такий давній що слід його губиться десь у сивій давнині і пов'язаний ще з дохристиянським ритуалом возвеличення одвічного закону весняного відродження на Землі (*О. Бойко*). 4. Після того як луг покосять, знову трави ростуть в цвіту (*В. Ткаченко*). 5. Зимові присмерки поволі спускалися на засніжену землю, де вже з'явилися перші проталини, принесені перед весняною відлигою (*С. Добровольський*). 6. Зробити рідне слово надбанням духовного світу дитини це значить разом із звучанням рідного слова влити в молоду душу відчуття краси й емоцій які вклав народ у слово творячи й відшліфовуючи його протягом століть (*В. Сухомлинський*). 7. Дарма що стояло тихе сонячне безвітря листя тріпотіло на деревах вздовж шляху (*Ю. Смолич*). 8. Коли вчитель зізнається у своєму незнанні значить він дещо знає (*М. Горький*). 9. Обіч дороги жовтіли налиті сонцем пшениці над якими млисто синіли небеса в рідній куряві далеких хмар (з *тв. Є. Гуцала*).

II. 1. Озвучені бджолами соняшники чомусь схожі для мене на круглі кобзи яких Земля підняла зі свого лона на високих живих стеблах. 2. Поки я йшов стежкою дрозди чикотні з діловим азартом без упину дзьобали ягоди (з *тв. Є. Гуцала*). 3. Скільки людського щастя розбилося у друзку тільки від того що одне з двох своєчасно не вимовило слівця «пробач» (*І. Вільде*). 4. Коли людина чесна то вона могутніша за всі святощі у книгах світових і за всі закони вписані туди (*Т. Осьмачка*). 5. Розвиток дружби передбачає слідування її неписаному кодексу що стверджує необхідність взаєморозуміння, відвертості та щирості (*Л. Сохань*). 6. Той хто зневажливо ставиться до рідної мови не може й сам викликати поваги до себе (*О. Гончар*). 7. В природі ніч існує для того щоб у тиші росло усяке зілля і відпочивала людина (*М. Стельмах*). 8. І свої хрести шукали хто як міг і хто де міг... (*П. Мовчан*). 9. Як не люблю я не співаю (*П. Тичина*).

Вправа 26. Перепишіть речення, правильно розставивши розділові знаки. Поясніть пунктуацію в складнопідрядних реченнях.

1. Дід говорить що так співають лебедіні крила (*М. Стельмах*). 2. І дощ до ранку буде шепотіти святі слова які я промовчу (*М. Луків*). 3. Тоді лише пізнається цінність часу коли він втрачений (*Г. Сковорода*). 4. Працював добре не коли від нього вимагали а коли сам хотів. Він ніяк не міг пригадати ні хто його батьки ні де його оселя. Думав обізватися спитати хто (*Григор Тютюнник*). 5. Думав обізватися спитати хто такий. Я прокинувся через те що поїзд сіпонував і раптом пішов швидше (*Ю. Смолич*). 6. Діти так і не змогли дізнатися ні хто він ні де він жив ні як його звати (*О. Гончар*). 7. Він знав одне що десь там за лиманом тече ріка велика Борисфен (*Л. Костенко*). 8. Коли б я був вітром буйним я б розгонив чорні хмари щоб від хмар не слались тіні щоб сміялось завжди сонце (*Олександр Олесь*).

Вправа 27. Запишіть речення. Поставте розділові знаки, поясніть їх уживання. Дайте загальну характеристику безсполучниковим складним реченням.

I. 1. Стверджують у золотистому щільно замкнутому бутоні тюльпана певний час перебуває людське щастя. 2. Ніхто не міг

дістатися до нього хоча і намагалися дістатися різними способами. 3. І йшли до тієї чарівної квітки свідчить легенда і старі й молоді йшли царі зі шляхетним почтом і жебраки з ковінкою. 4. Але все марно щастя не давалось до рук. 5. Та ось одного разу луками де росла ця квітка йшла жінка зі своїм маленьким сином. 6. Раптом хлопчик побачивши осяйний батончик вирвався з рук і дзвінко сміючись кинувся до тюльпана. 7. Не встиг доторкнутись бутон розкрився сам по собі (*М. Золотницький*). 8. Діти наше майбутнє вони продовжують наш рід і вкорочують нам віку (*Ю. Рибников*).

II. 1. Навіть зірвавши з людини маску не завжди побачиш її справжнє обличчя за маскою можуть критися інші маски (*М. Зарудний*). 2. Весна стоїть у всій своїй красі й пишності сади вже відцвіли море зелені покрило луги ниви гаї сади й городи. 3. За чагарниками розіслався оксамитом широкий зелений луг на лузі де-не-де невеличкі озерця останки весняної води блищать, мов краплі живого срібла (з *тв. О. Кониського*). 4. Людей пильнує правда у житті брехня жене у нетрі непролазні (*Д. Павличко*). 5. Ліс це не просто сосни та дуби не одна там народилась думка повна щастя ніжності журби (*М. Рильський*). 6. Не треба заздрити Шекспіру він жив у дуже темний час (*Л. Костенко*). 7. Місяць викочувався все вище й вище осяяні дерева дивились на свої тіні (*М. Коцюбинський*). 8. Виглянуло сонце озеро вмить проясніло радісно посміхнулось до неба (*Т. Масенко*). 9. Співають птицями діброви шумлять хвилюються жита (*В. Сосюра*).

Вправа 28. Поставте та поясніть розділові знаки в безполучникових складних реченнях.

I. 1. Я вірю в силу доброти Добро завжди сильніше злого... 2. Усі мовчять щось мати каже Цвітуть притишено слова. 3. Себе питаю може ще не пізно зібрати в слово молоде тепло? (з *тв. В. Крищенко*). 4. Скоро сонечко пригріє потечуть струмки темний гай зазеленіє зацвітуть квітки (*Олександр Олесь*). 5. Гули бджоли над розквітлою липою гули джмелі в тон рокітливому згасанню струн (*З. Тулуб*). 6. Вдень почав танути сніг капали краплі з дахів (*Сух.*). 7. Спить на подвір'ї жито в снопах сплять чорнобривці сплять горобці у стрісі спить і лелека на одній нозі (*Вінг.*). 8. На годину спізнився за рік не доженеш (*нар. тв.*). 9. Не вчи плавати шуку шука знає цю науку (*нар. тв.*). 10. Тече вода в синє море та не

витає Шукає козак свою долю а долі немає (*Шевч.*). 11. Ми смертні. Та знайте народ не вмира! (*Олександр Олесь*).

II. 1. Нап'юся з живої кринички Візьму доброти від землі (*Синг.*). 2. Неначе за вічну провину судилося людині оце побачити щастя у спину а горе своє у лице (*Талалай*). 3. Був пізній вечір зійшов червоний місяць (*Ян.*). 4. Санько раз у раз позирає у далеч над лугом піднімається чорна стіна... (*Близн.*) 5. Хай буде так пізнавши будень У праці радісно зростем! (*Влиз.*). 6. Печаль моя ріка без переправи На тому боці спогади живуть (*Кост.*). 7. Говори говори моя мила твоя мова співучий струмок (*Тич.*). 8. Землі кланяйся низько до хліба будеш близько (*нар. тв.*). 9. Нічка осіння похмура Вітер по лісі шумить (*Крим.*). 10. Защебетав соловейко пішла луна гаєм (*Шевч.*).

III. 1. Тече вода з-під явора Яром на долину Пишається над водою Червона калина (*Шевч.*). 2. Вітер дихне пшениці ворухнуться розкішні вусом шелесне ячмінь (*Дор.*). 3. Грім гримить земля тремтить (*Мирн.*). 4. Відчула доросле й маля і вода і трава і земля Все любов'ю тобі промовля (*Мал.*). 5. У всякого своя доля І свій шлях широкий той мурує той руйнує (*Шевч.*). 6. Подивилась ясно заспівали скрипки (*Тич.*). 7. Справедливо кажуть немає буднів є буденні люди (з *журн.*). 8. Душа народу не сліпа Вона стоока. 9. Пахуче й густо поростають ночі горять вогнем незаймані уста Душа недавно дика і пуста Знов жити і любити хоче (*Прих.*). 10. Світало. Сонечко вставало Ховався вранішній туман В росі сріблився сизий лан (*Олександр Олесь*). 11. Я так і знала неслухняність до добра не доведе (*Свстов*).

Вправа 29. Перепишіть речення з прямою мовою. Поставте потрібні розділові знаки, поясніть їх уживання. Замініть, де можливо, пряму мову на непряму. Поясніть заміну.

I. 1. Пробув я багато років в Італії розказував Максим Грек і багато писань філософів прочитав з багатьма мудрецами познайомився і велику душевну користь з того набув (*О. Іваненко*). 2. Максим Тадейович стримано сміється Якщо Копиленко розповідав, то, видно, щось таке було. 3. З хатини вичалапала старенька бабуся. З-під насуплених брів глянула на гостя прошамкотіла Моє вишивання, моє гаптуваннячко. Ой, коли ж я ті ниточки заплітала (*І. Цюпа*). 4. Кияни дорогі гукнула хриплим

пересохлим голосом Ольга. Не можемо більше без води бути голод терпіти. Завтра і позавтра дітей всіх загубимо... 5. Хіба зацікавить кого доля робітників у моєму творі коли на них живих ніхто не звертає уваги? з гіркою подумав поет і повернувся додому.

II. 1. Завжди коли я приїздив у гості до неньки вона одразу ж нагадувала Ось глянь, яка красуня! А пам'ятаєш, як ми її садили? (з *тв. В. Скуратівського*). 2. Джарилгач – остання зупинка лебедів перед польотом через Чорне море пояснює головний лісничий Садовського лісгоспзагу Микола Григорович Триус. Попереду – сотні кілометрів без жодного клаптика суходолу, найближча земна твердь – Туреччина (*Д. Кулиняк*). 3. Роби добро мені казала мати і чисту совість не віддай за шмати! (*Д. Павличко*). 4. Ніщо мені так не пахне як наш степ каже молодий Горпищенко льотчик реактивної авіації приїжджаючи до батька-чабана у відпустку (*О. Гончар*). 5. Блакить мою душу овіяла душа моя сонця намріяла душа причастилася крутості трав, Добридень! я світу сказав! (*П. Тичина*).

Вправа 30. Перебудуйте речення з прямою мовою на речення з непрямою мовою. Поясніть пунктуацію.

I. 1. Хтось казав: «Найхарактерніша ознака посередності – це здатність сприймати як щось посереднє майстрів минулого» (*П. Загребельний*). 2. «Яка ти розкішна, земле, – думала Меланка. – Весело засівати тебе хлібом, прикрашати тебе зелом, завітчати квітами» (*М. Коцюбинський*). 3. «Не проводжайте мене, – просила Ліля рідних. – Я скоро повернусь» (*Я. Баш*). 4. «Солодка моя, яка ти солонна, вся з піни морської, мабуть», – сказав і не знав, що вовік від сьогодні мені вже судилось русалкою бути (*М. Влад*). 5. «Пора нам, Дмитре Тимофійовичу, в дорогу!» – сказав Марков, оточений людьми (*М. Стельмах*).

II. 1. «Хай стелиться вам доля рушниками!» – казали, бажаючи людині щастя (*Г. Бондаренко*). 2. «Товаришу хворий, хто вам дозволив порушувати медичний режим?» – спитала санітарка (*М. Стельмах*). 3. «А комарів було! – захоплювався спогадами дід. – Дихати нічим, повірите, та здорові, як ведмеді» (*О. Довженко*). 4. Чіпка спитав: «Куди зникає вночі сонце?» (*Панас Мирний*). 5. І забувають матері й сестри про синів і братів, що у визвольній боротьбі свої голови поклали, й підносять

маленьких дітей на руках високо й кажуть: «Дивіться, це той, хто, що нам виборів волю! Це гетьман!» (*Б. Ленкий*).

Вправа 31. Запишіть речення, виправляючи порушення пунктуаційних норм під час передавання прямої мови. Обґрунтуйте вживання розділових знаків, складіть схеми речень.

1. А материнка всіх дітей гойдає і колискову пісеньку співає: Ой люлі, люлі, люлі, прихиліться до землі... (*Л. Костенко*). 2. «За спання не придбаєш коня!», – промовляла й будила нас мати (*В. Грінчак*). 3. «Як дивно підібрані кольори!» – сказав Олександр Кіндратович, обережно відбираючи в Холода букет. – «Чудесна гармонія!» (*Ю. Мушкетик*). 4. Прощай... – промовив журно. – Можливо, ми вже не побачимося (*В. Шевчук*). 5. Я крикнув «Згода» – і одвів полки (*Л. Костенко*).

Вправа 32. Обґрунтуйте пунктуацію в наведених цитатах.

1. Правду сказав Екзюпері: «Про собор не скажеш нічого істотного, коли говорити лише про камені» (*Є. Сверстюк*). 2. Україна прощає блудним синам, які покаялись і прийшли до неї, і радіє їм, бо вони «були мертві – і ожили, ... І знайшлися!» (*В. Захарченко*). 3. На думку Леонардо да Вінчі, «гарний живописець повинен писати дві речі: людину і увявлення її душі» (*П. Загребельний*). 4. Збірка поезій Сергія Гарбуза «Сліпий дощ»... – своєрідна спроба по-філософськи осягнути сенс людського життя, зрозуміти спрямованість польоту Всесвіту «у викривлених просторах буття» (*В. Куцик*). 5. «Справжня самотність – це присутність людини, яка тебе не розуміє» (*Е. Хаббард*).

Вправа 33. Перепишіть речення, виправивши, де потрібно, порушення пунктуаційних норм.

I. 1. Даринці вже здається, що минуло бозна-скільки часу що, вже ніч скоро збіжить – а мати все порастаєся (*А. Дімаров*). 2. Безсмертні всі, той виховав дитину, той пісню написав, хоч і єдину, а той що не зумів цього зробити коло дороги посадив ялину (*Д. Павличко*). 3. А ще чогось жаліла за дощами, за цвітом

яблуневим, за хрущами, за сонцем, і за квітами в траві – якісь вони зробились, як живі (*Л. Костенко*). 4. Коли невірний друг тихенько зрадить, коли немає ради, і розради, коли усі вже спалено мости: я вистою, бо, є у мене ти (*П. Перебийніс*). 5. Кожне явище має коріння, яке пояснює його суть має й крону, яка показує – що воно може дати в майбутньому (*І. Франко*).

II. 1. Ти правди в брехні не розмішуй не ганьби все підряд без пуття, бо на світі, той наймудріший хто найдужче любить життя (*В. Симоненко*). 2. Йду в Карпатах крізь летючі хмари, де світанки сонце надпили, де на скелях пишуть мемуари блискавки, століття, і орли (*Л. Костенко*). 3. Не встигне поле зазимків злякатись, не встигне вийти річка з берегів весна пливе під парусом акацій, зима пливе під парусом снігів (*Л. Костенко*). 4. Сніги ідуть сумні, і нетутешні, ідуть і йдуть із неба врзночас мов пелюстки космічної черешні холодний всесвіт струшує на нас (*Л. Костенко*). 5. Стоять верби опушені зелененьким листям і здається, чують оплески журавлиних сурм у піднебесі, легенький бентежливий передзвін: прозорий, кришталевий (*Є. Гуцало*). 11. Такі дні бувають лише серед літа у перших числах липня, коли природа сама не розуміє, що з нею робиться, бо всього в неї повно і дня, і сили, і тепла, і молодості (*С. Пушик*).

Вправа 34. Поставте, де потрібно, розділові знаки. Поясніть пунктограми.

I. 1. Пташка красна своїм пір'ям а людина своїм знанням (*нар. тв.*). 2. Я дивився на тиху чарівну річку і на берег і на суворого кормчого діда що піднімався наді мною на фоні урочистого неба (*О. Довж.*). 3. Наснились мальви, рута-м'ята і скрип криничний журавля і смерекова отча хата котру давно покинув я (*Я. Двор.*). 4. Лупиться під палаючим сонцем старенький вимитий дощами дах (*Ю. Збан.*). 5. У нашому саду була розкішна флора жоржини й кропива любисток і ревень (*Л. Кост.*). 6. На пляжах купинням зачорніли викинуті прибоєм морські водорості (*О. Гонч.*). 7. Ліс іще дримає, а з синім небом уже щось діється воно то зблідне наче від жаху то спалахне сяйвом немов од радощів (*М. Коцюб.*).

II. 1. Ще сонячні промені сплять Досвітні огні вже горять (*Л. Укр.*). 2. Орач торкнеться до керма руками і нива

дзвонить темни сріблом скиб (*М. Стельм.*). 3. Я перший! 4. П'ять на п'ять двадцять п'ять. 5. Ні ні! Прийдешне не казарма не цементовий коридор... (*М. Рильськ.*). 6. День був погожий сонячний. Під ногами стелився зелений трав'яний килим (*Н.-Лев.*) 7. Відлітають журавлі умиті дощами. Відлітають дощами вмиті журавлі.

III. 1. Десь гори зелені та море патлате (*Т. Осьм.*). 2. Не можу знати хто. 3. Усім відомо куди він звик ходити і де він лиха набирався (*Л. Гліб.*). 4. У всякого своя доля і свій шлях широкий той мурує той руйнує (*Т. Шевч.*). 5. Защетавав соловейко пішла луна гаєм (*Т. Шевч.*). 6. У серці Тараса Шевченка завжди жила велика віра в те що настане час і буде син і буде мати і будуть люде на землі (*з підр.*). 7. Поезія це завжди неповторність Якийсь безсмертний дотик до душі (*Л. Кост.*).

Вправа 35. За поданою схемою виконайте пунктуаційний аналіз простого речення.

Схема пунктуаційного аналізу простого речення

1. Прочитати речення відповідно до вжитих у ньому розділових знаків, записати його.

2. Назвати й умовно позначити пунктограми (пунктограму в кінці речення – **X**, пунктограми всередині речення – малими літерами).

3. З'ясувати основні типи розділових знаків:

а) за способом уживання: одиничні (повторювані або неповторювані) чи парні;

б) за функціональним призначенням: роздільні чи видільні;

в) за відповідністю загальноприйнятим пунктуаційним нормам: нормативні (безваріантні або варіантні) чи індивідуально-авторські.

4. Визначити принцип(-и) пунктуації: синтаксичний (структурний), смисловий, інтонаційний.

5. Пояснити вживання розділових знаків пунктуаційними правилами.

Зразок:

Ви –^а біль мій,^б і радість,^в і надія (за С. Полин).^х

1. Пунктограми:

X – крапка в кінці розповідного неокличного речення;

а – тире між підметом і присудком;

б, в – коми між однорідними членами речення.

3. Типи розділових знаків:

Х – одиничний неповторюваний, роздільний, нормативний безваріантний;

а – одиничний неповторюваний, роздільний, нормативний варіантний (варіантом є нуль знака);

б, в – одиничні повторювані, роздільні, нормативні безваріантні.

4. Усі розділові знаки вживаються за структурним, смисловим та інтонаційним принципами.

5. Обґрунтування:

Х – у кінці розповідного неокличного речення вживається крапка;

а – тире може ставитись і не ставитися між підметом та присудком, якщо підмет виражений особовим займенником;

б, в – між однорідними членами речення, що поєднуються між собою повторюваними сурядними сполучниками *і...і*, уживається кома.

І. 1. Молоді палкої пориви бурхливі, думи, ідеали, мрії золоті – це сміливо – гордий виклик темноті (В. Чумак).

2. Стомився день, облишив косовицю, дмухнув на сонце, заморочив ліс, узяв на плечі хмару – пуховицю та й рушив спати на небесний Віз... (І. Вирган). 3. Пливе над світом осінь, як медуза, і мокре листя падає на брук (Л. Костенко). 4. Найчастіше смішними виявляються люди, позбавлені почуття гумору (В. Канівець).

5. Читаючи гарних авторів, ми звикаємо гарно висловлюватись (Вольтер). 6. І, захопивши у дивній грації, зітхають свіжістю дівочою акації, вітрами обціловані до ніг... (В. Симоненко).

ІІ. 1. Увечері, після дощу, хутір оповила темінь (Г. Тютюнник). 2. Дозволь мені, мій вечоровий світе, упасти зерном в рідній стороні (В. Стус). 3. А єдиних слів, на жаль, було не сказано... (Б. Олійник). 4. Ухопивши лиха, поборовши бурю, людина по-справжньому складає ціну тиші (Ю. Мушкетик). 5. І спогади, сльозами не омиті, приходили прощатися з життям (Л. Костенко). 6. Вся подорож, думки і мрії, весь творчий,

величний і красивий план твору – все ні до чого (О. Довженко).

7. Настала ніч, довга, беззоряна, глуха (О. Гончар).

Вправа 36. За поданою схемою виконайте пунктуаційний аналіз складного речення.

Схема пунктуаційного аналізу складного речення

1. Прочитати речення відповідно до вжитих у ньому розділових знаків, записати його.

2. Назвати й умовно позначити пунктограми (пунктограму в кінці речення – *Х*, пунктограми на межі частин складного речення – великими літерами і пунктограми кожної з частин речення – малими літерами).

3. З'ясувати основні типи розділових знаків:

а) за способом уживання: одиничні (повторювані або неповторювані) чи парні;

б) за функціональним призначенням: роздільні чи видільні;

в) за відповідністю загальноприйнятим пунктуаційним нормам: нормативні (безваріантні або варіантні) чи індивідуально-авторські.

4. Визначити принцип (-и) пунктуації: синтаксичний (структурний), смисловий, інтонаційний.

5. Пояснити вживання розділових знаків пунктуаційними правилами.

Зразок:

1. Колись він,^а як світанок,^а входив у її життя,^А а тепер перед нею стояв надламаний вечір людини (М. Стельмах).^Х

2. Пунктограми:

Х – крапка в кінці розповідного неокличного речення;

А – кома між частинами складносурядного речення;

аа – коми при порівняльному звороті.

3. Типи розділових знаків:

Х – одиничний неповторюваний, роздільний, нормативний безваріантний;

А – одиничний неповторюваний, роздільний, нормативний безваріантний.

аа – парні, видільні, нормативні безваріантні.

4. Усі розділові знаки вживаються за структурним, смисловим та інтонаційним принципами.

5. Обґрунтування:

Х – у кінці розповідного неокличного речення вживається крапка;

А – між частинами складносурядного речення, які з'єднані за допомогою сполучника **а** і мають зіставні відношення, уживається кома;

аа – для виділення порівняльного звороту, який має важливе смислове навантаження, уживаються коми.

I. 1. Оце і є той випадок єдиний, коли найбільша мужність – утекти (*Л. Костенко*). 2. Ніщо мене так не вражає і не викликає такого шанобливого захоплення, як дивовижна здатність однієї людини зрозуміти іншу людину (*В. Черняк*). 3. Виднілася розкішна лісова земля, по ній ніжно-голубою росою розбризувались підсніжники (*М. Стельмах*). 4. Не говори печальними очима те, що бояться вимовить слова (*Л. Костенко*). 5. Вітри з розгону поламали скрипку, гуде у сосен буйна голова (*Л. Костенко*). 6. Не тільки він до сонця руки підймав, але й воно сміялося привітно (*М. Рильський*). 7. Лягла зима, і білі солов'ї затьохкали холодними вустами (*М. Вінграновський*). 8. Бувають душі – наче пні, що пишуть стежку почерком гадюки (*Л. Костенко*).

II. 1. Колись він, як світанок, входив у її життя, а тепер перед нею стояв надламаний вечір людини (*М. Стельмах*). 2. Не то осінні води шуміли, збігаючи в Дунай, не то вітер бився в заламах провалля (*М. Коцюбинський*). 3. Найпрекрасніша мить щаслива, найсолодші кохані вуста, найчистіша душа незрадлива, найскладніша людина проста (*В. Симоненко*). 4. Той, хто не знає меж своїм бажанням, ніколи не стане гарним громадянином (*В. Сухомлинський*). 5. Для того щоб сміх перевернув світ, точкою опори має бути власне серце (*Є. Дудар*). 6. Хто швидко приліплюється до нової думки, той швидко від неї і відпадає (*Г. Сковорода*). 7. Здоровенний дуб розлягся, розширився кострубатим гіллям, так що аж темно під ним (*М. Коцюбинський*). 8. Там коні листопадові п'ють дощ, а мокрий вітер гриви їхні чеше (*В. Коротич*). 9. День був душний, незважаючи на те що краплі учорашнього рясного дощу іскрились на траві (*Марко Вовчок*).

Вправа 37. Переписати, вставляючи, де потрібно, пропущені літери, знімаючи риси, дужки та розставляючи розділові знаки.

I. Користува(н, нн)я сумі(ш, шш)ю з двох мов це одне з най/тривожніших яви(шч, щ) загально/педагогічного характеру. Говорити такою скаліче(н, нн)ою мовою це все одно що грати на ро(с, з)строєній скрипці. Все/одно що з дерева красуню різ...бити тупою щербатою сокирою. Скалічена мова отупляє оглуляє людину, зводить її мисле(н, нн)я до примітив(а, у). Бо мова це лад мисле(н, нн)я це вікон...ця через які людина бачить світ. Що/ж вона побачить коли вікон...ця у кіптяві засновані павути...ям, засиджені мухами? Я ні/скільки не/сумніваюсь у тому що однією з причин загальної не/успішності відстава(н, нн)я багат...ох учнів є вбога примітивна мова в дитинстві й ра(н, нн)ій юності в роки коли формується людина коли утверджуються її пізнавальні й творчі сили. Отже шлях боро(т, д)ьби за високу успішність лежить перед/усім через мовну культуру (*В. Сухомлинський*).

II. Кожен вдумливий педагог особливо дорожит... великою духовною ці(н, нн)...істю своїх вихованців ім...я якій чутливість до/слова. Чутливість до/того що говорить (у, в)читель чи батько це взагалі одна з най/важливіших і най/складніших педагогічних проблем у ній над/звичайно виразно по/єднуються навча(н, нн)я й вихова(н, нн)я. Коли виникає питання а чим же найбільше виховують уроки мови то що/разу п...р...конується і (в у)певнюється в тому, що їхня виховна сила саме у формува(н, нн)і в утвердже(н, нн)і чутливості до слова до найтонших порухів душі виражених (в, у) ньому. Емоційна/ж товсто/шкірість душевна черствість і байдужість здатність підкорятися тільки сильно/діючим засобам (окрик загроза потиличник) це велике лихо шкільного й роди(н, нн)ого життя однією із своїх першо/причин має як/раз дрімуче мовне безкультур...я відсутність поваги до слова (*В. Сухомлинський*).

III. Цінність рідної мови

Відомо що мова кожного народу явище давнє її корі(нн,н)я сягає в (до)історичні часи. Вона є (най)геніал(ь?)нішим наслідком матеріал(ь?)ної й духовної діял(ь?)ності багат(ь?)ох поколін(ь?) а кожне (з,с)творе(нн,н)е слово це символ (з,с)формова(нн,н)ої ідеї витворе(нн,н)ої у в(е,и)ликих зусиллях людини проникнути у світ

природи у саму себе. Всесвітн(ь?)о відомий мовознавець(ь?) (В,в)іл(ь?)гел(ь?)м (Ф,ф)он (Г,г) умбольдт зазначав// («?)У мові // дух нації(»?).

Справді націонал(ь?)на мова //це здобуток кул(ь?)тури духовної діял(ь?)ності певного народу а одночасно й здобуток кул(ь?)тури вс(ь?)ого лю(цтв,дств)а бо кожна мова доповнює іншу а разом вони витвір світового колективного лю(ць,дсь)кого розуму.

Мова й пісня дві (най)важливіш(ид) фортеці які народ повинен оберігати пил(ь?)ніше й відчайдушніше аніж свої кордони. Втративши кордон чи державніс(ь?)т(ь?) народ завжди має можливіс(ь?)т(ь?) їх відновити а мови (не)відновит(ь?) (ні)коли вона втратит(ь?)ся (на)віки вічні. Її ці(нн,н)іс(ь?)т(ь?) (не)має з чим порівнювати її (не)можна замінити чужою мовою бо це означало(б) що народу потрібно пр(е,и)щепити чуже сер(д?) це ус(е,и)лити чужу душу. Силою пр(е,и)мушувати народ зрікатися рідної мови (най)біл(ь?)ший злочин (за Г. Нудьгою).

IV. Канікули

Що на вашу думку спіл(ь?)ного між школярами студентами і уявіт(ь?) собі депутатами? Я вже мовчу про собак. Мабут(ь?) (ні)коли (не) здогадається// канікули! (Не)знаю як у депутатів а невже й у (чотири)ногих друзів бувають(ь?) канікули?

Історія ц(ь?)ого солодкого кожному школяреві слова сягає сивої давнини ото(ж) полин(ь?)мо до (С,с)городавн(ь?)ого (Р,р)иму.

З двадцят(ь?) другого липня по двадцят(ь?) третє серпня (С,с)онце перебуває в сузір(ь?)ї (П,п)са а поява над горизонтом зірки (С,с)(и,і)р(и,і)ус із ц(ь?)ого сузір(ь?)я збігалася з початком великої спеки тому саме в цей час римс(ь?)кий сенат робив у своїх засіда(нн,н)ях перерву яку називали канікулами. Чому саме так називали? Ось тут і зарито собаку якщо перекласти з латини слово «канікули» то й вийде назва нашого (чотири) ногого друга. Згодом канікулами почали називати літню перерву в роботі навчал(ь?)них закладів а ще пізніше узагалі (будь)яку усталену перерву в навча(нн,н)ї учнів і студентів. (До)речі цим словом називають сьогодні й перерву в роботі (В,в)ерховної (Р,р)ади (У,у)країни.

І (в)котре переконуєшся скіл(ь?)ки таємниц(ь?) пр(е,и)ховує мова цей океан лю(ц,дс)ької творчості й мудрості! (з часотису)

V. Мовний курйоз

Словник сучасної (У,у)країн(ь?)с(ь?)кої мови містит(ь?) майже десят (ь?) відсотків іншомовних слів. Переважна біл(ь?)шіс(ь?)т(ь?) слів іншомовного походже(нн,н)я є термінами. Мовні запозиче(нн,н)я відбувають(ь?)ся (по)різному а іноді в процесі засвоє(нн,н)я чужих слів трапляють(ь?)ся й кур(ь,й)ози.

Інколи хтос(ь?) або (не)зрозуміє висловле(нн,н)ої думки або допустит(ь?) помилку в написа(нн,н)ї іншомовного слова або зробит(ь?) щос(ь?) (не)так. Буває що помилка закріплюєт(ь?)ся в мові передаєт(ь?)ся нащадкам і стає нормою. Така пригода сталася зі словом «кенгуру».

Англійці уперше прибувши до (А,а)встралії й побачивши дивну тварину були дуже здивова(нн,н)ї звірятка з мален(ь?)кою головою короткими передніми й довгими задніми кінцівками пересувалися стрибками. Украй здивувала англійців також сумка на животі у тварини з якої виглядали малята. Здивовані європейці вирішили з(ь?)ясувати як називають(ь?)ся ці дивовижні істоти. У відповід(ь?) гості почули слово «кенгуру». Мовою мешканців екзотичного континенту це слово означає «не розуміємо».

Сталася словесна плутанина місцеві жителі (не)зрозуміли співрозмовників а англійці сприйняли відповід(ь?) як назву тварини й повезли цю випадкову назву до (С,с)вропи. І ми українці як і біл(ь?)шіс(ь?)т(ь?) європейс(ь?)ких народів послуговуємося цим словом. Отака оказія (за І. Вихованцем).

VI. Після зливи

Над моїм поділ(ь?)с(ь?)ким селом темна хмара розкинула велетен(ь?)с(ь?)ке крило й витрусила з його таїни (краплини)горіхи що важко розбивалис(ь?) об тверд(ь?) земну об густе листя й дахи. Потім ринув густючий дощ усі виямки вихилки враз стали калюжами й найжач(и,і)лися (цвяшками)бризками. Згодом дощова пелена поріділа повернулися словам звуки а очам умитий краєвид.

Дорога розігріта за ден(ь?) парувала й (не)наче несла мене за село. У дворах (по)роди(нн,н)ому затишно гомоніли селяни с(ь?)огоднішня злива раніше повернула хліборобів додому Ц(ь?)ому особливо раділи діти бо (влітку) їм мало випадає бути з бат(ь?)ками. Дереву блискучо зеленіли озонове повітря пахло липовим цвітом а (з)за крайн(ь?)ої садиби вже тепло жовтіла смужка пшеничного лану.

ПЕРЕВІР СЕБЕ!

ВАРІАНТ 1

На краю поля червоно зоріли маки а далі золотіла стигла пшениця. Я так боявся що її покучерявит(ь?) бурхлива злива але колоски стояли рівно й гарно тихо видихаюч(и, і) сизувату імлу наче поле вкривалося на ніч чимос(ь?) м(ь?)яким і (не)вагомим. Від серця відлягло хмара покотила за обрій важкі громи викрешуюч(и,і) довгі блискавки. Повертаюч(и,і)с(ь?) до села я загадував усім цвіркунам («?)(С,с;3,з)кликайте (з,с)кликайте гучно косарів бо через (день)два зб(е,и)рати хліба (»!?) (за В. Думанським).

VII. Поліглот світового рівня

Серед учених які належат(ь?) світу дуже яскравою особистіс(ь?)тю є видатний (мово)знавець(ь?) (А,а)гатангел (К,к)римс(ь?)кий. На запит(а) якими мовами він володіє жартував (за)звичай що легше перелічити ті котрими (не)володіє.

У роки навч(а) в (К,к)римс(ь?)кого (з,с)формувався стійкий професійний інтерес до (мово)знавства. Від пр(е,и)роди наділений унікальн(и)ми здібностями до мов (А,а)гатангел з ле(г,х)кістю вивчив основні давні й нові мови.

Одержавши атестат про середню освіту він вирушає до (М,м)оскви. Здобувши філологічну освіту в (І, і)нституті (С,с)ходознавства (К,к)римс(ь?)кий вступає до (М,м)осковс(ь?)кого (У,у)ніверситету де продовжує спеціалізуватися в галузі історії літератури й кул(ь?)тури мусул(ь?)ман(ь?)с(ь?)ких народів.

Молодий учений видає пр(е,и)нципово нову для україн(ь?)с(ь?)кої поезії збірку («?)Пал(ь?)мове гі(л,л,л)я(»?) нав'язу екзотикою (Б,б)лиз(ь?)кого (С,с)ходу.

(На)початку двадцятого столі(т,т,т)я (А,а)гатангел (К,к)римс(ь?)кий уже мав великий науковий авторитет Багато прац(ь?) ученого перекладено основними європейс(ь?)кими мовами.

У час революції виїхав до рідного (К,к)иєва де заснував (У,у)країн(ь?)с(ь?)ку (А,а)кадемію наук.

У роки (С,с)талін(ь?)с(ь?)ких репресій учений потрапляє до списку (не)благодійних а о(д,т)же на н(ь?)ого чекав арешт і табір у (Р,р)осії де (К,к)римс(ь?)кий через рік помер.

Усесвітн(ь?)о відомого вченого який знав майже шіс(т?)десят мов реабілітуют(ь?) лише в 1960 році (за Л. Семакою).

1. Система правил, що регулюють уживання розділових знаків:

- а) пунктуаційні норми;
- б) стилістичні норми;
- в) синтаксичні норми;
- г) орфоепічні норми.

2. Двокрапка ставиться:

- а) перед пунктами переліку після узагальнювального слова або паузи, що попереджує про наступний перелік; між частинами речення, одна з яких пояснює, розкриває зміст попередньої частини;
- б) у кінці окремих реквізитів документів; у кінці офіційних звертань;
- в) між групою підмета і групою присудка на місці пропущеної дієслівної зв'язки *є*;
- г) якщо підмет і присудок виражені іменником.

3. Перед *це (це є), то, ось, (це) значить*, якщо присудок виражений іменником у називному відмінку або неозначеною формою дієслова ставиться:

- а) тире;
- б) кома з крапкою;
- в) двокрапка;
- г) кома.

4. Тире ставиться:

- а) перед пунктами переліку після узагальнювального слова або паузи, що попереджує про наступний перелік;
- б) між частинами речення, одна з яких пояснює, розкриває зміст попередньої частини;
- в) для означення спеціально підкреслюваної змістової паузи;
- г) між частинами речення, одна з яких поширює зміст попередньої частини.

5. Між двома словами на означення просторових, часових або кількісних меж (замість словосполучень із прийменниками від... до) ставиться:

- а) двокрапка;
- б) крапка з комою;
- в) кома;
- г) тире.

6. Визначте неправильне продовження правила: Двокрапку в безсполучниковому реченні ставимо, якщо:

- а) друге речення розкриває або доповнює зміст першого;
- б) у другому реченні з'ясовується те, що сказано у першому реченні;
- в) друге речення вказує на причину того, про що говориться у першому;
- г) перше речення вказує на час або умову дії в другому реченні.

7. Позначте речення, у якому між підметом і присудком треба поставити тире (розділові знаки пропущено):

- а) У нас в Україні душа і пісня споконвік жива.
- б) Київські кручі фортеці зелені.
- в) В чужих краях і хліб неначе вата.
- г) Я не турист у ріднім краї не мовчазний спостерігач.

8. Структура якого речення ускладнена вставним словом?

- а) І здається мені в цю мить: стягом нашої перемоги стиглий колос в степу шумить.
- б) Відомо, що задовго до польоту Гагаріна, виступаючи на з'їзді письменників, Довженко присвятив свої роздуми космічній темі.
- в) Така прекрасна була та пісня, що, здавалось, і листочки на тополі перестали шелестіти, прислухаючись до материнського співу.
- г) Ясноокі хлоп'ята, Вам легко усе далось! Вам на цілому світі здається усе ясним.

9. У якому реченні правильно вжито розділові знаки при однорідних членах речення?

- а) Заява, характеристика, автобіографія, резюме – всі ці документи належать до документації щодо особового складу.
- б) На столі у директора лежали: накази, розпорядження, канцелярські товари, блокноти.
- в) Комісія списала таке обладнання стіл письмовий, стілець, книжкову шафу, дзеркало та принтер.
- г) Студенти проходять літню педагогічну практику у різноманітних таборах – Судака, Євпаторії, Скадовська, Одеси, Полтави та інших міст.

10. У якому реченні правильно вжито розділові знаки при однорідних членах речення?

- а) Викладач Поновенко С. Ю. повинен підготувати тести з таких дисциплін: валеології, вікової фізіології, деонтології, антропології.
- б) На сайті університету можна знайти інформацію: про історію університету, його структуру, керівництво, підрозділи, інформацію для вступників та студентів, наукове, навчальне та поза навчальне життя студентів тощо.
- в) Членами ради факультету є такі науковці – Куліш В.О., Петриченко Т.В., Самойленко І.П. та інші.
- г) В університеті функціонують різні гуртки – волейболу, баскетболу, футболу, шахів – всі вони безкоштовні.

11. У якому реченні неправильно вжито розділові знаки при однорідних членах речення?

- а) У відрядження до Кременчука поїхали такі викладачі: Семеренко В. С., Петенко О. І., Коваленко П. С. та Бурштинова С. Г.
- б) Стіл письмовий, стілець, книжкова шафа, сейф – все це підлягало списанню.
- в) Студенти вміють користуватися сучасною технікою для підготовки до заняття – нетбуками, смартфонами, ноутбуками, айфонами, планшетами, айпадами, комунікаторами.
- г) В університеті функціонують бібліотеки, читальні зали, їдальня, інтернет-кафе.

12. У якому реченні не треба ставити кому перед сполучником (розділові знаки пропущено)?

а) Море було синє аж чорне а небо сіре і на ньому проступили зорі.

б) Посеред туману застережливо гукали кораблі й інколи лунав шаленіючий дзвін.

в) Від музики пробудився вітерець і пішов струшувати кульбаб'ячі голівки а хлопчак на велосипеді, проїхавши через той парашутикопад набрав його повну голову.

г) Ще стояли сонячні дні але роси довго не висипали.

13. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку?

а) Наша фірма постачає продукцію, яка дуже необхідна фармацевтичним компаніям.

б) Сьогодні до Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка прибули студенти для участі у всеукраїнській конференції.

в) Генеральний директор відмовився підписати договір, тому що його не влаштовували терміни виконання замовлення.

г) Увечері зібралися всі представники фірми щоб підписати новий договір поставки.

14. У якому реченні немає пунктуаційної помилки?

а) Освітній процес у ЗВО – це система: організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на засвоєння відповідної освітньо-професійної програми освітньо-кваліфікаційного рівня та забезпечення патріотичного, морального, духовного, естетичного, і фізичного розвитку особи.

б) Основними видами навчальних занять є: лекція; лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття, консультація.

в) Нормативним документом що визначає організацію освітнього процесу є навчальний план, який складається на підставі освітньо-професійної програми і визначає перелік, та обсяг нормативних і вибіркових навчальних дисциплін.

г) Права й обов'язки: професорсько-викладацького складу, студентів, аспірантів, наукових та інших працівників факультету

регулюються чинним законодавством Статутом, та правилами внутрішнього розпорядку університету.

15. У якому рядку допущено помилки у вживанні крапки?

а) проф, р., тис., ст., о.;

б) укр., м, га, с., гр.;

в) т., р.р., див, напр-д., ім;

г) рос., лаб., см, п., м.

16. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку?

а) Не тільки керівники а й співробітники підрозділів несуть відповідальність за виконання наказу.

б) Вельмишановна Людмила Георгіївно, прийміть наші найщиріші вітання з нагоди Вашого 50-річчя!

в) Ви, Іване Олексійовичу, один із найдосвідченіших працівників.

г) Так, відповідно до Програми енерго- та теплозбереження на 2020 р., було визначено відповідальних осіб за економне витрачання теплової та електричної енергії в підрозділах університету.

17. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку?

а) Директор ТОВ «Модуль» Макаренко Ігор Петрович, який надалі іменується Директор, з одного боку, і головний бухгалтер Яценко Тамара Олексіївна, яка надалі іменується Головний бухгалтер, з іншого боку, уклали цю додаткову угоду.

б) Окрім того, незважаючи на наші повідомлення про готовність до проведення перевірок, представник від Вашої установи не з'явився у визначений час.

в) Затвердити дослідницькі роботи, передбачені навчальними планами.

г) Видавець має право на тиражування твору: тобто на неодноразове видання.

18. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку?

а) Кожна із Сторін має право розірвати Договір попередивши про це іншу Сторону за три місяці.

б) Незважаючи на позитивні зрушення, залишається незначною кількістю публікацій науково-педагогічних працівників у рейтингових журналах.

в) Підписаний автором рукопис подається у двох примірниках.

г) Підготовлений наказ надіслано до Мінфіну.

19. У якому реченні треба вжити двокрапку (розділові знаки пропущено)?

а) У 2012 році на рахунки загального і спеціального фондів університету надійшло 55 млн грн що менше ніж на 2% порівняно з минулим роком.

б) З доповіддю виступив доктор філософських наук професор провідний науковий співробітник завідувач кафедри філософії І. В. Петриненко.

в) Засідання відбудеться у приміщенні Будинку вчителя за адресою вул. Володимирська 47 актову зала.

г) Розроблений комплекс робіт щодо покращення матеріально-технічної бази затверджений на вчній раді університету.

20. У якому реченні треба вжити тире (розділові знаки пропущено)?

а) Порядок створення оформлення та впровадження документів у дію регламентується нормативними актами єдиною державною системою діловодства що надає документам правового характеру.

б) Опубліковано 141 наукову роботу із них 82 одноосібно.

в) Підставами для створення управлінських документів є закони Верховної Ради укази Президента України постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України листи накази розпорядження різних міністерств органів державної влади управлінь.

г) В адміністративно-управлінській діяльності ЗВО значну роль відіграє такий правовий документ як положення.

21. У якому реченні треба вжити тире (розділові знаки пропущено)?

а) Автобус за маршрутом Глухів Київ відходить від автостанції о 4 год 00 хв.

б) Серед основних функцій положення треба виокремити інформаційну комунікативну організаційну.

в) Головним завданням діяльності НВЛ є організація харчування співробітників та осіб які навчаються в Університеті.

г) До складу редакційної колегії газети «Освітнянські обрії» входять ректор перший проректор головний редактор літературний редактор відповідальний за верстку прескореспонденти.

22. У якому реченні треба вжити тире (розділові знаки пропущено)?

а) Просимо прийняти до дитсадка № 1 «Ромашка» з 1 червня 2019 року доньку співробітника Холод О. Є. Холод Тетяну у зв'язку з капремонтам нашого дитсадка.

б) Своєю діяльністю бібліотека організовує спільно з педагогічним колективом план роботи бібліотеки є складником плану навчально-виховної роботи коледжу.

в) Періодичність проведення засідань методичної ради не менше 4-х разів на навчальний рік.

г) Метою діяльності центру є духовний моральний і фізичний розвиток студентської молоді, задоволення творчих потреб студентів, сприяння громадській і суспільній діяльності молоді та реалізація інших завдань молодіжної політики.

23. У якому реченні допущено помилку у вживанні дужок?

а) Працевлаштування випускників здійснюється відповідно до Конституції України, Закону України (Про освіту).

б) Зростання надходжень коштів до спеціального фонду відбувалось відповідно до чинного законодавства України за рахунок збільшення доходної частини від інших платних послуг (власної друкованої продукції РВВ, використання залу, автопослуги, паркування).

в) Нормативні навчальні дисципліни визначаються Державним стандартом освіти (освітньо-професійною програмою підготовки) і розробляються Міністерством освіти і науки України.

ВАРІАНТ 2

г) Навчання здійснюється за такими формами: (денна, заочна, дистанційна).

24. Виберіть речення, яке відповідає схемі []:[] (розділові знаки пропущено).

- а) Стою під кленом біля джерела у серці йдуть пісні привітні.
- б) Я навіть подумав пахне нещастям.
- в) Індик крутиться та дметься іволга летить сміється.
- г) Продержало з тиждень морозом земля залякла як кістка.

25. Правильно оформлено цитату в реченні:

- а) «Мова – то серце народу: гине мова – гине народ», це спостереження І. Огієнка містить у собі велику і сумну правду.
- б) Шевченко був глибоко переконаний, що український народ порве кайдани колоніалізму, тому й заявляв – «Борітеся – поборете!»
- в) Ідеологи звинуватили Миколу Руденка, як він сам згадує, в «Грубих помилках у поетичній творчості».
- г) Олесь Гончар пише, що Леся Українка «поряд із Шевченком, Франком, Панасом Мирним, Коцюбинським... наполегливо розвивала й зміцнювала літературну мову...»

1. Пунктуаційні норми – це:

- а) система правил, що регулюють уживання розділових знаків;
- б) норми, що регулюють вибір слова відповідно до змісту і мети висловлювання;
- в) норми, що визначають правильну побудову словосполучень, речень;
- г) норми, що регламентують правила вимови звуків, звукосполучень у потоці мовлення.

2. Для виділення прикладок, якщо перед ними можна, не змінюючи змісту, вставити *a same* вживається:

- а) двокрапка;
- б) крапка з комою;
- в) кома;
- г) тире.

3. Між частинами безсполучникового складного речення, якщо в другій подано висновок або наслідок дії першої, ставиться:

- а) двокрапка;
- б) тире;
- в) кома;
- г) крапка з комою.

4. У котрому з рядків правильно вжиті розділові знаки?

- а) Очі, два озера морської води.
- б) Сварка чоловіка з жінкою: то літній дощ.
- в) Земля не може жити без сонця, а людина без щастя.
- г) З піснею дружити – ніколи не тужити.

5. У якому реченні правильно вжито розділові знаки при однорідних членах речення?

- а) Бухгалтери, бібліотекарі, керівники відділів, технічні працівники, викладачі всі зібралися в актовому залі, щоб послухати виступ місцевого народного депутата.

б) Працівники університету повинні здати: ксерокопії паспортів (1, 2 та 11 сторінки), дипломів про освіту, ідентифікаційного коду, свідоцтва про народження дітей (якщо є).

в) Студенти повинні написати контрольні ректорські роботи з таких предметів – українська мова за професійним спрямуванням, історія України, філософія, соціальна педагогіка та екологія.

г) До бібліотеки надійшли нові посібники, журнали, підручники, монографії.

6. У якому реченні неправильно вжито розділові знаки при однорідних членах речення?

а) До канцелярії надійшов лист-прохання про відрядження до табору таких студентів: Левченко С. П., Сергієнко С. В., Попова В. Ю. та Лавренка О. С.

б) Серед документів на столі в завідувача кафедри були запрошення: на конференції, семінари, презентації, круглі столи, які проводилися в педагогічних закладах.

в) Усі студенти і викладачі навчально-наукового інституту гуманітарної освіти відвідали музей археології.

г) Усі документи для вступу: атестат, копію паспорта, ідентифікаційного коду, фотокартки, сертифікати про складання ЗНО, заяву тощо – необхідно подати до 20 липня.

7. У якому реченні неправильно вжито розділові знаки при однорідних членах речення?

а) На нашому факультеті викладають багато дисциплін: українську мову, англійську мову, історію, літературу, педагогіку тощо.

б) В університеті є багато факультетів історичний, філологічний, педагогічний: всі вони готують спеціалістів високого рівня.

в) Журнали, книжки, зошити, ручки, олівці – усе це лежало на столі серед важливих документів.

г) У приймальній ректора зібралися викладачі, бібліотекарі, технічні працівники, бухгалтери – усі, кого цікавило питання про перерахування заробітної плати.

8. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку?

а) Основною метою освітньої діяльності факультету як структурного підрозділу педагогічного університету є підготовка висококваліфікованого, інтелігентного і вимогливого педагога.

б) До складу вченої ради факультету можуть входити й інші науково-педагогічні працівники: а також дирекція чи вчителі шкіл де студенти проходять педагогічну практику.

в) Базовим структурним підрозділом факультету є кафедра як основна і визначальна ланка навчально-виховного процесу.

г) Органи студентського самоврядування здійснюють свої повноваження відповідно до Закону про вищу освіту, Статуту університету та Положення про студентське самоврядування.

9. У якому реченні немає пунктуаційної помилки?

а) Спортсмени збірної України, задоволені своїм результатом, повернулися додому.

б) Прочитавши процесуальний кодекс Григорович С. П. вирішив звернутися за допомогою до юриста що мешкав неподалік.

в) Учора до кінотеатру прийшли студенти, учні щоб переглянути фільм відомого талановитого режисера.

г) Разом із секретарем директор склав лист-прохання до Міністерства освіти, і науки України.

10. У якому реченні немає помилки у вживанні коми?

а) Договір набуває чинності з моменту підписання його Сторонами і діє до моменту його остаточного виконання але в будь-якому випадку до 17 листопада 2020 р.

б) Офіційно підтверджуємо свою згоду на виконання проєктних робіт, а також готові прибути на переговори у зручний для Вас час.

в) Ні аукціонер ні продавець не несуть відповідальності за якість товарів, що продаються.

г) Орендар має право вимагати, або зміни розміру винагороди, або розірвання Договору з відшкодуванням збитків.

11. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку?

а) Напевно, планово-фінансовий відділ припустився помилки.

б) А втім наведений перелік не вичерпує норм Кодексу законів про працю.

в) Я, Кириленко Таїсія Григорівна, мешкаю у м. Глухові.

г) На жаль, у рахунку-фактурі зазначена сума не відповідає нашій домовленості.

12. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку?

а) Утомлені після прибирання території, студенти були звільнені від занять.

б) Ми, нижчепідписані, Поліщук Станіслав Іванович та Поліщук Тетяна Олексіївна, надалі іменовані «Автор»...

в) Усі суперечки, з приводу цієї угоди, розглядаються в порядку, передбаченому Цивільним кодексом України.

г) Постачальник, за погодженням із Замовником, має право достроково відвантажити вироби.

13. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку?

а) Студенти як учасники конкурсу «Студентська весна» були відряджені до м. Суми.

б) Усе ж таки, треба виконувати рекомендації, щодо укладання документів.

в) У 2020 році на рахунки загального і спеціального фондів університету надійшло 55 млн грн, що менше ніж на 2% порівняно з минулим роком.

г) На конференції виступали доктори й кандидати наук, аспіранти, магістранти, студенти.

14. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку?

а) Не заgrimів ні грім у хмарах, ні зловісні блискавки не розкраяли неба врочистим спалахом, ні бурі не повивертали з корінням могутніх столітніх дубів.

б) Полтавську битву Мазепа програв, але своїм прикладом він ствердив потяг людства до свободи, а ідею державності України врятував від загибелі.

в) Хай процвітає Україна, і живе український народ, та звучить рідне слово!

г) Найменший шерхіт, луск гіллячки, шум пташиного крила, цокання копит – усе резонувало тут надзвичайно лунко, чисто, повноголосо.

15. У якому реченні треба вжити двокрапку (розділові знаки пропущено)?

а) До некоректних прийомів у процесі наукових суперечок належать софізми підміна тези оперування хибними аргументами.

б) Етнопсихологія наука яка вивчає особливості менталітету факти і закономірності вияву ціннісних орієнтацій у поведінці спілкуванні представників певного етносу нації.

в) Ресоціалізувальні заходи здійснюють такі соціальні інститути сім'я школа трудовий колектив заклади освіти громадські організації тощо.

г) Усне ділове мовлення в освітній сфері це спілкування людей під час виконання ними посадових обов'язків.

16. У якому реченні треба вжити тире (розділові знаки пропущено)?

а) Складником комунікативної свідомості є мовна свідомість сукупність психічних механізмів породження розуміння та зберігання мови у свідомості.

б) Із соціально-психологічного погляду найважливішою ознакою ефективності комунікації є задоволення учасників комунікативним процесом та міжособистісними стосунками.

в) Мовний етикет постав із живої мовної практики народу його норми втілені в народній педагогіці яка невтомно дбає про шанування людської гідності.

г) Отже у культурі мовлення виділяють такі аспекти культура усного сприйняття культура писемного сприйняття культура усного продукування культура писемного продукування культура комунікативної взаємодії.

17. У якому реченні треба вжити тире (розділові знаки пропущено)?

а) Додатковими джерелами коштів молодіжного центру є також добровільні внески і передані матеріальні цінності від організацій усіх форм власності окремих громадян.

б) Бібліотека доступна та безкоштовна для користувачів а саме учнів студентів викладачів майстрів виробничого навчання працівників структурних підрозділів університету.

в) Історико-педагогічний музей Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка є центром виховання студентської молоді.

г) Хто пройшов реєстрацію буде забезпечений запрошенням і програмою.

18. У якому реченні треба вжити тире (розділові знаки пропущено)?

а) Педагогічна рада у своїй діяльності керується Законами України «Про освіту» «Про вищу освіту».

б) Головою науково-експертної ради університету призначається досвідчений науковець доктор наук професор.

в) Справочинство це діяльність спрямована на грамотне створення документів їх класифікацію документування організацію роботи з документами.

г) Педагогічна рада коледжу має забезпечувати два напрями діяльності організаційно-педагогічний затвердження плану роботи коледжу науково-педагогічний науково-педагогічна проблема коледжу і шляхи її реалізації обговорення підсумків наукових досліджень.

19. У якому реченні треба вжити крапку з комою (розділові знаки пропущено):

а) Вибіркові навчальні дисципліни запроваджуються як правило у формі спеціальних навчальних курсів для поглиблення загальноосвітньої фундаментальної і фахової (теоретичної і практичної) підготовки.

б) Права й обов'язки професорсько-викладацького складу студентів аспірантів наукових та інших працівників факультету регулюються чинним законодавством Статутом та правилами внутрішнього розпорядку університету.

в) За факультетом для забезпечення навчальної діяльності закріплюється приміщення комп'ютери комп'ютерні мережі оргтехніка лабораторії та їх обладнання засоби зв'язку та телекомунікації.

г) Учасниками освітнього процесу на факультеті є науково-педагогічні працівники особи, які навчаються у ЗВО інші працівники факультету.

20. У якому реченні допущено помилку у вживанні розділових знаків?

а) Особи, які навчаються на факультеті, зобов'язані систематично відвідувати навчальні заняття, вчасно інформувати деканат у разі неможливості з поважних причин відвідувати заняття, складати (перескладати) заліки та екзамени, виконувати контрольні та інші роботи, передбачені робочим навчальним планом, тощо.

б) Особи, які навчаються на факультеті, зобов'язані прибути після закінчення університету на місце направлення і відпрацювати у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України (для випускників, які здобули освіту за кошти державного бюджету).

в) Рішення вченої ради (крім окремо обумовлених випадків) ухвалюються відкритим голосуванням більшістю голосів та вводяться в дію розпорядженнями декана факультету.

г) Штатний розклад факультету дошкільної і початкової освіти формується відповідно до встановлених норм (передбачених чинним законодавством для ЗВО України).

21. Укажіть речення, між частинами якого не ставиться кома (розділові знаки пропущено):

а) Гаї спинились над водою і тихо входять в кліт рік і хмелем бродить під корою в березах чистий свіжий сік.

б) Не сплять лише цвіркуни й фонтани та кліпа очима зорями небо.

в) Довкола будиночків цвів бузок і на білі стіни падала прозора тінь.

г) Де-не-де біля вирв сивіє безводний полин або кущиться пахучий чебрець.

22. У якому реченні допущено пунктуаційну помилку?

а) І на цих високих пам'ятниках спочивають не тільки запізнілі птахи, а й, здається, в надвечірніх сутінках дрімать обважнілі хмари.

б) Завтра сонце прокинеться, й зйдуть отави, та засміється веселково літнє сонце.

в) Командир глянув на годинник, і льотчики, обмінявшись поглядами, разом підвелись, стали дякувати господині.

г) Низенький чоловік махнув рукою – і машина зупинилася, від'їхавши трохи вперед.

23. Укажіть речення, у якому правильно розставлено розділові знаки:

а) Змінюються часи, удосконалюється життєдіяльність людини.

б) У тому світлі купалося місто – високі білі будівлі заглядали у блакить неба.

в) Дерева ніби просили вітер – пробіжи по наших струнах-листочках.

г) Зірвете барвінковий світ: бабуся буде знову гніватися.

24. Який розділовий знак необхідно поставити між частинами безсполучникового складного речення (розділові знаки пропущено)? Я давню істину увірував глибоко найвища мудрість в простоті високій.

а) тире;

б) двокрапку;

в) крапку з комою;

г) кому.

25. Правильно оформлено цитату в реченні:

а) «Борітеся – поборете!» – цими словами Т. Шевченко став на захист усіх поневолених.

б) Сухомлинський вважав, що: «уміння читати – означає бути чутливим до змісту й краси слова, до його найтонших відтінків».

в) Борис Буряк пише, що: «У художній структурі сценаріїв і фільмів О. Довженка завжди присутній сам автор».

г) Важливу композиційну роль відіграє монолог Мавки, що починається словами

«О, не журися за тіло?

Ясним вогнем засвітилось воно,

Чистим, палючим, як добре вино,

Вільними іскрами вгору злетіло».

Стилістику... варто уважно прочитати кожному, хто хоче собі усвідомити, що то є краса в словесному творі, від чого вона залежить і якими способами досягається...

В. Самійленко

СТИЛІСТИЧНІ НОРМИ

СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Регулюють уживання мовних засобів відповідно до функціонального стилю

Слово... є певною мірою стимулом розуму. Але коли словом занадто захоплюються і відривають його від реальності, воно вже втрачає зв'язок із дійсністю і стає сильним засобом сп'яніння розуму... Перший симптом – це незмірно велика кількість слів для вираження короткого змісту. Скоро постає другий симптом: базікання, яке не виражає ніякого змісту. У цьому випадку набір голосних і приголосних вражає уяву письменника, оратора, слова ллються потоком, розум збуджується безперервною вібрацією слухових перетинок. За цим настає явне ослаблення розуму... Уживаються слова заради задоволення, породженого їх звучанням, без усякої поваги до тієї частини людської природи, яка називається інтелектом (*Т. Майореску*).

Достоїнство стилю полягає в ясності; доказом цього служить те, що, коли промова не є ясною, вона не досягає своєї мети. Стель не повинен бути ні занадто низьким, ні занадто високим, але повинен відповідати предмету мовлення... (*Аристотель*).

Стилістична парадигма:

- *стилі, підстилі;*
- *стилістемі* – емоційно конотовані мовні засоби;
- *текстова тональність*: колорит розмовності, пісенності, фамільярності, вульгарності, фольклорності, інформативності, офіційності, урочистості, інтимності, іронічності тощо.

ЗВЕРНІМО УВАГУ!

СТИЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Конфесійний – функціональний різновид мови, що обслуговує релігійні потреби суспільства;
конститутивні ознаки: урочистість і піднесеність як стильові доміанти, благозвуччя, символізм, стійкість (стандартизованість) стильової норми

Офіційно-діловий – функціональний різновид мови, що обслуговує офіційне спілкування в державно-політичній, законодавчій, громадській, економічній, адміністративно-господарській сферах суспільної діяльності;
конститутивні ознаки: регульовально-імперативний характер, документальність, стабільність, стислість, чіткість, стандартизованість

Науковий – функціональний різновид мови, що обслуговує наукову діяльність, науково-технічний прогрес суспільства, освіти, навчання;
конститутивні ознаки: інформативність, понятійність, об'єктивність, узагальненість, логічність, точність, аргументованість, лаконічність

СТИЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Публіцистичний – функціональний різновид мови, що обслуговує суспільно-культурну, громадську комунікацію;
конститутивні ознаки: актуальність, інформаційність, оцінність, експресивність, доступність, переконливість

Розмовно-побутовий – функціональний різновид мови, що обслуговує щоденне життєве спілкування громадян суспільства;
конститутивні ознаки: емотивна, оцінна та волюнтативна експресивність; живомовність

Художній – функціональний різновид мови, що обслуговує індивідуальну й колективну творчу діяльність; засобами слова через систему образів впливає на розум, почуття і волю читачів, формує їхні ідейні переконання, моральні якості та естетичні смаки;
конститутивні ознаки: естетичність, образність, поетичність, експресивність, єдність об'єктивної дійсності та суб'єктивного сприйняття

Епістолярій*

заочне спілкування мовців у всіх сферах їхнього життя
(листи, мемуари, щоденники тощо)

Ораторство*

публічне, переконливо-спонукальне, експресивне мовлення
(публічний виступ на зборах, мітингах тощо)

СТИЛІСТИЧНИЙ ТРЕНАЖЕР

Вправа 1. Визначте, до якого стилю та підстилю належить текст. Поясніть особливості добору та використання мовних засобів у цьому підстилі.

I. Стереотип – це сумарне враження про групу людей, за яким індивіду здається, що всім членам цієї групи притаманні спільні риси чи спільна риса. Інакше кажучи, це одна з пізнавальних схем, завдяки якій ми орієнтуємося в довкіллі.

За забарвленням стереотипи бувають негативними (усі вчені – ненормальні) або позитивними (наш факультет готує найкращих фахівців); деякі ґрунтуються на нейтральному враженні про різні категорії людей: студент-художник і студент-фізик, ділова жінка та чоловік із сережкою.

Стереотип – це спосіб організації досвіду, пошуку сенсу у відмінностях між індивідами та групами та передбачення того, як різні люди поводитимуться. Якщо людина не має жодного стереотипу, то це може означати або її неупередженість і широкі погляди, або невміння орієнтуватися. Адже, опинившись у новій компанії, ви прогнозуєте, хто, із найбільшою вірогідністю, виявиться ближчим до вас, хто поділятиме ваші погляди та інтереси, тобто ви керуєтеся стереотипами. Або якщо ви прагнете триматися подалі від імовірно небезпечних людей, ви також дієте за стереотипом.

Корисність стереотипів полягає в тому, що вони допомагають нам систематизувати уявлення про світ. Водночас вони ведуть до серйозних перекручень реальності (з навчального посібника).

II. Ніч була довга, думалось, що й сонце не зійде, а воно зійшло! Таке ж, як і в нас: ясне. Просто із-за куща викотилось, купую червоного вогню-жару росте, росте, верхній край уже блиску набуває... Раніше не помічав, а тут чомусь помітив, відчув, яка це подія – схід сонця, з'ява світла після ночі, після океану тьми. Вперше зрозумів, чому вони моляться йому, чому кланяються на схід сонця... Самому захотілося вклонитись світилові, привітати день... (О. Гончар)

III. Нехай кожен загляне у свою совість і дасть собі відповідь на запитання; чи зростає в нього любов до Бога.

Чи є в нашому серці така любов один до одного, заповідана нам Господом, яка не бажає нікому того, чого не бажає собі?

Чи любимо ми свій народ так, що в дні небезпеки Батьківщини готові душу свою покласти за друзів своїх?

Чи живе в нашому серці радість – світла свята радість про те, що ми родилися для вічного життя, що наша душа безсмертна?

Чи маємо ми в нашому серці радість із того, що Господь зі Свого чоловіколюбства терпить наші гріхи й слабості?

Чи живе в нашому серці радість із того, що Христос постраждав і вмер на хресті, щоб ми спаслися від гріха та смерті?

Чи живе в нашій совісті мир, коли з чистою душею ми можемо дивитися один одному в очі, простивши затаєні образи, не приховуючи неправди й злоби один до одного, стримуючи язик від осудження?...

Якщо ми маємо у своєму серці ці плоди, хоч і не в такій великій мірі, як святі угодники Божі, але маємо, хоч би в мірі, доступній нашим силам, – значить ми не мертві, не позбавлені життя члени Тіла Христового й не безплідні та сухі віти дерева Церкви Христової, – отже, ми живі во Христі (*Патріарх Філарет*).

IV. І все-таки парад потрібен. Державне свято, 20-ліття Незалежності, як же без параду? Це ж фактично перша така урочиста дата – повноліття молодій державі. Люди повинні побачити її честь і славу, її оборонну міць, її провідників і достойників, відчути ритм карбованих кроків у самому серці столиці. Досі ж так і було, а на ювілей не буде?!

Отже, треба споруджувати трибуну. Там, де й завжди, під величавим монументом Незалежності. На трибуні мають стояти всі чотири президенти нашої держави і приймати парад.

Не хочуть військовий, на військовий немає коштів, – то в нас же є ціла армія державотворців. 20 років працювали, здійснювали реформи, творили демократичну правову державу, яка посіла гідне місце у світі.

Струнками рядами мають пройти депутати всіх скликань на чолі зі спікерами, помічниками й заступниками, зі всім штатом й апаратом Верховної Ради, фракціями й комітетами, тушками й перебіжчиками. Секретаріати й Адміністрації всіх президентів із відділами й колегами, нацрадами й консультантами, речниками,

радниками й референтами. Міністри всіх урядів на чолі з прем'єр-міністрами, судимими й несудимими, тут суцими й деінде. Усі розлогі гілки влади, на яких рясно повсідалися керівники й управлінці всіх рангів і спеціалізацій. Словом, усе те воїнство, завдяки якому Україна тріумфально здобулася на четверте місце серед найгірших економік світу й за різними показниками доганяє як не Гвінею, то Гондурас. Щоб народ міг побачити, кого він годував й утримував 20 років, чиї засідання, пільги й закордонні вояжі, державні дачі й курорти так щедро оплачував. І замислився, урешті, чи варто годувати таку армію ще й наступні 20 років... (Л. Костенко)

V. – Здорові! – промовив пан, наближаючись до них. Федір і Марина нічого не одказали на те вітання; у Федора тільки мишка забігала на спідній губі та од ляку перекошилися очі.

– Куди се вас Бог несе? – питає Олексій Іванович.

– Пшениці жати, паночку! – обізався Федір, низько вклонившись, і зразу засипав: – Винуваті, паночку, опізналися... Жінка занедужала. Не знаємо, що з нею й сталося. Любісінька-милісінька була вчора, а вночі... твоя, Господи, воля!.. Винуваті, паночку, запізналися. Простіть на сей раз – і пожалуйте, і помилуйте... Не самохітно то, случай такий випав, не доводь його, Господи, нікому! – одно плескав Федір, збираючись кинутись перед паном навколішки.

– Та годі тобі! – каже Олексій Іванович. – Не об тім тепер річ. Я сам до тебе з просьбою. Будь ласка, не одкажи... Бог послав мені сина, йди його охрести.

– Паночку! – скрикнув Федір, повалившись Олексію Івановичу в ноги.

– От Бог свідок – жінка занедужала!..

А Марина, мов голодна чайка, на все поле заскиглила (Панас Мирний).

VI. Стаття 2. Законодавство України про вищу освіту

1. Законодавство України про вищу освіту базується на Конституції України і складається із законів України: «Про наукову і науково-технічну діяльність», цього Закону та інших нормативно-правових актів, міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку.

2. Якщо міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені національним законодавством, застосовуються правила міжнародних договорів.

3. Права закладу вищої освіти, що визначають його автономію, встановлені цим Законом, не можуть бути обмежені іншими законами чи нормативно-правовими актами (Закон «Про вищу освіту»).

Вправа 2. Прочитайте подані уривки. З'ясуйте, що в них спільне і що відмінне. Поясніть, як добір лексичних засобів позначається на стилістичному забарвленні тексту. Обґрунтуйте доцільність такого добору.

I. Вибір потрібного слова, правильне його вживання – неодмінна ознака яскравого й виразного мовлення. Особливо велика роль у художній мові, та й у повсякденному мовленні, слів-синонімів. Синоніми, як ви знаєте, – це слова, близькі за значенням, але різні за звуковим оформленням. Тобто бувають слова, побратані змістом. Багатство синонімів – одна з найпоказовіших ознак багатства мови та нашого мовлення.

Чим більше маємо синонімів, тим багатша і розвиненіша сама мова. Слова-синоніми є одним із найважливіших засобів точного вираження думки й почуття в усіх їх найтонших відтінках, засобом емоційної і стилістичної виразності мови (за І. Вихованцем).

II. Синонімія як тип лексико-семантичного відношення ґрунтується на тому, що слова, які належать до однієї й тієї самої частини мови, характеризуються повним або частковим збігом своїх лексичних значень.

Беручи до уваги знакову природу слова, можна констатувати, що глибинну основу синонімії становить позначення одного й того ж денотата кількома різними словами (з підручника).

Вправа 3. Поділіть стилістично марковані слова на групи: а) публіцистична лексика; б) наукова лексика; в) ділова лексика. Обґрунтуйте свій поділ.

Доза, пропорційний, животворящий, дисиміляція, уповноважений, довідка, гіпотеза, комісія, видатний, наказ,

довкілля, завод-постачальник, постановити, вельмишановний, інтеграл, невмирущий, утвердження, антиоксидант, вегетаріанець, методологія, ухвалити, деривація, трудитися, просвітник, сталінщина, управління, громадськість, директива, заходи, персона нон грата, акредитація, функція, заслухати, авангард, інваріант, ратифікація, свавілля, життєдайний, рапорт, абсолютизм, синтез.

Вправа 4. До наведених слів доберіть із довідки відповідні тлумачення. З'ясуйте стилістичне забарвлення поданих слів.

Бескид, бичувати, брунатний, бузувірство, бурштиновий, верховина, вершити, дерен, гульвіса, гряда, гребувати, езуїт, жаріти, жвавий, жевжик, жевріти, жмут, капосник, лебедіти, линва, лисніти, лихвар, миршавий, моріг, мурий, пагілля, смарагдовий, смеркати, соловіти, сум'яття, сутужний, сутінки, тужавий, ханжа, хвацький, чепурний, шаленство.

Довідка: темно-сірий; прозоро-жовтий; яскраво-зелений; темно-жовтий; релігійний фанатизм, жорстокість; гірське пасмо; високогірна місцевість в українських Карпатах; гора, скеля; доводити до кінця; густа молода трава; поверхневий шар ґрунту; вкритий травою; гидувати, зневажати; молода, недосвідчена людина; той, хто любить гуляти; (перен.) підступна людина; виблискувати яскравим світлом; (перен.) виділятися червоним кольором; блищати; охайний; жалюгідний; завзятий; рухливий; людина, яка прикидається добродешною; невелика в'язка чого-небудь; той, хто завдає прикроців; той, хто позичає гроші за певний процент; белькотати, лепетати; бити, шмагати; тонке гілля; ставати невиразними (про очі, погляд); напівтемрява; вечоріти; стан надмірного збудження, хвилювання; скрутний; замішання, збентеження; канат; щільний, тугий.

Вправа 5. До поданих розмовно-просторічних та суржикових слів доберіть нейтральні відповідники.

Дебелий, протиречивий, немаловажний, співпадати, нерадивий, міроприсметство, відмічати, оторопіти, зачуханий, завидний, гепнутися, багаточисельний, грузовик, налупити, флегма.

Вправа 6. Прочитайте речення. Проаналізуйте вживання прийменників в, у. Обґрунтуйте орфоепічну нормативність / аномативність художніх текстів.

I. 1. Народ шукає в геніях себе (Л. Костенко). 2. В глибоких полинах, зелених од винограду і повних синьої мли, тіснились кам'яні громади (М. Коцюбинський). 3. Вигнанцем може себе почувати українець і в самому осередку України (Ю. Липа). 4. Багато чортяк були янголятами в дитинстві (А. Коваль). 5. Білі акації будуть цвісти в місячні ночі жагучі (В. Сосюра). 6. Огнекрилих метеликів рій зазоріє в саду на шипшині (П. Филипович). 7. Ми віримо в магію небес, але не віримо в манну небесну (І. Драч).

II. 1. Одним пальчиком в двері постука розлука (М. Нагнибіда). 2. На греблі прозоро-жовті, по-весняному димчасті дерева живими верхами врізались в голубінь, у червоний одсвіт заходу... (М. Стельмах). 3. Там вся ти – гроно винограду в осонні запашного саду (Г. Коваль). 4. У небі вітер кучерявий колише теплу блакить (М. Рильський). 5. Як добре у житті закоханий, і як тривожно в світі їм (А. Кацнельсон). 6. Дихають тихо акації ніжні, злегка колишуться в сутіні срібній... (Олександр Олесь). 7. Цвітуть волошки в золотому житі, а над смарагдом луки сяє мак (В. Стус).

Вправа 7. Прочитайте речення. Проаналізуйте вживання прийменників і, й. Обґрунтуйте орфоепічну нормативність / аномативність художніх текстів.

I. 1. Якщо платити злочином за злочин, то як же й жити на землі? (Л. Костенко). 2. Мільярди літ, многотрудно й невтомно, творився цей світ... (В. Яворівський). 3. Тоненький струмок диму поволі піднявся над сторожкою, понад віттям дерев та і послався над ними прозорою хмаркою (Г. Тютюнник). 4. Відберіть у народу все – і він усе зможе повернути, але відберіть мову – і він ніколи більше уже не створить її (К. Ушинський). 5. Врешті він переступив поріг, підійшов до печі і присунувся до вогню (М. Коцюбинський).

II. 1. І помандрують аж за синє море над смутком сіл високі журавлі (С. Плужник). 2. Напівзасохлі, поруділі від сонця, вони (квіти) все-таки були дорогими, як спомин про весну і літо (П. Кочура). 8. Ніби і задрімав був зразу, але щось приверзлося, що і прокинувся (А. Головка). 9. Минає день. Ну, от

ми й піднялись ще на одну шаблиночку страждання (*Л. Костенко*).
10. Чом яблука не рвеш задарма із дерева життя й пізнання? (*Д. Павличко*).

Вправа 8. Запишіть синоніми до слів. За потреби скористайтеся довідкою. Визначте стилістичну маркованість синонімічних слів.

Хворіти, хвороба, ознака, грудна жаба, отруєння організму, викидень, конання, відхідниковий, відхилення, непритомність, налив, неспання, білокрів'я, черево, природний, хворобливий.

Довідка: натуральний, невдаваний, безсоння, утроба, нездужати, симптом, слабувати, хворість, стенокардія, недужати, слабіти, захворювання, недуга, інтоксикація, агонія, анальний, передсмертя, аномалія, безпам'ятство, гнійник, лейкоз, аборт, живіт, нездоровий.

Вправа 9. Чи є синонімічними подані словосполучення? Якщо так, доведіть. Якщо ні, поясніть чому. Складіть із ними речення. Визначте, у якому стилі мовлення ці словосполучення можуть вживатися.

Світло сонця – сонячне світло; запах квітів – квітковий запах; форма ліків – лікарська форма.

Вправа 10. Доберіть антоніми до прикметника *гострий* відповідно до його значення. Схарактеризуйте стилістичну маркованість словосполук.

Гостре слово, гострий ніж, гостра приправа, гострий біль, гострий кут, гостра боротьба.

Вправа 11. Прочитайте словосполучення, визначте, у яких із них прикметники вжиті в прямому значенні, а в яких – у переносному. Схарактеризуйте стилістичну маркованість словосполук.

Глуха стіна, глухе село, глухе місце, глуха людина; важке повітря, важке життя, важкі гріхи, важкий стиль, важкі роки, важкий характер, важкі речі, важкі податки; тяжкі умови, тяжке дихання, тяжка любов, тяжка праця, тяжкий удар, тяжка хвороба.

Вправа 12. Прочитайте, розкрийте значення словосполучень. Визначте, у яких стилях мовлення вони вживаються?

Слово подяки, добрим словом прислужитися, замовити добре слово, майстер слова, слово честі, слово має, брати слово, вітальне слово, вірити на слово, вступне слово, надати слово, пускати слова на вітер.

Вправа 13. Прочитайте фразеологізми, з'ясуйте їх значення та стильове функціонування.

Ликом шитий, оголосити догану, профспілковий комітет, лебедина пісня, згідно з оригіналом, скипіти гнівом, винести рішення, дим стовпом, спало на думку, ретельно перевірити, ужити рішучих заходів, на додаток до всього, на належному рівні.

Вправа 14. Складіть, розкриваючи дужки, словосполучення. Письмово перекладіть українською мовою. Схарактеризуйте стильове функціонування.

Действующий (апарат, законодательство, расписание, лицо); область (науки, Харьковская, вечных снегов, сердца); питание (общественное, электрическое); сеть (рыболовная, телефонная, паука).

Вправа 15. Визначте правильні варіанти словосполучень; складіть із ними речення офіційно-ділового стилю.

Вважати (визнавати) за доцільне – рахувати доцільним; виписка з протоколу – витяг з протоколу; брати участь – приймати участь; відігравати роль – грати роль; надання чинності – введення в дію; порушувати питання – піднімати питання; згідно наказу – згідно з наказом.

Вправа 16. Перепишіть речення, добираючи з дужок контекстуально нормативні слова. Обґрунтуйте свій вибір.

1. Суд (оголосив, об'явив) своє рішення. 2. У процесі роботи студенти (нагромаджували, накопичували) досвід. 3. Білки (відіграють, мають) особливу роль у підтриманні азотистого балансу. 4. Із групи дисахаридів найбільше значення (має, відіграє)

сахароза, яку ще називають буряковим або тростинним цукром. 5. Сон (є, являється) фізіологічною потребою людини. 6. Усе життя я (доводив, доказував, приходив до висновку) собі та іншим, що світ цей занадто брутальний, аби можна було його змінити на краще за допомогою слів.

Вправа 17. Із поданих варіантів словосполучень виберіть правильні:

I. Схвалити заходи – ухвалити заходи – прийняти заходи – вжити заходів; узяти участь – прийняти участь; піднімати питання – ставити питання – порушувати питання; ціль навчання – мета навчання – задача навчання – завдання навчання; рішити задачу – вирішити задачу – розв’язати задачу; опиратися на досвід – спиратися на досвід; незважаючи на фінансові труднощі – не дивлячись на фінансові труднощі.

II. Торкатися цієї проблеми – торкатися до цієї проблеми; у зв’язку з цим наказую – у зв’язку з цим наказуємо – у зв’язку з цим наказується; на протязі неділі провести роз’яснювальну роботу щодо заборони куріння в громадських місцях – на протязі тижня провести роботу з метою роз’яснення заборони паління в громадських місцях – протягом тижня провести роз’яснювальну роботу стосовно заборони куріння в громадських місцях.

III. Завідувач кафедрою – завідуючий кафедри – завідувач кафедри; проректор по науковій роботі – проректор з наукової роботи; керуючий підрозділом – керуючий підрозділу – керівник підрозділу; голова студентського парламенту – головуючий студентським парламентом; по наказу – за наказом; по цьому питанню потрібно звернутися до деканату – із цього питання варто звернутися в деканат.

Вправа 18. Проаналізуйте випадки відхилення від морфологічних норм у мінітекстах. З’ясуйте стильову доцільність/недоцільність мовних огріхів.

I. 1. Цього питання вона остаточно розв’язати не могла, та й рядки одноманітних цифер, які вона звіряла, чимало заважали їй (*В. Підмогильний*). 2. Над берегом висів солоний туман од дрібних бризків (*М. Коцюбинський*). 3. Не чути було ні грохоту підвід колгоспівських биндюжників, ні гулу вантажних

авт (*М. Хвильовий*). 4. А запоріжбудівці якраз і люблять, щоб їм сопраном заспівали (*Остан Вишня*).

II. 1. Найкращі моделі одягу, взуття, прикрас були представлені на міжнародній виставці-ярмарку «Стиль-94», який щойно відбувся у Львові. 2. У районі відкрито новий АЗС. 3. Кілька років тому ЦНБ переїхав в нове приміщення (*з газ.*). 4. У цій кафе-кондитерській завжди можна купити свіжі тістечка. 5. На нашій вулиці відкрито новий кафе-бар (*з підр.*).

III. 1. Саме тоді він одержав дещо з вищезгаданої меблі як сюрприз від своїх співробітників (*М. Хвильовий*). 2. Яка шпалера вам найбільше подобається? 3. У похід ми приготували багато рибної консерви. 4. У кіоску продають різноманітні сувеніри з символіками чемпіонату. 5. Просимо зазначити вартість упакувань і транспортувань продукції (*з підр.*). 6. Їй-бо, Олена, їй-бо, Деркачиха, їй-бо, сидить у президіях, як королева! (*О. Ковінька*). 7. Гляньте на цих Софоклів! Інтелектуали! Сократи! Ломоносови! Та якщо весь ваш інтелект разом узятий покласти на ваги, вони й не поворухнуться! (*Ю. Прокопенко*).

Вправа 19. Складіть словосполучення або речення з повними та короткими формами прикметників. Установіть стилістичні відмінності між словоформами та схарактеризуйте особливості їх уживання.

Дрібний – дрібен, зелений – зелен, зеленее – зелене, славний – славен, висока – високая, золота – золотая.

Вправа 20. Проаналізуйте особливості вживання особових займенників у запропонованих реченнях. За потреби відредагуйте.

1. Нам хотілося б детальніше зупинитися на цій проблемі. 2. У нашому дослідженні ми поділяємо цю точку зору. 3. Нами було проаналізовано архівні матеріали. 4. Не звертай на його уваги. 5. Коли Омельченко познайомився із Забродським, він уже був керівником відділу. 6. Підприємство виконало замовлення нашого села, незважаючи на те, що воно працює зараз у дуже складних умовах. 7. Директор звільнив Богачука з обійманої посади і призначив на його місце Остапенка. Це рішення не схвалюють у колективі (*з підр.*)

Вправа 21. Прочитайте уривок із праці І. Вихованця «Тайна слова» (К., 1990). Поміркуйте, чому в науково-популярному підстилі наукового стилю дієслова вживаються переважно в теперішньому часі.

Дієслово справді відзначається великою силою. Здатне тримати на своїх раменах багато іменників. Через те його можна порівняти з Гераклом – героєм давньогрецької міфології, у якого була неймовірна фізична сила. Дужість дієслова забезпечує добрий лад у реченнях. Його граматичні партнери із задоволенням працюють для довшеної побудови висловлювання. Але найбільше приятелюють дієслова з іменниками. Вони разом відіграють у мові вирішальну роль.

Вправа 22. Складіть речення із синонімічними применниками. Дайте функціонально-стилістичну характеристику применників.

Біля, близько, коло; з-поміж, з-посеред; про, відносно, щодо.

Вправа 23. З'ясуйте, які з питальних речень не вимагають відповіді. Схарактеризуйте їх стилістичну функцію.

Жінка принесла на лікті білизну й чорний піджак. І – дивись, як вона зробила. Вона пов'язала своє шмаття шворкою, укинула весь жмут у прибії, а море старанно й слухняно стало прати її білизну, б'ючи нею об голий камінь. Ти бачиш, як ця практична Єва використала моє первозданне море?! (О. Кундзіч)

Вправа 24. Визначте особливості та стилістичний потенціал номінативних речень у художньому тексті на прикладі поезій Л. Костенко.

I. Пам'яті безсмертя діорама.

Осінь. Вечір. Вулиця. Гора.

Полум'я, однесене вітрами,

хилиться у сторону Дніпра («Пам'яті безсмертна діорама»)

II. Шалені темпи. Час не наша власність.

Фантастика – не мріяв і Жюль Верн.

Кипить у нас в артеріях сучасність.

Нас із металу виклепав модерн.

Душа належить людству і епохам.

Чому ж її так раптом потрясли

Осінні яблука, що сумно пахнуть льохом,

і руки матері, що яблука внесли?! («Шалені темпи...»)

Вправа 25. Доведіть стилістичну перспективу використання діалогічних моделей у художньому тексті як способу персоніфікації мовлення за поезією Л. Костенко «Пінг-понг»

– добридень –

– здрастуйте –

– як справи? –

– спасибі – добре – як у вас? –

– робота – літо – спека – спрага –

– а настрої? –

– добре –

– все гаразд –

– неправда – очі –

– вам здалося –

– ви зблідли –

– обережно – м'яч! –

вогнем мовчання зайнялося –

схрестились погляди – пробач –

кажи слова легкі й порожні –

кажи їх знов – кажи їх знов! –

а так дивитися не можна –

в настільнім тенісі розмов!

Вправа 26. Визначте, до якого стилю належать тексти. Відредагуйте. Схарактеризуйте порушення мовних норм та стильових закономірностей.

I.

УВАГА! НЕ ПРОХОДЬТЕ МИМО!

Скоро на стадіоні Динамо відбудеться спортивне свято присвячене річниці з дня створення нашої академії. Початок о 14 годині.

Детальну інформацію отримаєте в студентки II-го курсу Цимбал Т.

Приходьте!

II.

Я голова студентської ради гуртожитка № 4 Шкарлодуб Олексій здобув від коменданта гуртожитка Сказової Оксани Петрівни в тимчасове користування для проведення робіт із метою благоустрою території 30 (тридцять) лопат 20 (двадцять) оцинкованих відрів 10 (десять) віників. Всесь указаний інвентар раніше був в вжитку.

Підстава рішення засідання студентської ради щодо здійснення суботника.

15.05.2019

(підпис)

III.

Видання адресую викладачам, студентам ЗВО, учителям-словесникам та всім іншим.

В посібнику сформулював програмові засади опанування «Практична риторика» з метою формування риторичної компетентності майбутніх учителів-словесників. Визначив основні підходи для її вивчення вирізнув інформаційний обсяг дисципліни розробив систему оцінювання.

Акцентував увагу на самостійній роботі студентів.

Вправа 27. Прочитайте мінітексти. Схарактеризуйте випадки стильового дисонансу. Відредагуйте.

1. ...один дачник під час прогулянки в лісі дбайливо запитав у дружини: «Тебе не лімітує плащ?» 2. Звернувшись до мене, він одразу повідомив не без гордості: «Ми з дружиною ніколи не конфліктуємо!» 3. Щойно вийдеш за хвіртку, одразу ж зелений масив! 4. У нашому зеленому масиві так багато грибів та ягід. 5. Юнак, проходячи повз сад, побачив біля хвіртки п'ятирічну дівчинку, яка стояла і плакала. Він ласкаво нахилився над нею і, на мій подів, сказав: «Ти з якого питання плачеш?» (за К. Чуковським). 6. Шановні товариші, розгортання фронту будівельних робіт гальмується з причини недостатнього забезпечення начальника по будівництву службовим транспортом. 7. Хочу до тебе в науку – штурмувати вершини культури шляхом більярду. 8. З метою дальшого окультурення на предмет руху

вперед по довжності мушу стати на рівень мисливських завдань... (за В. Дроздом)

Вправа 28. Прочитайте слова й сполучення слів. Визначте їх сферу поширення та функціональний стиль. Відредагуйте, схарактеризуйте тип мовної помилки.

I. Тезиси, спільна співпраця, на початку конференції ми почали говорити, це питання досліджувалося в кількох дослідженнях, на кінець, определити, примінити, вияснити, в силу обставин, задавати питання, з цієї причини, у першу чергу, на зворотній стороні, піднімати проблему, по мірі того як, представляє спробу, привести приклад, семи експертами, солідна рукопись, ваша підпись, більш складніша ситуація, найбільш ефективніше, познайомити з текстом.

II. Від п'ятидесяти до шестидесяти відсотків, вибачаюся, говорючи, починаючий дослідник, абривіатура, взаємовідношення, завідувач відділом, відзив на магістерську роботу, знайомство з магістерською роботою, конференція на честь річниці, науковий робітник, розмір статті, розповсюдження інформації, запобігати помилок, заслужувати уваги, засвідчує про високий рівень, потребувати допомогу, прийти до висновку, навчати правилам, освітлювати питання.

Вправа 29. Прочитайте мінітексти. Визначте їх сферу поширення та функціональний стиль. Диференціюйте речення на нормативні й анормативні. Відредагуйте, схарактеризуйте тип мовної помилки.

I. 1. Універсальним зряддям міжособистісної взаємодії є вербальна комунікація. 2. Я рахую, що арт-терапія є одним із найцікавіших методів психологічної допомоги. 3. Професіоналізм – це поєднання знань, вмінь, досвіду для прийняття вірних рішень. 4. Своїм поглядом людина створює візуальний контакт або уникає його. 5. Підберіть інформацію про особливості соціально-педагогічної діяльності. 6. Самотність – особистісний феномен, причинами якого можуть бути соціальні та індивідуально-особистісні фактори. 7. Необхідно знати особові уподобання кожної дитини.

II. 1. Люди здебільшого контактують із тими, хто є менш схвильованим, ніж вони. 2. Підготуйте оглядовий дайджест новин

психологічної служби нашої школи. 3. Кожній культурі притаманна своя культура. 4. Під час вирішення конфлікту пам'ятаймо про наступні правила! 5. Разом із тим у процесі розвитку індивіда потреба у спілкуванні має соціально-вибірковий характер. 6. Девіантна поведінка підлітка, на жаль, не є виключним випадком. 7. Загальну особистісну сутність людини встановлюють шляхом інтерпретації елементів її зовнішності, поведінки, вчинків.

Вправа 30. Прочитайте мінітексти. Визначте їх сферу поширення та функціональний стиль. Відредагуйте, схарактеризуйте тип мовної помилки.

I. 1. Ваша точність залежить від вірного вибору годинника. Годинник «Політ» – це ваш вибір. 2. Білоцерківський завод АТВ вперше виставляє на вільну продаж свою продукцію... 3. Вона терпляче чекала мого повернення із роботи, щоб вилити усю свою біль. 4. Перше тисячоліття народилося з «Тайною вечерею» Леонарда да Вінчі. 5. Головне – не зраджувати собі. 6. Зниження загальної опірності організму призводиться браком у кістках мінеральних солей. 7. Велику увагу слід приділяти навчанню техніки безпеки молоді. 8. Автор намагається відтворити творчий пошук лабораторії. 9. Змістовний відпочинок, підвищення інтелектуального та професійного рівня потребують відповідних ресурсів – вільного часу, фінансових коштів, які більшості населення України сьогодні не доступні. 10. Для цього потрібна буде необхідність швидкого перевезення вантажів. 11. Серце починає працювати з великою напругою. 12. Тогочасний процес інтенсифікації творчих шукань обійшов осторонь сатиру.

II. 1. Прийшов місяць серпень. 2. Тала вода щорічно виносять тисячі тон ґрунту. 3. За належністю до геосфер природні ресурси поділяють на: ресурси літосфери ресурси гідросфери, ресурси атмосфери. 4. МЗС вийшов з такою ініціативою в уряд. 5. Собівартість цієї акції – близько 40 тисяч гривень. 6. Одна тисяча дев'ятсот сорок перший рік. 7. Адміністрація відзначила і висловила подяку десятком співробітникам. 8. Конвенція про запобігання та покарання злочинів. 9. Товариш сказав, що прийду завтра. 10. Відпочивши, нас запросили взяти участь у прогулянці по лісу. 11. Послухавши «Тараса Бульбу», їм захотілося побувати і на інших виставах театру. 12. Піднявшись на Володимирську гірку,

видно гарні краєвиди. 13. Збори працівників виробничого об'єднання «Всесвіт» були чисельні.

III. 1. Більшість людей підтримують ідеї мирного співіснування народів на землі. 2. У зв'язку зі змінивсь графіком руху, поїзд «Київ – Ужгород» слідуватиме пізніше. 3. Завод заключив договір на продаж сільськогосподарської техніки. 4. Ще одна стаття розходів нашого об'єднання – охорона оточуючого середовища. 5. Прізвище й адрес особи чи найменування організації зазначається у самому тексті з лівого боку під датою. 6. По першому питанню виступили два виступаючих. 7. Він діяв згідно розпорядження. 8. Я виходжу на слідуєчій зупинці. 9. Приймає активну участь у громадській роботі. 10. До навчання відноситься сумлінно. Користується повагою серед товаришів і студентів. 11. Керівником відділом затверджено Панченко Анатолія Івановича. 12. Провести слідуєчий інструктаж по техніці безпеки у листопаді місяці цього року.

Вправа 31. Перекладіть текст українською мовою, зберігши його ідіостиль, колорит, емоційне наповнення.

Темный еловый лес стоял, нахмурившись, по обоим берегам скованной льдом реки. Недавно пронесшийся ветер сорвал с деревьев белый покров инея, и они, черные, зловещие, клонились друг к другу в надвигающихся сумерках. Глубокое безмолвие царило вокруг. Весь этот край, лишенный признаков жизни с ее движением, был так пустынен и холоден, что дух, витающий над ним, нельзя было назвать даже духом скорби. Смех, но смех страшнее скорби, слышался здесь – смех безрадостный...

Это была глушь – дикая, оледеневшая до самого сердца Северная глушь... (Джек Лондон).

Вправа 32. Відредагуйте тексти з погляду дотримання мовностилістичних норм.

1. Ялина – хвойне дерево. Замість листя вона має хвоїнки величиною 1–1,5 сантиметрів. Вони розміщені в різних місцях одна від одної і живуть на гілках 5–9 років. Гілочки ялини – колючі, густі, нижні досить низько розміщені над поверхнею. Ялина тіневитривала порода. Вона росте тільки на родовитому, достатньо вологому ґрунті. Живе ялина 200–250 літ, досягаючи у висоту

більше сорок метрів. Крона ялини пірамідального виду. Поширена ця порода хвойних дерев у північних місцях нашої країни.

2. Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави для висновку про зацікавленість вітчизняних та зарубіжних дослідників до поставленої проблеми. Роль педагогічної спадщини В. Сухомлинського у галузі екологічного виховання висвітлено у дослідженні З. Шевців; процес формування екологічної грамотності молодших школярів дослідила Д. Мельник. Водночас, аналіз досвіду екологічної освіти у системі професійно-технічних навчальних закладів, які здійснюють підготовку майбутніх кваліфікованих робітників з ремонту й обслуговуванню автомобілів та водіїв автомобілів показав, що наразі відсутні педагогічні дослідження щодо особливостей змісту, профільної спрямованості, методики систематизації екологічних знань для майбутніх кваліфікованих робітників відповідної галузі.

3. Оскільки визначальну роль у досягненні відповідних якісних результатів, а також постановки нових навчально виховних завдань та визначення подальших перспектив відіграють емоції, почуття, що виникають у відповідній діяльності, то робота викладача на занятті по реалізації даного цільового алгоритму повинна розпочинатися саме з проектування організації емоційного впливу.

На першому етапі, який в навчальному процесі виконує функцію організаційного, а в процесі формування якісної особистості вчителя – персоналізаційного, робота викладача, наприклад, розпочинається методом короткої бесіди (декілька питань і відповіді), в ході якої аналізується емоційне відношення студента чи то до обраної професії, спеціальності, спеціалізації, чи то до певного напрямку навчальної діяльності, чи то до стану розв'язання відповідної проблеми, в сучасній практиці (в залежності від теми заняття) тощо.

Слідуючим кроком може бути організація навчальної роботи на основі аналізу рівня готовності студентів самостійно та якісно вирішувати висунуті проблеми, які, інколи, вони не можуть самостійно розв'язати. По тому в ході короткого аналізу методом роз'яснення значення їх професійних перспектив та можливостей, при належному ставленні до власних здібностей, а також означеної навчальної проблеми, викладач стимулює емоційну активність студентів до продуктивної навчально пізнавальної діяльності.

Важливим в цьому випадку є стимулювання віри студента у власні сили та переконання студента в необхідності та актуальності вирішення проблеми, що виникла саме зараз, саме в цьому місці і саме тими дидактичними засобами, які пропонує студент, викладач, або ж однокурсники. Важливою умовою здійснення даного етапу є визначення соціальної значущості педагогічної проблеми її зв'язку з іншими професійними аспектами.

4. Молекулярна фізика і термодинаміка – розділи фізики, у яких вивчаються макроскопічні процеси в тілах, зв'язані з величезним числом атомів, що містяться в них, і молекул. Для дослідження цих процесів застосовують два якісно різних і взаємно доповнюють один одного методи: статистичний (молекулярно-кінетичний) і термодинамічний.

Молекулярна фізика – це розділ фізики, що вивчає будівля і властивості речовини, виходячи з молекулярно-кінетичних представлень про будівлю речовини.

Основні положення молекулярно-кінетичної теорії: усі тіла складаються з дрібних часток молекул, чи атомів іонів. Молекули знаходяться в стані безупинного хаотичного руху, що не припиняється ні при яких умовах. Молекули взаємодіють між собою. Взаємодія це істотно залежить від типу молекул і відстаней між ними.

Непрямым підтвердженням цих положень є броунівський рух і дифузія, а прямим – спостереження атомів у сучасних електронних мікроскопах і іонних проекторах.

5. Завданням журналу є поширення актуальної інформації, викладення оперативних фактів, подання аналітичної інформації, що базується на хронологічних, історичних паралелях, залучення вузьких фахівців із заданої тематики для викладення різних точок зору або підсумовування загальної проблеми. Спільність функціонального призначення періодики полягає в тому, що б відбивати події різних сфер життя суспільства, що є актуальними в конкретний момент часу. Безперервний вихід періодичних видань дозволяє постійно і послідовно відображати сучасність, а минулі події розглядати з позицій сьогодення. Таким чином кожен наступний випуск журналу може розглядатися як продовження попередніх, з якими він зв'язаний тематично, змістовно і за формою; нерідко зустрічаються матеріали з продовженням, чи в конкретній статті дається посилання на інші випуски: «дану тему

було розглянуто в № 5», «стежте за розвитком подій у наступних номерах». Разом із тим, у кожного окремого випуску маються свої відмінні ознаки (тематичні та оформлювані): всі журнали мають не лише постійні рубрики з однаковими структурними елементами, але й такі, що виникають відповідно для конкретного актуального матеріалу.

6. Головний державний санітарний лікар Кременчука Віктор Акімов підняв питання укусів людей тваринами. Від зубів собак, рідше котів, у січні місяці постраждало 36 громадян, а у лютому – 26 громадян. В той же час на обстеження до ветеринарної служби міста було доставлено лише 13 собак, що нанесли укуси. Віктор Акімов вважає, що слід посилити профілактику сказу. Віктор Акімов запропонував найближчим часом розглянути питання укусів людей тваринами на надзвичайній проти-епідеміологічній комісії.

7. Із 3 до 17 жовтня на небосхилі можна буде спостерігати барвистий метеоритний дощ. Метеоритний рій Drakonidy пройде в безпосередній близькості від нашої планети, що гарантує непогану видимість. Метеоритний рій – не що інше, як слід комети 21P Giacobini-Zinne. Подібні зорепади вже спостерігалися астрономами в 1933 та 1946 році. Тоді була зафіксована найбільша швидкість потоку – 350 метрів в хвилину.

У нинішньому році максимальна щільність метеоритів очікується 10 жовтня, після чого кількість падаючих зірок поступово зменшиться. Але саме тоді важко буде спостерігати метеоритний дощ через повнолуння. Як радять астрономи найбільш зручною для спостереження стане друга половина ночі, правда, іноді заважатиме яскраве місячне світло.

Метеоритні зливи не представляють ніякої небезпеки для життя людей. Ученим невідомий жоден випадок смерті людини в результаті падіння шматочків метеоритів на Землю. Правда більш півстоліття тому шматок метеориту убив в Англії корову.

Більшість метеоритів згорають, не долітаючи до Землі, і лише найбільші можуть пройти через шари атмосфери, впавши на Землю маленькими камінчиками.

8. За оцінками за минулий рік ми виходимо на 4,5 мільярда долларів прямих інвестицій. Таким чином їхня частка у валовому капіталоутворенні знизиться приблизно до 25 %. Але попри це за

вказаним показником ми вже виходимо на рівень провідних Центрально-європейських країн зокрема Угорщини.

Частка загальних накопичених вхідних прямих іноземних інвестицій у валовому внутрішньому продукті за останні 5 років у нас зросла з 12,4 до 21,1 %. Але Україна за цим показником все ще серйозно відстає від Угорщини, Чеської республіки Польщі і навіть Казахстану тільки трохи випереджаючи Росію (17,3 %). Але беручи до уваги розміри цієї країни ми фактично відстаємо від неї.

9. Україна як і весь світ знаходиться у такій фазі розвитку, де головними тенденціями стають все більша залежність від інформаційного стану як на рівні держави в цілому, так і на рівні кожної особистості. Інформаційний вибух несе в собі нові завдання для освіти в цілому, а також для людини: яка буде жити і працювати в ХХІ столітті створює надлишкову напругу розуму. Завданням зниження інформаційного тиску, перехід до нової логіки життєтворчості є реформа сучасної неперервної освіти України і середньої школи зокрема. Насамперед змісту освіти відводилось і відводиться чільне місце при побудові системи середньої освіти, яка реалізуючи принцип гуманізму і гуманітаризму стала на шлях інтеграції і диференціації навчання, задалась умовою профільної її побудови для більш повної реалізації завдання соціалізації випускника забезпечуючи запиту і можливості особистості учня, учителя, школи.

10. Розвиток засобів масової інформації і комунікації може ускладнювати самоідентифікацію. Телевізор із супутниковою антеною і комп'ютер, що підключений до інтернету створюють ілюзію відсутності простору. Стає майже непомітною різниця між своєю, рідною і чужою культурами, що утруднює процес самоідентифікації будь якою культурою.

Процеси глобалізації, що впливають на ідентифікацію, не для всіх культур є небезпечними однаково. На нашу думку, для таких культур як, наприклад, італійська, французька, що давно і цілком сформувалися, міцно укріпилися в соціальних інститутах, індивідуальній ментальності, повсякденному побуті, – ця небезпека поки що більш гіпотетична, ніж реальна. Але для тих культур, чий процес формування ще не повністю завершився і якому у різні історичні періоди чинились чималі перешкоди, як в Україні, ця небезпека може становити реальну небезпеку.

11. Франція – країна вільних людей обмежених рамками діючого законодавства. Тобто, там всі правила чітко розписані й французи розуміють: вони можуть робити абсолютно усе, що не заборонено законом. З цього й випливає така внутрішня й зовнішня розбещеність людей, які відрізняються свободою думок, почуттів та висловлювань. Можна, не порушуючи суспільний порядок, прогулюватись по Парижу в дивному одязі, влаштовувати пікніки з друзями на сходах Гранд Опера, паркувати велосипеди й мотоцикли на пішохідних вуличках.

Варто зазначити те, що французи дуже привітні та добрі. Похмурим осіннім ранком найчарівніше місто Європи світиться посмішками, люди не поспішаючи йдуть у своїх справах, туристи, затамувавши подих, роздивляються визначні місця, яких тут безліч.

Однією з головних рис міста є компромісність та безконфліктність. Парижани досить відлюдно ставляться до глобальних проблем людства, не влаштовують мітинги захисту африканських тушканчиків або представників нетрадиційної орієнтації, вони не «хворіють» фемінізмом, антирасизмом, антиглобалізмом і т. ін. Люди спокійно дивляться на життя, радіють кожній її дрібничці, хоча проблем у Франції, не дивлячись на зовнішній успіх, вистачає. Це й проблема асиміляції багаточисельних емігрантів у французькому суспільстві, й проблеми матеріального положення молоді, її благоустрій та надання гарних умов життя.

12. Характерною рисою міста закоханих є «французькі балкончики». Архітектура більшості будинків Парижу не обходиться без вузьких з кумедними візерунками кованих балконів. Історія їх створення походить ще з часів Великої Французької революції. Тоді будівельники, боячись снайперів, котрі можуть сховатися на балконах міста, будували їх таким чином, щоб людина зі зброєю не могла там поміститись. Щоб познайомитись з усіма експонатами Лувра знадобиться якнайменше доба. Але туристам, зазвичай, показують тільки основні пам'ятки цього величного музею світу. Існує два ідентичні за масштабом містечка – наземний та підземний, у центрі яких розміщено ще один символ французької неоархітектури – відома скляна піраміда, вершина якої йде прямо в Лувр, а нижня частина розміщена під землею, де знаходяться магазини, ресторани, пункти

обміну валют, стоянки автобусів, таксі, білетні каси (до слова, білет в Лувр для туристів коштує лише 8 євро).

Свою історію французи дуже поважають і сильно переживають, коли на їх монополію хто-небудь зазіхає. Вони до сих пір не можуть пробачити англійцям «вкрадений» нульовий меридіан. Колись «центр світу» проходив саме по вулиці Парижа, та, не дивлячись на те, що Гринвіч вже давно став гордістю Великобританії, всіх туристів приводять подивитися на його прабатька.

А як же не люблять французи острівну державу за Ла-Маншем! Цікавий один із скверів, розташований поряд із Єлисейськими полями. Він прикрашений цілим скульптурним ансамблем, який складається з ідентичних пам'ятників Шарлю де Голлю та Уїнстону Черчиллю. Тільки ось прем'єр-міністр Великобританії стоїть прямо на землі й виглядає невиразною, заклопотаною проблемами людиною. А генерал де Голль зведений на справжній постамент і крокує по ньому гордо, з високо піднятою головою.

«Побачити Париж і померти», – одного разу зауважив класик. Не правда. Хто хоча б один раз побував в серці Європи, хто ковтнув повітря ситого, спокійного й, на перший погляд, гарного європейського життя, той буде прагнути туди знову й знов. Париж не вартий того, щоб помирати. Він вартий того, аби жити!

13. Видатний італійський режисер Федеріко Фелліні народився 22 травня 1921 року в Риміні. Цьому містечкові Фелліні присвятить пронизливі кадри й рядки, буде там похований. Переїхавши весною 1939 року в Рим, (місце дії доброї половини його фільмів) він стає співробітником журналу «Марк Аврелій», де веде постійні рубрики, публікує ілюстровані гумористичні оповідання. В редакції знайомиться зі Стефано Ванциною, завдяки якому при посередництві Альдо Фабриці в 1939 році пробує свої сили в кіно.

Осіною 1943 року він жениться на Джульетті Мазіні, шлюб з якою знаменував їх піввікове творче співробітництво. Знайомство в 1945 році з Роберто Росселіні, «батьком неореалізму», значно повпливав на світогляд і майбутню творчість Фелліні, який на протязі перших після військових літ виступає співавтором сценаріїв фільмів Росселіні. Сумісно з Альберто Латтуадою ставить свій перший фільм – «Вогні вар'єте», а слідом знімає оригінальний,

навіяний автобіографічними мотивами фільм «Мамині синки», груповий портрет нового покоління, для яких війна й антифашистський Опір не мали світоглядного значення.

Фільм «Дорога», універсальна філософська притча з поглибленими психологічними характеристиками героїв, принесли міжнародну славу автору і зіграній в ньому головну роллю Джульетті Мазіні, впрямую визначив ідейно-художній відхід від неореалізму Фелліні й народження нового етапу в розвитку італійського кіно. Наступний фільм «Ночі Кабірії» вже своїм вибором героїв-маргіналів цей відхід упрочив. Невластивий Фелліні соціологізм, з котрим він відреагував на «епоху економічного чуда», урівноважився у «Солодкому житті» введенням в фільм ліричного альтер-его автора в лиці героя Марчелло Мастрояні, завдяки чого картина стала в рівній мірі кінематографічним твором, віхою в розвитку національного кіно і явищем суспільно порядку.

14. ЕФЕКТИВНА ДОПОМОГА ДЛЯ СУХОГО ПОШКОДЖЕНОГО ВОЛОССЯ може бути знайдена самою природою, завдяки рідким кристалом на основі сім'я льону. Атмосферні явища, або інші дії, такі як фарбування, обезбарвлення, хімічна завивка, роблять волосся слабким і ушкоджують їх. Рідкі кристали BLACK PROFESSIONAL є справжнє лікування, яке повертає волосся натуральну м'яккість і блиск. Завдяки винятковим властивостям сім'я льону цей продукт залицяється за Вашим волоссям, відновлюючи їх життєстійкість і красу.

Масло сім'я льону отримують за технологією холодного витискування з сухого насіння льону. Це жовтого кольору, прозора з типовим запахом рідина, володіє великою пом'якшувальною дією. Завдяки особливій клітинній структурі рідких кристалів, цей продукт забезпечує оптимальну присутність початку, що діє, в комбінації з ефективною зволожуючою дією.

Застосування: на вологе вимите волосся ретельно нанести препарат невеликими порціями пасмо за пасмом. Потім приступити до процедури укладання. Можна використовувати фен.

15. Курси по вивченню іноземних мов –

Німецька, французька, англійська, арабська, мова іврит.

В групах по ускореній програмі:

Для студентів;

Для дітей.

У групах для молоді.

Окремі групи – для пенсіонерів.

Оплата складає 350 гривнів. Мова іврит – 450 грн.

Звертатися:

Неділя – середа – 9–8.00. Пт – сб – 10.00–14.00 годин

Дзвоніть терміново за телефонами – 218-11-71, Київ.

16. Дорогі друзі! Колектив ТОВ «Таврійська туристична компанія» вітає Вас!

Ми вдячні колегам, партнерам і замовникам за виявлену довіру до нашої роботи на протязі 10 років нашої активної діяльності в сфері туризму.

Маючи багатий досвід в туризмі, ми гарантуємо якість, надійність і професіоналізм і лояльність у роботі з партнерами.

У цьому році ми раді представити наші нові пропозиції з відпочинку й оздоровлення у найкращих здравницях Криму і Закарпаття.

Із задоволенням хочемо запропонувати наші послуги в організації конференц-заходів.

Особливий напрямок нашої роботи – дитячий відпочинок. Що року по лінії нашої компанії оздоровлюються понад дві тисячі дітей з екологічно небезпечних регіонів України.

Розуміючи велику відповідальність, ми ретельно підходимо до вибору баз розміщення і віддаємо перевагу нашим постійним партнерам. При цьому ми завжди зацікавлені в новинах туристичного ринку і готові до розширення контактів.

Спектр наших послуг різноманітний і включає:

прийм і розміщення;

транспортне обслуговування;

VIP-обслуговування;

екскурсійні програми;

різні види активного відпочинку (дайвінг, полювання, рибна ловля);

індивідуальні програми відпочинку;

ексклюзивні екскурсії та розважальні програми.

Сподіваючись на плідну і взаємовигідну співпрацю, ми докладемо усіх зусиль, щоб і надалі радувати вас новими продуктами і напрямками.

ПЕРЕВІР СЕБЕ!

ВАРІАНТ 1

1. Стилiстичнi норми регулюють:

- а) уживання стилістичних засобів у писемних текстах;
- б) уживання правильних слів у різних стилях;
- в) уживання правильних орфограм у текстах різних стилів;
- г) уживання мовних засобів відповідно до мовного стилю.

2. Мовленнєві порушення, що пов'язані з невідповідним за функціонально- чи експресивно-стилістичним забарвленням мовного засобу, або з його змістовою неточністю, – це:

- а) стилістичні помилки;
- б) фонетико-орфоепічні помилки;
- в) синтаксичні помилки;
- г) мовленнєві помилки.

3. Укажіть рядок, у якому названо всі стилі мовлення:

- а) розмовний, епістолярний, публіцистичний, художній, офіційно-діловий;
- б) конфесійний, науковий, публіцистичний, художній, офіційно-діловий, епістолярний, розмовний;
- в) розмовний, діловий, епістолярний, художній, стиль ЗМІ, конфесійний;
- г) конфесійний, науковий, публіцистичний, художній, офіційно-діловий, розмовно-побутовий.

4. У якому рядку неправильно перекладено російські лексеми?

- а) многочисленный – багаточисленний, сопоставлять – співставляти;
- б) следующий – наступний, мероприятие – захід;
- в) считает – вважає, учебный – навчальний;
- г) вредный – шкідливий, выносливый – витривалий.

5. У якому рядку правильно перекладено всі російські лексеми?

- а) кладовка – кладовка, досмотр – огляд;
- б) несовместимый – несомістимий, трудности – труднощі;
- в) угощать – угощати, отказаться – відказатися;
- г) двухсторонний – двосторонній, задолженность – заборгованість.

6. У якому рядку правильно вжито словосполучення з російським словом *оказывать*?

- а) давати ласку;
- б) віддавати увагу;
- в) надавати підтримку;
- г) виявляти довіру.

7. У якому рядку правильно вжито словосполучення з російським словом *следующий*?

- а) трапилося наступне;
- б) слідуєчі факти;
- в) наступним чином;
- г) далі виступатиме.

8. У якому рядку неправильно вжито словосполучення з російським словом *доверительный*?

- а) довірливий тон;
- б) довірлива особа;
- в) секретний лист;
- г) довірчий документ.

9. У якому рядку правильно вжито словосполучення з російським словом *блюсти*?

- а) дотримувати себе;
- б) дотримувати інтереси;
- в) дотримувати дисципліни;
- г) блюсти закони країни.

10. Назвіть стиль, у якому вживають слова *тенденція, аксіома, метод, синтез, опонент*?

- а) художній;
- б) науковий;

- в) публіцистичний;
- г) офіційно-діловий.

11. У якому рядку є слова, що не властиві офіційно-діловому стилю?

- а) закон, ліквідність, аркуш, документ, відрядження;
- б) акт, поет, майстерня, угода, маркетинг;
- в) модель, призначати, спостереження, покарання, статут;
- г) матір, ледарство, наказ, розпорядження, відгук.

12. Основними ознаками художнього стилю є:

- а) використання науково-термінологічної лексики, слів з абстрактним значенням та іншомовного походження;
- б) однозначність формулювань, точність, послідовність викладу фактів, наявність усталених мовних зворотів;
- в) широке використання побутової лексики, фразеологізмів, емоційно забарвлених і просторічних слів;
- г) емоційність, образність, експресивність.

13. Яка із запропонованих відповідей є нормативним перекладом українською мовою російського словосполучення в *следующий раз*?

- а) в слідуючий раз;
- б) наступного разу;
- в) наступним разом;
- г) іншим разом.

14. Позначте рядок, у якому жодне словосполучення не потребує редагування:

- а) взяти до відома, через необережність, на протязі двох днів, писати українською мовою;
- б) за пропозицією, згідно з наказом, за власним бажанням, через непорозуміння;
- в) певною мірою, бути при владі, ввести в склад, мати на увазі, вірне рішення;
- г) згідно чинного законодавства, самий активний учасник, відповідно до розкладу занять.

15. Яке з поданих речень потребує редагування?

- а) Я прийшов на рахунок квартири.
- б) Студентка відсутня через хворобу.
- в) Своєю доповіддю аспірант Черняхівський П. С. приємно вразив членів комісії.
- г) Нелегко доводилося на перших порах.

16. Визначте підстиль наукового стилю:

- а) науково-діловий;
- б) науково-розмовний;
- в) науково-популярний;
- г) науково-офіційний.

17. У якому рядку правильно відтворено російські дісприкметники?

- а) провідний спеціаліст, відповідна кандидатура;
- б) хвилюючий момент, текучий рахунок;
- в) діючі закони, вищестоячий орган;
- г) наболівше питання, всеохоплюючий.

18. У якому рядку неправильно відтворено російські дісприкметники?

- а) виконувач обов'язків, узагальнювальний висновок;
- б) панівний клас суспільства, координаційні дії;
- в) провокаційні заяви, відсталий розвиток;
- г) заснувший студент, існуючі порядки.

19. У якому рядку дотримано норм дієслівного керування?

- а) інформувати декана, мати добру репутацію;
- б) завдавати прикрощі, додержуватися постанову;
- в) потребувати допомогу, зазнавати невдачі;
- г) дякувати Вас, заперечувати керівника.

20. У якому рядку не дотримано норм дієслівного керування?

- а) обирати академіком;
- б) говорити на українській;

- в) повідомити листом;
- г) оскаржити рішення.

21. У якому рядку дотримано норм іменникового керування?

- а) освоєння курсом;
- б) перебіг подій;
- в) відновлення документами;
- г) опанування мови.

22. У якому рядку дотримано норм прикметникового керування?

- а) придатний для вживання;
- б) характерний тобі;
- в) хворий тифом;
- г) багатий ідеями.

23. У якому рядку правильно вжито конструкції з прийменником?

- а) за адресом вчителя, по алфавіту, у вихідний день;
- б) у подальшому, у двох кілометрах, в інший час;
- в) без вагань, без перебільшень, без поблажливості;
- г) у двох словах, у двох кроках, у другий раз.

24. У якому рядку правильно вжито конструкції з прийменником?

- а) у певній мірі, у кілька кроків;
- б) у значному ступені, у надії на щось;
- в) як навантаження, на цей час;
- г) у загальному, у часи правління короля.

25. У якому рядку неправильно вжито конструкції з прийменником?

- а) в особливості, у помсту;
- б) у великій кількості, на відміну від;
- в) у решті, щоб помститися;
- г) за чиєсь відсутності, за всяку ціну.

ВАРІАНТ 2

1. Укажіть, які норми літературної мови регулюють правильність вживання мовних засобів, властивих певному стилю:

- а) лексичні;
- б) стилістичні;
- в) граматичні;
- г) орфографічні.

2. Порушення функціональної доцільності, що полягає у використанні мовного засобу, недоречного в певному контексті (хоч, можливо, цілком доцільного в іншому), – це:

- а) мовленнєва помилка;
- б) стилістична помилка;
- в) фонетико-морфологічна помилка;
- г) словотвірно-лексична помилка.

3. Укажіть рядок, у якому названо всі стилі мовлення:

- а) ораторський, епістолярний, публіцистичний, художній, офіційно-діловий, науковий;
- б) конфесійний, науковий, публіцистичний, художній, офіційно-діловий, ораторський, релігійний;
- в) релігійний, розмовно-побутовий, офіційно-діловий, науковий, публіцистичний, художній;
- г) розмовний, діловий, епістолярний, художній, популярний, публіцистичний.

4. У якому рядку неправильно перекладено російські лексеми?

- а) многочисленный – багаточисленний, сопоставлять – співставляти;
- б) следующий – наступний, мероприятие – захід;
- в) считает – вважає, учебный – навчальний;
- г) вредный – шкідливий, выносливый – витривалий.

5. У якому рядку неправильно перекладено російські лексеми?

- а) выводы – висновки, жалоба – скарга;

- б) бумага – бумага, безналичный – безготівковий;
- в) кирпич – цегла, наметить – передбачити, запланувати;
- г) моющий – мийний, можжевельник – ялівець.

6. У якому рядку правильно перекладено всі російські лексеми?

- а) конкурентоспособный – конкурентоздатний, заказ – заказ;
- б) ссылка – зсилка, достоинство – достоїнство;
- в) забастовщик – страйкар, заветный – заповітний;
- г) круглогодичный – круглорічний, единомушный – однодушний.

7. У якому рядку правильно вжито словосполучення з російським словом *представит*?

- а) становить велику цінність;
- б) представити собі;
- в) представити програму;
- г) дати розв'язати питання.

8. У якому рядку правильно вжито словосполучення з російським словом *трудный*?

- а) трудне питання;
- б) у скрутну хвилину;
- в) за характером важка дитина;
- г) складні часи.

9. У якому рядку неправильно вжито словосполучення з російським словом *поднять*?

- а) піднімати на вищій щабель;
- б) піднімати голову;
- в) піднімати зброю;
- г) піднімати шум.

10. У якому рядку правильно вжито словосполучення з російським словом *лицо*?

- а) офіційне лице;
- б) юридичне обличчя;
- в) урядова особистість;

- г) приватна особа.

11. Укажіть, для якого стилю характерне вживання таких слів і словосполучень: відповідно до, поновити на посаді, готівкою, вирішити, взяти до відома?

- а) розмовний;
- б) епістолярний;
- в) художній;
- г) офіційно-діловий.

12. У якому рядку всі слова і словосполучення властиві науковому стилю?

- а) директриса, спадок, теорема, аналіз;
- б) завідувач, зобов'язання, глибочезний, лінгвістика;
- в) несказаний, книжка, гарненький, текст;
- г) рецензія, захист, дослідження, дефініція.

13. Основними ознаками розмовно-побутового стилю є:

- а) використання науково-термінологічної лексики, слів з абстрактним значенням та іншомовного походження;
- б) однозначність формулювань, точність, послідовність викладу фактів, наявність усталених мовних зворотів;
- в) широке використання побутової лексики, фразеологізмів, емоційно забарвлених і просторічних слів;
- г) емоційність, образність, експресивність.

14. У якому рядку всі словосполучення не потребують редагування?

- а) обородувати цех, оволодівати знання, нищити своє життя;
- б) додержувати чистоти, припускаються помилки, гарантувати безпеку громадян;
- в) не дозволяє з'ясувати, годиться для лікування, заперечувати про свою участь;
- г) відкрити роботу конференції, добавочний матеріал, зростання зарплати.

15. Яке з поданих речень не потребує редагування?

а) Після експерименту потрібно описати результати проведеного досліду.

б) Місяць липень, як правило, посушливий і спекотний.

в) Характерною рисою характеру Олени Петричук є пунктуальність.

г) Цивільне право регулює відносини, передбачені цивільним законом.

16. Укажіть правильний варіант відповіді:

а) орфоепічні норми – правильне вживання розділових знаків;

б) орфографічні норми – правильне написання слів;

в) граматичні норми – добір мовних засобів залежно від умов спілкування;

г) стилістичні норми – творення слів, правильне вживання форм слів, побудова словосполучень.

17. У якому стилі активно функціонує суспільно-політична лексика?

а) офіційно-діловому;

б) науковому;

в) публіцистичному;

г) розмовно-побутовому.

18. У якому рядку правильно відтворено російські дісприкметники?

а) початківець, завідувач кафедри;

б) підростаюче покоління, завідуючий кафедрою;

в) служачий фірми, виконуючий обов'язків;

г) нижчепідписавшийся, устаріла техніка.

19. У якому рядку неправильно відтворено російські дісприкметники?

а) виступаючий, провокуючий;

б) дедалі більший попит, випромінюваний;

в) супровідний, вимерлий;

г) зворушливий, відсталий.

20. У якому рядку дотримано норм дієслівного керування?

а) опанувати професією, бачити власними очима;

б) хворіти грипом, ігнорувати наказами;

в) постачати підручниками, надати можливостей;

г) вибачати другові, запобігти нещасному випадку.

21. У якому рядку не дотримано норм дієслівного керування?

а) завдячує цим;

б) звільнити за власним бажанням;

в) пролунає на рідній мові;

г) залишити за собою.

22. У якому рядку дотримано норм іменникового керування?

а) написання статті;

б) опанування вміннями;

в) докір студентом;

г) читання книгу.

23. У якому рядку дотримано норм прикметникового керування?

а) скупий словами;

б) високий на зріст;

в) швидкий язиком;

г) хворий грипом.

24. У якому рядку правильно вжито конструкції з прийменником?

а) у доброму настрої, на завершення, залежно від;

б) у закінчення, у значній мірі, у переляку;

в) при результаті перемовин, у деякій мірі, у якості;

г) в кінці кінців, у кінці місяця, при крайньому випадку.

25. Який із названих жанрів не належить до художнього стилю?

а) роман;

б) елегія;

в) монографія;

г) оповідання.

*Пишіть, щоб вас зрозуміли,
говоріть, щоб вас почули,
читайте, щоб зростати*

Л. Павелл

РИТОРИЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ КОМУНІКУВАННЯ СУЧАСНОЮ УКРАЇНСЬКОЮ ЛІТЕРАТУРНОЮ МОВОЮ

*Регулюють здійснення результативної комунікації
в будь-якій сфері суспільного життя*

Риторика є наскрізною гуманітарною лінгвокультурологічною наукою про теорію та практику красномовства, методи пізнання дійсності засобами слова, способи організації мисленнево-мовленневої діяльності, основи формування дієвої комунікації. Вона спрямована на становлення й розвиток свідомої творчої українськомовної особистості, здатної не лише довершено висловлювати свої думки, а й відстоювати власну позицію в соціальних і професійних ситуаціях спілкування на засадах культурних норм суспільного життя.

Риторична культура необхідна в кожній професії, бо надає людині можливості максимально повно реалізувати себе, виявити свої здібності в обраній спеціальності, посилити знаннями комунікативну інтуїцію, досягти вершин освітянського та професійного потенціалу. Ефективна мисленнево-мовленнева діяльність – реальне підґрунтя професіоналізму (за Г. Онуфрієнко).

Риторичні засади комунікування:

- психологічна готовність до спілкування;
- єдина семіотична система кодифікації та декодифікації інформації;
- бінарна й інтегральна комунікативна діяльність водночас;
- активність комунікантів як суб'єктів взаємно значущого активного інформування, що дає змогу організувати учасників спілкування в єдиний комунікативно-соціальний інформаційний простір.

ЗВЕРНІМО УВАГУ!

Основні поняття риторики

- **логос** – єдність думки та слова;
- **етос** – зразкова суспільна й особиста морально-етична поведінка мовця; моральний принцип риторики як підґрунтя формування риторичного ідеалу;
- **пафос** – інтелектуальне, вольове, емоційне прагнення мовця, що виявляється як в процесі мовної комунікації, так і в його результаті – тексті;
- **топос** – стандартна мовленнєва поведінка суб'єктів комунікування в типових часо-просторових мовних ситуаціях

Основні розділи риторики / етапи підготовки публічного виступу

- **інвенція** – породження задуму майбутнього виступу;
- **диспозиція** – формулювання та структурування основних положень промови;
- **елокуція, елоквенція** – мовне враження предмета спілкування; художнє обрамлення тексту промови;
- **меморія** – запам'ятовування змісту публічного виступу;
- **акція** – виголошення промови;
- **релаксація, рефлексія** – фізіологічне й інтелектуально-психологічне розслаблення мовця; самоаналіз комунікативної взаємодії

**Закони
мисленнєво-мовленнєвої діяльності**

- **концептуальний** – побудова концепції майбутнього висловлювання (обрання теми, всебічний аналіз предмета комунікування);

- **моделювання аудиторії** – системне вивчення слухацької аудиторії: з'ясування соціально-демографічних, соціально-психологічних, індивідуально-особистісних ознак;

- **стратегічний** – моделювання програми комунікативного впливу на конкретну аудиторію;

- **тактичний** – проектування системи мовленнєвих дій, спрямованих на активізацію мисленнєвої й почуттєво-емоційної сфер слухачів;

- **мовленнєвий** – вираження думки в доцільній мовленнєвій формі зі збереженням комунікативних якостей мовлення;

- **ефективної комунікації** – встановлення, збереження й закріплення контакту зі слухачами задля досягнення мети спілкування;

- **системно-аналітичний** – аналіз мовцем власних мовленнєвих дій задля удосконалення власної комунікативної поведінки

**Алгоритм комунікативної поведінки
(за Г. Онуфрієнко)**

мовець

слухач

1) бути доброзичливим, увічливим, толерантним;
2) на початку комунікування поставитися до співрозмовника з особливою увагою:

поцікавитися: чи може якщо до вас він зараз приділити вам звернулися, треба час, чи не порушуєте ви відкласти свої справи його плани тощо; та уважно вислухати співрозмовника;

3) під час спілкування увага має концентруватися на співрозмовникові:

не нав'язувати проявляти увагу до співрозмовникові власних мовця – передусім думок і оцінок; невербальними засобами;

4) підтримувати інтерес до спілкування, залучати співрозмовника до співучасті:

послуговуватися реагувати на промову звертаннями, короткими репліками риторичними «Це цікаво», «Це звертаннями, мовними корисно» тощо; формулами «ми з вами», «ви знаєте» тощо;

5) розподіляти увагу, намагатися залучити до спілкування всіх присутніх:

звертатися до всіх не відповідайте на співорозмовників. запитання, адресоване іншому співрозмовникові.

РИТОРИЧНИЙ ТРЕНАЖЕР

Вправа 1. Підготуйтеся до дискусійного обговорення проблеми, сформульованої ідейно-тематичним змістом поезії:

До зали «Б»

Шановна зало! Наче на рентгені
Стою, відкритий з ніг до голови,
Перед тобою на долоні сцени...
І – хоч би тінь від кущика трави!
О многолика! Я – твоя забава.
І згубний, і солодкий твій полон.
Я чую, як ротів твоїх мільйон
Волає водночас: «Ганьба!» і «Слава!»
І горе тим, що прагли угодити
На всі твої і примхи, і смаки.
Над ними присудом стоять віки.
Вгодити – означає: себе убити.
Оскільки, зало, ти своєї правиш,
Заманюючи на непевну путь,
Я залишаю за собою право:
Самим собою бути (Б. Олійник)

Вправа 2. Аргументовано висловіть власні міркування за змістом афоризмів.

1. Красномовство є мистецтво управляти умами (Платон).
2. Поетами народжуються – ораторами стають (Цицерон).
3. Усяке слово, якщо за ним не буде справ, уявляється чимось даремним і пустим (Демосфен).
4. Є сфери, де посередність є нестерпною: поезія, музика, ораторське мистецтво (Ж. Лабрюєр).
5. Мабуть, в усне мовлення можна вкласти ще тонший смисл, ніж у писемне (Ж. Лабрюєр).
6. Як часто неправильно вжите слово породжує помилкові судження (Г. Спенсер).
7. Хто стане слово слухати невчене? (І. Франко).
8. Наша Батьківщина благає допомоги красномовства, бо так багато її преславних подвигів поминається глибокою мовчанкою (Ф. Прокопович).

Вправа 3. Схарактеризуйте стилі спілкування за схематичними зображеннями.

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Вправа 4. Вербалізуйте кінесіку й проксеміку трьох комунікативних актів.

Вправа 5. Укладіть порівняльну таблицю «Антична та християнська риторика», диференціюючи низку ознак. Аргументуйте.

- мовлення – вираз думки; мовлення – вираз істини;
- покликання на авторитет; не існує авторитетів;
- якщо оратора не сприймає аудиторія, отже, оратор не володіє словом; якщо оратора не сприймає аудиторія, отже, вона не готова до цього;
- у риторичному трикутнику (оратор – промова – аудиторія) ключовим є «промова»; у риторичному трикутнику (оратор – промова – аудиторія) ключовим є «аудиторія»;
- завдання риторики – переконувати, обґрунтовувати ті думки, які співрозмовники не визнавали; завдання риторики – пояснення нових істин.

Вправа 6. Чи згодні Ви з висловами? Власну думку аргументуйте.

1. ... зі словом треба поводитися чесно (М. Гоголь).

2. ... переконлива мова лікує душі: у нещасті захистом, у щасті – найбільшою прикрасою (*Ф. Прокопович*).

3. Якщо хочеш переконати, прагни перш за все сподобатися, прагни, щоб голос твій звучав гармонійно, щоб кожен склад твій був ясно відбитий, щоб головні пункти у твоїй промові та її висновках звучали сильно й голосно; все повинно захоплювати; якщо ти говориш не так, тоді краще не говорити зовсім (*Ф. Честерфілд*).

Вправа 7. Виконайте короткий риторичний аналіз тексту за запропонованою схемою:

Схема короткого риторичного аналізу

1. Тема, мета промови.
2. Композиція твору.
3. Елокуція промови (мовне вираження: правильність, доступність, доречність, логічність, чистота, виразність тощо).
4. Засоби елоквенції (епітети, порівняння, персоніфікація, метафора, метонімія, синекдоха, алегорія, риторичні питання, риторичні звертання, риторичні оклики, інверсія тощо) як мовний вплив на слухача.
5. Аргументація основних положень (тез).
6. Досягнення поставленої мети.

I. Він був сином мужика, і став володарем в царстві духа.

Він був кріпаком, і став велетнем у царстві людської культури.

Він був самоуком, і вказав нові, світлі і вільні шляхи професорам і книжним ученим.

Десять літ він томився під вагою російської солдатської муштри, а для волі Росії зробив більше, ніж десять переможних армій.

Доля переслідувала його в житті скільки могла, та вона не зуміла перетворити золота його душі в іржу, ані його любові до людей в ненависть і погорду, а віри в Бога у зневіру і песимізм.

Доля не шкодувала йому страждань, але й не пожаліла втіх, що били із здорового джерела життя.

Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому лише по смерті – невмирущу славу і всерозквітаючу радість, яку в мільйонів людських сердець все наново збуджуватимуть його твори.

Отакий був і є для нас, українців, Тарас Шевченко (*І. Франко; 1914*).

II. Коли я був маленьким, усе літо я проводив на ранчо в Техасі, у бабусі з дідусем. Одного разу, мені було 10 років, я їхав на задньому сидінні машини, дідусь вів машину, а бабуся сиділа поруч і всю дорогу курила. А я ненавидів цей запах. У тому віці я постійно любив рахувати. У той час була популярна одна антиютюнова кампанія, у якій говорилося, що одна затяжка сигарети забирає до двох хвилин життя.

Я зробив розрахунки для бабусі і заявив їй, що куріння забрало в неї дев'ять років життя. Я думав, що мене похвалять за розум і навички обчислення, але моя бабуся раптом розплакалася. Я сидів і не знав, що робити. Тоді дідусь зупинив машину, вивів мене на вулицю і сказав: «Одного разу ти зрозумієш, що важче бути добрим, ніж розумним».

Я хочу поговорити з вами про різницю між талантами і рішеннями. Розум – це талант, доброта – це рішення. Талант – це легко, він просто є. А рішення можуть даватися важко. Ваш талант може збити вас зі шляху, втратите пильність і можливо помилитеся в рішенні.

Якось я сказав своєму приятелю, що хочу організувати свій інтернет-магазин з продажу книг. Він мені відповів: «Так, непогана ідея. Але вона була б ще кращою, якби в тебе не було гарної роботи». Це було логічно, і я ще два дні думав над цією проблемою. Це був нелегкий вибір, але я вирішив спробувати. Не думаю, що я коли-небудь шкодував про те, що спробував, і що в мене не вийшло. Мене, швидше, досі дратують ті ситуації в моєму житті, коли я стояв перед вибором і вирішував не пробувати чогось нового.

Коли вам буде 80 років, і ви вирішите проаналізувати своє життя, то зрозумієте, що ця життєва історія повністю складається з рішень, на які ви зважувалися. Ми – це прийняті нами рішення. Створіть свою велику історію (*Джефф Безос; промова для випускників Принстонського університету; 30.05.2010*).

III. Любі друзі, 9 жовтня 2012 р. таліби стріляли в мене й поранили в правий бік чола. Поранили й моїх подруг. Вони думали, що кулі змусять нас замовкнути. Але прорахувалися. Бо після тиші

пролунали тисячі голосів. Терористи думали, що змінять наші цілі і покладуть край нашим амбітним намірам, але в моєму житті змінилося лише одне: слабкість, страх і безпорадність щезли. Народилися сила, міць і мужність. Я – та ж сама Малала. Мої амбітні цілі залишилися незмінними. Мої сподівання – незмінні. Мої мрії – незмінні.

Любі сестри й браття, я ні проти кого не виступаю. Я також не прийшла сюди, щоб говорити в душі помсти Талібану чи якійсь іншій терористичній групі. А прийшла сюди, щоб сказати про право кожної дитини на освіту. Я прагну освіти для синів і дочок усіх екстремістів, передусім Талібану.

...Тож почнімо всесвітню боротьбу з неписьменністю, бідністю і тероризмом, візьмімо в руки книги й ручки. Вони – найпотужніша зброя.

Одна дитина, один учитель, одна ручка й одна книжка здатні змінити цілий світ.

Єдиний вихід – це освіта. Освіта має бути на першому місці (*Малала Юсуфзай, наймолодша в історії лауреатка Нобелівської премії миру; промова про доступ до освіти; 12.07.2013*).

IV. Боговибрана, благословенна Полтаво!

Уклінно вшановуючи твій ювілей, звряємося у щирій любові всім обширом і глибінню незрадливого українського серця.

Історичні заслуги Полтави як осереддя українського непроминуці. Ми всі виростили з відчуттям того, що Полтава є столицею класичної української літератури. Полтава – животнорна, відновна, торжествувальна, неповторна корона рідного краю – правдивим золотом сяє в духовно-інтелектуальному житті нашої країни, живить скарбами рідної землі, гріє душу чарами м'якої вимови, стелиться рушниками мудрих доріг Григорія Сковороди.

Полтава як щира молитва, як материнська пісня, як усміх Наталки і пісня Петра була, є і буде берегинею українського духу, храмом нашої віри і надії.

Полтаво-мати! Що зростила гроно українських муз, шляхетна панно під вінцем любові, премилостива і всепрошена добродійко, хай не згірчить полин незгоди медів твоєї доброти і людинолюдства, хай ясніє у віках зоря твоєї краси і мудрості, хай

колоситься врожаєм українське поле, нехай вільно плине ріка нашої мови.

Гартуймо наш дух і волно до державного життя в Україні!
(*Л. Мацько; Вітання Полтаві з 1100-літтям; 1999 р.*)

V. ... Ми би собі зичили іншого, чогось кращого, ми б собі зичили й незалежності, й достойної держави... На жаль, так є як є. Але що ж, журитись?! Отут було багато слів про поразку, що ми програли... А чи програли? Ви знаєте, це ж так іде історія, це її кроки. Впритул з відчаєм оця вся криза, крах. З дистанції часу так іде історія. І ми повинні зараз набратися сил, спокою, доброго гумору. Сміх – перепалює, а в сльозах можна втопитися.

Я зараз не бачу поразки. Вона може бути або в людях, або її не може бути взагалі. Є високовольтна лінія духу, яка проходить крізь усі віки і до неї мусимо підключитися, це буде рух опору. Це не означає, що треба виходити на вулиці і бити одне одному морди, або робити якісь демарші. Треба бути людьми. У мене таке враження, що люди скучили за собою. Навіть те, що вас сьогодні тут так багато. Мені здається, ви самі скучили за собою, скучили за атмосферою...

Мій чоловік колись сказав: «Лінусенько, ти не бійся, людство ніколи не відмовиться від того, що воно любило в собі». Українці знають, що вони люблять, як і всі інші люди. Ми не відмовимся від цього.

У приниженні не можна жити і перемагати. Я думаю, що український народ досі не перемиг, бо переживає велике історичне приниження. Всяка наволоч його принижує, а він десь загубив у собі відпорність. Йому кажуть, що він меншовартісний – він звик.

Тільки створили нову українську державу, омріяну, як інтелектуали, письменники почали закликати народ встати з колін. От «встань з колін» – хоч стань на коліна, для того, щоб встати. Я була обурена. «Орли!» У них за радянської влади була «партія – очі мої, партія – серце моє». А потім – вставай, вставай... Якщо ви повзали, то повжайте далі, навіщо ще людей закликати?.. Мовляв, народ спить. Я не знаю, мій народ, для якого я живу, працюю, – він не спить.

У мене є своя Україна, яку я не впізнаю в інтерпретаціях політиків. Я знаю ту Україну, для якої я живу, для якої варто жити» (*з виступу Л. Костенко; 22.03.2010*).

Вправа 8. Змоделюйте тактику обговорення визначених проблем за тематичними питаннями.

I. Круглий стіл «Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову (*Л. Костенко*)»:

- «<...> і коли він [народ] кине свою мову, то вже буде смерть його душі, смерть всього того, чим він відрізняється від других людей» (*Мирний Панас*);
- мовна політика в ретроспекції;
- мовне сьогодення України;
- «Мова зникає не тому, що її не вчать інші, а тому, що нею не говорять ті, хто її знає» (*Х.-М. Аснар*);
- говоримо українською, бо це...

II. Соціальний проєкт «Культура мовлення сучасної молоді»:

- Говоримо по-модному чи говоримо правильно?
- Сленг – це психологічний феномен, безкультур'я чи норма?
- Українська – це модно!
- «Цілий народ мусить дбати, щоб його молодь правильно і своєчасно навчалася соборної літературної мови, цебто виховувалася на почутті всенациональної єдності» *Іван Огієнко (митрополит Іларіон Київський)*.

Вправа 9. Деталізуйте стратегію мовленнєвої дії за темою «Українська мова й медіа: електронні джерела інформування, телебачення, радіо, преса».

Вправа 10. Запропонуйте низку аргументів і контраргументів до запропонованих тез, сформульованих афоризмами.

1. Виховуй у собі людину – ось що найголовніше: інженером можна стати за п'ять років, а учитись на людину треба все життя (*В. Сухомлинський*).
2. Мовчати – вірити самому собі (*А. Камю*).
3. Не бійтеся нічого. Того, хто боїться, переслідують невдачі. Страх інколи допустимий у буденному житті. Але у

відповідальний момент женить страх геть. Засумнівавшись хоч би на мить, ви зазнаєте поразки (*Сохо Такуан*).

Вправа 11. За ідейним змістом запропонованих афоризмів ініціюйте дискусійне обговорення проблеми підготовки публічного виступу.

1. Лише за допомогою написання можна досягнути прекрасної промови (*Квінтіліан*).

2. Я, хто не писав виступів, дозволю собі сказати молодим діячам: нічого не пишійте завчасно, заздалегідь, не втрачайте час, не покладайтеся на допомогу цих творів, складених у кабінетах (*А. Коні*).

Вправа 12. Підготуйте короткий виступ (5–7 хв) на одну із запропонованих тем, сформульованих змістом афоризмів.

1. Найкращі слова – інтонації (*М. Цветаєва*).
2. Ми хворіли на моральну хворобу, бо звикли говорити не те, що думаємо (*В. Гавел*).
3. Наш обов'язок – це право, яке інші мають на нас (*Ф. Ніцше*).
4. Глибше за все дивляться в серця людей ті очі, які найбільше плакали (*Є. Ожешко*).
5. Кожен бачить, якими ми видаємося, мало хто відчуває, якими ми є (*Н. Макіавеллі*).
6. Перш ніж звинуватити, переконайся, чи не можна знайти виправдання (*Г. Ліхтенберг*).
7. Страждати легше, ніж розв'язувати проблему... визнання провини й бідкання – лише заміна дії (*Б. Хеллінгер*).
8. Ніхто не може викликати у вас відчуття власної неповноцінності без вашої згоди (*Е. Рузвельт*).
9. Завжди знайдеться ескімос, котрий дасть вказівку жителям тропіків, як їм поводитись під час спеки (*О. Гончар*).
10. Хочеш шани? Я дам тобі велику владу – володій собою (*Публій Сір*).
11. ... можна науку популяризувати, дисертації захищати, але відчуття, що ти потрібен людям – це лише медицина і педагогіка (*М. Амосов*).

ПЕРЕВІР СЕБЕ

ВАРІАНТ 1

1. Хто є автором сентенції «Заговори, щоб я тебе побачив»?

- а) Демосфен;
- б) Сократ;
- в) Платон;
- г) Арістотель.

2. Яка група ораторів репрезентує риторику Давньої Греції?

- а) Сократ, Платон, Арістотель, Демосфен;
- б) Марк Тулій Цицерон, Гай Юлій Цезар, Квінтіліан;
- в) Іларіон, Й. Галятовський, Квінт Гортензій;
- г) Марк Антоній, М. Сперанський, Коракас, Ісократ.

3. Кого з ораторів Давньої Греції вважають майстром усних бесід?

- а) Арістотеля;
- б) Сократа;
- в) Платона;
- г) Демосфена.

4. Риторичний дискурс – це:

а) наскрізний складник гуманітарної сфери суспільного буття; ключове поняття неориторики; особистісно орієнтований тип дискурсу, що пронизує всі сфери суспільної діяльності;

б) наскрізний складник суспільно-політичної сфери; ключове поняття класичної риторики; інституційний тип дискурсу;

в) наскрізний складник гуманітарної сфери суспільного буття; ключове поняття класичної риторики; особистісно орієнтований тип дискурсу;

г) наскрізний складник офіційно-ділової сфери; ключове поняття вітчизняної риторики; інституційний тип дискурсу, що пронизує всі сфери суспільної діяльності.

5. Комунікація, що передбачає вираження позитивних або негативних почуттів до співрозмовника – це:

- а) інформативна комунікація;
- б) рекреативна комунікація;
- в) імперативна комунікація;
- г) афективно-оцінна комунікація.

6. Мовленнєвий садизм може породжувати:

- а) ритуальна комунікація;
- б) імперативна комунікація;
- в) рекреативна комунікація;
- г) інформативна комунікація.

7. Найскладнішим типом комунікації, що потребує мобілізації інтелектуальних та вольових сил співрозмовників, вважають:

- а) інформативну;
- б) імперативну;
- в) провокаційну;
- г) переконувальну.

8. Риторика – це наука і мистецтво:

- а) комунікації;
- б) вимови звуків та звукосполук;
- в) писемного мовлення;
- г) художнього слова.

9. Який термін слугує для називання складника класичної риторики та етапу підготовки публічного виступу?

- а) логос;
- б) інвенція;
- в) етос;
- г) топос.

10. Утілення змісту в мовній формі – це:

- а) акція, меморія;
- б) релаксація, рефлексія;
- в) елокуція, елоквенція;

г) інвенція, диспозиція.

11. Сутністю диспозиції є:

- а) засоби виразності ораторської промови;
- б) засоби активізації уваги слухачів;
- в) структура промови;
- г) способи запам'ятовування тексту промови.

12. Визначте хибне твердження:

- а) промови на захист когось називають апологіями;
- б) епітафія – це надгробне слово;
- в) Демосфен – один із найвидатніших ораторів стародавньої Греції;
- г) Цицерон, Квінтіліан, Сенека Старший – видатні оратори Давньої Греції.

13. Складниками риторичного трикутника є:

- а) оратор, промова, аудиторія;
- б) інвенція, диспозиція, елокуція;
- в) акція, меморія, релаксація;
- г) етос, логос, пафос.

14. Ваш співрозмовник сидить, відкинувшись на спинку стільця, схрестивши руки на грудях, кулаки стиснуті. Він:

- а) захищається;
- б) ображається;
- в) обмірковує;
- г) сумнівається.

15. Ваш співрозмовник підпирає рукою підборіддя, поставивши вказівний палець на скроню. Він:

- а) стомився;
- б) нудьгує;
- в) обмірковує;
- г) обороняється.

16. Ваш співрозмовник нахилився до вперед, сидить майже на краю стільця. Це означає, що:

- а) співрозмовник зацікавився;
- б) час завершувати розмову;
- в) співрозмовник хоче піти;
- г) потрібно зробити перерву.

17. Проксеміка – це:

- а) наука про аргументацію;
- б) сфера логіки;
- в) розміщення людини (ритора) у просторі;
- г) іміджелогія.

18. Найоптимальнішим стилем спілкування є:

- а) ліберальний;
- б) авторитарний;
- в) демократичний;
- г) гіперболізований.

19. До невербальних засобів спілкування не належить:

- а) дистанція між комунікантами;
- б) міміка;
- в) візитівка;
- г) слово.

20. Оптимальним одягом для публічного виступу є:

- а) джинси та футболка;
- б) смокінг / вечірня сукня;
- в) діловий костюм;
- г) ультрамодне вбрання.

21. Основне призначення вступу в риториці:

- а) сподобатися слухачам;
- б) оголосити тему;
- в) зацікавити слухачів, налаштувати їх на сприйняття;
- г) привітатися зі слухачами.

22. Мовний етикет – це:

- а) використання різноманітних засобів вираження думок;

б) типові формули вітання, побажання, прощання, запрошення тощо;

в) виділення найважливіших місць свого висловлювання;

г) уміння володіти слухацькою аудиторією.

23. Нормативною етикетною формулою завершення комунікативного акту є:

а) до слідуючої зустрічі;

б) усього найкращого;

в) маю надію, що ми бистро побачимося;

г) давай, усього хорошого.

24. Успіх ораторського мовлення не зумовлює:

а) актуальність питання обговорення;

б) «інформаційна свіжість»;

в) широкий спектр аналізованих питань;

г) форма викладу інформації.

25. Увагу аудиторії відволікає:

а) діловий одяг оратора;

б) зоровий контакт;

в) зайва жестикуляція;

г) зміна сили й тону голосу оратора.

1. Хто є автором сентенції «Красномовство – це мистецтво керувати умами»?

а) Ісократ;

б) Квінтіліан;

в) Платон;

г) Цицерон.

2. Яка група ораторів репрезентує римську риторичку?

а) Коракс, Перікл, Горгій, Ісократ;

б) Й. Галятовський, І. Вишенський, М. Сперанський, Марк Антоній;

в) Марк Тулій Цицерон, Гай Юлій Цезар, Квінтіліан;

г) Іларіон, Квінт Гортензій, Ф. Прокопович, Гальба.

3. Хто був автором першого друкованого підручника з риторички в Києво-Могилянській академії?

а) Феофан Прокопович;

б) Лазар Баранович;

в) Іоанікій Галятовський;

г) Феофан Прокопович.

4. Передумовами вибору форми загальнонародної мови спілкування залежно від соціуму є:

а) зміна адресанта, зміна теми спілкування, зміна місця комунікування, зміна часу розмови;

б) зміна адресата, зміна комунікантів, зміна соціальної ролі мовця, зміна теми спілкування;

в) зміна адресанта, зміна комунікантів, зміна тривалості розмови, зміна теми спілкування;

г) зміна адресата, зміна соціальної ролі мовця, зміна місця розмови, зміна тривалості розмови.

5. Комунікація – це:

а) спосіб спілкування;

б) засіб спілкування;

- в) міжособистісне спілкування;
- г) цілеспрямований процес інформаційного обміну.

6. Елемент маніпуляції вміщує:

- а) переконувальна комунікація;
- б) рекреативна комунікація;
- в) інформативна комунікація;
- г) ритуальна комунікація.

7. Наказ є підґрунтям:

- а) провокаційної комунікації;
- б) імперативної комунікації;
- в) ритуальної комунікації;
- г) рекреативної комунікації.

8. Логографи – це:

- а) інструменти, за допомогою яких записувалися промови;
- б) кафедри, підвищення, із яких проголошували промови;
- в) люди, які писали промови для інших;
- г) відомості, що стверджують або заперечують якийсь факт.

9. Одним із основних розділів риторики (етапів підготовки публічного виступу) не є:

- а) диспозиція;
- б) інвенція;
- в) пафос;
- г) акція.

10. Основним для першого етапу ідеомовленнєвого циклу (і першого розділу риторики) є:

- а) тактичний закон;
- б) концептуальний закон;
- в) стратегічний закон;
- г) мовленнєвий закон.

11. Предметне поле акції охоплює:

- а) способи запам'ятовування промови;
- б) виголошення промови;

- в) виснування предметної царини промови;
- г) засоби художньої образності промови.

12. Елементи риторичного канону розміщено в логічній послідовності в рядку:

- а) диспозиція, інвенція, елокуція, рефлексія, елоквенція, акція, меморія;
- б) акція, диспозиція, рефлексія, інвенція, елокуція, меморія, елоквенція;
- в) інвенція, диспозиція, елокуція, елоквенція, меморія, акція, рефлексія;
- г) елокуція, акція, диспозиція, інвенція, рефлексія, елоквенція, меморія.

13. Еристичними жанрами ораторства є:

- а) диспут, полеміка, дискусія, дебати;
- б) маніпулювання, софізм, полілог, диспут;
- в) діалог, дебати, усна суперечка, публічний захист;
- г) концентрація аргументів, дискусія, полеміка, софізм.

14. Ваш співрозмовник чіпляється ногою за ніжку стільця. Він:

- а) гнівається;
- б) нудьгує;
- в) зосереджується;
- г) захищається.

15. Ви помітили, що очі співрозмовника блукають кімнатою. Це ознака того, що:

- а) йому подобається інтер'єр;
- б) йому соромно;
- в) йому некомфортно;
- г) йому набридло.

16. Ваш співрозмовник знімає окуляри, покусує дужку, дивиться вперед себе, але не розглядає окремі предмети. Це ознака того, що він:

- а) ніяковіс;

- б) розмірковує;
- в) уважно слухає;
- г) нудьгує.

17. Протилежні сторони в дискусії називають:

- а) конкурентами;
- б) суперниками;
- в) учасниками;
- г) опонентами.

18. Традиційно оптимальним вважається такий порядок розташування аргументів у промові:

- а) сильні, слабкі, звичні;
- б) сильні, слабкі, найсильніші;
- в) загальновідомі, слабкі, аксіологічні;
- г) слабкі, звичні, сильні.

19. Слово чи сполучення слів, ужиті в переносному, образному значенні – це:

- а) троп;
- б) архаїзм;
- в) синонім;
- г) антонім.

20. До екстралінгвістичних факторів спілкування належать:

- а) умови спілкування;
- б) формули і правила мовленнєвого етикету;
- в) стилістично диференційовані мовні одиниці;
- г) мовна система і структура.

21. До невербальних складників спілкування належать усі слова в рядку:

- а) кінесика, проксеміка, атрибутіка;
<ли>б) жести, міміка, репліки;- в) окулістика, такесика, okazіоналізми;
- г) експресеми, стилістеми, репліки.

22. Правильною етикетною формулою вибачення є:

- а) простіть, будь ласка;
- б) вибачаюся;
- в) вибачте;
- г) дуже жалко, що.

23. Висловити власний погляд можна, скориставшись такою фразою:

- а) Я рахую, що цю книжку варто придбати;
- б) Я вважаю, що цю книжку варто придбати;
- в) Я хочу, щоб Ви придбали цю книжку;
- г) Я наполягаю на тому, щоб Ви придбали цю книжку.

24. Правильним завершенням виступу є:

- а) «дякую за увагу»;
- б) «це все, про що я хотів сказати»;
- в) «на завершення послухайте анекдот»;
- г) «пробачте, якщо говорив занадто довго».

25. Виберіть правильне твердження:

- а) вербальне спілкування – це жести, міміка, вираз обличчя;
- б) комунікативний бар'єр – це перешкода на шляху сприйняття або передавання інформації;
- в) бар'єр «нерозуміння» полягає в запереченні негативних суджень про об'єкт критики;
- г) комунікативність і комунікабельність – слова-синоніми.

**СЛОВНИК
КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ**

Неправильно	Правильно
А	
Адрес перебування	Адреса перебування
Академічний час	Академічна година
А між тим	А тим часом, а насправді, а втім, а протé
Аналіз покажчиків	Аналіз показників
Аналогічним способом	Аналогічно
Аудиторія обладнована	Аудиторія обладнана
Б	
Багато значить	Багато ва́жить
Багато раз відвідував	Багаторазо́во відвідував
Багаточисленний	Числе́нний
Байдуже відношення	Байдуже ста́влення
Бачити свої недоліки	Ба́чити свої ва́ди, хи́би
Без виключення	Без винятку
Без всякої причини	Без жо́дної причи́ни (безпричинно)
Безвихідне становище	Безпора́дне стано́вище
Безнадійне положення	Безнаді́йний стан
Безпорадок	Безла́ддя
Бігло познайомитися	Побі́жно ознайо́митися
Білет проїзний	Квито́к проїзний
Більше ніж ...	По́над, бі́льш як...
Благородний поступок	Шляхетний учи́нок
Брати перешкоди	Дола́ти перешкоди
Брати справку	Бра́ти дові́дку
Братися за роботу	Става́ти, брата́тися до робо́ти
Бувший	Колишній
Бути надрукованим	Вийти дру́ком
Бути правим (ти правий)	Ма́ти ра́цію
Бути усвідомленим	Бу́ти обі́знаним
В	
В адміністративному порядку	Адміністрати́вним поря́дком
В адрес ювіляра	На адре́су ювіля́ра
В більшості випадків	Здебільшого

Неправильно	Правильно
В главі з керівником	На чо́лі з керівнико́м
В даний час	Тепе́р, за́раз
В деякій мірі	Де́якою міро́ю
В дійсності	Наспра́вді
В додаток до всього	На дода́ток до всьо́го
В знак подяки	На знак подяки
В значній мірі	Значно́ю міро́ю, значно
Відзначати про необхідність	Відзнача́ти необхідність
Відносини між учителем і учнем	Стосу́нки між учителем і учнем
Виключати можливість	Унеможли́влювати
В кількох словах	Кількома́ словами
В котрий раз	Уко́тре
В любий момент	Будь-яко́ї миті
В один і той же час, разом із тим	Водно́ час, одноча́сно
В останній раз	Воста́нне
В першу чергу	Наса́мперед, передовсі́м, найпе́рше, щонайпе́рше
Вповні заслужено	Цілко́м заслу́жено
В повну силу	На повну силу
В порядку виключення	Як виняток
В противагу	На протива́гу
В противному випадку	Іна́кше
В рівній мірі	Одна́ково, так са́мо
В ході	Під час
В широкому смислі	Широ́ко розумі́ючи
В юності	Замоло́ду
В якості учасників наради були...	Як уча́сники нара́ди
Вважати необхідним	Вважа́ти за необхідне
Ввійти в склад	Увійти́ до скла́ду
Ведучий фахівець	Прові́дний фахівець
Велике досягнення	Ваго́ме досягнення
Великий по об'єму	Вели́кий обся́гом
Вести себе чемно	Пово́дитися че́мно
Взяти себе в руки	Опанува́ти себе́
Ви праві	Ви маєте ра́цію

Неправильно	Правильно
Вибачити його	Вибачити йому
Вибирати депутатів	Обирати депутатів
Виборна діляниця	Виборча діляниця
Виборча посада	Виборна посада
Видаляти запис	Вилучати запис
Визивати студента	Викликати студента
Визнавати необхідним	Визнавати за необхідне (за потрібне)
Виключення із правил	Виняток із правил
Виключити світло	Вимкнути світло
Виключна особистість	Виняткова особистість
Виключно для співробітників	Тільки для співробітників
Виключно у визначений термін	Лише у визначений термін
Винести подяку	Скласти подяку
Виникла проблема	Постала проблема
Виплатити борг за навчання	Сплатити борг за навчання
Випробувальний термін	Випробний термін
Випробування проводяться	Випробування проводять
Виробничі відношення	Виробничі відносини
Виставочна зала	Виставкова зала
Виступаючий на нараді	Промовець, доповідач
Витрати по святкуванню	Витрати щодо святкування
Вихід із положення	Вихід із становища
Вищий навчальний заклад (вуз)	Заклад вищої освіти
Відзив на наукову роботу	Відгук на наукову роботу
Відійти від відповідальності	Уникнути відповідальності
Відкрити книгу	Розгорнути книгу
Відкрити очі	Розплющити очі
Відложити нараду	Відкласти нараду
Відмінити наказ	Скасувати наказ
Відмічати	Відзначати
Відносини між колегами	Взаємини (стосунки) між колегами
Відноситися до більшості	Належати до більшості
Відноситися до обов'язків	Ставитися до обов'язків
Відноситися з повагою	Ставитися з повагою
Відношення до роботи	Ставлення до роботи
Відомий по своїм працям	Відомий своїми працями

Неправильно	Правильно
Відпала необхідність	Немає потреби
Відповідно наказу	Відповідно до наказу
Відповідь вірна	Відповідь правильна
Відправляти по пошті	Пересилати поштою
Відпустка по догляду за дитиною	Відпустка для догляду за дитиною
Відпустка по хворобі	Відпустка через хворобу (у зв'язку з хворобою)
Відтік капіталу з держави	Відплив капіталу з держави
Відсторонитися від справ	Відійти від справ
Відстоювати думку	Обстоювати думку
Відчитатися	Прозвітувати
Вірна відповідь	Правильна відповідь
Вірна думка	Слушна думка
Вітальний адрес	Вітальна адреса
Вказаний час	Зазначений час
Вказувати у наказі	Зазначати у наказі
Вклад у науку	Внесок у науку
Включати в себе	Містити в собі, охоплювати, об'єднувати, складатися з
Включити до повістки дня	Внести до порядку денного
Включити комп'ютер	Увімкнути комп'ютер
Властивий для нього	Властивий йому
Вмішатися в розмову	Утрутитися в розмову
Внести вклад	Зробити внесок
Враховувати обставини	Зважати на обставини
Все більше	Дедалі більше
Все в порядку	Усе як слід, усе гаразд, усе добре
Всякий раз, кожний раз	Кожного разу
Втратити свідомість	Знепритомніти
Вхід по запрошеннях	Вхід за запрошеннями
Гармонічні відносини	Гармонійні відносини
Глузувати над ним	Глузувати з нього
Грати роль у науці	Відігравати роль у науці
Головуючий зборами	Голова зборів
Громадянська організація	Громадська організація

Г

Неправильно	Правильно
Губити час	Гаяти, марнувати час
Давайте виконаємо вправу	Виконаймо вправу
Давати добро	Схвалювати, дозволяти
Дальші дії	Подальші дії
Дане повідомлення	Це повідомлення
Дати слово	Надати слово
Два рази	Два рази
Два рази на вік	Двічі на рік
Два студента	Два студенти
День відчинених дверей	День відкритих дверей
День за днем	День у день
Держатися в стороні	Триматися осторонь
Дзвонити по телефону	Дзвонити телефоном
Дивуватися чому	Дивуватися з чого
Діло, справа в тому	Річ у тім
Діловедення	Діловодство
Ділові відношення	Ділові зносини (відносини)
Ділянка знань	Галузь знань
Діюче законодавство	Чинне законодавство
Для початку	На початок
До слова сказати	До речі
До тих пір	Доки
До цих пір	Дося (до цього часу)
Добиватися цілі	Досягати мети
Довести про інформацію	Довести інформацію
Довіреність	Доручення
Договоритися	Домовитися про зустріч
Додержувати поглядів	Додержуватися поглядів
Додержувати слово,	Додержувати слова
додержуватися слова	
Доказувати своє право	Доводити своє право
Документи по особовому складу	Документи про особовий склад, документи (стосовно, щодо) особового складу
Допомога по догляду за дитиною	Допомога на догляд дитини
Дослідна група	Дослідницька група

Неправильно	Правильно
Дослідницький експеримент	Дослід, експеримент
Достовірний	Вірогідний
Дотичний проблемам	Дотичний до проблем
Другим разом	Іншим разом
Дружній колектив	Дружний колектив
Дякувати викладача	Дякувати викладачеві
Дякуючи підтримці	Завдяки підтримці
Екземпляр підручника	Примірник підручника
Економити	Заощаджувати
Ефективна поза	Ефектна поза
Ефектний засіб	Ефективний засіб
Єдиноразова виплата	Єдиноразова виплата
Жила площа	Житлова площа
Жилий масив	Житловий масив
Жити окремо	Жити нарізно
Жорсткий контроль	Суворий контроль
Жорсткі умови	Тяжкі умови
Завдання дослідження наступі	Завдання дослідження такі
Загальноуніверсальний	Універсальний
Займати посаду	Обіймати (мати) посаду, бути на посаді
Задавати питання	Ставити питання
Здійснення роботи	Виконання роботи
З давніх пір	Здавна
З задоволенням	Залюбки, охоче, радо, із приємністю, з радістю
З першого погляду	На перший погляд
З точки зору	З погляду
З усіх сил	Щосили
З цього часу	Відколи, відтепер
За вимогою установи	На вимогу установи
За відсутністю відомостей	Через брак відомостей
За відсутності викладача	Через відсутність викладача
За ініціативою кого	На ініціативу чийо

Неправильно	Правильно
За клопотанням (ухвала)	На клопотання
За нагоди	При нагоді
За напрямом	У напрямі (рухатися)
За недбалістю	Через недбалство
За необхідності	У разі потреби
За пропозицією	На пропозицію
За рахунком	По рахунку платити
За сутністю, за суттю	По суті, своєю суттю
За темою різнитися	Темою різнитися
Заборгованість складає...	Заборгваність становить, сягає, дорівнює
Завести в освіті	Запровадити в освіті
Завідуючий кафедрою	Завідувач кафедри
Задавати питання	Питати, ставити питання
Задіяти студентів	Залучити студентів
Займана посада	Обіймана посада
Займати посаду	Обіймати посаду
Займатися аналізом	Аналізувати
Зайняти місце	Зайняти місце
Зайняти призове місце	Посісти призове місце
Заключається в тому, що...	Полягає в тому, що...
Заключати угоду	Укладати угоду
Заключення комісії	Висновки комісії
Заключне слово	Завершальне (прикінцеве) слово доповідача
Закон вступає в дію	Закон набуває чинності
Залишати в спокої	Давати спокій
Залишатися в стороні	Залишатися осторонь
Залог успіху колективу	Запорука успіху колективу
Залучати в роботу	Залучати до роботи
Запущена хвороба	Задавлена хвороба
Зарахувати в число студентів	Зарахувати до складу студентів
Заслужує уваги	Заслужує на увагу, вартий уваги
Заставити	Змусити
Заставити виконати	Примусити виконати
Заява на відрахування	Заява про відрахування

Неправильно	Правильно
студентів	студентів
Збірка вправ	Збірник вправ
Звернутися по адресу	Звернутися на адресу
Звертання профспілки до уряду	Звернення профспілки до уряду
Звертатися до вищестоящих органів	Звертатися до вищих органів
Згідно протоколу	Згідно з протоколом
Здавати іспит	Складати іспит
Знаходиться в рівновазі	Перебувати в рівновазі
Знаходиться інформація про	Міститься інформація про
Знаходиться на балансі	Перебувати на балансі
Знаходиться при владі	Бути при владі
Знаходиться у відрядженні	Перебувати у відрядженні
Знаючи працівники	Обізнані працівники
Зраджувати кому	Зраджувати когось
Зумовлено в колективному договорі	Обумовлено в колективному договорі
Зустрічаються помилки у тексті	Трапляються помилки в тексті
I	
Із-за необережності	Через необережність
Із цього витікає	Із цього випливає (виходить)
Інформаційна лекція	Інформативна лекція
Інформацію доведено для відома	Інформацію доведено до відома
Інформуючий	Інформатор
Іншими словами	Інакше кажучи
Існуючі закони	Чинні закони
Існуючі недоліки	Наявні недоліки
K	
Кидатися в очі	Упадати в око, в очі, у вічі
Кінчати університет	Закінчувати університет
Класифікація приведена в таблиці	Класифікація наведена в таблиці
Ключові питання	Головні, важливі питання
Книжна полочка	Книжкова полиця
Кожний день	Щодня
Кожний окремо	Кожний зокрібно
Кожну мить	Щомиті

Неправильно	Правильно
Комісія відмічає	Комісія відзначає
Комісія по призначенню стипендій	Комісія з питань призначення стипендій
Комісія по прийому іспитів	Комісія для приймання іспитів
Комісія по складанню річного звіту	Комісія для складання річного звіту
Комісія по справах молоді	Комісія у справах молоді
Конспект по історії	Конспект з історії
Контролюючі органи	Органи контролю
Користуватися авторитетом	Мати авторитет
Користуватися повагою	Мати шану, бути в пошані
Користуватися попитом	Мати попит
Користуватися успіхом	Мати успіх
Користуючись нагодою, я хотів би...	Принагідно я хотів би...
Корінні зміни	Докорінні зміни
Коротка ремарка	Ремарка
Кошти, направлені на будівництво	Кошти, скеровані на будівництво
Крайні міри	Надзвичайні заходи
Крупні здобутки	Великі здобутки
Л	
Лекції по математиці	Лекції з математики
Лишати слова	Позбавляти слова
Лишній	Зайвий
Ліки від болі	Ліки проти болю
Любе питання	Будь-яке питання
М	
Майбутні перспективи	Перспективи
Малочисленний	Нечисленний
Матеріальне положення	Матеріальне становище
Мати відношення до справи	Бути причетним до справ
Мати метою	Мати на меті
Мати про це на увазі	Мати це на увазі
Мене це не інтересує	Мене це не обходить
Менше всього	Найменше, менш за все
Між тим	Тим часом
Міжнародне положення	Міжнародне становище

Неправильно	Правильно
Міняти погляди	Змінювати погляди
Мішати працювати	Заважати працювати
Моє особисте враження	Особисте враження
Музикальна освіта	Музична освіта
Н	
На Ваш розгляд	На Ваш розсуд
На всякий випадок	На будь-який випадок
На заказ, по замовленню	На замовлення
На основі	На підставі
На протязі трьох років	Упродовж трьох років
На протязі учбового року	Протягом (продовж, упродовж) навчального року
На скору руку	Нашвидку руч
На сьогоднішній день	На сьогодні
На цих днях	Цими днями
Набувати досвід	Набувати досвід
Навчатися мові	Навчатися мови
Нагородити премією	Нагородити, преміювати
Надіятися	Мати надію, сподіватися
Надсилати за адресою	Надсилати на адресу
Названий в подальшому	Що далі поименований
Називати по імені та по батькові	Називати на ім'я та по батькові
Назначити на посаду	Призначити на посаду
Найбільш доцільніший	Найбільш доцільний
Належним чином	Наліжно, як слід, як годиться
Нами запропоновано	Ми запропонували або було запропоновано
Намітити	Запланувати, накреслити
Напряму руху	Напрямок руху
Напрямок діяльності	Напряму діяльності
Нарада в дві години	Нарада о 14 годині
Нарада по проблемам	Нарада з проблем
Наслідувати керівнику	Наслідувати керівника
Настановчі директиви	Директива, настанова
Настоявати на своєму	Наполягати на своєму
Наступаючий рік	Прийдешній рік
Наступний висновок	Такий висновок

Неправильно		Правильно
Находитися на роботі		Бути (перебувати) на роботі
Не дивлячись на ...		Не зважаючи на...
Невідкладна справа		Нагальна справа
Немаловажне значення		Важливе значення
Немає сумнівів про те, що...		Немає сумнівів, що...
Неприродний	для	Непридатний
використання		використання
Нести відповідальність		Бути відповідальним
Нехтувати порадами		Нехтувати поради
Ними запропоновано		Вони запропонували
Ні в якому випадку		У жодному разі
Ні під яким виглядом		Нізащо, у жодному разі
Ні разу		Жодного разу
Ніяким чином		Аж ніяк
Новоназначений проректор		Новопризначений проректор
Носить характер		Має характер
Нуждатися		Потребувати допомоги

О

Об'єм лекції		Обсяг лекції
Обумовлено	багатьма	Зумовлено
факторами		багатьма
Об'являти повагу		чинниками
Обговорені терміни		Оголошувати подяку
Обнадіювати		Обумовлені терміни
Оволодіти знання		Подавати надію
Одержувати перемогу		Оволодіти знаннями
Одиничні випадки		Здобувати перемогу
Опанувати навчальним матеріалом		Поодинокі випадки
Опиратися на факти		Опанувати навчальний матеріал
Оплатити за проїзд		Спиратися на факти
Оприходування		Оплатити проїзд
Освоювати ідеї		Оприбуткування
Особиста справа		Засвоювати ідеї
Особистий рахунок		Особова справа
Особовий підпис		Особовий рахунок
Оточуюче середовище		Особистий підпис
		Навколишнє середовище,
		довкілля
Охоплювати проблеми		Осягати проблеми

Неправильно		Правильно
		П
Пануюча тенденція		Панівна тенденція
Перебувати в нерішучості		Вагатися
Переклад на українську мову		Переклад українською мовою
Перечислити на рахунок		Перерахувати на рахунок
Писемна відповідь		Письмова відповідь
Питання вияснено		Питання з'ясовано
Питання відносно		Питання щодо
Пів восьмої години		Пів на восьму годину
Півтора рази		Півтора раз
Під кінець дня		Наприкінці дня
Підбивати підсумки		Підсумовувати
Підвищення в посаді		Підвищення на посаді
Підібрати приклади		Дібрати приклади
Піднімати	питання,	Порушувати
клопотання, проблему		питання,
Піднімати руку		клопотання, проблему
Підняти питання		Підносити руку
Підписка періодичних видань		Порушити питання
		Передплата
		періодичних
		видань
Підростаюче покоління		Молоде покоління, юнь,
		молодь, памолодь
По багатьом причинам		З багатьох причин
По великому рахунку		За великим рахунком
По взаємній згоді		За взаємною згодою
По виду, по догляду		На вигляд, з вигляду
По вимогам		За вимогами
По відношенню до		Стосовно, щодо
Повідомити по телефону		Повідомити телефоном
По вказівці декана		За вказівкою декана
По власному бажанню		За власним бажанням
По власному досвіду		З власного досвіду
По власному розсуду		На власний розсуд
По десять чоловік у відділі		По десять осіб у відділі
По домовленості		За домовленістю
По дорученню декана		За дорученням декана
По достоїнству оцінити		Належно поцінувати, оцінити
По закінченні дії контракту		Після закінчення дії контракту

Неправильно	Правильно
По закінченню терміну	Після закінчення терміну
По ініціативі керівника	З ініціативи керівника
По крайній мірі	Принаймні, щонайменше
По мірі необхідності	В міру потреби
По місцю роботи	За місцем роботи
По можливості швидше	Якмога швидше
По обоюдній, взаємній згоді	За обоюдною згодою
Попередити катастрофи	Запобігти катастрофам
Попередити помилки	Запобігти помилкам
По плану	За планом
По прикладу керівника	За прикладом керівника
По списку	За списком
По хворобі	Через хворобу
Повідомити йому	Повідомити його
Повідомляти про хід справи	Повідомляти про перебіг справи
Повний успіх	Цілковитий успіх
Подати інформацію	Надати інформацію
Позбавитися працівника	Позбутися працівника
Познайомитися з інформацією	Ознайомитися з інформацією
Помилитися по неуважності	Помилитися через неуважність
По нинішній день	Донині
Поновити у складі студентів	Поновити до складу студентів
Попереджати хворобу	Запобігати хворобі
Постійно діюча комісія	Постійна комісія
Постороннім особам вхід забороняється	Стороннім особам вхід заборонено
Поступати до вузу	Вступати до ЗВО
Поступаючий	Вступник
Поступила інформація	Надійшла інформація
Потрібна була необхідність	Необхідно було
Почасова оплата праці	Погодинна оплата праці
Поширювати газети	Розповсюджувати газети
Працювати зверх норми	Працювати понаднормово, понад норму
Працювати на даній посаді	Працювати на цій посаді
Працювати по графіку	Працювати за графіком

Неправильно	Правильно
При будь-яких умовах	За будь-яких умов
Привести до конфліктів	Призвести до конфліктів
Привести до помилок	Призвело до помилок
Привести до ускладнень	Призвести до ускладнень
Привести приклад	Навести приклад
При всіх зусиллях	Попри всі зусилля
При наявності коштів	За наявності коштів
При небезпеці	У разі небезпеки
При необхідності	При потребі
При першій можливості	Принагідно
При сприянні адміністрації	За сприяння адміністрації
При, по (у випадку) необхідності	За потреби
Привести докази	Навести докази
Приводити приклад	Наводити приклад
Признати недійсним	Визнати недійсним
Приймати до уваги	Брати до уваги
Приймати за основу	Брати за основу
Приймати участь	Брати участь
Прийняти до відома	Узяти до відома
Прийняти міри	Вжити заходів
Прийняти рішення	Ухвалити
Прийти до висновку	Дійти висновку
Прийти до себе	Оговтатися, отямитися
Прийшла інформація	Надійшла інформація
Прикладати зусилля	Докладати зусилля
Притаманний для нього	Притаманний йому
Приурочувати подіям	Приурочувати до подій
Приходить на думку	Спадає на думку
Пробіли (в знаннях)	Прогалини (в знаннях)
Проводити реформи	Здійснювати реформи
Пропуск в навчальний корпус	Перепустка до навчального корпусу
Протирічить законодавству	Суперечить законодавству
Протиріччя	Суперечність
Професійний театр	Професіональний театр
Професіональний досвід	Професійний досвід
Путати поняття	Плутати поняття

Неправильно	Правильно
	Р
Радіти <i>чому</i>	Радіти з <i>чого</i>
Радувати око	Тішити <i>око</i>
Рахувати, що	Уважати, що
Рахується ефективним (метод)	(метод) вважають ефективним
Результативні наслідки	Наслідки, результати
Рекомендації по поліпшенню	Рекомендації для поліпшення
Ретельно перевірити	Ретельно перевірити
Робити акцент	Акцентувати
Робити вклад у науку	Робити внесок у науку
Робити враження	Справляти враження
Робота по сумісництву	Робота за сумісництвом
Розповсюджувати інформацію	Поширювати інформацію
Розраховувати на вас	Сподіватися на вас
Розробити міроприємства	Розробити заходи
Розходження думок	Розбіжність думок
Ряд питань	Низка питань
	С
Саме головне	Найголовніше
Саме необхідне	Конче потрібне, найпотрібніше
Своєчасно проводити	Вчасно проводити
Сервісні послуги	Сервіс
Скільки годин?	Котра година?
Складати частину	Становити частину
Скорочується заборгованість	Зменшується заборгованість
Скрутне положення	Скрутне становище
Слідкувати за подіями	Стежити, спостерігати за подіями
Слідувати порядку денному	Дотримуватися порядку денного
Слідуючий	Наступний, подальший, такий
Слідуючим буде виступати	Далі буде виступати
Службове положення	Службове становище
Служити за приклад	Бути за приклад
Списати по непридатності	Списати через непридатність
Співпадати у поглядах	Збігатися в поглядах
Співпадають думки	Збігаються думки

Неправильно	Правильно
Співпадіння обставин	Збіг обставин
Співробітництво	Співпраця
Співставлення фактів	Зіставлення (порівняння) фактів
Співставляти факти	Зіставляти, порівнювати факти
Спільними силами	Спільними зусиллями
Ставати діючим	Набирати чинності
Ставати на чолі відділу	Очолювати відділ
Ставити запитання на	Ставити питання на
обговорення	обговорення
Ставити перешкоди	Чинити перешкоди, перешкоджати
Статистичні дані	Статистичні показники (відомості)
Стояти на обліку	Перебувати на обліку
Сума прибутку складає ...	Сума прибутку становить
Сьогоднішній день	Сьогодні
	Т
Таким чином	Отже
Тактичне зауваження	Тактiвне зауваження
Тактичний керівник	Тактiвний керівник
Тактовний хід	Тактичний хід
Твердо знати	Добре знати
Творчий зріст	Творче зростання
Тезиси доповіді	Тези доповіді
Текучість кадрів	Плинність кадрів
Телефонувати в університет	Телефонувати до університету
Телефонувати до нього	Телефонувати йому
Терміни приводяться в додатку	Терміни наведено в додатку
Терпіти поразку	Зазнавати поразки
Тимчасово відсторонений	Тимчасово усунений
Тираж книжки	Наклад книжки
Той же	Той самий
Толковий працівник	Розумний, метикуватий, тямущий
Точно відомо	Достеменно відомо
Трапився випадок	Трапилася нагода

Неправильно	Правильно
Требувати	Вимагати
Трудові відношення	Трудові відносини
Тяга до знань	Потяг до знань
У	
У вересні місяці	У вересні
У випадку необхідності	Якщо буде потреба, у разі потреби
У відповідності з рішенням	Відповідно до рішення
У всіх відношеннях	Зусібіч, з усіх поглядів
У двох кроках	За два кроки
У двох словах	Двома словами
У залежності від	Залежно від
Ультимативна вимога	Ультиматум
У найближчий час	Найближчим часом
У повному об'ємі	У повному обсязі
У подальшому	Надалі
У порівнянні з...	Порівняно з...
У рамках своїх повноважень	У межах своїх повноважень
У самий ближчий час	Незабаром
У тексті зустрічаються помилки	У тексті трапляються помилки
У цій області науки	У цій галузі (сфері) науки
У цілому	Загалом
У числі студентів	Серед студентів
Ужити заходи	Ужити заходів
Указ вступив у силу	Указ набув чинності
Уникнути небезпеку	Уникнути небезпеки
Управляти колективом	Керувати колективом
Усе в порядку	Усе гаразд
Усі без виключення	Усі без винятків
Уточнюючі запитання	Уточнювальні запитання
Ф	
Факти говорять	Факти свідчать
Фатум долі	Доля, фат
Фахівець у сфері	Фахівець у галузі

Неправильно	Правильно
Х	
Халатність	Недбалість
Характерний йому	Характерний для нього
Хворий грипом	Хворий на грип
Хід подій	Перебіг подій
Ц	
Це в порядку речей	Це звичайна річ
Це до мене не відноситься	Це мені не обходить, це мені не стосується
Цілком вірно	Цілком правильно
Ч	
Честувати ювіляра	Ушановувати ювіляра
Чисельні звернення громадян	Численні звернення громадян
Ш	
Шарикова ручка	Кулькова ручка
Шари суспільства	Верстви суспільства
Швидше за все	Імовірно, найімовірніше, більш за все
Щ	
Що стосується мене	Щодо мене, як на мене
Я	
Явка обов'язкова	Присутність обов'язкова
Я рахую, що...	Я вважаю, що..., на мою думку
Являється актуальною (тема)	Є актуальною (тема)
Являється студентом 2-го курсу	Є студентом 2-го курсу
Являтися учасниками проекту	Є учасниками проекту
Являється членом комісії	Є членом комісії
Являтися фахівцем	Бути фахівцем
Як виключення, у порядку виключення	Як виняток
Якийсь же	Якийсь-то
Як прийдеться	Як доведеться
Як указувалося раніше, вище	Як зазначалося раніше, щойно, вище
Ящик (почтовий)	Скринька (пошто́ва)

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ТЕРМІНІВ ТА ПОНЯТЬ РИТОРИКИ

(напрацьовано з урахуванням відомостей наукових праць

С. Абрамовича, З. Куньч, Л. Мацько, Г. Онуфрієнко,
Г. Сагач, М. Чікарькової)

Акція – розділ класичної риторики та етап підготовки публічного виступу, призначення якого полягає в тому, щоб підготувати оратора зовнішньо і внутрішньо до виступу; проголошення промови.

Антитеза – стилістична фігура, що характеризується симетричною будовою і різким протиставленням понять, образів, думок: *Рання пташка росу п'є, а пізня – сльозу ллє.*

Афоризм – короткий влучний вислів, який у стислій, зручній для запам'ятовування формі подає глибоку думку: *Караюсь, мучуся... але не каюсь!* (Т. Шевченко).

Виведення аудиторії на рівень обговорення – один з етапів активізації діяльності аудиторії, що передбачає пошук загальних точок зіткнення і досягається логіко-психологічними, психологічними та аудіовізуальними засобами. Обговорення сприяє закріпленню інтелектуально-пізнавального мотиву, розв'язанню конфліктних ситуацій та встановленню конструктивних стосунків, розвитку громадської потреби і досягненню глибинного рівня розуміння предмета обговорення.

Виголошення промови – діяльність оратора перед аудиторією з метою переконання її в чомусь.

Виразність мовлення – якість публічного мовлення, завдяки якій здійснюється вплив на емоції та почуття аудиторії. До засобів виразності мовлення належать: засоби художньої образності, фонетичні, лексичні засоби, а також нелітературні форми функціонування мови, якщо вони вживаються усвідомлено та доцільно, оживлюючи, а не спотворюючи мовлення.

Висловлення – одиниця повідомлення, що характеризується смисловою цілісністю та може бути сприйнята слухачем у певних умовах мовного спілкування. Залежно від змісту висловлення класифікують на кілька типів: описове, оцінне, описово-оцінне, невизначене, ситуативне, беззмістовне.

Висновки промови – частина промови, що містить підсумки викладеного оратором, сумарну оцінку явищ, про які

йшлося. Висновки допомагають осмислити всю промову, виразно окреслити її основну ідею.

Відступ ліричний – сповнена ліризму частина ораторського твору, яка не має безпосереднього зв'язку з послідовним розвитком думки. У ліричному відступі автор безпосередньо від себе висловлює почуття, настрої у зв'язку з долею героя чи подією, виявляє своє ставлення. Ліричний відступ робить розповідь більш інтимною, безпосередньою, допомагає краще виявити авторський задум і створити певний настрій.

Відступ психічний – один із способів підтримки уваги слухачів, який полягає в тому, що оратор вводить у промову матеріал (як етимологічну довідку, анекдот тощо), який дає змогу слухачам на нетривалий час відвернути свою увагу від основної теми, «перепочити» і згодом знову зосередитися на головному.

Дебати – обмін думками, суперечки, які виникають на обговоренні доповідей, виступів на зборах, засіданнях, конференціях тощо. Мета дебатів – з'ясувати ставлення учасників обговорення до спільних для всіх тез виступу.

Диспозиція – розділ класичної риторики та етап підготовки публічного виступу, у якому формулюються основні поняття про предмет виступу і визначаються правила оперування поняттями, тобто формуються аналогічні процедури. Основне призначення гарної диспозиції, тобто на етапі побудови промови, – запропонувати набір положень і в такій послідовності, щоб вони не суперечили одне одному, а конкретно переміщувалися з однієї частини в іншу аж до закономірного висновку.

Діалог – функціонально-комунікативний вид мовлення, що характеризується безпосереднім словесним обміном думками між двома мовцями.

Доповідь – 1) прилюдне повідомлення на певну тему, виступ, промова; 2) форма ораторської промови, у якій оратор особливо ретельно добирає й аналізує факти, цифри; 3) текст промови.

Доступність мовлення – якість публічного мовлення, яка полягає в тому, що оратор відбирає факти, аргументи, мовленнєві засоби з максимальним урахуванням можливостей сприйняття мовлення в конкретній аудиторії, тобто з урахуванням життєвого досвіду, освіти, професії, віку, світогляду, інтересів слухачів.

Оратори мають пам'ятати: чим доступніший виступ, тим глибшим буде слід у свідомості слухачів.

Епітет – троп, образне означення переважно метафоричного характеру: *щасливі береги, демон огнеокий, весна-царівна, слова ніжносаяні, медові уста* (Олександр Олесь).

Елоквенція – підрозділ елокуції (найбільшого розділу риторики), у якому досліджуються фігури слова (тропи) і фігури думки (риторичні фігури).

Елокуція – розділ риторики та етап підготовки публічного виступу, що охоплює матеріал про впорядкування і висловлення думки, підпорядкування слів думці й потребам комунікації; розкриває закони мовного вираження предмета спілкування.

Етос – моральний принцип риторики, основа формування риторичного ідеалу; як одна з основних категорій класичної риторики етос визначав зразкову суспільну й особисту морально-етичну поведінку оратора.

Загальноживана лексика – не спеціальні (тобто не професійні, термінологічні, діалектні тощо) слова, а ті лексичні одиниці, які властиві для мовлення всіх носіїв конкретної мови. До загальноживаної лексики належать насамперед назви життєво необхідних для кожної людини понять, що пов'язані із суспільним життям, виробничою діяльністю, побутом тощо. Це лексика стилістично нейтральна, зрозуміла і звична для кожного носія мови, вона однаковою мірою використовується в усному й писемному мовленні. Загальноживана лексика вільно, без будь-яких обмежень застосовується в усіх функціональних стилях мови, а тому її ще називають міжстильовою.

Закон ефективної комунікації – один з основних законів риторики, який передбачає систему дій оратора з метою налагодження контакту з аудиторією на всіх етапах комунікації.

Закон стратегічний – один з основних законів риторики, який передбачає системну побудову програми впливу на конкретну аудиторію.

Закон тактичний – один з основних законів риторики, який передбачає систему дій для підготовки ефективної реалізації стратегії.

Запам'ятовування довільне – форма запам'ятовування, що є продуктом спеціальної мнемонічної дії, тобто коли людина

має певні мотиви, ставить перед собою мету запам'ятати щось і використовує певні спеціальні прийоми для досягнення цієї мети. Способами довільного запам'ятовування є повторення, переказування, групування матеріалу тощо. Найважливішим є складання плану запам'ятовуваного матеріалу: розчленування його на смислові частини, вибір заголовків до них, виокремлення опорних пунктів, із якими легко асоціюється увесь зміст певної частини; пов'язування частин за їх заголовками або опорними пунктами в єдиний ланцюг асоціацій. Ці розумові операції не лише створюють необхідні смислові опори (шаблі) для довільного запам'ятовування, а й раціоналізують роботу пам'яті. Обсяг запам'ятовуваного матеріалу можна значно збільшити за допомогою його перекодування, чим досягається зменшення одиниць і кількості інформації, що її містить заучуваний матеріал.

Звертання – риторична фігура, що містить у собі назву особи у кличному відмінку, до якої звернена мова: *Ой ти, дівчино, з горіха зерня, чом твоє серденько – колюче терня?* (І. Франко).

Інвенція – перший розділ риторики та перший етап підготовки публічного виступу, у якому розробляється задум, ідея промови, формулюються гіпотези майбутнього виступу.

Інтерес аудиторії – позитивне емоційне ставлення до оратора та його промови, зосередження уваги на них.

Інтонація – цілісна організація живого мовлення, що містить ритм, паузи, наголоси, мелодику, силу, висоту і тембр звуків; поняття фоностилістики, що характеризує ритмо-мелодичну сторону мовлення і виражає логіку змісту та емоційно-експресивне забарвлення (інтонація оклику, звертання, запитання, пояснення, переліку, закінченості, оповідності, спонукання, зіставлення тощо). Інтонаційна виразність – важлива ознака ораторського стилю лектора.

Комунікабельність – риса особистості, що полягає в її здатності спілкуватися з іншими людьми, товариськість.

Комунікація – спілкування людей через обмін різною інформацією, думками, почуттями, волевиявленнями за допомогою вербальних і невербальних засобів.

Комунікація масова – спосіб спілкування людей за допомогою засобів масової інформації. Масова комунікація є

дієвим засобом формування громадської думки, світогляду людей, впливу на їхню поведінку, розвиток культури, освіти тощо.

Контакт зі слухачами – стосунки між оратором та аудиторією, які складаються під час виступу під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів.

Конфліктна ситуація – стан загострення суперечностей у соціальній групі, колективі. Конфліктна ситуація свідчить про невдоволення окремих осіб станом справ. Конфліктна ситуація означає дезінтеграцію в колективі.

Культура мислення оратора – усвідомлене дотримання певних принципів інтелектуальної роботи, які зумовлені особливостями сучасного рівня наукового, технологічного, художнього, морального тощо розвитку суспільства. До цих принципів належать: постійне розширення й поглиблення знань; свідомий відбір інформації; уміння по-новому бачити відоме; компенсаторно-прогностичний підхід до проблем; системний аналіз явищ; уміння зосередитися на вузькій ділянці, єднання понятійного, концептуально-художнього бачення, інтелектуальна терпимість, гумор. Культура мислення оратора тісно пов'язана з культурою мовлення, культурою спілкування.

Культура мови – 1) лінгвістична наука, що вивчає суспільне життя мови в конкретний історичний час і регламентує користування мовою в суспільстві; 2) досконале володіння літературною мовою; 3) система ознак і вимог досконалої літературної мови; 4) мовна культура особистості, колективу, певної групи населення.

Культура мовлення – 1) збереження мовних норм, виявляється у грамотності, точності, ясності, чистоті, логічності тощо; 2) розділ мовознавства, який вивчає функціонування мови в суспільстві з погляду її нормативності, регламентує правила послуговування літературною мовою; 3) зіставлення різних форм усної й писемної мови, з'ясування норм літературної мови на всіх рівнях мовної системи, що дає можливість не тільки виявляти тенденції її розвитку, а й впливати на цей процес, сприяти реальному втіленню в мовній практиці норм літературної мови, здійснювати цілеспрямовану мовну політику.

Лаконічність мовлення – властивість публічного мовлення, що відображає здатність оратора висловлюватися коротко, чітко і водночас гранично зрозуміло.

Лінгвістичний канал мовленнєвого впливу – власні мовні засоби (слова, речення, тексти, періоди), за допомогою яких передається основний зміст висловлювання.

Логос – термін давньогрецької філософії, який означає одночасно «слово» (або «речення», «висловлювання», «мовлення») і «смісл» (або «поняття», «судження»).

Майстерність промови – висока культура, художня виразність, стилістична точність, аргументованість і переконливість промови, які виникають завдяки цілеспрямованій діяльності оратора в галузі теорії й практики ораторського мистецтва. Майстерність передбачає наявність генетичних здібностей, духовної моральної культури, професійних знань, умінь, навичок.

Метафора – один із найпоширеніших тропів, що виникає в результаті вживання слова в переносному значенні за схожістю означуваного предмета з іншим. Метафора нагадує згорнене порівняння, компактна й образна: *конвертики хат; глобус капусту* (Л. Костенко).

Метонімія – троп, образний переносний вислів, у якому предмет замінюється іншим, але не за подібністю, а за суміжністю за реально існуючими між ним зв'язками: *«Борислав сміється»* І. Франка; *За тобою, Морозенку, вся Україна плаче* (нар. пісня); *зал аплодував, місто зустрічало*.

Меморія – розділ риторики, призначення якого – допомогти оратору запам'ятати зміст промови так, щоб не розгубити не тільки фактичну інформацію, а й образність, цікаві деталі.

Мова жестів – сукупність рухів тіла, що мають значення сигналу, комунікативного знаку, що використовуються як невербальний засіб спілкування.

Мовна норма – систематизована сукупність ознак мови, що сприймається як взірець для всіх мовців.

Мовне маніпулювання – негативна дія, яка здійснюється шляхом свідомого, цілеспрямованого використання тих чи інших особливостей мови з нечесною метою.

Мовне чуття – важлива якість мовної культури оратора, вироблена мовленнєвою практикою, цілеспрямованою роботою над мовою; здатність орієнтуватися в мовних явищах, інтуїтивно вибираючи найбільш вдалі з орфоепічного, граматичного стилістичного погляду мовні одиниці.

Мовний етикет – національно специфічні правила мовної поведінки, які реалізуються в системі стійких формул і висловів, рекомендованих для використання в різних ситуаціях увічливого контакту зі співрозмовником, зокрема під час при вітання, знайомства, звернення, висловлення подяки, прощання, під час публічного виступу тощо. Кожна ситуація обслуговується в українській мові групою висловлювань, які нерідко утворюють синонімічні ряди. Наприклад: *добрий день, здоровенькі були, привіт, щиро вітаю вас* тощо.

Монолог – функціонально-комунікативний вид мовлення однієї особи, не розрахований на словесну реакцію інших.

Оратор – особа, яка виголошує промову чи інший ораторський твір; той, хто володіє мистецтвом публічного виступу. Латинський термін *oratoria* означав мистецтво красномовства і часто вживався як синонім практичної риторики. Від нього походить термін «ораторство», який означає те саме поняття, що й красномовство.

Ораторське мистецтво – майстерність виголошення усних промов, що ґрунтується на засвоєнні основних положень риторики та особливих якостей мовця; те саме, що й *красномовство*.

Ораторські здібності – комплекс певних вроджених та набутих рис особистості, що визначають її схильність до ораторського мистецтва, тобто до побудови та виголошення промови перед тією чи іншою аудиторією. Ораторські здібності визначаються загальнокультурним рівнем промовця в поєднанні з певними психологічними та фізіологічними характеристиками його особистості (так, ораторські здібності вимагають бездоганного розвиненого мовного апарату, чіткої артикуляції). Важливе значення для промовця має не лише ретельно продумана композиція виступу з урахуванням інтелектуального та емоційного рівня аудиторії, а й здатність до імпровізації, експерименту, до блискавичної тематичної, композиційної чи стильової переорієнтації, зумовленої тими чи іншими змінами в аудиторії.

Ораторські здібності передбачають уміння уникати стереотипів, спроможність висвітлити тему під нетривіальним, несподіваним для слухача композиційним та мовним кутом.

Паралінгвістика – розділ мовознавства, який вивчає допоміжні звукові засоби, що супроводжують мовлення: гучність, діапазон модуляції голосу, специфічне емоційно-експресивне забарвлення тощо, а також жести, міміку, ситуацій мовлення та інші фактори, що супроводжують мовне спілкування, беруть участь у передачі інформації.

Пауза логічна – значима перерва в мовленні, роль якої полягає в правильному членуванні тексту на смислові частини шляхом поєднання слів у групи і від'єднання груп одна від одної.

Пауза психологічна – 1) перерва у мовленні, зроблена з метою підкреслення певної думки, щоб на неї звернули особливу увагу; 2) значуща пауза, роль якої полягає в емоційній інтерпретації тексту, у розкритті підтексту, психологічного руху думки; 3) один зі способів підтримки уваги слухачів, який полягає в тому що оратор вводить у мовлення матеріали (жарт, етимологічну довідку, анекдот тощо), що дає слухачам змогу на короткий час відвернути увагу від основної теми, «відпочити», щоб знову зосередитися на основному.

Пауза фізіологічна – незначна зупинка в мовленні для наповнення повітрям легень.

Пафос мовлення – посилена експресивність, емоційність мовлення, стилістична піднесеність мови, виразність інтонації і манер. Пафос мовлення є наслідком натхнення оратора, його пристрасті, глибокого переконання, піднесеності. Пафос – ознака високого стилю ораторського спілкування, він не повинен бути штучним, нещирим.

Пафос оратора – у класичних риторичних працях – засіб хвилювання душі слухачів, як і етос. Пафос викликає сильні почуття, що сприяють перемозі оратора в переконливій комунікації.

Перебільшення – троп, в основі якого підкреслене перебільшення розмірів, рис, характеристик, ознак предмета чи явища.

Полеміка – гостра суперечка, зіткнення протилежних думок, ідей, протистояння, протидіє. У зв'язку з цим її можна

визначити як боротьбу принципово протилежних думок із якогось питання, публічну суперечку з метою захисту, обстоювання своєї точки зору і спростування протилежної.

Полеміст – учасник спору, полеміки.

Порівняння – троп, що є порівнянням одного предмета з іншим на основі спільної для них ознаки: *Пшениці лан по обрії розлився, наче море* (О. Гончар).

Правильність – володіння нормами літературної мови (орфоепічними, акцентуаційними, лексичними, фразеологічними, граматичними (словотворчими, морфологічними, синтаксичними), орфографічними, пунктуаційними, стилістичними). Основними шляхами, які сприяють розвитку правильності мовлення, є вправи, робота зі словниками, спеціальною мовознавчою літературою, написання листів, читання, прослуховування та аналіз зріцево правильного мовлення

Пролепис – фігура пригадування вище сказаного, для того щоб пояснити нині мовлене.

Просодія – сукупність звукових характеристик мови (інтонаційних, кількісних, мелодичних).

Пряма мова – відтворення чийогось висловлення дослівно, частіше в супроводі авторських слів: *Довго й лицар слухав пісню, далі мовив на відході: «Що за дивна сила слова! Ворожбит якийсь, та й годі!»* (Леся Українка).

Релаксація – момент спаду фізичного й інтелектуально-психологічного напруження після виголошення промови.

Рефлексія – 1. Осмислення людиною власних дій, діяльність самопізнання, що розкриває специфіку духовного світу людини. 2. У риторичі, психології – самоаналіз, роздуми людини (часто надмірні загострені) над власним душевним станом. Рефлексія риторична – самоаналіз, критика власної думки, характеру, волі, самозаглиблення.

Риторика – наука про красномовство. В основі цього слова – форма грецького дієслова *reo*, що означала «говорити цілісно, доречно, гарно». Від нього утворився іменник *rhetor* (ритор), що в процесі розвитку еллінської культури набув кілька значень: мовець на публіку, людина стану (вищого), політик, оголошувач вироку в суді, учитель вимови, освічена людина, красномовець. Термін *риторика* з'явився зі значенням «уміння,

вправність, мистецтво говорити» і став назвою методичних посібників з гарної мови, підручників вимови, а з часом назвою теорії красномовства для переконання живим словом, шкільного навчального предмета з рідної мови. Передумовами виникнення риторики були суворе право та вільна думка.

Риторичне звертання – стилістична фігура, якою мовець звертається до слухача з метою безпосереднього адресування змісту: *О слово рідне! Орле скутий! Чужинцям кинуте на сміх! Співочий грім батьків моїх, дітьми безпам'ятно забутий!* (Олександр Олесь).

Риторичне питання – риторична / стилістична фігура у вигляді запитання, на яке не чекаємо відповіді: *Чом, чом, земле моя, так люба ти мені?* (Д. Гнатюк).

Сарказм – викривальне, іноді гірке глузування.

Сатира – різке викриття, гостре осміювання негативних рис, гнівний осуд.

Сентенція – короткий вислів повчального змісту.. Розрізняють безпосередні та алегоричні, заохочувальні та знеохочувальні сентенції: *У здоровому тілі здоровий дух* (Ювеналій); *Життя коротке, а мистецтво вічне* (Гіппократ); *Ніхто не любить тих, кого боїться* (Сенека).

Спілкування – процес взаємозв'язку, взаємодії особистостей, груп, прошарків, у якому відбувається обмін діяльністю, інформацією, досвідом, здібностями, уміннями, навичками, результатами діяльності тощо.

Стиль спілкування – своєрідний показник ставлення до партнера спілкування. Вирізняють стилі спілкування авторитарний, ліберальний, демократичний. Останній – найбільш доцільний стиль ораторської діяльності, свідчить про рівень ораторської культури й майстерності публічної взаємодії.

Структура промови – закономірний, сталий зв'язок і взаємовідношення частин та елементів промови: вступу, основної частини, висновку.

Структура риторичної мовлення – 1) пошук теми, предмета мовлення, задум і засади – *інвенція*; 2) функціональне впорядкування зібраного матеріалу – *диспозиція*; 3) ясний, доречний та оздоблений мовний виклад (робота над мовним матеріалом) – *елокуція*; 4) запам'ятовування опрацьованого

тексту – *меморія*; 5) виголошення промови чи написання тексту – *акція*.

Тавтологія – стилістична фігура, що утворюється повторенням подібних за змістом і звучанням слів: *долон-долилою, рано-пораненьку*. Тавтологія – фігура думки, що полягає у свідомому її дотриманні. Тавтологія як невиправдане повторення є стилістичною помилкою: *перший дебют*.

Теза – фігура думки, яка в лаконічній формі містить основне змістове навантаження повідомлення.

Текст – одне з основних понять риторики та стилістики, у якому об'єднуються найважливіші ознаки найбільшої мовної одиниці: зв'язність, цілісність; єдність, завершеність; частина мовного потоку; фіксоване мовлення, результат мовлення.

Темп – поняття риторики, фоностилїстики, що може бути засобом увиразнення мовлення, досягнення певного стилістичного ефекту.

Тон – поняття риторики, фоностилїстики, що означає характер мови й мовлення: тон розмови звичайний, рівний, серйозний, піднесений, урочистий, схвильований, іронічний, саркастичний.

Топос – риторичне поняття: місце (у загальному розумінні) творчості мовця, письменника, у якому зароджуються задуми, теми тощо. Топоси є загальні й конкретні (думки, пам'ять, тексти, приклади, символи, знаки), внутрішні й зовнішні, причинові, порівняльні тощо. Топоси за подібністю: *Як сонце в природі, так справедливість в народі*; за причиною: *досконалість людини та її суб'єктивне щастя*.

Точність мовлення – одна з визначальних комунікативних ознак мовлення, яка найбільше пов'язана з його нормативністю, правильністю і логічністю.

Троп – переносне вживання слів, нарощення змісту й конотації. Тропи – це словесні образні засоби, словесні фігури: метафори, епітети, порівняння, метонімія, синекдоха, літота, гіпербола, перифраза, персоніфікація, алегорія, гіпербола, іронія.

Увага довільна – увага, що зумовлена метою діяльності, тими завданнями, які ставить перед собою людина; довільна увага є наслідком свідомих зусиль людини.

Увага мимовільна – увага, зумовлена орієнтувальним рефлексом організму як реакцією на зміни в навколишньому середовищі, специфічні риси об'єкта відображення, внутрішній стан суб'єкта.

Фігура думки – вид вираження думки. До фігур думки в класичній риториці належали: анотування (підстави), епілог, звертання, виклад, парадигма, умовчання, відхилення від теми, оклик, лихослів'я, заклинання, розважання, вагання, нагадування, затримування оповіді, згода, розмірковування, риторичне запитання, побажання, застереження, сентенції, опис, іронія, літота, дистрибуція, наслідування, нав'язування, упередження, уособлення, тавтологія, удаване незгадування (*уже не кажемо про те...; уже не будемо згадувати...; але ж...*) тощо.

Фігура слів – свідомо спрямований уклад стилістичних виразів додаванням, насиченням ознак (анафора, полісиндетон, синонімія), фігури мінусового характеру, що характеризуються відсутністю якоїсь ознаки чи елемента (асиндетон, еліпсис), фігури за схожістю (парономазія, антитеза).

Фігури риторичні – особливі синтаксичні конструкції, прийоми синтаксичної побудови фрази в ораторському мовленні (інверсія, анафора, антитеза, паралелізм тощо).

Фраза – ритмомелодична одиниця спілкування, що не завжди збігається з реченням, але завжди комунікативно інформативна.

Штамп мовний – типова для певних ситуацій мовна одиниця, що через часте вживання втрачає новизну: *розвиток науки і техніки, відбудова народного господарства, в умовах економічної кризи*.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Науково-навчальні видання

1. Абрамович С. Д., Чікарькова М. Ю. Риторика: навч. посіб. Львів: Світ, 2001. 240 с.
2. Антисуржик: Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити: посібник / за заг. ред. О. Сербенської. Львів: Априорі, 2017. 304 с.
3. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо. Київ: Укр. книгарня, 1997. 335 с.
4. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови: навч. посіб. Львів: Вид-во «Світ», 2003. 430 с.
5. Баган М. П. Англізація сучасного українськомовного комунікативного простору: причини, основні вияви та наслідки. *Українська мова*. 2020. № 1 (73). С. 38–53.
6. Бакум З. П. Фонетико-стилістичні вправи як засіб підвищення мовної культури учнів. *Українська мова і література в школі*. 2007. № 1. С. 2–4.
7. Бакум З., Бойко Л. Елементи фоностилістики на уроках словесності. *Українська мова і література в школі*. 2006. № 2. С. 2–4.
8. Бас-Кононенко О. В. Вимовні норми як мірило милозвучності української мови (на матеріалі орфоепічних словників). *Українська мова*. 2019. № 1 (69). С. 103–114.
9. Бебик В. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз: монографія. Київ: МАУП, 2005. 440 с.
10. Бибик С. Від історіографії мови художньої прози до кодифікації термінів лінгвостилістики. *Українська мова*. 2018. № 4 (68). С. 22–33.
11. Ботвина Н. В. Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділового спілкування: навч. посіб. Київ: АртЕк, 2000. 192 с.
12. Васецька О. І. Уваги до проблеми авторських термінів. *Українська мова*. 2019. № 4 (68). С. 105–111.
13. Василенко Л. А., Дубічинський В. В., Кринець О. М. Фахова українська мова: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 272 с.
14. Винницький В. Українська акцентна система:

становлення, розвиток. Львів: Біблос, 2002. 578 с.

15. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. Київ: Академія, 2006. 255 с.
16. Волкотруб Г. Й. Стилістика ділової мови: навч. посіб. Київ: МАУП, 2002. 208 с.
17. Волкотруб Г. Практична стилістика української мови: навч. посіб. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 256 с.
18. Гах Й. М. Етика ділового спілкування: навч. посіб. Київ: Центр навч. літератури, 2005. 160 с.
19. Гінзбург М. Система правил українського ділового та наукового стилю. *Українська мова*. 2006. № 2. С. 30–44.
20. Гінзбург М. Система правил українського ділового та наукового стилю. *Урок української*. 2007. № 5. С. 31–34.
21. Гінзбург М. Система правил українського ділового та наукового стилю. *Урок української*. 2007. № 6. С. 15–16.
22. Голосовська Г. Г. Українська мова для всіх: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2013. 216 с.
23. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі: монографія. Черкаси: Брама-Україна, 2008. 400 с.
24. Голуб Н. Б. Самостійна робота студентів з риторики: навч.-методич. посіб. Черкаси: Брама-Україна, 2008. 232 с.
25. Горбачук Д. Звертання як елемент ділового мовлення. *Дивослово*. 2006. № 12. С. 2–4.
26. Горголюк Н. Г. Синтаксис у контексті академічної лінгвоукраїністики. *Українська мова*. 2019. № 1 (69). С. 55–70.
27. Горошкіна О. М. Роль риторики в комунікативній підготовці учнів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*. 2013. Вип. 40. С. 137–140. URL: file:///C:/Users/Home/Desktop/Nznuoaf_2013_40_35.pdf (дата звернення 24.08.2020).
28. Горошкіна О. М., Нікітіна А. В., Попова Л. О., Порохня Л. В., Рудіна О. М. Культура мовлення вчителя-словесника. Луганськ: СПД Резніков ВС, 2007. 112 с.
29. Гриценко Т. Б. Українська мова та культура мовлення: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 536 с.
30. Данилевська О. М. Українська мова в українській школі на початку XXI століття: соціолінгвістичні нариси: монографія. Київ: ВД «Кієво-Могилянська академія», 2019. 364 с.
31. Дороніна М. С. Культура спілкування ділових людей:

- навч. посіб. Київ: ВД «KM Academia», 1998. 192 с.
32. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення: навч. посіб. Харків: ОВС, 2002. 144 с.
33. Дудик П. С. Стилїстика української мови: навч. посіб. Київ: Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
34. Етика ділового спілкування: навч. посіб. / за ред. Т. Б. Гриценко, Т. Д. Іщенко, Т. Ф. Мельничук. Київ: Центр навч. л-ри, 2007. 344 с.
35. Єрмоленко С. Я. З історії української стилїстики: від стилїстики мовних засобів до інтегративної стилїстики. *Українська мова*. 2019. № 1 (69). С. 3–17.
36. Єрмоленко С., Бибик С., Ганжа А. Лінгвостилїстика в контексті національної культури. *Українська мова*. 2018. № 1 (65). С. 51–56.
37. Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Українське ділове мовлення: професійне і непрофесійне спілкування. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2004. 480 с.
38. Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова. Харків: Весна, 2011. 400 с.
39. Казимирова І., Туровська Л. Академічне термінознавство: ретроспекція та перспективи розвитку. *Українська мова*. 2018. № 4 (68). С. 83–91.
40. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування: навч. посіб. Харків: НФаУ, 2011. 132 с.
41. Калиновська О. Мовна ситуація у сфері освіти. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні. Аналіз і рекомендації*. Київ, 2008. С. 132–166.
42. Каліш В. А. Соціокультурні тексти у мовно-методичній освіті вчителя-словесника. *Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів засобами інформаційно-комунікаційних технологій: монографія* / за наук. ред. М. С. Вашуленка. Суми: Вінніченко М. Д., 2017. С. 190–212.
43. Капелюшний А. О. Практична стилїстика української мови: навч. посіб. Львів: ПАІС, 2007. 400 с.
44. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне «Я». Київ: Видавничий центр «Академія», 2001. 233 с.
45. Караванський С. Секрети української мови. Львів: БаК, 2009. 344 с.
46. Карпіловська Є. Мода на слова і норма мови. *Культура слова*. 2012. Випуск 77. С. 134–140.
47. Кисіль Г. Г., Кучинський М. В. *Культура сучасної української літературної мови: навч. посіб.* Київ: Міленіум, 2005. 270 с.
48. Кислюк Л. П. Узуальне й оказіональне словотворення в різностильовій мовній практиці. *Українська мова*. 2020. № 2 (74). С. 31–44.
49. Кісс Н. С. Мовне питання в політичній риторичі України (на матеріалі президентських виборів 2019 року). *Українська мова*. 2020. № 41 (73). С. 98–112.
50. Климова К. Я., Романюк П. Ф. Практична стилїстика сучасної української мови: навч. посіб. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. 144 с.
51. Клочко С. О. Поступ еколінгвістики в Україні: аналітичний огляд. *Система і структура східнослов'янських мов*. 2017. Вип. 12. С. 3–18.
52. Коваль А. П. Ділове спілкування: навч. посіб. Київ: Либідь, 1992. 279 с.
53. Козир Є., Філіпчук Г. Мовне безкультур'я офіційних документів. *Слово Просвіти*. 2005. 15–21 груд. С. 5.
54. Колібаба Л. Морфологічні форми іменників у контексті теорії мовної норми. *Українська мова*. 2018. № 2 (66). С. 20–35.
55. Колотілова Н. А. Риторика: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 232 с.
56. Корж А. В. Українська мова професійного спрямування: навч. посіб. Київ: Правова єдність, 2009. 294 с.
57. Коць Т. А. Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі. Київ: Логос, 2010. 303 с.
58. Коць Т. А. Поняттєва парадигма публіцистичного стилю в академічному проєкті «Українська стилїстика: енциклопедія». *Українська мова*. 2020. № 1 (73). С. 13–26.
59. Коць Т. А. Українське слово в пресі кінця ХІХ – початку ХХІ ст.: динаміка літературної норми: монографія. Київ: ВД Дмитра Бураго, 2018. 428 с.

60. Коць Т. Унормування української мови в кінці XIX – на початку XX ст.: засади, кодифікація, реалізація. *Українська мова*. 2018. № 4(68). С. 34–42.
61. Крижанівська О. Формування мовної стійкості як когнітивно-виховний виклик перед учителем-філологом-україністом. *Українська мова і література в школі*. 2019. № 3 (150). С. 6–8.
62. Кубрак О. В. Етика ділового та повсякденного спілкування. Суми: Університетська книга; Київ: ВД «Княгиня Ольга», 2005. 221 с.
63. Кубрак О. В. Етика ділового та повсякденного спілкування: навч. посіб. Суми: ВДТ «Університетська книга», 2002. 288 с.
64. Кузнецова Г. П., Карась О. Д. Теоретичні основи мовленнєвої культури в дослідженнях вітчизняних учених. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Збірник наукових праць*. 2020. Випуск 74. С. 59–65.
65. Культура української фахової мови: навч. посіб. /укл. Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. Київ: «Академія», 2007. 360 с.
66. Культура фахового мовлення: навч. посіб. / за ред. Н. Д. Бабич. Чернівці: Книги – ХХІ, 2011. 528 с.
67. Куньч З. Українська риторична термінологія: історія і сучасність: монографія. Львів: Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2006. 216 с.
68. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. 303 с.
69. Кучерук О. А., Голуб Н. Б., Горошкіна О. М., Караман С. О. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика: монографія / за ред. О. А. Кучерук. Київ: КНТ, 2016. 258 с.
70. Кучерук О. Естетичний коментар як засіб формування культури мовлення. *Урок української*. 2002. № 7. С. 32–34.
71. Максименко В.Ф. Сучасна ділова українська мова: підручник. Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. 448 с.
72. Малахов В. Етика спілкування: навч. посіб. Київ: Либідь, 2006. 400 с.
73. Масенко Л. Мовний конфлікт в Україні: шляхи розв'язання. *Українська мова*. 2018. № 2 (66). С. 20–35.
74. Масенко Л. Нариси з соціолінгвістики. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 243 с.
75. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування: навч. посіб. Київ: Каравела, 2006. 352 с.
76. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.О. Стилїстика української мови: підручник / за ред. Л.І.Мацько. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
77. Михайлюк В. Аспекти формування культури ділового мовлення. *Дивослово*. 2001. № 3. С. 41–44.
78. Михайлюк В. Фразеологічні особливості ділового мовлення. *Українська мова та література*. 1999. № 44. С. 11–12.
79. Мозговий В. І. Українська мова у професійному спілкуванні. Модульний курс: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
80. Моїсеєва Н. Електронна епоха соціальних комунікацій: структурно-діяльнісні трансформації. *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 3(212). С. 49–52.
81. Омельчук С. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців: монографія. Київ: Видавничий Дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 356 с.
82. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2009. 392 с.
83. Онуфрієнко Г. С. Риторика: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 592 с.
84. Ораторське мистецтво: навч.-метод. посіб. / авт.-уклад.: І. М. Плотницька, О. П. Левченко, З. Ф. Кудрявцева та ін.; за ред. І. М. Плотницької, О. П. Левченко. 2-ге вид., стер. Київ: НАДУ, 2011. 128 с.
85. Паламар Л. М., Кравець Г. М. Мова ділових паперів: практичний посібник. Київ: Либідь, 2000. 296 с.
86. Пашенко В. Науковій термінології – наукова точність. *Урок української*. 2007. № 11–12. С. 23–24.
87. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика: монографія / О. А. Кучерук, Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна, С. О. Караман та ін.; за ред. О. А. Кучерук. Київ: КНТ, 2016. 258 с.
88. Пивоваров В. М., Калашник Ю. І., Савченко Л. Г. Ділова українська мова: навч. посіб. Харків: Одиссей, 2007. 232 с.
89. Пінчук Ю. В. Риторика, культура та техніка мовлення колекційного педагога: навч. посіб. Київ: КНТ, 2015. 160 с.

90. Плотницька І. М. Ділова українська мова: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
91. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: підручник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.
92. Пономарів О. Культура слова: мовностилїстичнї поради: навч. посіб. Київ: Либїдь, 2011. 277 с.
93. Попова Л. Перспективи впровадження змїшаного навчання української мови в лїцеї. *Українська мова і лїтература в школі*. 2020. № 4 (151). С. 15–19.
94. Попович А. Особливостї використання стилїстично-мовних, стилїстично-мовленнєвих і стилїстично-комунїкативних вправ у закладах вищої освїти. *Українська мова і лїтература в школі*. 2019. № 5 (146). С. 12–16.
95. Потелло Н. Я. Українська мова і ділове мовлення: підручник. Київ, 2001. 254 с.
96. Практичний курс української мови: навч. посіб. Київ: Центр учб. л-ри, 2007. 160 с.
97. Пультер С. О., Ткачук Л. В., Шевцова Л. С. Практичний курс української ділової мови: навч. посіб. Київ: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. 162 с.
98. Радевїч-Винницький Я. Антиетикет у спїлкуванні. *Українська мова та лїтература*. 2000. № 48. С. 2–5.
99. Радевїч-Винницький Я. Етикет і культура спїлкування. Львів: СПОЛОМ, 2001. 224 с.
100. Радевїч-Винницький Я. Етикет у спїлкуванні. *Урок української*. 2000. № 5–6. С. 25–27.
101. Радевїч-Винницький Я. Мовленнєвий етикет у сперечаннї. *Українська мова та лїтература*. 2000. № 28. С. 1–3.
102. Ромашевський Ю. Якби хтось навчив правильно спїлкуватися. *Дзеркало тижня*. 2007. №1 (13сїч.). С. 12.
103. Русак Т. Практична стилїстика ділового мовлення. *Дивослово*. 2003. № 2. С. 71–74.
104. Сагач Г. М. Дїлова риторика: мистецтво риторичної комунїкації: навч. посіб. Київ: Зоря, 2003. 255 с.
105. Сагач Г. М. Золотослїв: навч. посіб. Київ: Райдуга, 1993. 378 с.
106. Сагач Г. М. Риторика: навч. посіб. Київ: Вид. Дїм «Ін Юре», 2000. 568 с.
107. Сайтарли І. А. Культура мїжособистїсних стосункїв: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2007. 240 с.
108. Сегїн Л. Українська пунктуація: здобутки, проблеми, перспективи опису та кодифїкації. *Українська мова*. 2018. № 2 (66). С. 80–91.
109. Селїванова О. О. Сучасна лїнгвїстика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкїлля-К, 2008. 712 с.
110. Селїгей П. О. Науковий стиль української мови: ресурси оновлення. *Мовознавство*. 2006. № 2–3. С. 174–187.
111. Семенов О. М. Культура наукової української мови: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академїя», 2010. 216 с.
112. Сербенська О. Культура усного мовлення: практикум: навч. посіб. Київ: Центр навчальної лїтератури, 2006. 216 с.
113. Сергїйчук З. О., Цїлина М. М. Українська мова за професїйним спрямуванням: навч. посіб. Київ: Унїверситет «Україна», 2004. 216 с.
114. Соколова С., Данилевська О. Мовна ситуація в школах України. *Українська мова*. 2018. № 3 (67). С. 3–28.
115. Спанатїй Л. С. Риторика: навч. посіб. Київ: Вид. Дїм «Ін Юре», 2008. 144 с.
116. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет. *Дивослово*. 1998. № 3. С. 20–21.
117. Струганець Л. В. Теоретичнї основи культури мови: навч. посіб. Тернопіль, 1997. 96 с.
118. Струганець Л. Динамїка лексичних норм української лїтературної мови ХХ столїття. Тернопіль: Астон, 2002. 352 с.
119. Струганець Л. Поняття «мовна особистїсть» в українїстиці. *Культура слова*. 2012. Випуск 77. С. 127–136.
120. Сурмїн Ю. П. Науковї тексти: специфїка, підготовка та презентація: навч.-метод. посіб. Київ: НАДУ, 2008. 184 с.
121. Сучасна українська лїтературна мова: підруч. Ч. І: Фонетика. Фонологїя. Графїка / С. О. Караман, О. В. Караман, З. П. Бакум; за ред. С. О. Карамана. 4-те вид., перероб. і допов. Київ: Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 2012. 188 с.
122. Терещенко В. М. Панченков А. О. Методика реалїзації Українського правопису в новїй редакції у закладах загальної середньої освїти: навч.-метод. посіб. Харків: Соняшник, 2019. 256 с.

123. Терещенко С. Як вчимося сьогодні, так житимемо завтра (про мовну норму в освітній літературі). *Культура слова*. 2011. Випуск 75. С. 180–185.

124. Тимошенко Н. Ділова культура і діловий етикет. *Політика і час*. 2005. № 9–10. С. 87–91.

125. Тищенко О. Українська мова професійного спілкування. *Дивослово*. 2005. № 1. С. 28–29.

126. Томан І. Мистецтво говорити. Київ: Політвидав України, 1989. 293 с.

127. Тоцька Н. Ділове українське мовлення: методичний аспект. *Дивослово*. 2006. № 3. С. 25–27.

128. Українська ділова і фахова мова: практичний посібник на щодень / за ред. М. Д. Гінзбурга. Київ: Фірма «ІНКІОС», ЦНЛ, 2007. 672 с.

129. Українська мова за професійним спрямуванням. Практикум: навч. посіб. / упор. Т. В. Симоненко; ред. В. П. Олексенко. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 272 с.

130. Українська мова за професійним спрямуванням. Практикум: навч. посіб. / Т. В. Симоненко, Г. В. Чорновол, Н. П. Руденко та ін.; за ред. Т. В. Симоненко. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 272 с.

131. Українське ділове мовлення: навч. посіб. / упор. С. В. Шевчук. Київ: Вища школа, 2004. 302 с.

132. Універсальний довідник з ділових паперів та ділової етики. Київ: Довіра, 2003. 623 с.

133. Хміль Ф. І. Ділове спілкування: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2004. 280 с.

134. Хом'як І. Орфографічна термінологія в теорії предметної компетентності. *Українська мова і література в школі*. 2018. № 2 (137). С. 8–13.

135. Цар І. М. Мовна адаптація молодих переселенців із Донбасу в білінгвальному середовищі. *Українська мова*. 2020. № 1 (73). С. 113–128.

136. Чмут Т. К., Чайка Г. Л. Етика ділового спілкування: навч. посіб. Київ: Знання, 2007. 230 с.

137. Шевчук С., Лобода Т. Українська мова на щодень, на щодень (для державних службовців): навч. посібник. Київ: Атіка, 2004. 392 с.

138. Шелестова Л. Знання ділового етикету. *Шкільний світ*. 2009. № 9 (берез.). Вкладка: ЕТИКА. №3. С. 9.

139. Якименко Н. Невербальні засоби ділового спілкування. *Дивослово*. 2003. №5. С. 42–45.

140. Якименко Н. С. Усна і писемна ділова українська мова. *Відкритий урок*. 2001. № 19. С. 9–11.

Довідкові видання

1. Биби́к С. П., Сюта Г. М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / за ред. С. Я. Єрмоленко. Харків: Фоліо, 2006. 623 с.

2. Вакарюк Л.О., Панцьо С.Є. Український словотвір у термінах. Словник-довідник. Тернопіль: Джура, 2007. 260 с.

3. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики / уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 896 с.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

5. Вирган І. О., Пилинський М. М. Російсько-український словник сталих виразів. Харків: Прапор, 2002. 864 с.

6. Волошак М. Неправильно – правильно: довідник з українського слововживання: за матеріалами засобів масової інформації. Київ: Просвіта, 2003. 160 с.

7. Ганич Д. І., Олійник І. С. Русско-украинский и украинско-русский словарь: словник. Київ: Фенікс, 1992. 560 с.

8. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.

9. Гнаткевич Ю. В. Уникаймо русизмів в українській мові!: Короткий словник-антисуржик для депутатів Верховної Ради та всіх, хто хоче, щоб його українська мова не була схожою на мову Верки Сердючки. Київ: Видавничий центр «Просвіта», 2000. 54 с.

10. Головащук С. І. Складні випадки наголошення: словник-довідник. Київ: Либідь, 1995. 132 с.

11. Головащук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання. Київ: Наукова думка, 2010. 432 с.

12. Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови. Київ: Рад. школа, 1986. 222 с.

13. Демська О. М., Кульчицький І. М. Словник омонімів української мови. Львів: Фенікс, 1996. 223 с.

14. Довідник з культури мови: посібник / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Вища школа, 2005. 399 с.

15. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ: Либідь, 2001. 224 с.

16. Жайворонок В. В. Велика чи мала літера? Словник-довідник. Київ: Наукова думка, 2004. 202 с.

17. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. Харків: Фоліо, 2007. 540 с.

18. Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Короткий словник перифраз / за ред. М. М. Пилинського. Київ: Радянська школа, 1986. 151 с.

19. Короткий словник жаргонної лексики української мови / Л. Ставицька. Київ: Критика, 2003. 336 с.

20. Короткий тлумачний словник української мови: близько 6750 слів / за ред. Д. Г. Гринчишина. Київ: Рад. шк., 1988. 320 с.

21. Космеда Т. А., Осіпова Т. Ф. Комунікативний кодекс українців у пареміях: Тлумачний словник нового типу. Дрогобич: Коло, 2010. 272 с.

22. Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові: афоризми, літературні цитати, образні вислови. Київ: Вища школа, 1975. 335 с.

23. Культура української мови: довідник / за ред. В. М. Русанівського. Київ: Либідь, 1990. 304 с.

24. Куньч З. Й. Риторичний словник. Київ: Рідна мова, 1997. 341 с.

25. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.

26. Мазурик Д. В. Нове в українській лексиці: словник-довідник. Львів: Світ, 2002. 130 с.

27. Миславський В. Н. Кінословник. Терміни, визначення, жаргонізми. Харків, 2007. 328 с.

28. Новий російсько-український словник-довідник: близько 100 тис. слів / упоряд. В. І. Єрмоленко; ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Довіра, 1999. 878 с.

29. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х т.: 42000 сл. / уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ: Аконтіт, 2007. Т. 1. 926 с.

30. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х т.: 42000 сл. / уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ: Аконтіт, 2007. Т. 2. 926 с.

31. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х т.: 42000 сл. / уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ: Аконтіт, 2007. Т. 3. 862 с.

32. Онуфрієнко Г. С. Навчальний українсько-російський словник риторичної термінологіки. Запоріжжя: [б. в.], 1998. 28 с.

33. Орфографічний словник української мови: близько 120 000 слів / уклад.: С. І. Головащук, М. М. Пешак, В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. Київ: Довіра, 1994. 864 с.

34. Орфоепічний словник української мови: у 2-х т. / за ред. М. М. Пешак, В. М. Русанівського. Київ: Довіра, 2003. Т. 2. 917 с.

35. Орфоепічний словник української мови: У 2-х т. / за ред. Ф. О. Нікітіна і В. М. Русанівського. Київ: Довіра, 2001. Т. 1. 955 с.

36. Погрібний М. І. Словник наголосів української літературної мови. Київ: Рад. школа, 1959. 603 с.

37. Полюга Л. М. Повний словник антонімів української мови. Київ: Довіра, 2006. 510 с.

38. Полюга Л. М. Словник українських синонімів. Київ: Довіра, 2007. 575 с.

39. Російсько-український словник синонімів / за ред. М. М. Пилинського. Київ: Освіта, 1995. 265 с.

40. Російсько-український фразеологічний словник: фразеологія ділової мови / уклад. В. Підмогильний, Є Плузник. Київ: Кобза, 1993. 244 с.

41. Русско-украинский словарь (сфера делового общения): російсько-український словник (сфера ділового спілкування) / А. А. Тараненко; В. М. Брицин. Київ: Рідна мова, 1996. 287 с.

42. Сагач Г. М. Словник основних термінів та понять риторики: навч. посіб. Київ: МАУП, 2006. 280 с.

43. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.

44. Словник ділової людини / уклад. Р. І. Тронько, О. Р. Тронько. Львів: Світ, 1992. 66 с.

45. Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ: Наук. думка, 2000. 662 с.

46. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / за ред. Л. О. Пустовіт. Київ: Довіра, 2000. 1018 с.

47. Словник синонімів української мови: у 2-х т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. Київ: Наукова думка, 2001. Т. 1. 1040 с.

48. Словник синонімів української мови: у 2-х т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. Київ: Наукова думка, 2001. Т. 2. 960 с.

49. Словник скорочень в українській мові: Понад 21000 скорочень / за ред. Л. С. Паламарчука. Київ: Вища школа, 1988. 511 с.

50. Словник української мови в 11 томах: Академічний тлумачний словник (1970 – 1980) / редкол.: [І. К. Білодід (голова), А. А. Бурячок та ін.]. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

51. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. Київ: Знання, 2004. 367 с.

52. Ставицька Л. Український жаргон: словник. Київ: Критика, 2005. 496 с.

53. Сучасний російсько-український, українсько-російський словник: 60 000 слів / уклад.: І. М. Забіяка. Київ: А.С.К., 2005. 624 с.

54. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. сл. і словосполучень / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні; уклад.: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. 789 с.

55. Термінологічний словник з культурології / авт.-уклад.: Н. Ю. Больша, Н. І. Єфімчук. Київ: МАУП, 2004. 144 с.

56. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ: Освіта, 1998. 224 с.

57. Українська літературна вимова і наголос: Словник-довідник / АН УРСР. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; за ред. М. А. Жовтобрюха. Київ: Наук. думка, 1973. 724 с.

58. Українська мова: енциклопедія / ред. кол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 842 с.

59. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 224 с.

60. Український орфографічний словник: близько 165 000 слів / за ред. В. М. Русанівського. Київ: Дніпро, 2006. 940 с.

61. Український орфографічний словник: орфографічний словник української мови (близько 143000 сл.) / ред.: Л. М. Полюга, М. М. Пещак, В. М. Русанівський, В. В. Чумак та ін. Київ: Довіра, 2004. 1008 с.

62. Український правопис, схвалений Кабінетом Міністрів України (постанова № 437 від 22 травня 2019 р.). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf> (дата звернення: 12.11.2020)

63. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник / уклад.: І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. Київ: Радянська школа, 1978. 447 с.

64. Універсальний словник української мови: Орфоепічний. Словотворчий. Етимологічний / уклад.: Т. С. Дорошенко, І. А. Череп, В. І. Омеляненко. Харків: Торсінг плюс, 2009. 720 с.

65. Фразеологічний словник української мови: у 2 книгах / уклад.: В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін. Київ: Наукова думка, 1999. Кн. 1. 528 с.

66. Фразеологічний словник української мови: у 2 книгах / уклад.: В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін. Київ: Наукова думка, 1999. Кн. 2. 980 с.

67. Читай і знай! – 1: Довідн.-практикум з граматики та стилістики сучасн. укр. мови / Н. Я. Дзюбишина-Мельник, О. Я. Лаврінець, К. С. Симонова, Л. Ф. Ціпцюра. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 198 с.

68. Читай і знай! – 2: Довідн.-практикум з фонетики, орфоєпії, орфографії, лексикології, фразеології сучасн. укр. мови / О. Я. Лаврінець, К. С. Симонова, І. А. Ярошевич. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 206 с.

69. Шевчук С. В. Російсько-український словник ділового мовлення. Київ: Вища школа, 2008. 351 с.

70. Ющук І. П. Практичний довідник з українського правопису. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2020. 128 с.

Кузнецова Галина Петрівна
Корчова Олена Михайлівна
Кухарчук Ірина Олексіївна
Холявко Ірина Вікторівна

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ТА РИТОРИКА

Навчальне видання

Підготовлено до друку та друк – ФОП Щербина І.В.
м.Суми, вул. Г. Кондратьєва, 25/1, оф.1. Тел (0542)78-18-25, (095)313-10-35.
Наклад – 150 прим.